

ગુલશન.

Gulshan.

પુસ્તક ક્ર. ૬૬૭) અક્ટોબર ૧૯૧૫ ની આંક ૧૦

સાંકળ્યું.

ક્રમ	વિષય	લેખક—	પાન.
૧	આ તમારે કાળે	અધિપતિ	૧૦
૨	મંજીપુરના મહેરાણા	કવિ ભવાનીશંકર	૧૧
૩	ઝેલે કાલીસ	ડેબી બેલ	૧૭
૪	દાણુ સરસ	દીના	૨૧
૫	સિનેમોનું સંકર	હરમીસ	૨૮
૬	જર્મન જસુસ નં ૦ ૧	ભાગદા	૩૧
૭	I hang my head in shame		૪૫
૮	The Empire's Prayer	T. J. Desai	૪૮
૯	ચિત્ર વિચિત્ર	બોલો ડોલો	૫૦
૧૦	ઈશ્વારનાં ભાઈ મિસન.	રૂપાબાઈ રૂપાડી	૫૩
૧૧	જસ હું તો છું મારા બોધને હસ્તક.	પુરશોદ	૬૯
૧૨	કુખ! તેણે ને સુખ તેણે	હરમીસ	૭૦
૧૩	મેદુલાની મધુમધુ	લલિત	૭૧
૧૪	ધન્ય ધન્ય પડી બીજની	કવિ ભવાનીશંકર	૭૨

આ તમારે કાળે.

ગયા અંકમાં હું જણાવી ગયો છું કે “આ નાતીજ કલમથી એક ઐતિહાસિક વાન્ટા આપતા અંકથી યશ કરવામાં આવશે” પચણુ કાંઈ જાણી શકેલા આત્મજીવે જેથી હાથ લે દારણ કે તે આપડા નીકળે તો મોટી સફરે પછુ રસ્તામાં સગાં વહાલાંઓ એટલાં મદદમાં કે મોટી ખજાણી પાછું આવવું પડ્યું, હું નવી વાન્ટા યશ કરવાના વિચારમાં હતો તે સલામમાં તો કવિરાજ ભવાનીશંકરના “મણીપુરના મહારાજ” આવી પુગ્યા. મદારાજને જોયા ને પીછાડ્યા ને ખુશી ને મારે જગ્યા કરી આપીને નવી વાન્ટા પર દાખને દાખ શીશાઈ સુવાળ્યું.

કવિરાજ ભવાનીશંકર ને ગુલશનનાં વાંચકો અંજણુ નથી. કાલિયાવાડના આ પુરાણુ અને જાણીતા, માનિતા કવિરાજની સાદિત્ત સેવા આ નાતીજ કલમ પાગળમાં ઊંચકા વડી ખાની ન દરે તે આગમજની યશ યશ કુલેલી હતી. મરદુમ મીઠા બેરામજી મલગારી આ કવિરાજની વાન્ટાઓ પર એટલા જયા ખુશ હતો કે તેમણે કવિરાજ ને વાન્ટાઓ લખવાનો આગ્રહ કર્યો હતો પણ “છેલેલું બોર” વાળી આ જાંઠી કેવી લકડેકા લઈ સમાન છે તે તો “જસ પર ખીતા ખીતી હો” વેલીજ જાણે.

કાલિયાવાડના ઈતિહાસ પર આ વાન્ટા કાંઈક નવીન ઉજવાણું નાંખશે. યશઆત ને વાંચનાથી યશ છે તે મુંદર છે અને ધીરે ધીરે વાન્ટાનો ખરો રંગ જામી ગુલશનની, અનેક ચાહુ વાન્ટાઓ દરતાં ને અંકીક ખાન ખેંચતારી યશ પાશે એવી મને સંપૂર્ણ આશા છે.

આ માસિકને જડમાં તોડ બાપાથી જેમ નિરાણું રાખ્યું છે તેમ ચીનાવલી પારસી બાપા થી તો તેને ખાસ દુરખ કરેલું છે. કવિરાજ અજાણીય કરતી સાદી અને સહેલી બાપા આજ વાંચકોને મદદ કરતાં હશે. આવાં આવાં નાર નથી.

આ અંકથી યશ યવશે જમન જસુસ તમોને જમન કલ્પકોનાં જનકે બોપાળાં બનાવી આપી જમનનીની હંઝાંકાં તરફની લાગણી અચુક આકારમાં બતાવી આપશે. આ વાન્ટાઓમાંની વિમતો દરેક અંકમાં તમોને આગમ કરશે. દરેક અંકમાં સંપૂર્ણ, નવી વિગતોજ આવશે.

બહેન રૂપાબાઈ રખાડી જાણીતાં લેખક છે. જાણીતા કુનેદખાજ પારસી બાપુ લેખકોમાં ના એઓ એક છે. એઓ બહેનની આંખરીખડાં માસિક તરફ ખદ્દ મમતા છે. એઓની મુંદર કલમમાં દરેક અંકમાં જાદુજ અગત્યના વિષયો પ્રગટ થનાર છે એમ જણાવતાં ખુશી ઉપને છે.

આવતા અંકથી બધા બાપ સસોકા તીન પાડ પેતાની ઉગળ અંકી પારસી બાપુ હુપીન ની કાળાં જાણી આજ કરતાં છે. જાણ મીઠા ગીજકરવ ને દેશાઈ બેરીસ્ટર સાહેબ દરેક અંકની ખંડીય કલમ તપાસનાર છે. આ કવિરાજ દરેક અંકમાં ગુલશનના ચાહુ ચાર કવિરાજને નિયમિત લાગરી આપશે. કુંઈ વાન્ટાઓ અને ખીજા પરચુરણુ શ્રેણી સાથે આ અંકની દન પર દરેક અંક પ્રગટ થશે. બધા, દવે એથી વધુ શું જોઈએ છે ?

“મણીપુરના મહારાજ”

(હિન્દુ રાજ્યસ્તાનનો જુનો રંગ.)

(નવલકથા.)

નાર—કવિ ભવાનીરાંદર નરસિંહરામ.

નવલકથા ૨ હું.

“સ્વતંત્રતાનો સુષોદય.”

સદિ સૌદર્શતાની શોભાથી ને જર જવાહી-
રની અપુટ ખાજોથી જામેલા, અનગળ ખળ-
નાથી ને અલૌકિક બનાવોથી હિન્દુ જૂમિને વિશે
આશ્ચર્યપ્રમાણનારા, તથા ઇશ્વરી પ્રસાદથી આશિ-
ર્વાદ પ્રાપ્તેલા શ્રી સૌરાષ્ટ્ર દ્વિપકલ્પની સ્વતંત્ર
જુમિએ અનેક તરેહના રાજ્ય રંગો દર્શાવ્યા છે,
અને તે રાજ્યરંગો શક્તિ-કવિ-પંડિતોની રસમય
કલમથી કવિતામાં કથાયા છે. ઇતિહાસ વેત્તા
ઓએ ઇતિહાસરૂપે અમર કર્યા છે, અને એ ચિત્ર
વિધામાં ચતુરાણ બતાવનારા ચતુર ચિતારાઓએ
ચિત્ર રૂપે પ્રકાશ કર્યા છે, સૌરાષ્ટ્રીઓના વીરત્વ
પ્રજ્વાલી કથેલી કથાઓ તથા ભાટ ચારણોએ
શૂરવીર, ધર્મવીર પુરુષોના શૂરાતનના ઉચ્ચ
સૂરમાં સ્લહારેલી કવિતા અને કવિતેલા પ્રકાશ
આને પણ સુરાષ્ટ્ર જૂમિની ખંડખચડી ટેકરી-
ઓ, ઉચ્ચ શિખરોથી દિપાવમાન ગયેલા કુંગર
પહોડોથી ઉડી અને અધારી ખીણોમાં અનેક
પથ-પંખિઓ યજ્ઞરવ કરી રહ્યા છે, નિર્દોષ
મૃગમાં અને સસલાં વિગેરે પશુઓ નિર્ભય

જાતીને ઝરણાં અને નહિનાળાંપર નાચતાં કુહતો
ફરે છે, તે અરણ્યોમાં, ખાડાં જંગલોમાં કાનના
પાંદા સાથે અયગાધને અવાપિ પયત, મલ્લુતર
આપે છે.

સૌરાષ્ટ્ર એ દેવિભૂમિ છે. મહાભારતના
છવનરૂપ ભગવાન શ્રી કૃષ્ણની ઉત્તર અવસ્થાનું
નિવાસ સ્થાન-ઘોષ સાધુઓનું નિર્વાણ સ્થળ,
જૈનતિર્થંકરોનું મોક્ષધામ, ભાવીક શિવ, વિશ્ણુ,
મકત જતોનું વિરામ સ્થેત્ર અને રણસંગ્રામને
વિશે સદાયકાળ આસક્ત એવા ધીરવીર ક્ષત્રિ-
ઓનું વિરતપણું દાખવવાનું શ્રી સૌરાષ્ટ્ર રણ-
સ્થેત્ર છે.

રાજ્ય રંગોના વિવિધ ફેરફાર આ દૈવ્ય
ભૂમિએ જોવા છે, જાણવા છે, અને અનુભવવા
પણ છે.

સ્વતંત્ર હવાનું પાન કરીને સ્વતંત્રમાં ઉછરીને
પરિપક્વ થયેલા ન્હાની મોટી રાજ્ય સત્તા ધરા-
વનારા સંસ્થાનોના સરદારો કિશોરો, રાજા, કા-
કોરો અને તાલુકદાર, નગીરદારો અરસપરસની
સ્પર્ધા ધરાવતાં અને પોત પોતાની સરસાઈના
ગીતો ગાઈને એક બીજા વચ્ચે સ્વતંત્રતા દાખ-
વતા હતા. પોતપોતાની નગીરોનું ક્ષણ કરવા-

ને બહાને પોતપોતાની હક્માં રહના બહોલા કિલ્લાઓ અને ગઢો ખાંધતા હતા; અને એ પ્રાચીન કાળના કિલ્લા અને ગઢોની અંદર બરાબર પોતાના પૂરવળેના પરાક્રમેની કથા કહાણીઓ ચારણો અને સોદોના મુખથી અપહ્ન કરતા અને વિજયી પર્વ-રોકણો-તહેવાર પર શરવિર પૂરવળેના મથા કિર્તનના ગીતો સ્વતંત્રતાની પ્રમારીમાં ગાતા હતા. રજપૂતોથી આ પોતાના લોકો તનુને બાળપણથી જ રણશરા બનાવવાનું શિક્ષણ આપવામાં પોતાના કાળ નિર્ગમન કરતી, અને તેમને પુરુષોના કાનમાં મશગીતોના ગાન શ્રવણ કરાવીને પારણામાં પોદાવવાને પ્રયાસ કરતી હતી. ધેર ધેર સ્વતંત્રતાના મધુમાં ગીતો ગાવાતાં, રમતો પથ એવીજ શરીર ખીસવણીની રમતો, અને વાજો પથ કાઢી દર દરખાસમાં રાજ્ય રંગને સોઢાવે, સ્વતંત્રતાને હાથે, મનના જુસ્સાઓને સ્ફુરાવે એવાં રહવાર સાંજ વાજતાં હતા.

આ નહાની નહાની કાઠિ-કાકોરોનાં સંસ્થા-રચાવિનતામાં બાંધી રાખવાને માટે-મુખ્યત્વે માન જળવી રાખવાને માટે ઐક્યતાની સાંકળ હતી. એ સાંકળે કરીને સમગ્ર સંસ્થાનો આકૃત કાળે બાંધાઈ રહેતાં, બંધાઈને મમે તેવા બળવાન યુગ્મોનું બળ તોડી શકતાં, પણ તે છતાં સ્વતંત્રતાની પ્રમારીમાં આ સ્વતંત્રપણ રિપકારી બેઠેલાં સંસ્થાનો વચ્ચે વારમવાર વિનો કારણે વિગ્રહ ઉઠેતા ને તેમાં સેકડે વીર પુરુષોની ધાત યતી હતી. પારાથી શવ-સરકારને-ફરસાં બોગવનારા કાકોરોના વિગ્રધથી રજપૂતોનું કિર્તી રક્ત વહેતું હતું ને આવી દાંથીએ દાંથીની સંઘર્ષમાં ઝાડનો-પ્રખને પથ પાથ વળેતા હતા.

સ્વતંત્રતાને અહેનિય આહવારા, ક્ષત્રિઓને જીવા, મુદાસમાં, સોગંદી, અને વાળા એઓજ આ કાળે જમીનના ગરાથીઆ રેલા હતાં જાણ,

ધરમાર, કાઠિ, ગોહેલ, જાડેજ, વચ્ચેજ સૌરાષ્ટ્રી-રજિય સંતાં બોહા-વધતાં પ્રમાણમાં વહેંચાયેલી હતી. આ વહેંચાયેલી રાજ્ય સંતા છતાં આક્ષરો સંસ્થાનો, ગરાથીઆ, જાગીરદારો, પુરેસિ કલ્લાની વેળાએ-પરપર ઐક્યતાની સાંકળથી બંધાઈ જતા અને એ બંધાઈ ગયેલી વીર પ્રજા સામટા બળ વડે કરીને ભલભલા સ્વતંત્રતા યુગ્મોના હળ કટકને બાંધી-પરાધીન કરવાને સર્વજન સાવધાનને ચક્રિતવાન યતી હતી.

જે બુદ્ધિ વિષે પોતાનો જન્મ થયો, જે બુદ્ધિ પોતાનું અને પોતાના કુટુંબીઓનું જીવનથી મરણ પર્વત માતાની માફક પામણ પોષણ કરતી, જે બુદ્ધિ વિષે અંતઃકાળની સુખ નિન્દા લેવાને શપ્ત કરવાનું હતું, એ બુદ્ધિ પોતાની મનુષી સમાન માનીને તેનું રક્ષણ કરવું એ પોતાનો પરમ ધર્મ છે, એમ એ કાળના ક્ષત્રિઓ માનતા અને નિજા પ્રજા જનને મનાવતા હતા. જે જનનીનાં પવિત્ર બોળામાં હમરો ભાષો શરવિર ક્ષત્રિઓ બાળપણથી મરણ પર્વત-ખેલતા, ખુદતાને બોળા પર બેસીને ખેલવાનો, રમવાનો વિદેથી જનોને હક ન હોતો, એ હકતો તેના બળવાન બાળકોજ બોગવવાને હક દાર હતા, અને તેથી એ હકનું બળત્વારીથી રક્ષણ કરવાને સૌરાષ્ટ્રના ક્ષત્રિવીરો સામર્થ્યવાન હતા. અને તેને લીધેજ મમે તેવા બળવાન વિદેશી રાજા — મુદારાજાઓ, ક્ષત્રિઓની ઊપકારી-વીર આતાં — સૌરાષ્ટ્ર બધી દ્રષ્ટિ કરવાને અસમર્થ હતા.

આ સૌરાષ્ટ્રની બુદ્ધિની સ્વતંત્રતાને સ્વેદિત હોતાં પીર પીરે જળ બળે કરીને મધ્યાનકાળ પથ થયો હતો અને હવે સ્વતંત્રતાના સોનેરી ગળાં ગળાં યંતો સુખની પથિમ બણીનાં દેવી દરવાજામાં સાખ્ય થવાના સમયની પણ તેપારી થવા મંડી હતી.

સર્વસ્તિ યતો હતો. આકાશમાંથી પીળારંગના રંગ સોનેરી કિર્ણો મણીપુરની સરદારપરના વિશાળ ક્ષેત્રમાં પડવાના ચિન્હો પ્રકટા દેખાતા હતાં. એ પશુ પ્રાણીપક્ષીનો વિચિત્ર એક છે. અલૌકિક રંગ છે.

મકરણુ ર છુ.

“સ્વતંત્રતાનો સંધર્શિત.”

સૌરાષ્ટ્રના નૈઋત્ય કિણ્વના “કિનારા પર આવેલું, ગગન સાથે વાતો કરતા ચિતળ ગિરિ-રાજની” ફળકુંપ અને વિશાળ ખીણમાં “મણીપુર”. આવેલું. હતું. એ “મણીપુર” આબાહીમાં અને મજબૂતાઈમાં પીળા કાંઠે કિસાઓ કરતાં વિશેષ મજબૂત અને વિખ્યાત હતો. તે પરમાર વંશના પાવતપ્ત હતું. એક પરમાર હંડના પાવતપ્ત તરીકે નહીં, ધધા રાજગારને કળા કૌશલ્યતાની આશ્રયતાને ઉચ્ચ પાલક વડે નહીં પ્રવૃત્ત તેના પરાક્રમી પરમાર પૂર્વજોના પરાક્રમથી નીચીવ પ્રખ્યાતી પામ્યું હતું. એ પ્રાચિન કાળની પ્રખ્યાતી આજ કાલની પેઢે સરદારની વાહવાહ કરવાથી અથવા એકાદ ચળકતો આંદ્ર મેળવવાથી મળતી નહોતી, પરંતુ રચના મેદાનમાં હજારો પરાક્રમી યોધાઓને દરાવવાથી, પ્રગતિ પિતાની પેઢે લાલન પાલન કરવાથી અને જાતી સુખ વિલાસના ભોજ આપવાથી પ્રાપ્ત થતી હતી, અને એવી અણ્ય પ્રતિનાં મહોગાન સૌરાષ્ટ્રની મંદમંદ હવા બેઠીને આસપાસની ભૂમિમાં શ્રવણ થતાં હતા.

“મણીપુર” ની સ્વતંત્રતાનું ભગવું નિધાન સૌરાષ્ટ્રની સ્વતંત્ર-ચિતળ હવામાં ફરકતું હતું, અને એ ભગમાં નિધાન નીચે કુળવાન કાંઠે સરદારો, જાગીરદારો, અને કુરાઈ કરનારા હારો પોતાના કુળની લાજ રાખવાને, અછત પરાક્રમ રાખવાને કરેક પળ હાજર રહેતા, રક્ષણ કરતા, યત્નુઓને સંહારતા, ને રણ સંઘામમાંથી પ્રાણતકાળે પશુ પાછી પાની ભરતા

ન. દોતા. ઐક્યતાથી એવા વીર પરાક્રમથી અને આવી સ્વતંત્રતાની લાગણીથી “મણીપુર” ખીણ કાંઠે સંધર્શિત, પર સરદારી, ભોગવી થક્યું હતું, તેના ત્રાયાના જાગીરદારો, ભાવનો અને કોકરો, તેની તાજેદારી સ્થાપિતના રિવાજ રતા, સંકટમાં સ્થાય થતા, અને ખીણ મન માનની મદદ કરવાને સર્વકાળ જાંધાએલા સમજતા હતા. આ સર્વોપરી સન્તા “મણીપુર” ના છેલ્લું સરદાર “જલમસિંહજી” ના સમય સુધી સૌરાષ્ટ્રના આ છેાથી ખીણ છેડા સુધી એક સરખી સર્વત્ર રમણે જાગી હતી. આ સ તા જમાવવાને, જમાવીને એક સરખી આજ રાખવાને “જલમસિંહજી” ના બાદને બહુ બહુ બળ પતાવવું પડ્યું હતું, જંગલી લડાયક જાતોને જોર કરીને તેમના જોર જીતમ જડ મૂળમાંથી હાથે દન કરવામાં “મણીપુરના સરદારે” બહુ જવાબદારી જણાવી હતી. છુટારાઓને, પાક પાકુઓને, અને એરોજ ખીણ ત્રાસદાયક ટોળાંઓને, તીડની માફક વિખેરી નાખવામાં લાપક બળ વાપર્યું હતું. અને પ્રજાના જાન માલતું સંરક્ષણ કરવામાં તેણે સરદાર પોતાની સમજ શક્તિના ઉદારતાથી વ્યય કીધો હતો. આજ ઉદારચિત્ર વાળા શરરીર જોધાના સમયમાં સ્વતંત્રતાનો સંધર્શિત થયો હતો. સંધર્શિત થઈને તેની ધુવાંવરયામાં મધ્યાન કાળ-મધોર થયો હતો, અને તેના સ્વર્ગવાસની-શરીરનાં છુલુંકાં જાતી વેળાએ તેના સંસ્થાનનો સ્પર્શિત પશુ થયો હતો. તે એક છેલ્લો દિવસ હતો. છેલ્લી પ્રજાતના સોનેરી કિર્ણો “મણીપુરની” સ્વતંત્ર ભૂમિ પર પડ્યાં હતાં. છેલ્લી મજાનનો સંધર્શિત માથે આપ્યો હતો, તથા હતો, તપીને તેના કકડતા તાપે આતી ચોર પાપીને બળ સરખા કુદ જતો ને તપાવ્યા હતા. તે એક છેલ્લી સંધ્યા હતી. સ્વતંત્રતાનો સ્પર્શિત કાળ હતો. યાત્રી જતોને સ્વપ્નું હતું. જે સ્વપ્નામાં, જે સ્પર્શિતમાં જે સંધ્યાકાળમાં જોમતી નહિને જાગીર પ્રવાહ બ.

જા બળ વધન કરી રહ્યા હતા. શિંતળ સુગંધી મંદ મંદ વાયુ પૂર્વ ગતિ પ્રમાણે વાતો હતો. તરુની હાથી ટેંગિયર અને તેની વિશાળ કાળીઓની અંદર રાત્રીએ બાટકાનાં પંખીઓના બચથી બચ પ્રાપ્તિને વિવિધ રંગના નીરવ પંખિયો લરાઇ બેસવાને સંતાઇ જવાને આતુરતા બતાવતા હતા. આકાશ નિરક્ત પજુનો, અતિશય ઉદાશિનતાનો, ભગવો, આછો સિંદૂરીઓ- કાંકર ઝાંખો પીળો વેપ ધારણ કરવાની તૈયારીમાં હતું. સાયંકાળ થવા માંડ્યું હતું. દેવ મંદિરમાં ઘંટેનાં અને અતિત, જંગમ, વૈરાગીઓના આશ્રમરચાનોમાં મંદોમાં શંખનાંદ થતો હતો, અને એ ન્દાના પ્રદારના નાદો વડે કરીને “મણીપુર” ની આસપાસની જગ્યા ગાજી રહી હતી. તે સમયે શાકશાસ્ત્ર નિયામીઓ હતી. ભયમુચ્ચ જનાઓ હતા. “મણીપુર” પોતાની સ્વતંત્ર સન્તા યુગલવાની શોક જનક ભવિષ્ય વાણી હતી. મણીપુરનો શરિર સિંહ પંચતલત્તુ પીંગડા ખાલી કરીને નજીકની આ જાતુશોક કરતાં વિશેષ સ્વતંત્ર, વિશેષ મુખમય સુવર્ણ ભૂમિમાં દોડી ગયો હતો. તે સિંહ તું પીંગડા-શરીર પ્રાયશ્ચ અગ્નિદેવે પંચ તલમાં મેળવી દીધું હતું. શરિરે રજપૂતોના મ્હોડાં પર આગની-ઉદાશીનતા છવાઇ હતી. શરિરે ક્ષત્રીઓ કાચર પુરોની સમાન વ્યથા પાત કરતા હતા. અજ્ઞ સ્વસ્ત્ર નમાવીને વીરધીર સામંતોને, સુલદો સ્વર્ગવાસી સરદાર ને ઉચ્છ માત આપતા હતા. રજુવિગદાં એવાજ બચ કર ઉદાશીનતા દર્શાવનારાં વાજવોમાં શોકના સંગ ગવાતા હતા. નગરવાસીઓની અગ્નિમાં જળ ભરાઇ આગ્ની હતાં. દાસ-કાલીઓ રતાં હતાં. “મણીપુર” શોક ધારણ કર્યો હતો. રજુવાસમાં શબ્દ ભવનમાં અને પ્રજા સદનમાં રડા રોડ થઇ રહી હતી. તે સ્વતંત્રતાની પ્રજા-તે મધ્યાનકાળ, અને તે સાંપકાળ છેલ્લી

હતી, સ્વતંત્રતાનો સ્પર્શ થયો હતો. તે સ્પર્શ-સ્તની સાથે “મણીપુરની” સ્વતંત્રતાની-એકય તાની સાંકળે જલમસિંદનાં જોર જુલમથી બામાતોના વેર ભાવથી ધસાતી આવી, ધસાઈ ધસાઈને અડધું છેક નળણી પડી હતી. અને એ નળણી પડેલી સાંકળ : છીન્ન છીન્ન કરીને તોડી નાખીને દુષ્ણિય દેશના મરાઠાઓ “મણીપુરની” સરહદ પર છુપ્યાં વઢ્યોની માફક ભટકતા હતા.

હિન્દમાં આ દાંણે મરેકાની નવીન પશુ મન્જુત સત્તા સ્થાપન થઈ ચુકી હતી. તેઓએ મહાન બળથી મુગલોની રાજ્ય સંતા તોડી પાડીને જીતનો કંઠ વગાડ્યો હતો, અને એ જીતનો લાભ લઇને ખીન્ન કેટલાંક પ્રિતાની માફક કાઠિયાવાડને પણ પોતાના મન્જુત પંખામદ પકડવાની ચેરવી કરવા માંડી હતી. અને તેથી એ જાતીના ટોળે ટોળાં આ દેવી બૂમિપર દરોડો પાડવાની વાટ જોતાં હતાં હતાં. તેવા વિપરીત સમયમાં આપણે “મણીપુરની” સરહદમાં બાવી પહેલીએ છીએ.

મંકરણ કે જુ.

“મણીપુરની સરહદ”.

“મણીપુરની” સરહદ પર આવી પહેલાંના અજ્ઞ નિયામીઓ આપણા જોવામાં આવે છે. કદરત જાણે આ પ્રાચિન સંસ્થાનની સત્તાધી રી સાધી હોય, તેના પર કોષવેશમાં આવી હોય, અને તેના બદલામાં જાણે દંડેવાને અતુલ તક સાંધી હોય એવું તોફાન ઉઠવાની તૈયારી છે. આકાશ વાળાંથી છવાઇ રહ્યું છે. સવિતા નારાયણ રૂપેરી વાળાંમાંથી કાજુવારમાં છાંન દે છે, ને કાજુવારમાં અદૃશ્ય થઇ જાય છે. રૂપેરી ભૂરાં વાળાંમાંથી સવિતા નારાયણ ભગવાનના સોનેરી કીર્તી વડે પડતો તાપ મનુષ્ય પ્રજાઓનાં માર્યા તપાવી નાખે છે. દ્રષ્ટિ મર્યાદાની બહાર છેક નીચાંથી માંથી વરસાદની કાળા વાળાંઓ કાચ-

ધીની પેઠે ડોહતી વાયુની પાંખપર સ્વાર ચઢને માણસના માથા પર ચડી આવે છે. પ્રલયકાળની મારફત પ્રયત્નવાળું વાયું છે. તોફાની વાયુના ઢોલા મોઝા—વટોળાઆથી આંધી ચડી આવીને કાચર માણસોની મારફત ઘસોને કંવાવે છે. તેની વિચળ ગંજીઓનાં અરસંપરસના વર્ષા-થી ઢોલા એવજળથી, તેના આગ્રમમાં ભરાઈ બેઠેલા પાંખિયો ભય પામીને કળા હોળ કરતાં અદ્ધિ તરીકે ઉડે છે. આવી તોફાનની ભયમયક નિશાનીઓથી ભય લીધું હોય એવો એક મન્યુત બાંધાનો, નીચી, કાઠિનો, બળવાન લાંબા બાહુનો અને ભરાવડાર છાતીનો વિદ્યાર્થી યોડેસ્વાર આપ-ણી આંખે પડે છે. તે આંખો મીચીને, ઘોડાના અમની ઇશ્કર કમી વગર ધસ્યો આવતો હતો. રસ્તો ખડખડો, ટેકરા-ટેકરી વાળો, પથરાની કાણિવાણી હતો. તેવા રસ્તાને ભીથે તેના કાચર ધોડા વારંવાર ઢોડરાં ખાતો હતો. તે ઢોડરાની ઇશ્કર વગર, વરસાદના તોફાનની પરવા વગર ખારેલાં કામના ખાનખાને ખાનખાં “મણીપુર” ની સરદાર પર ધરી આવતો હતો. ધીરજથી તપાસતાં તે પાન ખેંચે એવો ચારિર પુરુષ દેખાતો હતો. તેની આંખો કાળી અને તેજથી ચમકતી હતી. હાંત સ્તેત દુધ સરખા ને માયુ ઝોડું હતું મુછો લાંબી અણીઆળી અને ઘે-ભીઆના મુઝા ભરાવડાર હતા. માથાપર ટેડી રજપુતશાહી પાપડી હતી. અને તે પર લટકાવેલી કાળી પવનમાં ફરફર ઉડતી હતી, તેથી તે અ-ભીરી લોકીતો છે, એવું ઝોળખાતું હતું. ચરીર પર મિશ્રિત માટ્ટું, વજનમાં હલકું, પછુ અતી મજબુત જણાતું બખ્તર હતું અને તે સર્પના સોનેરી તાકામાં અતી વેગળાઈથી. પછુ મગકતું હતું. પગમાં તણ તણેને જાંઘુઆ રંગનો સુરચાગ હતો ને પગમાં ટેડી માટના પ્હાડી જમીન પર પાલવાના નોડા પડેલાં હતા. અંધપર લાંબી સાગડો, પ્હોળી બાંનેનો મખ-મરી-તપાળીઆ રંગનો કમરો ધારણ કર્યો

હતો, પરંતુ તે પોલાદી બખ્તરના આગ્રહનથી, પુરે પુરે દેખાતો ન હોતો. તેજે પોતાના ચરીર પર એટલા બધાં અજ સજ સજેલાં હતાં કે, સજસંભામની વેળાએ તેનો એકલા હાથે એક સરખી રીતે ફેરી તરેહથી ઉપયોગ કરતો હતો, તે સમજાતું ન હોતું. હાથમાં લાંબો તીક્ષ્ણ ફ-ળાનો લાઘો, અને કમરે શિરોહીની વાંછા પ્હોળાં પાનાની રૂપા, સોનાના રસથી રસેલી મુકતીને પીરોળા રંગના મખમલી મીયાન—પડાવણી તરવાર લટકતી નાચી રહી હતી. પીઠ પર એડાં ની ઢીલ હતી. અને એ દાલ પર કેટલુંક જમપુરી ટેલી નકલી કામ કરેલું હતું ને બેડ-માં સોનેરી જડીત કામના હાથાની કટાર ખોસેલી હતી. તે પરથી કપના થતી હતી કે આ અજણો માણસ કોણ

અભીરી—કુળવાન જતીનો નીરપુરુષ હતો. તે ધડીકમાં પોતાનો અથ જોરમાં ઢાંકતો, ઢોડાવતી ને ધડીકમાં ઉભો રાખીને વિચારના વખ-જમાં ઝોડાં ખાતો હતો. ધડીકમાં તે દરતો, અને ધડીકમાં પોતાના લીંગોપીઆ રંગના પ્હોળાં હેઠ મુસાથી દાખતો, સ્વેત દુધ સરખા હાંત કચાચાવતો હતો. કેવે કરીને ક્ષણ વારમાં તેના વિચળ કપાળપર કરચલી વળતી, અમરો ખેંચાઈ આવતી, પ્હોળાંપર લોકી ધાઈ આવતું હતું.

તે અદુણી “મણીપુર” ની સરદારમાં આવી પહોંચ્યો હતો, પરંતુ તે મજા પરિશ્રમથી, લાંબી દોઢ મજલથી યાત્રી ગયો હોય, રાત વિવસની રખડ પરીથીને આશાએજ વગરની મુસાફરીથી લોચ લોચ થઈ ગયો હોય, તથા કુપાથી કુખ્યા વજ્જી મારફત છેલ્લ પાયો હોય, એવી લાલતમાં હતો. અદુણા તે સરદારના રક્ષણથી સ્થાપિત કીધેલા કુમરી કિશ્વાની લગોલગ આવી લાગ્યો હતો. તેની આંખો તેજ પ્રાચિન કાળના પરમાર વંશના કાળારબના પરચરના કિશ્વા સામે ચુસાથી તાત્રી હતી. કિ

સાના ઉંચા યુરોએ અને આકાશ સાથે ધાતો કરતા હોયો મિનારા પર ગોલેલી નાની-પ્રકારની પ્રાચીન કાળની બનાવટની તોચો આ રહેલી આ બાંદરખાતી હતી. કિલ્લાના કારીગરીથી ભરપૂર કંચુરો અને મિનારાના મરોહકાર મહેશભાઈ સાથે બાંદુક—તીર મારવાના ન્હાનાં બકિરાં સ્પષ્ટ વરતાતાં હતી. કિલ્લાને છેક માથે આવેલાં એક ઉંચા મિનારા સરખા તખ્ત ઉપરની કાંડી પર " મણીપુર " ના પરમારચના સરદારનો ભગવા રંગનો છુટો હવામાં ફરફર ઝડોતો હતો. આ વાવટા બધી અને આકાશ સાથે ડોળીયાં કરતાં કિલ્લા બધી આપણો અભવયો ઘોડેવા-સંડવેયો એકી નગરે તાકી રહ્યો હતો. તેની અંધિમાં ઘોડી વરસતું હતું. તે કડીકમાં મનમાં ગજગણુતો, અને ધડીકમાં આવેશમાં આવીને ઉભે યુરે અગમતો હતો, તેના વિશાળ કપાલ પર કોષથી કરમથી વળી હતી તે મ્હોટી લાંબી મૂછો તથા ગુન્જાદાર ચોખીઆના કાળા ભમ્બર સરખા વાગ ઉડતા હતા. હમણા વરસાદના તોફાને પછુ તોફાની રંગ પડયો હતો. સવિતા નારાયણ વાંદળાથી છેક દુકામ ગવા હતા, અને આકાશમાંથી બોરબોર સરખા પાણીના બીડુંએ પૃથ્વી પર પડતાં હતાં, તેની હરકાર કર્યા વગર તેનો બળવાન અંશ ઝાડી-ઝાંખરા અને ટેકરા ટેકરી વાળો રહતો કાપતો હતો. આવા મુશળધારના વરસાદમાં તદ્દન બીજામંત્ર જવાં છતાં આ અચાનક યરેહો મળ્યુંત કાઠીને માણસ એકકદ ટગરે " મણીપુર " ના આ પ્રાચીન કિલ્લાની સામે, કનરાડને છુરકયા કરતો હતો. સજીવારમાં ચાંત રહેતો સજીવારમાં આવેશમાં આવતો અને મુછે તાવ ધબને પોતાના મન સાથે કાંઈક બોલતો હતો.

હવે છેક સાંજપણ થવા આવી હતી. વરસાદની કાળી વાંદળીઓ પવન વેગથી દોડતી હતી; અને આપણો આ પરદેશી પરાણો પછુ વરસાદનું તોફાન ચમી જવાની ઇચ્છા ધરાવતો

હતો. તે હવે ઘોડો મણીપુરમાં પેચુ ધર્યો હતો. વરસાદમાં કારીર પદગાવોથી મ્હો. કે છુપાને શ્રમથી મ્હો. પરંતુ તે ઘોડો બધી ચાંતી તો પામ્યો હતો.

આવી ચોંતિમાં પોતાના અંધને વેગ ઝોંટો કરીને એકાદ આશ્રય પામવાના આશ્રપનો માટે ઉત્સુક થયો અને એ ઉત્સુકતામાં—વરસાદનું તોફાન ચમી જવાના આશંકા તે મ્હોટી કાળા-અંધો આકાશ બધી ફરતીને કાંઈક કરવાના આશંકા પર ચડ્યો.

એ ખ્યાલ—એ કલ્પનામાંથી રજીસરમાં ભપકર નાદે તે એકાએક ચોંટ્યો. વિચાર વમળમાંથી—સ્વપ્ના વરસાદમાંથી ગમત થયો. તેની ચપળ આંખોમાં ચળકાટ મહેવા લાગ્યો. તેના સાવજ કાનોએ સાવજાની મેળવીને સજીવાર પડેલાં તેના કારીરે, ચરદીથી જે અતીવ્રમથી સિધિગતા મેળવી હતી. તે ચારીરમાં પાળી હતી કતા વિચળી વેગે રંગે રંગમાં ફરી વળી.

આવી અધારી ઘોર મેલેલી રાતે આવા વેરાંચુ અરવધ જંગલમાં લસરી કિલ્લાની સંગો-લગ રજીસરગાંઠિ: મધાનંદ અવાજ આવતો હતો, તે બધી હવે તેનું ખ્યાલ ખેંચાયું. તેના વાલ સરખા તીવ્ર મંડાણ વરસાદના નેસંમી જે વિચળીના ગંગાકાંઠામાં રજી સિંગડાની અવાજ રપેટ નેંધે એવો નેસંમી સંભળતો ન હતો, પરંતુ એક ભૂંધા પડેલાં વરસાદથી બીજાને તરબોળ થઈ ગયેલાં ટાંધે ચરધર કાંપતાં મુસાફરને લલચાવવાને માટે—ચિત ખેંચવાને માટે તો તે અસંસ્કારક ને આતંકારોપક હતો. આપણી મુસાફરે હવે પોતાના રોક અંધને વેગ છેક ધોળે ફરી અવાજ બધી નગર દોડાવી તો કિલ્લાની પોરો ચમી તેનાથી છેક ઉત્તર દિશામાં એક ઢોળાવદાર ઉંચી ટેકરી નેવામાં આવી.

(સાધન છે.)

ઝેહરે કાતીલ.

યાને

લણ નવાઈની નાંજર

(ગવા અંકથી આણ.)

ગુલશન માટે લખનાર-Daisy Bell

પ્રકરણ ૨૨ મું.

“ તારાં એ અવિચારી પગલાં માટે મારા હાથો હુમરાના બંધ રહેશે ” .

રાયનીનાજ ભોથોમાં ઠહીએ, તો ‘ મંદર
મિનાર ’ જોણ જાણે કપાળી ગુદોની અસર હેઠળ
હશે, તે એક એરડાનું ત્રિજાનું જ્યાં આજ
દિવસોથી એક અડાચ, આ અને પેલી દુન્યા
વચ્ચે ઝોંકા ખાતો હતો, તે જાણે એણું હોય,
તેમ, રાજન, ખુશમુરતીની દેરીની સેવજી, નણી-
બની સાડી, હજારો મુખમાં ઉછરેલી; તુમાખી
નખરાં જાજ જોરત, અસલ દુઃખ ખમતી,
પોતાના મામા આદમદના મુખમાં તે ખુદરોમ,
કાપસના આચરા અને પનાદ હેઠળ દરદના અ-
સંખ્ય મોજાઓમાં વિરસાવથી જણાવી હતી.
રાજનીને શરીરનું દુઃખ જખરાં થતું હતું. તેના
પગનું એકું હાડકું અંધીને બુકો થઈ ગયું હતું,
જેથી તેની વીસાઓસની હદ હતી નહિ. રાજન
થણી જોરાવર હતી. અને “ મરે, તો મરે, પણ
જાવન તારે મરે ” તેમની હતી, પણ હાડકું

ભાગવાથી, જે જોરાવર દુઃખ થાય છે, તે જોતો
અનુસવ થણાજ થોડાને હોય છે તે અસલ દુઃખ
ખમતીં તેણી યાકી યાકી જાજ, થોડે થોડે વખ
તે બેમાન બની જતી, વગી તનના દુઃખ સાથ
જીવને નવે નાખતો સંતાપ થયો હતો. આદમદની
ઉરકેરાન, અને અભયખીને મારેણું સથમુ બો-
લાઈ જવાનું, અને પોતાની બહેનની દીકરીને
મુખમાં ભેળ, તેને અજબ જાતની સામળીઓ
ચવા લાગી. પોતે એક મુસલમાન અને પેટનું
દરમંદ છે એમ જાણતાં, તેના શરીરમાંથી
કંપારીઓ પકાર ચવા લાગી. ખુધો આદમદ
કણું પણ જુદું બોસતોજ નથી, એમ તેની ન-
માચરાળા આંખો અને કપાળ ઉપરની હાથપણની
ધૂંધળીઓ ભેળ, એમ તેવાં દુઃખમાં પણ તેને
લાગુ. વગી તેણીનું ને ભુધાનું નાક, “ હો-
અને શદીમાંતો ખાડો અજબ જે રીતે તદન

એક સરખાં હતાં; જે મંદને તેની માતાનો લાઘ
ગણવામાં એક વધુ મુરતકીમ પુગવો મળતો.
લાખી છઠ્ઠાં પહેલી એક પારસણ બાળને
નેહ, બાહમદના અને દીકરાએ અજગ થતા.
પણ રાશનથી બ્યારે આદમદે; અદેરામ મુનથી
ની દીકરી હોવાનું અણ, બ્યારે રાશનને પોતા
ની એક પુરી બહેનની દીકરી તરીકે જોળણી,
ત્યારે રાશન, અને અદેરામના સારાં નથીએ ત્યાં
બે છોકરાઓમાંથી, એક પણ હાજર હતું નહિ.
તેઓ અને તાકીદથી મદદ મેળવવા લાહેર તરફ
નીકળી પડ્યાં. બ્યાં સુધી કોઈ બાહોરા ડાકટર કે
હાલવેદ આવી લાગે નહિ ત્યાં સુધી રાશનને
ફુગમી ટળવલવા સિવાય છુટક હતો નહિ. રાશને,
દરદી ઉપરા ચાપરી ચીસો વચ્ચે પુછ્યું
“અરે ભલા અપચ તું શું બોલેછ ? તારી
બહેન કોણ ? અને હું શું તેની બેટી ? પણ હશે
જલદી કહે, તારી બહેન કોણ હતી ? જતાવ,
શીતાબીથી ખતાવ કે તારી બહેન તે મારી
માદરજ હતી.”

“બેટા તું જરા ધીરી પડ. તકદીર આ
કીસમથી આપણને મેળવે છે. ત્તે કે તારા
બવિધમાં ભલાને ખાતર, તારા ખીતાની આ-
ખરને ખાતર માથા ઢાપે. તુને ફુગના લોક
સામે એક મુસત્રમીન માતાથી અવતરેલાં ફર-
જદ તરીકે જોળખાવતા તદનજ સુખ રહેશે.
જેવું મને એક બીજી પણ મુસત્રમ કારણ છે
તે જણજે. જણ બેટી, કે આજે રાત્રે, તારી
માતાને મેં ઘણે વરસે જોઈ હતી જેણી અમારા
મુસલમીન ઘણા પોષાકમાં ઉત્તરપર ઉપર આવી
ઉભી છે અને ધણી મંબીરનાથી નાક ઉપર આં-
ગળી મેલી અને તદન સુખ રહેવાની ઇમારત
કરે છે. જાણે તે હું સમજ જતાં હોવું તેવું જો
કરી હા કહું છું કે તેણી અજગ બેટી રીત,
પણ સંતોષી જીવથી ત્યાંથી મેળ થઈ ગય છે.
મારી સાકી, મેં મારી બહેનને ઘણાં ઘણાં મહિ

નાઓ થયા પાદ પછા કરી નથી. અરે તારી માતા
એ, માતા ખીતાને અનેક રીતોથી હુલકાવી આ
કર્તા. ને તે છુટા મંદ, વગર વાંકે, મારા તરફ
ખુજ ખદા થયા. હું મારા આપને પૈસો, વતન,
અને મારો હક મેલી મકે હજ કરવા ગયો ને
ત્યાર પછી ઘણે વરસે હિંદુસ્તાન પાછો ફર્યો
ત્યારે મારા આપનું સંઘર્ષ વેગાઇ, સદાઇ જવા-
ની, તથા હૈદાબાદી સરકારમાં નાણું જપત થવા-
ની વાત મેં સાંભળી. હું મારી ભલી બીબી
ઝોહરા, જેને જે હું તારી મામી કહીશ, તો
તને ફુગ લાગશે તે ઝોહરા, અને હમણા હતા
તે બે બેટાઓ સાથ આનંદથી રહેતાં હતાં મારી
ઝોહરા થોડાક વરસ-થયાં મુગર પામી છે, અને
દયો આ અજણી જગમાં કેટલુંક ચર્ચા આવી
ને રહેલાં છીએ. ને બેટી, તારી મામી પોતાના
એક પુરા લાઘ તરફ કટલી નયણી મધ. તેણે મને
ધરમાંથી કાઢ્યો ત્યારેજ તે સુખ દરારથી રહી.
મેં તારા ખીતા બહેરામને કોઈ કોઈ વાર અમારા
ધરમાં આવતાં જોયાં હતાં. બેટા તે ખુબસુરત
જવાન મદ હતા, અસરાકને બધો હતો, નેક ને
નમનતાઈ વાલો હતો પણ અમારા ધરમાં મારા
આપના હુકમથી આવે, મારી દુરી જેવી ખુબ-
સુરત બહેન સાથ હસે બોલે, તેની હું અતિ
ધણી સામે હતો અમારા સંસારી કાપડાઓનું
આ રીતે ઉલખન થાય, તે મને જરા પસંદ હતું
નહિ. મારા બુધ્ધા પીદરની આંખો ઉપર તારી
માતાએ ગોવા બાંધણી આદર બાંધારી હતી તેથી
જે નહાર પરીણામ આવશે તેવું મારા બુધ્ધ
રામ ખીતાને કહી જાન રહ્યું નહિ. અને તે
તારી મા ના અનેક જુલમથી એક દિવસ સુખ
સુખ, મારાં આપ વતનને સલામ કરી હૈદાબાદથી
મકે રજદા દિલ ઉઠાગરી કરી ગયો.
બ્યારે હું મકે હર પડ્યો કે મારા એક દેરાત
તરફથી મારા જીવને આબુરદે કરતારે, એક
બદખત રકકા મને મળ્યો. જેમાં મારી એક
પુરી, ખુબસુરત, પણ પાછ, ને કપડી બહેનતા

પહેલાં એક કુતરાના મોઢતે મરવાણું હું પસંદ કરું. અરે બરગરતે સીતારા, કયા સખગથી તારું ચલણું 'ચદરખીનાર' ઉપર આટલા જોરથી ટુંચલાવે છે ?

“મારી બાણુછ, તેં તારું નામ રોશન કહ્યું છે. તું જે બહાદુરીથી દુઃખ ખમે છે તે જોઈ હું તારી કિમત ઉપર આશીન કરું છું, એક બહાદુર છોકરી જે લાહોરથી આટલે દુર સુધી સ્વારી કરી શકે, તે ખરેખર બહાદુર છે. વળી, તારા બોલવા ઉપરથી તને હું શાંત, નરમ ને વખતને તાળે થનાર અટકળી સમજું છું. તારું નામ રોશન તે તારી મમામણું નામ હતું, મારી મરનાર મા, તોખાહ તે મરનાર માટે મને માનથી બોલવું જોઈએ, પણ મારા પીદરને તેણે ધણે સતાવ્યો હતો. તું તે રોશન જેવી નથી એમ જોઈ, હું ધણે ખુશ છું. તેવી એક બલી છોકરી, જેણી આખર કર ને મારી બહેનની દીકરી છે, તેણીને હું લોડની નજરમાં શું કામ કહી શકું ? નહિ કહી નહિ-મેં તને કહ્યું છે, તેમ તે જાણવા પહેલાં મારા હોથો દમેશના બંધન રહેશે. જાણજે મારી બાણુછ કે આગર સ્વપનામાં તારી માતા દેખાવ દેતે, કે ન દેતો તોપણ આ વાતને એક સળંગ ખી મારા મેંમાંથી બહાર પડતો નહિ.

“તમારા દીકરાઓ પણ શું એ વાતથી અજાણ છે.”

“બીજકુલજ, તેઓની એક પુષ કોઈ હતી, એમ મેં કહી જણાવ્યું નથી. તારી મરનાર મા માટે મારું મોટેલું તને નહિ ગમશે. પણ ધણેજ વરસે દૃષ્ટ મેં તારી આગળ, તેણીની ફરિયાદ કરી છે. ચુપ થા દીકરા, બહાર ગડબડ સડબડ છે. મારા દીકરાઓ, તારે માટે મદદ લાગ્યા હોય એવું જણાય છે.”

“રોશને તે ઝુંપડામાંની દીકરીની નીચી આટલી ઉપર સૂઈ, નવખાર આંસુઓથી રડતાં

જોયું. કે માડીમાંથી તેનો પીતા બહેરામજી મુનથી ને નરખીય માટે રાખેલી નસ ઝંપાટામાં હતરી, તે નીચી ઝુંપડીમાં દોડી આવ્યાં.

દાખ. રોશન તું જેણી કિમતી પલંગો ઉપર ના રેસમી બિજાના ઉપર પોટનારી, તેને આવી દોરકીની ખાટ, જે તારા માટે ધણુંજ, કાણું ને કડક હતું, પણ કાંઈ નહિ. એજ બધું તારો પાછો બપ પાર ઉતારવામાં તને મદદ કરનાર હોય, કહાય દોખખી ?

આવી કંગાળ જગામાં આંખમાં આંસુઓ સાથ રોશનને જોઈ બહેરામજીને દીખે બેરાખ આવ્યો.

હા, એજ રોશન એકવાર પરવીઝ કાંગડના આંસુથી કેટલી સુગાઈ હતી હતી? તેણીને નહિ રડવા માટે કેવી ધમકાવી હતી? એજ રોશને પોતાના મુખવાસી વખતમાં પોતાની માલકીના ગરીબ શરખાઓની ઝુંપડીમાં જઈ, તેઓની દાદ લેવાનું ક્યારે વાદ કર્યું હતું? તે વાદ કેમ કરે? તેવણનો જીવ, ઝુંપડામાં જતાં ક્યવાતો હતો. તેવણને ગરીબાઈની ઉપકચી “વોલીટી” ને “ગુ” ચડું હતું. કંગાળત ખોલથીજ તેવણનું નાકું નસકોર દોઢ ધંચ ઉંચે ચડી જતું. તે મીજાજી, આપણુદ, અને સુખમાં લીન ચમેલી છોકરીને આખી છ’દગીમાં આવો કડવો અનુભવ પડેલ વહેલોજ મર્યો. કુદરત તેણીને ટમાખીમાં દંઢા ચદાણ ઉપરથી ગમડાવી, નમનતાઈવું નીચાણું ગોચા કસુલ કરવાની ફરજ પાડતી હતી, પોતાના વદાલા પીતાના દાખલ ચવાથી તેણીને ઘણીજ કિંમત આવી; અને બહેરામજી મુનથી, ને જોઈ તેણીએ લરામણા દીખાને છોડી મેલી જીવ ને ખલાસી આપી. તે માપ દીકરીની. ખાટલી આગળ ઝુંદણ મંડપે બેસી, પોતાના અહેરેશતીલ જેવી પણ હાલતમાં દુઃખથી આજેજ બનેલી બેટી ‘તું’ મારું પ્યારથી પોતાના ખલાં ઉપર મેલી, સાથે સાથે દયકાં પોતાં હતા. બાપ અને દીકરી બન્ને

કેમ, કાંઈ, ને કયાં બની, અને તે વખતે મારી અમાગ્ય ખુદ્દી કેમ કરી થઈ તે મલુમતે તું હાલો નહિ કરશે એમ હું માતું છું. મને આ મરદમાં અતિ ધણો વિશ્વાસ છે, જે પોતાની બહેનની દીકરીની એકમ નાલેશીની વાત બહાર લાવી, નખખેલ વાલતાં અટકશે ને તેણી બહેન રામજી મુનશી જેવા એક પુરુષથી, એકથી અને કે કાચાઓ મેલતતાં બે વાર વિચાર કરશે નહિ રામજીએ ધણું દમામથી, આખો આઢવલ સામે દીકરી રાખીને બાલતતું પુરું કયું. જસ આઢમને કોમ અનખ જેવી રીતે, ફરી પોતાની મરનાર બહેન ત્યાં બુવડમાં છુરેલા ડોળા, અને તાક ઉપર હાથની આંગળી મેલી ચુપ રહેવાની ઇચ્છા રત કરી હોય તેમ દેખાવા લાગી. નેને જતા વાર પોતાની આંખો તાકક અંધ કાઢી અને પછી પોતાના સુદેહ જમાને હાથમાં પકડી, ધસી. ધસીને કયાળ તુલ્યુ.

બહેરામ મુનશી, ધણેજ લાગે વખતે આપણે શામે લાક અને બનેલી મળ્યા હીએ. તું મારો મોર કરી દેવાનો, નાખતી કલવાનો, કોઠને દીકરી દુઃખ નહિ દેવાના સ્વભાવથી અનખણો દોષ. તો તારી દીકરીના અરખ વિષે તેણીના નાક વિષે તું ડર રાખજે, તુને અને તારા સાગરમથી કાચાઓ મેજરવાની વાતોથી લલચાવાની કહી જરૂર નથી. તું પણ જે માત્રાજ જેટલો કંજાળ હતો, તારાથી અને કશો ખી લાભ થવાની આશા નહિ હતે તો પણ જે વાત કોઠને ખાતર નહિતો મારી મરનાર બહેનને ખાતર પણ હું છુપારનેજ તે ખાતોથી જાણજે. જરા પણ ડાંબ વાર તું તારું કામ આજળ ચલાવજે. ને વાદ રાખજે કે, તારાં આ અવિચારી પગલાં માટે મારા દોષો દમેશના બંધ રહેશે. ચાલો, હવે રોચનને પેતા માણસે પાતખી લદને આવે છે તેમાં મારા બેટાએ મદદ લઈ સંજામથી મુકશે. આ સાથે આવેલા શ્રીરમજી તરફે દુખાડે તેમાંની નાક હતી.

“ નહિ, બીજાકુલ નહિ—મારા બાક આઢમ મદ, તે આજે ધણેજ વરસે મારી જાતી ઉપર એકાએક આવી પડેલો એક જખરો વચર ઉંચકી, અને ખુલાસાથી દમ લેતો કયો છે. બાક મારા, મારા રોકતું નીમક બાક, તેજ રોકને હું નામે શીમાં નાંખવા જેટલો બેખુઆદ હું નહિ પાતે. પણ તારી બહેનના જુવરસાથી હું કંઈ થઈ ગયો—તેણીની ખુબસુરતીથી હું અંજાક ગયો—અને તેણીના દમ્બણથી હું આજેજ બની ગયો—મારી જાંઠી, મારા રોકનો નાસ કરવાના ચુનાદ માટે, એક ધડી પણ ધણીઆણીથી મળતાં સુખની મેં મેળા નહિ, જતાં તેના તરફથી મારી વરદારીની ઇલાચી તરીકે, તેણીના મરજી ને વરસો વડી જવા જતાં ગીજ આનો કહી ખ્યાલ કયો નથી. રોચની જે આ વખતે દુઃખથી બેભાર બની, આંખો બંધ કરી, લગમગ બેસુધ જેવી બની પડી હતી તે આ સમય નથી સમજતી એમ બહેરામજીએ તેણે તારે નજદીકમાં આવી, આઢમને બધું કહ્યું. આ વખતે એક ડોળા સાથે રોચનને લે ચકી જવા ધણું માણસો આમાં હતો તેઓએ ધણીજ સંજામથી તે માનનદારાન ડોચરને પાલખીમાં મુકવા માટે ઉંચકી, તેવખતે તેણે મતાં દુઃખથી એટલીતો કલાણ કોર કરી મેલી કે તેઓ સમજાના હાથ ધુજી જ વાધી, તે કિમતી બોલે હાથમાં જટકી જમીન ઉપર અજણાવે. રોચન માટે તે ધણેજ બદમખત દિવસ હતો. ધણીજ જોરાવર દોવાથી તેણી બેસુધ પણ થતી હતી નહિ, કે જેથી દુઃખના મટકાઓ નહિ લાગે. પાલખીના જમીન ઉપર પાવાળ રોચનને બધું દુઃખ થયું પણ તે સમય ખમે નહિતો કદેકોણ અમેર દાલો પીસાને ખમવા સિવાય છૂટકો હતોજ નહિ અને તેમ કંઈથી “ અંદર મીનાર ” તરફ તેણી ઉઠતી જવામાં આવી. કે ત્યાં નરગીજ તખાક ચોડાજ વખતની જામત યલ નસ કે મી તું વચર બીખાજીની સંજામમાં હતી ત્યાં

પગ આપુને લાકડાને મુસવના કાણુ મારેછ, હરવધ ગણ તો માથે ધરતી વખને જ રૂની ઠી, ને હોંજની તો કાણુ કંઈ માનની જ નહિ. "વજેરે ગણુ" બેસેલું તેવણને મન ફેકડે હતું. તેવણ એકદમ ધણાજ ગંભીર ગણ થયા હતા. અને કાંઈ સાથ કાંઈ વાત કરતા હતા નહિ. જેવણ દિવસના દિવસ ધરની બહાર રહેતા, તેવણ રોશનીને થયલા અકસમાત પડી ગઈના દિવસ થયા પગ બહાર કાઢેલા હતા નહિ. તેવણ રોશનીને ધોલો ધરી, એક કદરવંત માતાની અદાથી બેઠા હતા.

નથી મનો પાસો જે અજબ ક્રીસમથી ઉલટાઈ પડેલા હતા, તેથી રોશની અજબ થતી. મીનુ મોટાદરામ તેને દુઃખમાં ધણેજ યાદ આવતો. મીનુને જલદી પોતાનો ધણી બનાવવાની, અને નરગીરને જલદીથી ખુદાને ખાર પહોંચી જવામાજ હાલથી મમાવણું છે, એવી ચમત્ક્રી કરવામાં તેણી સજડ યાપ ખાઈ ગઈ. તે ગુપ્તજીને હાલ જાણીને સમજી, તેણીનું સંકટ વચાનું થઈ પડ્યું તે પોતાના જીવ સાથે વાન કરતી.—

"અરે મીનુ, કદીથી લંગડી જાને પોતાની ધણીઆણી કરે ? હું મુઠ, વળી એક મુસલમાન માતાના પેટનું ફરંગદાં બાળ એટલુંજ જાણતા, એ માથાથી કમકમી દુર જશે. એના મનની વાત હું જાણજ નાણું છું. એ ગમે એવી કંજાશ એને પોતાના દાખને હાથની માથેકે કરશે, પણ તેમાં કશીથી રીતનું દંજગ પસાર થવા દે, તેમાનો એ આદમી નથી. મારા ખુરા. તે મને કદી વખતસર એનરણી આપી નહિં અરે તે મને નજીવી, નાની નાની ચેલરે અવગતી ખરે રરતે એથી નહિં મારી આંખ ઉપર ફરી વળેલી અદકારનો પરડો તે પાછાની વખત જવાદામાં ફેરવી નાંખેલા નહિ. મતે તકાબરી, અને હોંકરાઈ ની વજાવરણમાંથી દુકામ મારના અટકારી નહિં અરે. મારા પરરર, નહિ, નહિ, નહિ

તને હું બદનામ કરું છું તે તોમને હજારે તક, મારી મંગરોને તોડવા—મને નમન તાણુ નીમાણુ કથુક દેવા—મને સુધારાના શીખર ઉપર ચઢા—મતે નાણની ખાલીમાં ગળથી પડતી અટકાવવા—તે તો ધણીથી તક આપી, પણ મેં મીનુશમાં મરી રહેલીએ, મેં હોંકારમાં અધાઈ રહેલીએ—મેં શીશીઆરીમાં દુકાઈ રહેલીએ—મેં માલ મીત્રકતથી મરત બનેલીએ—મેં જર કાઢીરમાં જામેલીએ—હજારે ઉપકાર માની તે તકોનો લાભ લીધો નહિ, એ પરવર ! એ કે પરગણુ બનવાને તે મતે કેટલી બધી સવડતા કરેલી ! પણ હવે મને સુધારવાજ તે આ શિક્ષા કરેલી લાગે છે ! કાંઈ પણ ચીજ જે મારા ઉપર, મારા સુખના વખતમાં અસર કરી, મને સુધારવા નહિ પામી ને મને લાગેછ કે મારી આ બખંકર માંદગી મતે શીખવી શકશે. હાથ, હાથ, રોશન મુનશી હવે હું એક આગલી અધ્યંગ ધોરેશ્વર નથી રહી. મારી માનીલી મિત્ર બિજલી અને મારા નીમકહલાલ દોસ્ત "દીવાવર" કેવો નથી તાણથી જમીનનાં પેટમાં તમો પોટ્યા છે ! અરે ! અરે ! તમારી આ શેઠાણીની મતી પણ તમારા માથે કેમ ન થઈ ? ધોરેશ્વરી, હાથા, તલાલી ધોરેશ્વરી, તને ઉઠતી સત્તામ. આ લંગડી રોશન મુનશી રાખડીંગની કસરત વગર હવે મુનશે. તકદીર, બસ તકદીર નહિ તો જીનું શું ? મારો જોમન છતાં, મારી કાંતી ખુનસુરતી છતાં મારા બાપના પૈસા તથા ખાનદાન છતાં તેના લાગવગ છતાં હવે પછી હું એક ખાલે પડેલી લંગડી રોશન મુનશી જનસ અતે મારી સર્વ કારકીરકી ખ્યાનમાં લઈ મારા તરફ ફેણુ, જોશે ! મારા વહાલા પીતાજી, મેં તમોતે સુખી રાખવાતે કેટલા ઉપાયો કામે લગાડ્યા હતા ! નહિ, બિવકુલ નહિ, એકે નાહ ! મેં કદી દરકારજ તે નીને કરી હતી નહિ. એ કેવું અરમ લાગેલું ! મારા વાચકાક જેવા

કોણ સરસ ?

(એક હુન્દી વા-તો)

સખતાર-દીનાં (નાગપુર)

તે કુશાદે જાગલાનાં એક ઓરડાની સીંકીંગ ઉપર બજવાણુ જોઈ જોઈ હેરપત જાગૃત થઈ બીજાના ઉપર ખડો મેડો. તે રોડની તેનો બાપ હેરપત કે જે એક દીવસ આગમજ સંકટ ખાતે ઉપડી ગયો હતો તેનાં "રટડી" રમમાંથી પ્રકાશતી હતી.

તે કુશોરગ પીતાએ પોતાનાં તે બાર વરસના બાળકને ધર છોડી વેળાએ તેને ચીતાવ્યો હતો, જે કાંઈ પણ બીજા જેવું નહીં પણ હુન્દી મોરો રટડી રમ સલામતીને ખાતર બંધ કરી નહિ છુટું. જનરસ હેરપત તે સમયમાં દેશનાં સલામમાં આગેવાની બધો બાગ બાજવતો હતો અને તે બાળક મેડો સારી રવેસે જાગૃતો હતો જે તેનાં અગમજના દસતાવેળે તે રમમાં બંધ હતો.

જ્યારે તે જાગૃત થયો ત્યારે રાતના તથ્યો જામલ હતો અને તે રમમાં કોઈનો સંસારો માંસમ પડતો હતો.

તે એકદમ બીજાનાંમાંથી હોયો ને એક પણ વીચાર કરતો થયો, જે ખરેખર તે ઓરડામાં કોઈ હોય તો તે કેમ તેઓની સામે થયો. એમ વીચાર કરતો તે સ્વસગન ધીમેથી દાદર હતી ગયો, અને તેના બાપનાં રટડી રમનાં ઓરડામાં તેણે શું જોયું ? તે ઓરડામાં જે મોજો અડપથી રોધ ચલાવના અને સધગા દસ્તાવેળે એવી રીતે વેર વીખેર પડેલા હતા, કે જેથી તે ચતુર બાળક તુરત સમજી ગયું જે તે ત્રાહીત માણસો તેનાં બાપનાં દસ્તાવેળે માટે ખાસ અવેલા હોવા જોઈએ. પણ હજુર તે કાં-

ળી વધુ વીચાર કરે-તે આગમજ ત્યાં અંધાર પંચરાઈ રહ્યું અને તે ઓરડાની બાંસીમાંથી તેણે તેઓને બાહ્યર આવતા દીઠ અને તુરત તે પોતાનાં બચાવ અર્થે દીવાલની એકે હોમો. પણ તેણે પોતાનો બચાવ મોડો કીધો હતો, કારણ તે બેમાનાં એકે તેને જોયો હતો અને જેવા

તેઓ બહાર આગળ કે એકે તેને અગમીમાંથી પકડી બહાર ખેંચી કહાડ્યો અને પોતાની ભાષામાં તે કાંઈ બકાવ્યો. એકે પછી તે બાળકને છંડીશમાં કહ્યું ને " હોમો તને સાથે સહ જઈએ છીએ. "

જોઈ કાંઈ એકે નહીં, પણ મુગો મુગો તેઓ સ્વયે ચાલુ મુક્યું. થોડું ચાલ્યા ન હશે કે તેઓ એક મોટરકાર ઉભી હતી ત્યાં ચોખ્ખા કે જેની ઉપર C. H. M. S. એવા આશુરો લખેલા હતા. તેઓ તે બાળકને ત્રણ અંદર મેઠા કે પછી અડપમાં ચાલુ મુક્યું. રસ્તામાં તે બાળકને આજુબાજુ નજર ફેંકતો જોઈ એકે તેને કહ્યું " જે બુમ પાડી કોઈનું બી ક્યાન ખેંચતારી હિમત કરતો ના " પણ તે ચતુર બાળક પણ સારી રવેસે સમજી દઈ જે એવી કંઈ બી હીજ્યાસ કરવી કોઈ હતી કારણ તે કાર ધણી ઝડપે જતી હતી, અને તે ઉપરાંત તે બાળકને ધિરજ હતી જે જ્યો વેર તે તેઓની સાથે ચુપકોડી અખત્યાર કરી રહેશે ત્યાં વેર તેનાં બાપનાં દસ્તાવેળે જે તેઓ પાસે હતા તે સલામત રહેશે.

- એમ આખી રાત મુસાફરી કીધા પછી સવારના તેઓ ન્યુક્લેરિયમ આવી પુગ્યા અને

‘સિનેમાનું સંકટ

થાને

“ધારતી ચાર આંખ”

સખતાર “હરમીસ”

“મેરી! વહાલી દીકરી! મેં તને વારંવાર કહ્યું, જે ત્હારો અભ્યાસ કરી, તું માસ્ટર પીટરને વીઢાય કરવાં, તેમની પાછળ બાગમાં ના જા!” માતાએ કહ્યું.”

કાંઈ માથેડા! માહરા વહાલાં શિક્ષક, કાંઈ જેવા તેવા શિક્ષક નથી, એવનનાં રૂઠાં શિક્ષણથી અને ધણીજ ‘લ’ડી દિકાણ મલી છે.”—મેરીએ પ્રક જવાબ વાલ્યો.

“તે મને તે હોય! પણ તારા આંખ, જોનું મને ધડી ધડી કહેવું છે!” માતાએ કહ્યું.

“મારા પીતાણ એવું મનમાં જે સાવતાં શિખ્યા છે તેમાં એવનનો વાંક જરાપણ ન કહેવાય! પણ એવનના ખેરખાહ મિત્ર મી. મેક-નઝીનો કહેવાય!” મેરીએ જવાબ દીધો.

“કાંઈ! તેંડને કાંઈ બુદ્ધિમ કહે છે, ખીચારા કેવા બોલા, અને રાંક” માતાએ કહ્યું.

“સરોવરના કાંત પાણીની તમેડીએ શું હોય છે તે આપણે જાણતા નથી. નિર્મલ સુતેલા એને ધરતીકંપનો આંચકો અચોતક લાગશે, એ મુદ્દે ખબર હોતુ નથી, તમે પોતાની મેલેજ જોશો! હું એટલુંજ વહાલી માતા તમેને કહું છું જે હું દી એવું કામ કરીશ તરી કે જેમાં મારા માન પીતાને કાંઈને કહેવું પડે!” મેરીએ જવાબ દીધો.

“મહ કાંઈને તારા પીતાએ તને માસ્ટરના કાંઈને ઊંચાણથી શાગારતા જેવા?” માતા બોલી.

“તારે તો પિતાણએ જાણવું જોઈએ કે ઊંચાણના શણગારમાં સજ યાચે તે મહરમ કેવાં હોવા જોઈએ.” મેરીએ જવાબ દીધો.

આ વાતને મણા વખત વહી ગયો, જે સારાં મી. મેક-નઝીની કાનસોરીથી, મી. જો-નનો વસવસો પોતાની હાસી ઉપર વધતોજ ચાલ્યો કારણ કે “મેકનઝી, મેરીને ચાહતો હતો, પાસે ચિચેલા સારા હતો,” અને મી. જોન જરા માણસમાં સમચાયા હતા.

મી. મીકેન્ઝીએ એક ચોકડું માણ્યું, જેમાં એવી મતસજ હતી કે, મેરીના માસ્ટર મી. પીટરની આસની કાંઈ મેવડી કરવી અને તેને અસખામનો બનાવવો.

રાખેતા પ્રમાણે તેઓ જે ઓરડામાં સ્ટડી કરતા હતા, અને સ્ટડી ઉપરથી કાંઈ “ડીલી ડલી” ચામતી હતી (કારણ તેઓ ધ્યારથી ખરેજ બેસતા હતા) તેવામાં ચગોર પીટરના કાનમાં “કરરરરર” અવાજ આવ્યો તે સમજ ગયો અને મેરીને કહ્યું—“વહાલી, અવાજ સમજે છે કે!—(તેણીએ અસારતથી ના પાડ્યું)—આપણા કમતો સીનેમેટોગ્રાફ મેલાયો છે, અને મેલાય

જ્યારે થોડા દિવસ ગયા પછી માલપીતાની બારે ખુશાલી વચ્ચે તેઓની દીકરી મીસીસ પીટર થઈ.

જ્યારે લગનના પરીત્ર ગાંઠથી જોડાયા, ત્યારે મી. પીટર ખરી હકીકત કહી સંભળાવી. જેથી કરી ઉપાય રહ્યો નહીં.

“હા પણ ત્યારે, પીટર, તમોએ એક ગંભીર ચોક્કસ કીધું.” મી. જોન લગાર કરતા થઈ બોલ્યા.

“નહીજ-શીશમ લેવાનો મી. મીકેનઝીનો હલકો ‘ટ્રેટ’ કહેવાય. જ્યારે મહારી શીશમે નાદર ‘ટ્રેટ’ થી નાદર રંગત દેખાડી હતી? સંપળાઓની દસી વચ્ચે વખત પસાર થયો.

“તો” પૈસા સોરાળ પર લગનનો કાસ તોડવાની ફરવાદી માંડી તેમાં તું હતી ને તુંને આખી રકમ મળી ખરી કે પીસાં !”

“હા, હું મારા વડીલ સાથેજ પરણી ગયો.”

ઠાકક લાગી હોશે !

કુમી-જયી જાંઘસો અને જોતાં વારજ મારા પગ આગળ પડ્યો !

કેટી.-મરેરે હજુર તુંને લાંબા પગ કરીને બેસવાની આદત ગઈ નહીં? જ્યારાને તારા પગની આંટી લાગી હોશે. !

શાની જરૂર વધારે છે ?

ખાઈ-નિઠરીના ઉમેદવારને) અને તો એક એવું માણસ જોઈએ છે કે જે હું કહું તેમ કરે. ખડખડાટ ફરકાટ કરે નહીં. સામણુ” બોલે નહીં. ને ખસ-”

“ખાઈ, તાદરે તો તમને એક તાબેદાર મહુનીની મહુ જરૂર છે.” ઉમેદવારે એટલું કહીને ચાલતી પડી.

; મી. પીટર સીનેમાનું કામ સરસ જાણતો હતો, તેણે જે શીશમ આપણે સાંભળી મયા તે તેણે ઉપજાવી હતી. અને આખા મી. મીકેનઝી ના કપડામાં બનાવરી મીકેનઝી ઉલો કીધો હતો. અને ખુદ શીશમ જ્યારે ધોવાઈ ત્યાર થવા ગઈ હતી, ત્યાંજ તે ધોવાય તેની આગમજ, પોતાની શીશમનો ખોલસ મુકવામાં આવ્યો હતો. જે કમના માલેક સાથે મી. પીટરને માંડો સંબંધ હતો. એ રીતે મી. પીટરનું કામ સરજામ થયું હતું-પણ આપણને વીચાર આવે છે કે એ કામ ખોટું થયું? પણ પાછો જવાબ મળે છે કે “ખાર માટેની ફરીફાઈમાં સધળાં હોડા ખારાંઓને સ્વાધિન છે.”

ખહેશદમાં જશે કે દોજખમાં ?

વેણીલાસ મહેતાજીએ છોકરાઓને ખહેશદ અને દોજખ ”ની સમજણ આપી. પાંચે ક કલાક સુધી માંધાઈપણ કર્યા પછી તેવણે છોકરાઓને પુછ્યું.

“હવે જે છોકરાઓ ખહેશદમાં જવા માંગતા હોય તેઓ ઉસા યાપ !”

જેમી નામના એક છોકરા સીવાય બધા હાથ યયા.

“કમ અલ્યા જેમી તારે શું ખહેશદમાં નથી જવું.”

“નહિ સાહેબ.”

“કાંય, નહિ કાંય !”

“તો સાહેબ આપ બધા છોકરાઓ હમાં અને ખુજ મારેજ ને હેરાન કરે છે, તો ત્યાં એ લોક જખાઓ મારી સાથે આવે તો તાંબળી મને હેરાન કરે. એ લોક તાંબ જવાના હોય તો મારે એ લોક સાથે નથી જવું.”

(સોમન)

રી રહેતા હતા તેમને જે તે જગ્યાનો બેઠ વાતો હુમલા વખતે જોઇતી સામગ્રીઓની દરેક માહિતી મેળવી આપવાનું કામ સૌધરામાં આવતું હતું. આ જાસુસોની કેમ્પેઅ 'ઇન્સપેક્ટર' રાખતા હતા જેઓ દર માસે તેમની મુલાકાત લેઇ તેમનું કામ સૌધતા, તેમના રીપોર્ટો મેતા અને તેમને માસિક પગાર આપતા હતા. આ પગાર માસિક રૂપા ડોલરોથી પાંચસેના હતો. જેવો જેવો જાસુસ તેવો તેવો તેનો પગાર હતો. જાસુસ તરીકે જીએ પશુ મોટી સંખ્યામાં કામ કરતી હતી.

આ જાસુસો ખાસ કરીને જર્મન તો હતાજ નહિ. તેઓ જર્મન હપરાંત બેસ્ટબન, સ્વીસ બધવા જેઓ હતા અને જુદા જુદા ધંધાને સમજતા હતા. દરેક જાસુસને નંબર આપવાનો આવતું હતું અને તે પોતાના નંબરથી ઓળખાતો હતો. દર ૭ માસે જર્મન છુપી પોલીસનો વર્ગ જેના હાથમાં આ ખાતું હતું તે દરેક રિપોર્ટ તપાસતો હતો અને જે જે જાસુસ તરફથી અગત્યની ખબરો મળતી તે તેના પગારમાં જોડતો વધારો કરી આપતો હતો. આ લાસચે છપરાંત મહેનત ચતી હતી.

ઇંગ્લાંડના જાસુસોના વડા તરીકે એક જર્મન કામ કરતો હતો કે જે પોતે ઇન્સપેક્ટરને ચોક્કસ હુકમો આપતો હતો અને ઇન્સપેક્ટરે જાસુસોને ખબર આપતા કે જેઓ આખા દિશામાં ફરી વળેલા હતા.

ઇંગ્લાંડ છપરાંતના દિમાપતી રોજાથી આ જાસુસોને દરેક કાવત મળી જતી હતી. તેઓ ધમધોકાર સાહુકારીયા પોતાનું કામ કરતા હતા. ધીમે ધીમે આ જર્મન જેને તરફ ઇંગ્લાંડનું ધ્યાન ખેંચાયું અને જર્મની ઇંગ્લાંડ તરફ ફરી નજરે જોઈ હતું તે જુદેરની વાત યદ્ય પડી હતી. છતાં ઇંગ્લાંડ જર્મન જાસુસો પર કશો પશુ અકાવ નાખી શક્યું હતું નહિ. અને તેનો લાસ

જર્મન જાસુસોએ ખુબ લીધો. બ્રિટિશ હરિવાઇ સર્વોપરી સત્તાને પોતાનો પોતાનો સંગ્રહવા જર્મની પોતાનો કાફલો મુહોમ વપાયું. ઇ. સ. ૧૯૦૮ ના ઇંગ્લાંડપરની તાં ૧૮ માં એ જર્મન કે. ડર, આંદનશાહ વીલીઅમે ખુલ્લું જાહેર કયું કે "મારી પ્રજાના અધ્યમ અને ગરીબ વર્ગમાં ઇંગ્લાંડ માટે મિત્રાભાવો વધારી સાગણી નથી એ ઉધડ વાત છે." છતાં જર્મની ઇંગ્લાંડ સામે કશું કરી શક્યું નહિ. તેણે કાવાદવા બરી રાજનીતિ આપુ કરી અને પેલિય વચનો અને ઠાલક રાજ કરી તક મળતાં પછે ચમદી નાખવાનો ઠરાવ કર્યો. જર્મન કાફલાને યાદમાં વધતો જોઇ જર્મન પ્રેક્ટર હુલો ત્યારે બ્રિટિશ, પરદેશ ખાતાના વજર, સર એડવર્ડ ઝેને ઇ. સ. ૧૯૦૫ ના માસની તા. ૨૬ મીએ આમની સભામાં કયુ કરવાની ફરજ પડી હતી કે—

"જર્મનીએ જે નવીન રાજનીતિ અખત્યાર કરી છે તેથી મામલો સુધાર બદલાઇ ગયો છે. આ નવી મોંઝવણ સંપૂર્ણ ધર્તા આપના કિનારા નજીક જર્મની તેની સુધી રૂંકેનેટો નો કાફલો તોપાર કરી શકશે કે જેથી કુખાના કાછ પશુ કાફલાની બળવાન યદ્ય પંખા વિના રહેશે નહિ. આ નવી પધ્ધતથી આપણા કાફલામાં જોડતા સુધારા વધારો કરી તેને નવી દમ પર મુકવાની આપણી ફરજ છે..... આ હપરાંત તેમણે જણાવ્યું કે.

આપણને મોટેથી પશુ ચોક્કસપણે જણાવવામાં આવ્યું છે કે જર્મની પોતાના કાફલા ના બંધારણમાં મોટો વધારો કરશે નહિ. ૧૯૧૨ ની આગેરી મુધીમાં તેને રૂંકેનેટો રૂંકેનેટો સુધારામાં વધુ તે તૈયાર કરશે નહિ."

પશુ તેજ દિવસે જર્મન પાસામેટ પરદેશ ખાતાના વજર પ્રીન્સ બ્યુલોએ તેથી ઉલટાજ બોલાવો કરતાં જણાવ્યું કે,

વાર્તા પહેલી

બંદરનો લેહ.

“રેશીય બંદરની નવી યોજનાની વિગતો જો નારા કહેવા મુજબ જમીનોના હાથમાં ગઈ હોય તો હું સમજી શકતો નથી કે આપણે શું કરી શકીએ.” એ જણાવ્યું. “ઓણ મુખ સાસુ ને પોરે આપાં આસુ વાળી વાન આ તો યદ્ય.”

“શણ જાણે શું છે ને ઇંગ્લાંડને હાથને કાજ આ બાબતમાં કશું સુઝતું જ નથી.” મારા મિત્રે જણાવ્યું. “હાલને કાજ આપણુ અંગ્રેજો આપણા બાપદાદાની કીર્તિ પરજ છુવવા માંગે છીએ અને દુન્યામાં આપણી ખરોખરી કરનાર કાઠજ નથી એમ માન્યે છીએ; પણ વિચાર કર કે છેકરી બોઅર લાડપત્રમાં આ પછી એ અજ્ઞાનતા આપણને ફરી મોઢી પડી ગઈ હતી. હવે વાન એમ છે કે રેશીય બંદરના બચાવનાં કાંધોનો વિગત પહેલાં ચોરાઈ ગઈ હતી. પાછળથી તે જમીન પેપરમાં પ્રગટ થતાં દરિયાઈ ખાતાંએ નવી યોજના રચી, અને રેટ મીઅરના જણાવવા મુજબ આ નવી યોજના જમીનીના કબજામાં ગઈ છે.”

“પણ એ રેટ મીઅર પોને જમીન મુલેાજ ને” એ પૂછ્યું.

“તે તો હવે ઇંગ્લાંડમાં વસી અંગ્રેજ યદ્ય મુલેા છે,” મારા મિત્ર જીન રેમડે પાછપમાંથી કુવો કાઢતાં જણાવ્યું. “તું જાણે છે ને એના ત ક્ષી મોઢી ખમરને આધારેજ પપાએ પારલામેન્ટમાં જમીન જાસુસીપણું સામે કુખરો ચલાવ્યો હતો.”

“પણ સરકારે તેવી વિગતનો સ્વિકારજન નથી હતો” એ જણાવ્યું.

“હા, તેથીજ તું ને હું રોકેટલાંડના પુષ્પે ઓફ ફાય” ખાને આળ્યા છે. મારે પુરવાર રી આપણું છે કે ઇંગ્લાંડમાં જમીન જાસુસી જહુ-જમરી બચકડી કરી રહ્યા છે. આ કારણએને પુરતી સામેતી સાથે ઉંધાડા પાડીશું તોજ સર-

કારની આંખ ખુલશે અને આ ચંડાળોનો નીકળ કરવા માટે જોઈતો કાપદો પસાર કરવાનું બની શકશે. આપણા છટાપણના મોટા બાવા થવાના ફાંકા રાખતા દેશમાં હાલના કાપદા મુજબ જાસુસોને આપણે કશું કરી શકતા નથી.”

હું વિચારમાં પડ્યો. હમો ખંનને વચ્ચે લગાર મુપકીદી ફેલાઈ અને શું કરવું તેની ચોખના હમો મનમાં તૈયાર કરવા લાગ્યાં.

“સલાહ તારે કશું ફેસલારી એવ જોશ” શું કરો છો? સેવક કોણ તે જામુવા અધીરા થયા છે ને? સેવકનું નામ જેક છે અને બધો! આહ, બાવાજ પાસે મીકાસ હતો તે બાવાના કુને દીકરા તારે તેજો બધે કરતા હતા. પણ કિ. રેમનના ચક્કર પર મારા બૂરાજ યદી જતાં એ કે સપાટે તેઓ પોતાની દોલત સાથે પોતાનો ખન આપી આ ફાની દુન્યામાં મને રવડારી કમયા. બાવાજ પછી તેમની દોલતના કકડા બુકલા એકડા કરી નવી છંદગી રાશ કરી. બધામતો સાસુ સુકાયા જેવો હોવાથી શ્રેષ્ઠકની છંદગીમાં ઝીપલાવ્યું. રાશ્યાત કાંઈક ઠીક લાગતાં આપણે લેખક બન્યાં પણ છેલ્લાં બોર વાળાં આ છંદગી કેવી અજબ ફાંટાખાજ છે તેનો જેઓ આ લાકડામાં પટેલા હોય તેમને જ લાગે છે—વેલ, કંખાન ન કરતાં સેવક ખાઈ મારાં ચોઢ્યાની પેટે, ખાયા પીયા બોર ભરા પેટ, બોર જબ મારે..... શેક જેની હાલતે છંદગી પસાર કરતા હતા. એમતો બેતા ચાર હાથ કરવા કાઈ કાઈ વાર ગમતું હતું પણ સુખી છંદગીમાં કોણ ખનરો નાંખી, નાહકની જણા બોરી બે કરી સહેજ સપાટ ફર્યા કરતા હતા. મારો મિત્ર જીન રેમડે કહ્યો મોરો અને ઉમંગી હતો. બાવાને ત્યાં લાખનાં લેખાં હોવાથી દીકરાજ બેરીક્ટર થયા હતા પણ બધામાં બધો તો મારે ત્યાં જબ

વાનો અને દીકરીવ ધવાનો અભિજ્ઞાનો હોવાથી અરીમ ધરીમ નેવો પાંતરીસ વધનો જાણાજનો પ્રયોજાનો હતો છતાં તે અમખરો કમતી યંચો ન હતો. અને હાલની મારી રોહાણીમાંથી કોષ મોટું જ્ઞાન મેળવાતી આશા રહેતી હતી.

મારો આમંજ્ઞાસ લુંછતો હું વિચારમાં પડ્યો કે ક્રેટ પ્રિદનના આ અમલના ખંદર નાનવા ધવાનો જે ચોરામાં જોય તો પછી ત્યાં આવી પડવાની શી જરૂર હતી ? હજુ હું માન્યો વહીવટી પૂરો કરું તેટલાં તો જોને જણાવું કે વખત યંચો છે મારે આવો, જરાસર દસને ટકોરે હમો જોવર દોરો પહેરી ખંદાર પડ્યા.

અર્ધ અધારામાં તે નાની પછું અજાજ રીતી હતી ટેકડી પર ચઢી ઉત્તર કવીન્સ ફેરીની પોસ્ટ ઓપીસ આગળ આવ્યા. અહીંથી રોહાસ ખર્ગ દોરેસ તરફ જવાની મસ્તી હતી ત્યાં જોન હમો અને દીકરી દીકરીને જોવા લાગ્યા. મસ્તીને નાકે એક મોટો તારનો ચાંચો હતો કે જે પર પચાસ સહાસ તારો હતા. આ તારો બધા જુદા જુદા મયકનાં હોવાથી તે જગ્યા મોટો મયક જેવી હતી.

જોન તે તારો ધ્યાનથી જોવા લાગ્યો. પચાસ સહાસ તારો ઉપરાંત તે ધાંભલા ઉપર બીજો ધાંભલા આપેલો હતો કે જે પર બીજા તારો હતા. પહેલા તારો ઉત્તર તરફ દરિયાની બાજુએ જતા હતા ત્યારે બીજા ડાબી બાજુએ જતા હતા. જરાસર જોષજોન ડાબી બાજુએ રૂપો અને ગુપચુપ હું તેની પૂઠે ચાલ્યો. હું જલ્લતો હતો કે જોન મજેલી ખર્ગો મુજબ ચાલતો હતો ક્રેટ-લે તેને સવાલો પૂછી નાહક સત્તાવવાની કશી જ રૂ ન હતી. તે રસ્તે વાકા ચુપા યદ્યદમો ચાલ્યા. પછુ ટેકડી પર ચઢવાને બદલે નાંચે લતપાં અને અડધા કલાકમાં તો હમો ખંદર આગળ આવ્યા. હમા કે જ્યાં સામે લાંગર કરી પડેલી મતવંરો પોતાની સર્ચ લાખટોથી મુદર, રોશની આપી રહી હતી. વરસાદ બંધ પડ્યો હતો અને

દક્ષિણની ટેકડીઓમાંથી ચંદ્રમાં છૂપાઈને પોતાની શીકરી શેશનીનો પ્રકાશ આ દુનવી સપાટી પર પાંચરી ત્યાંના દેખારને અજાજ બમ્બતા આપી રહ્યો હતો. જોન હવે બહુ ઉરેકરાયલો હતો. તે દરેક ધાંભલા આગળ ધોળતો હતો અને વિજળી-ક જતીની મદદથી તે ધાંભલાને જમીનથી છૂંટી-રતી ઉંચાણએ ધ્યાનથી તપાસતો હતો.

આ પ્રમાણે પંદર સેલેક ધાંભલા તપાસવા પછી તે, રસ્તાની વળણ પર આવ્યો. ત્યાં તપાસતાં તે એકદમ ઉરેકરાઈ ગયો અને જે ચીજની તે રોહામાં હતો તે તેને મજેલી લાગતી હતી. તેણે મેગીલાઈમ બ્લાસથી તે ધાંભલો તપાસ્યો. હું મણુ આગળ આવ્યો. ધ્યાનથી જોતાં મને તે ધાંભલામાં ત્રણ નાનાં, બહાર પાડેલાં જણાયાં કે જે આ મુજબ હતા:

‘જેક, તાર મણુતો’ જોને જણ્યું. ‘છાંબીસ છેને ?’

‘હા, મે’ તે મણુને જણાવ્યું.

તે વિચારમાં પડ્યો અને હવે બે ધ્યાન પછુ બીજી બાજુએ જોવા લાગ્યો. ત્યાંથી હમો હવે ધીમે ધીમે આગળ ચાલ્યા. અને દરેક ધાંભલો ચીપીચીપી ને તપાસતા હોડીની જકાત, લેવાના નાકાં પર આવ્યા કે બ્યાંથી ધોરી રસ્તો તથા તારો ડમરેલાઈન તરફ જવા જમણી બાજુએ વળણ લેતા હતા. તે છોડી હમે ડાબી તરફને માર્ગ જે કિનારા તરફ જતો હતો તે તરફ વળ્યા. ત્યાં આગળ ટેલીફાનનાં તારો હોવા ઉપરાંત નાના નાના ખંદરનાં વિભાગો હતા. ત્યાંથી નીકળી હમો ‘લીમપેટ નેસ’ આગળ આવ્યા અને એક બે આકાશ ચંદ્રમાની, રોશનીમાં ચળકતા પાણીની બાજુમાંથી એક એક મોટી પ્રમાણ આગળ આવ્યા કે જેને ફરતે હંચી લોખંડના કોરેસોની વાડ હતી. લોખંડ ધવાનો હરવાળો મધ્યમાં હતો અને મકાનની બંને બાજુએ નવ નવ જારીઓ હતી. બાજુમાં થોડે દુર નાનો ખંદો હતો જ્યાં પહેરેગીરો રહેતો હતો.

આ તેની ખરી નકલ જણાઈ, અને નૌકા ખાતાં બારે વમાસણુ થયું.

‘હું ત્યારે તપાસ ચર્ચા નહિ ?’

‘ખાતાંએ તજવિગ તો બહુ કરી પશુ કરું જણાયું નહિ. તે બેઠે એમનો એમ રહ્યો. તે જવાનના હાથમાં તે પ્લાન કેમ આવ્યો તે કોઈ કંઈપી શક્યું નહિ. તે જાણે તે નમાનો જવાન હતો. અને તેને નૌકા ખાતાં સાથે કશો સંબંધ ન હતો.....ખીંછ ખજર મુજબ રેટમીઅરને નવા મેટા પ્લાનોમાંના એકની છબી બતાવવામાં આવી હતી અને તેણે જણાવેલી વિગતની સમજાઈ નૌકા ખાતું ના પાડી શક્યું ન હતું.’

‘ત્યારે તો જાસુસો હયાજ કામ કરતા હોવા જોઈએ’ સેવકનો અલટીમેટ થયો.

‘હું પણ તેમજ ધારું છું’ જવાબ મળ્યો. અહીંજ જર્મન જાસુસો ઉમરાવાજ જોઈએ કેમકે ફ્રાંજ હરના હરેક બેરો જાણવાની જર્મનીને જરૂર છે. સરખાતના કુમલા વખતે આ અગત્યની ખજારો તેમને બહુ કામ આવે તેમ છે. અહીં અચવાના બહારથી દેખાવ નહિ આપનારા સાધનો તથા મોટી મોટી તોપો એવી કિસમ થી ગોઠવાયેલી છે કે અંજણ કાફલાનો ચૂરે ચૂરો થયા વિના રહેજ નહિ. આ બધી બેઠી વિગતો જર્મનો જાણવા તક પે છે.’

‘પણ જર્મનો જો ફ્રાંજનો પુત્ર ઉઝાવી શકે તો પછી આપણે કાફલો તો ઘેરાઈ જશે’ મેં સમજાવ્યું.

‘અલબત્ત એમ કાંઈક છે ખરું ?’ મારા મોત્રે સમજાવ્યું. ‘પણ તેનો અટકાવ કરવા માટે જ આ આરાંતું બાંધ કામ ચનાર હતું એમ મને લાગે છે.’

‘તેના પ્લાનો ચોરાવા છતાં ?’

‘હા હાં વાળા બધા તે વિગતો હસી કાઢે છે, એટલીસમાંથી એક પણ ડાક્યુમેન્ટ ચોરાવ્યું ન હોવાથી તેઓ કશું માનતા નથી.’

‘ત્યારે બાત વધી છે ખરી.’

‘હા એમ છે ખરું. આ બેઠે કેમ ઉઠેજાય માં આવે છે તે શીઘ્રી કાઢવાનું કામ તાર ને માં રું છે.’

ફરી ફરી હમો પાછા હોટેલમાં ગયા અને ફરજાત ઘર્ષ સુધ મચા.

ખીંછ સદવારે હમો પાછા નીકળ્યા અને પુલ પરથી જવાને બદલે બોટમાં બેઠા. બોટ વાળા તે મજબો હંકારવા ના કહી જાંને પોતે હલેસુ લીધું. અને પોતે હંકારવા માંડ્યું. સ્ટીમબોટમાં જવાને બદલે સાધારણ મજબો જાંને શા માટે પસંદ કર્યો તે હું સમજી શક્યો નહિ. બરતીનો વખત હતો. ધીમે ધીમે મજબમાં આવતાં જાંને મજબાને ગમે તેમ ચાલવા લીધો. તે પુલનાં ગંગાજર બાંધ કામના એક ભાગ આગળ મજબો લસાયો. રખે મજબો તેની સાથે અચકાવ કરી જાંને તે તરફ લાંબો કરી હાથ સુકો, તેના હાથ માં કાંઈક ચીજ આવતાં તેણે ઉરકેરાઈને તે બેઠાં ચી કાઢી તપાસી.

તેજ પળે એક ટ્રેન હમારી ઉપરથી મોટો અવાજ કરતી પસાર થઈ ગઈ.

હું તે જગ્યા તરફ ધ્યાનથી જોવા લાગ્યો. જાણ અને કરી નવાઈ જેવું લાગ્યું નહિ. ફક્ત મોટી બરતી વખતે આવતાં પાણીના મારકાથી બે પુટ લંગે લોખંડનો સળ્યો તે બાંધકામમાં જડ કરેલો મને જણાયો. તેને એક પાતળા તારનું દોરડું વળગાડેલું હતું જે પાણીમાં પડ્યું હતું. માછીઓ તે વડે પોતાના મજબાઓને લાંબરતા હોય તેમ જણાવું હતું.

તે બરાબર તપાસવા બાદ જાંને મજબાને ખીજાં બાંધકામો તરફ ફેરવ્યો પણ કશુંએ ન જણાતાં હવે પેલી બાજુએ ન જતાં પાછા ફર્યા અને જર્મનમાં કરવામાં આવેલાં પુલનાં બાંધકામોની તપાસ રોતાં તેમાંના એકમાં તેવાજ સહ્યો જર્મનમાં ઉતરી જતો જણાયો.

પાછા હમો બોટમાં બેસી પેટ્રી બાજુએ ગયા અને જાંને પોસ્ટ અને તાર એટલીસમાં ગયા.

જેથી મોટી હતી અને તેના કાંચ લીમી હતો. બાજુમાંની લાંબી જગ્યાએ દરિયા તરફ લીસા કાચ રાખી તેણે તે બત્તી મુકી અને સીગર સળગાવી તેના ધુવે કાઢતો તે યોખ્યો.

મેં ચોપાસ નજર દોઢાવી તો ચોમેરની બત્તીઓ સ્થિર બળતી હતી તે પછી આ બત્તી વડે તે જર્મન કોને નિશાન આપતો હતો. અડધો કલાક તે યોખ્યો. તેને તેની નિશાનનો જવાબ મળ્યો કે નહિ તે હું જાણતો નથી પણ ધીમેથી તે પાછો પોતાને મકાને આવી સુંઘ રહ્યો.

બીજી બે રાત આગમજથી હું તે જગ્યાએ જઈ બસાયો પણ તે ત્યાં આવ્યો નહિ. તેવામાં જોનનો કચો જવાબ ન મળતાં મેં સંકલન જવાબ નકકી કર્યું. જોનને મકાને જતાં તેના બટસરે જણાવ્યું કે કોઈ બાહ્ય મનુષ્ય આવતા શેઠ તેની સાથે ગયા હતા તે હજી પાછા ફર્યા ન હતા. એક બદલાયું મેં જોનની શીશમાં ગાળી નાંખ્યું પછી ચુપ થઈ. તેવામાં પચાસ બેનના રોડન પરનાં હોટેલમાં સાઈડે મળવાનો તાર મને જોન તરફથી મળ્યો, કે બીજી સહવારે નવવાગને હોટેલમાં જઈ પુગ્યો.

બપોર કાઢતાં શેઠ તો પોટેલા જણાયા એટલે બારણું ખોલી હું અંદર ગયો ને તેના પર્લો પર બેઠો અને મારી તપાસની હકીકત જણાવી.

આહ, જેક! હું ધારતો તેમજ બધું બનવું હતું, દીકરા, આજે તું આકસ્તિકત્વેષ ને લીધો કાચ લગાવી લઈ જા અને તેજ જગ્યાએ તેજ વખતે તે બત્તી મુક. મને લાગે છે કે ધારવા કરતાં વાત બહુ બાધાનક છે, દુશ્મન આપણી વચ્ચે છે ને બહુજ સાલાકાથી કામ કરે છે. આ લે, કાચ કામ આંતરો, એમ કહી તેણે એક રીપીટર રીવોલ્વર મારા હાથમાં બીજાનાથી કાઢી ડેસની દીધી.

રીવોલ્વર જોતાજ મને પશુ લાગ્યું કે કાંઈ નવું જંતુ ધનાર હતું. અર, તે સાંજના હમે બન્ને સાથે જાયા. અગ્યારકને મુખારે તેણે મને બત્તી સાથે ટેકડી પર મોકલ્યો અને અડધા કલાક પછી રાસીય તરફના ચોકકસ રસ્તા પર મળવા જણાવ્યું.

હું એકલો ગયો અને બત્તી બતાવવા ગયો. અડધા કલાક પછી હું નિશાની આપેલી જગ્યાએ ગયો તો મેં જોનને ત્યાં ઝાડીમાં બસાયેલો જોયો. તેજ પછે ચીધડે હાલ ચોપાકમાં સંજ્જ થયેલી એક બી ત્યાં આવી, તેણીના અવાજ પરથી મેં તેણીને જોનની પ્રિયા, મારી તરીકે ઓળખી.

ખીચારી એલસી તેના આચકની રાહ જુએ છે, મને આપોને શેઠ હેન્રી કરવા પછી તેણી જોસી હાલ આજે તેને મિત્રતા આવનાર હતો પણ આજે નથી. તોરી પાસે ચીકી છે કે? જોન પૂછ્યું. 'જોસી હાલ મોન મોટે મેં કહ્યું છે તે કથાનમાં રાખોને!'

હા જવાબ મળ્યું અને પછી મારી તરફ ફરીને મારી જોશો. જેક, તમે બન્ને સંભાળ રાખજો હાલ જીવ પર આવેલાઓ સાથે તમારે કામ લેવાનું છે જો અને તેથી લાંબી અંધકારમાં હમારો નજરથી શું થઈ ગયું.

હવે હમે બન્ને રાસીય તરફ નીકળ્યા. થોડે દૂર જવા પછી જોરે મને જણાવ્યું કે મારે સંભાળથી એરીસ આગળ જઈ ઝાડીમાં સંતાઈ તે આવે ત્યાં સુધી તપાસ રાખવી. ગમે તે ધેરે જાય, ગમે તે હું જોઈ પશું મારે બીસલ મારવી નહિ.

રાત પશું અંધારી ન હતી પણ ઠંડી તો હતી જે મારે કામ. સંભાળથી એરીસ બરાબર જોઈ સંકાપે તેની જગ્યાએ આવી હું લેરોપા અને ઝાંઝના ઓપમાં રહી જોડા લાગ્યો. ધીમે

બાંધારમાં ખસલ કરતાં હશેજ. આ મારી ગણું
ત્રી પહેલી શરૂઆતમાં ખરી કરી.

ત્યાર બાદ પુલની સાયના એક બાબે વિચાર
કરતાં મને મળ્યુંત વહેમ આવ્યો. તેને તારી
વિગતોથી ખુદી મળી. કલ્યાણમાંથી તે વેદરે કરેલી
ચોરી બાબે તો મેં સદંતર નાશ્યુંજ માયું.
હવે પછી ૧૮૬૬ આખા લાગ્યો. મને એ કમ-
બખત પર મળ્યુંત વહેમ ગયો હતો. મારી
તપાસમાં એ ગુનેહગારજ પુરવાર થયો હતો.
તને પેલા જવાનની ખબર છે કે જેની લાસ
નદીમાંથી મળી આવી હતી તથા જેના મળવા-
માંથી જમન લાપામાં લખાયેલો પ્લાન મળ્યો
હતો, આ જવાનને લડનમાં હેનરીએક સાથે
દોસ્તી પડી હતી તે છાં તેને મળવા આવ્યો
હતો. એક દિવસ છાં તેની ગેર હાજરીમાં આ-
વતાં તે જાણવા પામ્યો હતો કે તેનો મિત્ર જમન
જાગૃતિ હતો, તેને સપડાવવા તે પોતાની
સાથે તે જોડતી સાદુદત મોકલ્યો હતો. હેનરી
એકને પોતાનો એક ખુદશો મોકલવાની ધારતી
પડતાં તેણે તે જવાનને ફરવા જવા પ્રસન્ન
અને દગાથી તેને મારી પાણીમાં ફેંકી દીધો
હતો. આ બાબે મને જોડતા પુરાવા મળ્યા હતા.
રેકમીઅરને જે પ્લાન મળ્યો હતો તે તો ૨૬
કરેલા પ્લાનોમાંનો એક હતો.

‘અજબ !’ હું ખુદશ થતો પુકાર્યો. ‘રખે
આપણી ફતેહમાં બીચારી મારીને કાંઈ ઇન્ક
મોકલે !’

‘મારી મારી પર મને પુરતો વિશ્વાસ છે’
જેને સાદુદતી, જાણ્યું. ‘પાસ દેહની સેવા
મળવતાં હું અંગત ગોગોની ફરકાર કરતો
થી. જમન જાગૃતિ આપણી વચ્ચે કરતી
ધરતી ખાતે ખરબીના ચોજનાઓ તૈયાર કરે
છે તે આજે હું ખુદશ કરી શક્યો છું. અખબર
પોલીસ આવશે. કે તેને બહુ સોંપી આપણે
મારીની શોધમાં જઈશું.’

બાવંતા અંકમાં ‘સખમેરીનનો ભેડ’
ચ.ને

દરિયાની અંદર ચાલતી અવાજ
ખગરની ઘોરનો ભેદ જાણના મારેની જમન
ચોજના કેમ ઉપા વળી તે જોઈશું.

૩. સાદા પાંચમાં રૂબા છ તા પાંચ ગુસ્તકો અને ગુલશન સુરત.

નથી નેહ ?

તારી લખશે.

‘એક માત્ર હયા કલાદેક પર આગળ સંતા’
જોને પુછ્યું ‘તેજો ક્યાં છે ?’

‘કોઈથી બાઈલાં આવી નથી’ તે હૂંમકી
હાડી વાળા જર્મને સદાસદર અંગ્રેજીમાં કહે
કહેજે જણાવ્યું. ‘મહેરેઆની કરી કહેજો કે
લાં આવવાનું’ તમેને શું કારણ છે ?’

‘કારણતો એટલુંજ કે મારે જર્મન નૌકા ડોટ
કરીને ખાતાવાળા જમણસ નેહસ શ્રાવ્યક ઉદે
આપ સાહેબને મળવાની જરૂર હતી.’ જોને
જોરડાનું આરણ્ય દાંડી તે તરફ પીઠ કરતાં
સદાસદથી જણાવ્યું. ‘તમે મને ઓળખો છો ?’
તમે તમારા મુરખી દરમન હાટ માનનાં મકાન
માંથી મદાર આપનાં મને જોડો હતોને ?’

‘તેવું શું ?’ તે જર્મને મેદરકાર પછે
જણાવ્યું અને હમે કાંઈ કહે’ ને પદેકાં તેણે
પદ્ધતિ પરથી દ્રેસીંગ પેપર ફાડી કાઢ્યું અને તેનો
સાફાઈથી કુચો કરી પોતાના ગજવામાં ફેંકી રાખ્યું.

‘એ મને ખાપો’ જોને નરમાયણી સમજાવ્યું
પછી જવાબમાં તે જર્મન સિકારવા દરેકો.

‘ખીલ’ ડોક્યુમેન્ટોની પેઠે એ વજ ટું
ફોરોમાર મળે તીજોરમાં પાડું મુજી
આવવો. હવે ને ? જોન વ્રહ્મચી
તરડાયો. ‘કેમ, અધો ધોસમોંડળો યજ મરો
છ કે ? તીજોરીની આવી વાળા અમલકારો જો-
ઈ કમળના મેમજર છે ને ? તક જોછને તેમનાં
ગજવાઓમાંથી આરજ્યાની અને તીજોરીની આ-
વીઓ લઈ, બદમાશ, તે ખીન પર હાથ લઈ
શીધો હતો ને ? એ કરવા ટું ત્યાં વેટર થયો હતો
ને ? આ કુચીઓ ગાસજો આતે તમે તૈયાર
કરાવી હતી કે જેથી તેમની મદદથી તમેને દરિ-
યા ખાનાને લગતી દરેક વિગત સદાસદથી જાણી
સકો ?’

‘હમે કાનો બાપ માર્યો છો ? હમે ક્યાં ચોરી
કરી છે ?’ શ્રાવ્યક અચકો. ‘આલ દક, જવાદો
‘પદેકાં ગજવામાંનું કાગળ આપ’ જવાબ
મળ્યો.

‘કદીજો નહિ. તારાથી યામ’ તે કરી લે.’
તે જર્મને ગજવામાંથી રીવોલ્વર કાઢનાં તરડાઈ
ને કહ્યું.

ખીજ પછે જોનની રીવોલ્વર નીકળી અને તેની
નેમ જર્મન તરફ જવાને બદલે સામે પુણ્યમાં
મુકેલી કાઢકાંની એક નાની મજબુત પેટી તરફ
ગઈ.

‘મીઠન ગોત (મારા પ્રહા)’)...ના’
તે કંગાજ, જોનનો વિચાર પામી જઈ બારે ગજ
રાટમાં પુજતો પુકાર્યો. ‘પ્રહા ખાતર. એ ન કરીશ
હું—હું—’

‘આહ !’ જોન હસ્યો, ‘હું કારતો હતો
તેમજ છે અર’ જર્મને હૂમલાની અજર, મજ-
તાંજ તમે બદમાશીએ કોઈનો પુમ ઉરાડી દેવા-
નું કાવત્રુ રચ્યું છે ને ? ખીલોએ સાચના
તારાની નીચે કારખાનાનાં પેટમાં પાણીમાં નાંખ્યાં
છ ને ? દરેક સાપમી બરાબર રાખી છે. તારા
આ વેટર સાથીની નિશાન મળતાંજ જર્મને
વહાણ રાતે કારગોળાઓનાં પેટી લાવીને ઉતારી
આ બાગમાં લાવી મુકે છે ને ? આ કારખાનું
બાણમાં તે ગદાકું છે ને ? તારા ઉપરીનો કું-
કમ મળતા એક કલાકમાં પૂલને જમીન દોસ્ત
કરતાં વીસંજ લાગે તેમ નથીને કેમ તારે શું
કહેવું છે ?’

તે જમણસે હમ દારી તો પછી કરી જોઈ
પછી જોનનો મકકમ વિચાર જણતાં
તેને પોતાની રીવોલ્વર પાછી ગજ-
વામાં મુકવાની દરજ પડી.

જોક, જરા જોને, પેટીમાં શું છે ? જોને
સુબળ્યું.

ખીસકીરના સાધારણ પેટમાં ત્યાં હતાં. એ
એક પછી એક ત્રણ પેટમાં ઉપાડમાં તો નીચે
થી એ ગોળ એક ઇંચ નાંડાં કે મળી આખાં
કે જે દરેકમાં કાણું પાડેલાં હતાં, પાસે સીમરેક
ના નાના દાબકાજેરા કાગળ હતા.

fortunate commanders who were being sent out to murder thousands of innocent souls. I can hardly dwell upon the subject. I know many Germans, men and women are being tortured, thinking of this great shame. The commandant accompanied them to the landing and, with a forced smile, offered his hand to one of the submarine commanders, who walked straight to his ship without even noticing the hand that was offered to him on voyage. The commandant stood there motionless, like a blank statue.

'We did not receive the sad and tragic news with rejoicings. Far from it, we whispered it, we murmured it. We discredited it. We denied it.

One of my brother officers walked back and forth in his room all night long, uttering bitterly. "After the war, after the war! How can I face men of other nations and say I am a German!"

I was on board—when Lieut. Hersing of U 21 arrived from his murderous assignment. There was a suppressed, restrained feeling among those who stood silently as the "successful crew" marched between silent, statue-like rows of men. Suddenly I

heard whispers of taunts and hisses. These did not emanate from the common seamen. Had this been the fact they would have been shot instantly. The taunts and hisses came forth from the high ranking officers.

Later, when Lieutenant Hersing visited the officers' quarters, one bold naval officer handed him a newspaper containing the account of the sinking of the Lusitania. Captain-Lieut. Hersing crumpled the sheets with fury, cast it on the floor and faced the insulter threateningly. The offender stood unmoved. The two officers faced each other for a second or so. Then the offending officer shook his head and, in low tone, said "No, not with you." I could readily understand and appreciate how Cain must have felt.

Still later, when Captain-Lieut. Hersing entered a room where I was seated with many other officers, all but five left the room. The poor haunted commander, on seeing that at least five officers were not so cruel as to further insult an already suffering soul, walked to the small group and seated himself abjectly. I know he was under the strain of tremendous mental agony. He had a child's tender heart, but no head; and his very heart appeared to

try, and, like that of a child, offer excuses for his act.

He did not raise his head, and, without encouragement, he murmured "I hated to do it, but I felt that I must."

"Even discipline has its limitations," retorted one of his listeners.

Lieutenant Harsing seemed, crushed. I truly pitied him from the bottom of my heart. And if you had been present there you yourself would have pitied him.

He rose from his seat, walked slowly to the door, stood on the threshold for a moment or so, and then wheeled around and returned to the silent group. I felt that at last he would deliver himself of his soul's burden. There were large tears standing in his eyes.

He said: "I am not a monster. Every glance of yours is like a poisoned arrow in my heart. From the moment I received the admiralty orders to proceed to the English coast and sink the steamer *Lusitania*, my soul became sad and gloomy. I wanted to shout loudly 'No,' but I could not. My speech failed me. I beg you to believe me. I sincerely hoped, and then I deceived myself to believe, that some accident would happen to my ship, and that I would be prevented from committing this dastardly act. During the cruise, none of my fellow officers or men knew the nature of our mission. Several times I wished to tell my subordinates and crew all about our special black mission. I dimly wished one

of my subordinates had more courage than I. I had an incredible wish that my crew would mutiny and kill me. The very recollection of it tortures me. At last we arrived at the *Lusitania* route. We lay in wait for hours. I thought I could not stand the awful waiting much longer. I thought of turning from the steamer's route and missing purposely. Then I discovered that another submarine was in the neighbourhood. The doomed steamer was nearing its fate, submerged once more. By this time our other submarine had taken a position on the opposite side. The doom of the steamer was absolute. She had not the slightest chance to escape. Once more I came to the surface. I saw people gathered on the deck. I had another moment. Every inch of the doomed steamer seemed to be filled with humanity. No, I could not do it! I again submerged. Then I discharged. I do not know whether or not my colleague also discharged. The ship was struck, our orders were carried out. I wanted to escape from the terrible scene. I speeded some distance from the torpedoed steamer. Then I came out to the surface. The water was covered with struggling people. I could hear their distant shrieks. It might have been hours—I cannot tell—but I watched the struggling of the dying people, dazed and motionless and with a strange insane fascination. My God, my God! I can still hear them."

I hang My Head in Shame.

German Submarine Commander's Story.

The following are the extracts from the story of a letter said to be written to J. J. Bosda, of Cambridge, Mass, president of the Alliance Universal, by a friend of Capt. Lieut. Hersing, who was in command of one of the submarines concerned in destroying the great liner Lusitana:

"Thanks to an unexpected general order I am able to address you this letter. I have been here for two days, but at first I could not find a way to communicate with the members of our circle. It is just like returning from years of exile, things look so different.

After some time, I succeeded in finding several of the comrades, all women. Male members are missing, some at the front, either living or dead, and others in prisons. I am more proud of those who have gone to prison than to the front.

Beneath the unpardonable horrors which are resounding from the four corners of the

known world against our once proud fatherland there beat millions of German hearts, Socialists and non-Socialists, whose pathetic yearnings and terrible sufferings have not yet found speech to express their tortured feelings.

You accuse us of killing our weak neighbours for fear of being killed or imprisoned by our "brass-buttonry."

For the present I hang my head in shame and make no answer. But there is an incident which I wish to relate to you, and which occurred very recently. This incident is representative of thousands of others. No one takes notice of these, and no one would think it worth while to relate them. What I am about to write to you is true.

I think it was either on the first or the second day of May—that time I was stationed at Heligoland—we received word that the admiralty was serious in its declaration that an exemplary attack would be made

84
against a certain transatlantic passenger steamer.

In the officers' quarters, even this evidently serious declaration was discounted by some as a simple warning to discourage the Americans from patronising British vessels. I myself believed, and my views were shared by many of my fellow officers, that an attack upon a British transatlantic passenger steamer would be attempted less to inflict punishment on the British than for the internal, domestic effect.

For the unblinking folks in our country who had an exaggerated faith in our naval prowess were beginning to doubt our invincibility both on land and sea, when the enemies' vessels were sailing the seas unmolested as though they had not heard of the great world conflict.

Our ruling element may dispute or, rather, deny this contention, but knowing our domestic feeling as I do, I assure you this is the primal reason of our submarine warfare that has shocked the entire civilized world.

In the officers' quarters I have heard no less than six

submarine commanders curse the author of such an order, I have heard one commander stamp his foot and shout sterily. "I am a soldier, not a thug. I would rather sink my ship than execute such orders."

On the third day of May, nine submarine commanders were closeted with the commandant of our Heligoland base. They were in conference more than three hours. No other naval officer was permitted to take part in the secret deliberations. After the conference the submarine commanders came out and marched straight to their vessels. I was stationed at the—Point. I purposely stationed myself near the submarine landing. The stern, tragic, pale-faced officers marched without speaking a word to one another.

The sight of them was pathetic. One could envy those who are doomed to be their victims rather than these 'poor souls' who had hearts, but no individual courage. Yes, their hearts were just as yours and mine, perhaps more tender than mine. I do not think that eight men doomed to be hung would have looked more affected than these eight unfor

THE EMPIRE'S PRAYER.

by—Trimbakrai Jadavrai.Desai, Barrister-at-Law

Get up, ye Sons of India !
 On high your *Prayer* sing :—
 Defend, O God ! *Britannia*,
 Save *George*, our *Gracious King* !
 A year of terrible battles,
Victoria's Grandsons fight ;
 Eventful are the *Records*,
 That *Papers* bring to light ;
Heroic British Navy,
 Engulfs the *German Fleet* !
 Knocks down, Sir *French* with *French*
 In *France*, the *Foe*, complete.
 Nay, by *Thy Grace*, *Almighty* !
 Goes on the *War* alight ;
 Except in *Eastern Poland*,
 " *Might* " is repelled by " *Right*,"
 Pull up the *Pandav Forces*,
Eternal God ! *Divine* !
 Reclaim the *Knotty Kauravs*,
 O let the *Righteous* shine !
 Re-crown the *King of Belgium*,
 Give him a *Hero's Fame* !
Esfulent make in *Annals*,
 O God ! *King George's Name* !
 Regardless of all *sequence*,
 Goes on our *Righteous Fight* !
Eternal Law ordaineth,
Victorious are the Right !
 " *God save our Gracious King* !
 Long live *King George the Fifth*,
 God save the *King* !
 Send him *Victorious*,
 Happy and *Glorious*,
 Long to reign over us,
 God save the *King* ! "

ચિત્ર-વિચિત્ર.

(ગુલશન માટે ખાસ લખનારઃ)

સેવક, લોખો દોળો.

કહેજ કે બધાજ હવે ગુલશનમાં કાંઈને કાંઈ સાફ જોવું લખે છે તો મને પણ વિચાર આવ્યો કે તે જીવજાતી શું આ માટે સુપ રહે? લે કલમ, ને ચીતરી કાઢ! અહુ અગદમ અગદમ આશુ જશે! નાકે જીભ લગાડી ને ગમે તેથી કારતુ કરતાં ચોપાન-પાંચોની કપાં ખોટ છે કે... સખર બાપા! આપો પડોસણ લડો તેવી વાત મારે આવે કરવી નથી પણ વખત જતાં જોઈશું કે.....વેલ, જાવિશ્યનો જુરકો નકામો છે. જોમ તો હમાસ અધિપતિરાજ પણ અવાર નવાર કમો આમ કરીશું ને તામ લખીશુંની મોટી મોટી વાતો કરી.....જળતું પર લાડે ની કાંઈ જરૂર છે વાઈ?

+ * x

જરમન કયસરની કમળપત્ની ભાગેચી તે યુરોપમાં લાકા જગાડી ચુક્યો છે. મારો વહાલો તો અચાઈ, ચગદાઈ, મુશો યઈ ગયો છે ને કહેરે મોહો શું ભાવે છે વાળાઓએ તેની કારી પેઠે ડાંગ કાઢી સાઠી ગાઠી કાઢી છે. સખ સુતા જોર અદલાદ જંગા વાળી વાત હું કરું છું. કહે- જ કે કયસરના જન્મ વખતે તેની માતા ધણી બીમાર થઈ જવાથી કાંઈએ તેના પર ધ્યાન આપ્યું ન હતું તેથી તેના ગળા હાથમાં જોડા આવી હતી તે વીસમે વરસે તે હાથમાં એક

મશીન સુધી તેને ચાલુ હાલતનો કરવામાં આવેલો છે હોય બા! બલાં માણસોએ તેને જન્મતી વખતેજ કાં નહિ પડેલા રાખ્યો! કરોડો નિર્દોષ જાનથી આ વેળા દુન્યા નહિ બચત! કેવી મોટી જુલ કીધી!

+ + +

કહે છે કે લકતાં લકતાં બી લરકરીઓને વાંચવાતું જોઈએ છે તેથી ચરોમાં કેન્ય સીપાહો સત્તાવીસ ન્યુસ પેપરો ટકેરા બંધ કાઢે છે. બ્રિટિશ સેપા- હો જ કે સાત પેપરો પ્રગટ કરે છે અને જોઈ- અને એક પેપર ખદાર પાડે છે! મારા વહાલા- એને તો જાણે મરવાની ખહોક્જ નથી! વાચતાં વાંચતાં જોળો આવીને પડ્યો કે.....જોઈરે મારા કાકા!

+ * x

કેન્ય લરકરમાં કાલ અદરાય યઈ જવાની શુકિત અંજમાવામાં આવી છે. તેનો શોખ એકર કેપેટદેગન છે. તેની શોષ ૧૯૧૩માં અજમાવવામાં આવતાં પચીસ સેપાહોને તેણે અદરય કરી મુક્યા હતા. એટલે તેમની આસ પાસ ને ઉપર એવું પુમાગતું વાદળું ફેલાવી દીધું કે એક હાથર શીટથી તેમને શોષવાને અ- રધી દસાક એક વીમાનીએ ફાંટ ફાંટ માર્યા

હતાં. દુશ્મનથી લશ્કરને બચાવવાનું આ એક મોટું સાધન જણાયું છે. લશ્કરને તે ધુમાડો કરી ખસેડ કરી શકતો નથી.

+ * +

જો બાંપા, ફરીયા રહતા ના હો અમોર બ-
પોર, વાર તહેવાર, સારે માટે, આખ પાણી
કરવામાં આવે નથી. તમે જાણો કે આખ પડે
તે આખમાંથી પાણી પડે છે પણ તેમ નથી.
એક વિદ્વાન ફ્રેંચ સાયન્સીસ્ટે દાહ જણાવ્યું છે કે
બ્યારે પણ કોઈ માથુસ નિરાશ થાય છે ત્યારે
બેભામાં રહેલા લોહીને જીરસો કમતી થાય છે.
અને જેવું રડવા માંડ્યું કે આ લોહી
આખ વાટે પાણી થઈ જઈ રહ્યા વહે છે.
તે વહેતાં વહેતાં આપણી ચક્તિ મંદ
થઈ જાય છે અને આપણે બેદરકાર બની
જઈએ છીએ. હાથ પી પીને તમે તમારી મ-
મી દુર કરવાની નેમ રાખો તે જરૂર ખરાબ છે
તેજસ્વી ખરાબ રહી રહીને ચાંત પડવાનું છે.
જો કે નાનુક માધાના બચ્ચાઓ અને કાવલી બી
ઓ માટે રડવાનું થોડું દરજ્જે પસંદ કરવા જો
ગ છે, કેમકે તેમ ચતાં તેમનાં બેભામાં ચઢી આ
નેલા લોહીને જીરસો નરમ પડી જાય છે. તમે
જો કાવલી દોષ, જરા જરામાં નખરાં કરતાં દો
વ, હંદર ને જીલાડી જોઈ બીલી છુટ બેસુધ્ય
થઈ જતાં હોય તો રડજો-બેલાસાક રડજો, નહિ
તો માથે લોહી ચઢી જશે તો ઓજળની વાત
થઈ પડશે જો

+ + *

તમારી હાથની ધરતી ધરમાં પાંસરી નહિ
ચાલતી હોય તો અઠવાડિયે અઠવાડિયે “ મંકેરમાં
પખોડવાનો ” આ જગતો નથી હોં ! આજે
હાથ ઉઘડ્યો તો બેરી સીધી કોટમાં જશે ને.
ચોટલી થઈ રૂસ્વાઈ થશે ને જુદી ! બેરીને પાંસ-
રી રાખવા નીચલા છલાજ અજમાવજો:

બીસીસને દરરોજ હંડા તથા ટુકડાં પાણીમાં
નહાવજો. હંડી ને રૂમીમાં ધર બહાર ફરવાની

ફરજ પાડજો. ફેનસી બરત યુથ્થુથી
તેવજીતે ફરજ રાખજો. ધરનું કામકામ માથુ-
સો પાસે ન કરાવતાં બાપ સાહેબની કમર વળા
વજો. બનતાં સુધી કુનામાંથી પાણી કઢાવજો
ને ધરમાં નજ હોય નો મસાકો પીસાવજો, હ
બાવજો વગેરે વગેરે કામ કરાવજો. બાપ સાહેબ
શાળીમાં હોય તો હોણા કે ટેનીસ રમીડજો; બો-
ટીંગ શીખવજો ને બનેતો કુરની બાજુ કે મુ-
કકા બાજુ શીખવવાનું ચુકતા ના, પણ ક્યાન
રાખજો કે બેસતાં શીંગ બેસનેજ ભારી
નહિ પડી જાય ને ‘ટ’ ‘ટ’ ‘પે’ ‘પે’ કરવા
જતાં બાપ સાહેબ તમારું જોગશું રંગી નાંખે
નહિ. બનતાં સુધી મીસીસને આખો દીવસ
કામમાં રોકી રાખજો. પરવાર મળતાં ટાઢ
નિંદા કરવાનો વખતજ ના આવતા. જો ચીરડા
હ બની જાય તો ધરમાં જો હોય તે લાંબીને થપ
છળો દાગર કરજો. યાદ રાખજો કે ભૂખે પેટે
માથુસ બહુજ ચીરડાવ બની જાય છે.

ઉપલા છલાજે અજમાવવા છતાં બાપ સા-
હેબ રાદ પર ન આવે તો જળજીને કે કાંઈને
કાંઈ બાપી તમારા કામમાં રહી મછ છે. તેવી
વખતે બીજીને પડાવી, ટુસલારી, સમાવજો.
પડેલાં તો મચકપ મચકપ જરી, પણ પસવાર
શો, હેત કરશો, ગળે વળગાડશો ને મારાં કલેજાં,
મારા જીવન, કરશો તો તેવજી હંડા મીઠાં થરી
અને મામસો સુધરી જશે.

પણ એ બન્ને છલાજ કામ ભાગે નહિ ને
બાપ પોતાની જાત પરજ જાય તો કુંકાને ટચ
ઉપાય તરીકે હાથમાં તેવજીતો સાલસો આપી,
નુરમાસથી તેવજીતો હાથ પકડી, ધરની બહાર
જઈ જઈ, રસ્તા પર ઉતારી, મંબીર ડાચું કરી,
નમી નમીને એ દાયે સલામ કરી રીધી રસ્તો
બતાવજો ને કહેજો કે ‘હો મર્યા તો મર્યા
પણુ ત્યાં ના મળતાં !’

ઈંગ્લાંડમાંનું મારું “મિશન.”

મને થયેલો દગો.

(ગુલશન માટે ખાસ ફરમાસથી)

(આ અદ્ભુત લેખને પ્રેસબરોએ ઇંગ્લાંડમાં પ્રગટ થવા દીધો હતો.)

સળનાર-મીસીસ રૂપાંબાર્થ દોરાબજી રબાડી.

૧૮૮૧ માં મારાં જન્મસુત્રી મિશનોનો એક પર એક મોડો એકઠો થયો હતો. થોડાંક વર્ષથી યુરોપનાં સ્થળો મિત્રમંડળોમાં જન્મીતું સરકારી મંડળ અતિ લોકાની ખારકસ થઈ પડ્યું હતું.

મેટ કારલો તરફનાં મારાં મિશનોનો નાટક પૂરો થઈ ગેરોકોનાં ગામસામાં પિંચી નિહાળ્યો. એ વેળા બાઈકસ સડતની આગમન ઇંગ્લાંડ, જરમની અને ઓસ્ટ્રીયન લંડે “કાળો જંગલ” માં ચાલેલી છુપી મસ-સંદત અને તેને સગતાં કાવત્રા ધર્યાદી નરમ પડી ગયાં હતાં-એટલે આજનું દુષ્ટ પરિણામ-યુગેયે હિંદ દહેશી કે અનુભવેલી અપશીત સડાઈ માટે સુષળું પોતાનું જળ-નોર-કેવલ એક જ દરી રાખેલું હતું. અંગ્રેજ, જર્મન અને ઓસ્ટ્રીયન પ્રધાનો વચેના “કાળો જંગલ” માં ચાલેલી કરતો દંડ પોત પોતાનાં સરેથાનો તરફથી મંજૂરીવાત મેળવવાનું અને સહી-સાખી કરવાનું બાકી રહેલું હતું. “મંજૂરીવાત મેળવવાનું દંડ બાકી રહેલું હતું.” એટલું તમારે ધ્યાનમાં રાખવાનું, કારણ કે, ૧૮ નવેમ્બર

૧૮૮૧ માં જે “મિશન” માથે લેવાની મને જરૂર પડી તેનો ખાસાસો તેમાંથી વાંચનારને જડશે.

લીલટુકમરટ્રેસ ખાતે આવી રિપોર્ટ કરવાનો મને રાખેતા મુજબનો લુકમ થયો. મોટું જેન વેરેસની આગળ લઈ જવાને બદલે મને આ વેળા જન્મસુત્રી ખાતાનાં રિપોર્ટ સેનાપતિ સામે સમજાવ્યાં કરવામાં આગ્યો. હયાં રિપોર્ટ જન્મસુત્રી ખાતાનાં વડા સાથે પિછાણ કરાવી. કેપટને મને ટુંકમાં ખબર આપી મને ઇંગ્લાંડ જોડાલવાનું દુરસ્ત કારવામાં આ-બધરી.તેવો દરાવ થયેલો છે. એ ખરાબ સમાચાર મારા મનથી હતા, જેનું કારણ આગળ ચાલતાં વાંચનારને માલમ પડશે.

જર્મન અમલદારોની ખાસિયત પ્રમાણે, એ કેપટને ટુંક પથ સજમ રીતે ખીજનું તથા રિપોર્ટ અમલદારો સાથે મારી ઝાળખાણ કરાવી. એક બાંધકામ ખાતાનો અમલદાર હતો. ખીજે નિશાન કરનારાં ખાતાનો હતો અને

ત્રીજો તોપ અને સુરંગ ખાતાંનો અનુદાન દતો. એક પછી એક પોત પોતાનાં કુન્નર અથવા કામમાં અને અજમાવી જોયે. કલાકના કલાક મોટા મોટા "ડાયા ગ્રામો" અને નકશાઓ ઉપર સફ દેતો જોતો હું. બેઠો અને મારી બંને બાજુએ બે દરિયાઈ અમલદારો ઉભા રહ્યા. તે પછી જોર-ડાળી બિંત ખરોખરનાં હંચા મોઢટા નકશા સામે અને સમ ગયા એ નકશાઓમાં ખિટિય નોકા ખાતાંનાં દરેક વઢાણો અને મનવારોની ચોક્કસ નિશાજી લંબાઈ-પહોળાઈ દેખાડી આપતી હતી. એટલુંજ નહિ, પણ ધંચકીય દરેક લઘાઈનાં વઢાણો અને મનવારોનાં સ્વરૂપોનો મારે અવધાસ કરવાનો હતો.

સર્વો પરી સત્તા.— ખુલ્લી રીતે એ ખાસ ફેળવણી આપવામાં ઉંડો મર્મ સમાવેલો હતો, ઇન્ડિયન તરફનાં મારાં મિશન નો એક ભાગ એ હતો કે, રેકૃટિય ફોર્સ ઉપર ની સિટિય લઘાઈ મનવારોની ક્વાલિટી અને તૈયારીઓ ઉપર મારે ચોક્કસ નજર રાખવાની હતી. તમે સદેલાઈથી અનુમાન કરી સકશો કે ઇન્ડિયન અને જર્મની વચ્ચેની સિપતી વિષ-લક્ષ્ય હતી. "કાળો જંગમમાં" ચાલેલા ગુપ્ત કે-લકારને બંને રાજ્યનાં મુખીઓની મંજુરિયાત મેળવવાની હજી બાકી રહેલી હતી. "સરલેન એનબાઈ"ની નજદીકમાં થયેલા બનાવથી સ્વત નો યોડીક ભાગ કદોડે દરેક મુલકનાં ફસ-બાર આસામીઓ પણ બચ્ચીતા ન હતા. રાજદૂરીઓ એ લઘાઈનું બકલકુ એવું હશે મુલકની રાખ્યું હતું કે, બે પ્રજાનાં ભેદ પુષ્કમાં ઝીપલાવવા તત્પર હતા. પુષ્ક જગાવવા દિવાસજી: સળગાવાની જ દીસ હતી. એવી દેહશતભરી રૂઝુ દીશામું કાંઈ અકસ્માતનક બનાવ બની જઈ ને પુષ્ક પાર્સી કેસરે પોતાનાં રાજકવારી કાવત્રો રમી નહિ દીધાં હતાં; જોર તેમાં પધારો કયો નોતો હતો. આતો ખરે ખરીજ હાકલ છે કે બે પ્રજાની

વચ્ચે મુલકનાં કોલ કરાર થયા કે તેઓ એક બીજા ઉપર વરુમીલા યાપ છે. નિદાન એ કોલ કરાર તો કઠોર પણ ફાડી મુસ કરવામાં આવ્યા હતા. ઇન્ડિયન સત્તા સર્વો પરી હોલીજ જોડે. સેક્રેટરિયેટ તરફનું માર્ મિશન આ કારણે સેપિએલું હતું અને મળેલા હુકમો માં એમ પણ હતું કે રેકૃટિયનું બંદર છોડી જતી સિટિય મનવારોની હીલચાલ ઉપર પૂરતી ચોક્કસી રાખવી, અને એ હીલચાલની ખબર તુર્તા તુર્ત જર્મનનાં નોકા ખાતાંને આપતું રહેવું. એવીજ વખતે આકૃતિ નો નકશાનો અવધાસ અમુલ્ય યાદ લાગે છે. રાતનાં વખતે, કે વરસતા કુમ્મસમાં કે સકકારે પ્રમાતમાં, સિટિય વઢાણેને તેનાં નામથી પિઝાચી સકવાને હું સકિતવાન નહિ થાકેલું સધળા દરિયાઈ ટાઇપોનાં ડાળો વગેરે જાણતો હોવાથી હું પિઝાચી સકકારે કહી સકું. રાખલા તરીકે— સધળા અમુક પ્રકારનાં "ફેટનેટ" બજવાન કુ-જરો અને ટોરપિડો બોટો જાણતો હોવાથી ક્યાં ક્યાં વઢાણો દરિયાની મુસાફરીએ નિકળ્યાં તે ઘુરત હું કહી સકું. નકશો સધળો મારી પાદીમાં રસાળ્યા જાદ મારા ઉપરીઓએ તે નકશો ફાંટી દીધો અને તે ટાઇપો મોઢડે બોલી જવા કહ્યું. જેમકે "આ કવીન મેરીનાં જતનો ફેટનેટ છે; પેલુ વાઇપર જતનું કીટ્ટેલર છે;" ઇન્ડિયન એ સધળા આકારો ગને મોઢે નહિ થયા ત્યાં તુલીક જર્મન છોડી જવાનીજ પરવાનગી મને મળી નહિ.

એ ઉપરાંત મારે તે જગ્યાનું સચિરતર વર્ણન અને મુમિતિ વગેરેનાં મારે કાંઈ માહિતી મેળવવાની અગત્ય હતી. ઇન્ડિયનમાં અને આપેલી સલાહમાં એવું અને કહેવામાં આવ્યું હતું કે, એકીનખરોની નજદીક રેસી-ધની અને ઉપરમાં કોમ્પેરીનાં બંને નવાં દરિયાઈ બંદરોની તમેરીઓની ચોક્કસ બનાવટ અને

વંચા ઉપર અવલોકન કરવા ખાતર તદ્દાવન
જીવી કરવાની અગત પડશે. મારે મુખ્ય
રીતે રોસીયની નવી તળેડી ઉપર ચોક્કસ
જાગર રાખવાની હતી અને કાદયાઓ અને નવા
કાજ-સામગ્રીમાં થતા વધારા-સુધારાની, તેમજ
કાંઈ પણ એવી ખાતમી જે જમન નોકાખાનાં
ઉપયોગની યથા પડે તેવી ખજારોનો રિપોર્ટ
રવાનો હતો. સધળા બ્રિટિશ કાદયાઓ
ની કવાયદ જે તે વેળા રકોય બંદર ઉપર
ચાલતી હતી તે ઉપર મારે નજર
રાખવાની હતી. આટલું સક્ષમ રાખવાનું
કે, રોસીય અને કોમોરોડી ઉપરની નવી
વેબનાઓ જરમનીનાં હેવીએરેકમાંનાં જમરો
દરિયાઇ મથકનો જવાબ હતો. જરમનીનાં ઉત્તર
તરફનાં કોરડાઓ ખ્યાપમાં હતાં, એ રકોય
બંદર, એટલે બ્રિટિશ તરફથી હુમલો કરવાનું થયું
સુગમતા ઝરી જગા હતી; એ તરફથી બ્રિટિશ
ધણી સહેજાઇ અને સુગમતા સાથે જરમની
ઉપર હુમલો લઇ જઇ શકે, બંને પ્રાંતોનાં
ખારીલાં મનમાં રહે કાંઈ અજીબારી ચિંતારી
સજગી હો તે બીકથી, ઇંગ્લીશ કાદયાઓ
રોકાઈડાની પેઠી બાજુએ કાંઈ પણ બોચિ
તી શકિત દેખાડતાં તેની ખજાર તુરત પે-
તાને મળે એવાં હેતુથી જમનની આ રીતે તેપારી
કરી રહ્યું હતું. રોસીયમાં કે કોમેરોડીમાં એક
વહાણ પણ ઉતર્યું કે તુરત મારા તરફથી બર્લિ-
નને ખજાર મળતી હતી કે, કેવાં ટાઇપનાં અને
કેટલાં લગાઇનાં વાહનો સફરે નિકળ્યાં છે
વળી જો બનવા જાય હોય તો, તેનાં આ લીસ-
આલું કારણ પણ જણાવતો હતો.

જમસુસી ખાતામાં મારા મિશનનાં કામે
માટેની આવ જવની કુલ અખત્યારી મને આ
પવામાં આવી હતી. હું ખુલ્લા દિલથી હું છું
કે તેની મને ઝાંઝી દરકાર નહિ હતી. મારી
ફરમારમાં મારે રહેવાનું મારા શરે

ખાસ કરીને મને મજબુત કારણ હતું.
તે વેળાની ઇંગ્લાંડની સંકટભરી સ્થિતિ અને
તુરતનો પાસ થયેલો કરડો કાપડો મારે માટે બધ
બર્થો હતો. બાઈન્સ ની પેટ લાં કાંઈ છુપીથી
મરવાનો બધ કે દહેશત નહિ હતી, પણ જો-
માં પુરાવાની દહેશત હતી. બ્રિટિશ કાયદો અનુ-
સારી લેવડી રીતે આમની સગા તરફથી લોકોને
શિક્ષા માત્ર ઠેરવવા માટે સુગમતા મળે એવી એ
ક સ્થિતિ સ્થાપક કલમ ડેસવવામાં આવી હતી
કે જડજ કાંઈ પણ આસામીને માત્ર શંકા ઉપર
થીજ યુનેદગાર ઠેરવવા જ્યુરીને કહી શકે. હું
પાણું ઘાદ કરું છું તો તે કલમના ચોક્કસ શબ્દો
આ હતા:—

“ કાંઈ પણ આસામી યા આસામીઓ
બ્રિટિશની સત્તામતીને એખમમાં નાંખે એનો
કાંઈ લેખ બનાવે અથવા હાથ કરે, તેનાં યુનાઇ-
ની દેખાઇની સામેતી ન હોવા છતાં તે આસામી
કે આસામીઓને અપરાધી ઠેરવી શકાય. ” અને
તેવા યુનેદગારને માટે સાન વર્ગની દેશ નીકાસની
શિક્ષા ઠેરવી હતી.

જમન જમસુસીની મહોકાણુ.

કાપડાની આ કલમ બ્રિટિશ સરકારના હાથમાં
ફાજ્જારી કામ ચલાવવા માટે કેવું જગર સાધ-
ન થઇ પડી છે તે દેખાડવા માટે કાંઈ વકીલની
અગત નથી. હું આગળ કહી ગયો તેમ, એ
કલમ આમની સગા મારફતે પાછળથી ડેસવેલી
હતી ખરી, પણ જરૂરતી હતી. કદા વિના ચાલ
દું નથી કે એમ કરવું વાજબીજ હતું. જમસુસો
નો જાણે ઉપદ્રવજ ફેલાયો હતો. છ મહીનાનાં
અરસામાં ત્રણ જમન જમસુસો કેદ પકડાયા
હતા. હું એ સધળું જાણતો હોવાથી અને ઇંગ-
લીશ રાજદ્વારી નોકરોની રીતથી માહિતગાર
હોવાથી, એમાં માથું ધાલવા હું સગાર નારાજ

હતો. પકડાયો તો સાત વર્ષના સખત કેદખાના-
નો દાંડ પડ્યો. બચબીન ખ્યાલ મારી નજર સામે
લાવતો હતો. ઇંગ્ગાંડમાં સાત વર્ષનું સખત
કેદખાનું, એ ફક્ત દોઝખખ હતું.
એમ પણ હું ગણતો હતો કે જોકે
ઈંગ્ગાંડમાં જ્યાં માટે પાસપોર્ટની ડાંકણ અ-
ગત નહિ હતી તો પણ ત્યાં જે જે થતું, તેમાં
મુખ્ય કરીને પરદેશીઓને સમગ્રી સર્વ માહિતી
સત્તાવાળાઓને મળતી હતી. ઇંગ્ગાંડમાં
જવું એ સહેલું ને સુતરું હતું. પણ ત્યાંથી
બહાર આવવું મુશ્કેલ હતું. વળી જન્મે રાજ્યો
વચ્ચેની ખાતેન સમજીની પણ હું ગણતો. હોવાથી
મને મહિયા એવેની લાગતી હતી. તેમજ કેનમા-
ઈનાં રાજ્યમાં મામતો કીક ચાલતો ન હતો.
પાછલા જનાવોએ અને સામેત કરી આપ્યું કે
એ મારી લાગણી જે કોઈજવાર જુલ થાય ખાએ
છે ને આ વેળા ખરીજ હતી.

મરજી વિરુદ્ધ.

પણ મારા ઉપર જખર દખાન ચલાવીને
અને મોટી લાકડો દેખાડવામાં આવતાં સેવરે
એ કામ મેં માપ લીધું. તેમનાં સપળા દેડમે
જમ લાવવાને હું દવારજખ થયો. ખિરજ
નોકાની પ્રયેક લગલક મનવાર, દરેક કિસ્સો,
કોરટા ને ખંદરો, અને સપળા સામગ્રીનો જુમમે
એ સપળું છૂપા ચલ્લોમાં સમદ કરેલો હતો.
અસેલસમાં બેસજ અમને સરનામે તારો મોડવતા
ની મોહવજો જલસી ખાતાં સથે કરેલી હતી.
બવદારને આ મામ્ જખે પડ્યો તો કોપનહેન
પડને-વાતો પારીસ થવને મોહવજાની સજ
કરેલી હતી. તેના મોહસ નામ-કામ-દહ અને
જાજર જાં છે. હું લંડન ચલે નહિ કલુ માનું
દાખને-રસે એડીનજરો મયો. એમ કરવા
કારણ હતું; દમેશાં તેમાં મુખ્યકરીને આજ સડા
કના વખતમાં બહાર ગામથી લંડનમાં દાખલ થતી
દરેક સ્ટીમરો અને ત્રેનોની ધણી ચોક્કસ તજાલ

લેવાતી હતી. સાધારણ મુસાફર જખને નથી કે,
એવર, કેવે અને કલોશીગની એકસત્રેસો ઉપર
કીટકરીવોજ નહિ પણ ખીજ સરકારી અમતવા-
રો ધણીજ આરિક તપાસ રખતા હતા. દરેક
રીને જોતાં કોઈજ ને લોકની નજરથી છુપું રહેવું
ન હતું. અંગ્રેજ સિવાય ખીજ કોઈ પણ દેશના
મુસાફરને જંદર ઉપર ઉતરવાં મોટી વખતો ખુરા
ખાવતો, હંની ટોપીવાળો અંગ્રેજ જલુતો, જે રી
રાખકં થયેલો કંસકરી અંમેલદાર જેવો લાગતો હતો
એ વજર અદરથને જો કોઈ પરદેશી આતો
મુસાફર થેક અંધો લગતો કે તે ધણીજ તેની પુરે
છુપી દેખરેખ રખતા આસાંખીજો લાગેલાં
સમજવા.

આ રીતે ખેત્રીને-હું માન્યને માગે મયો;
એડીનજરો જતાં ખીનસેસ / મીટખાં એ
ચાંત દોરેલમાં ઉતારો લીધો. માર્ મીચ નામ
મેં તોંધાંજુ કે મકરર એકં કેંકેં મેંસ એમ, કી.
કુરેડ. એસ્ટેલોખી. મારી મતલબ એ હતી કે હું
એસ્ટેલોખીન મકરર માર્ કંકેરી રાન ખાસ
વધારવા અને આપ્યો હતો.

વોડક દડામ દોરેલમાં મુજરેવા ખાસ જાણ-
ખાંત એક એકાંત મોહસમાં મેં મુકામ ધણી.
મારો રેડવા-વસવા ઇત્યાદી સાધારણ ખરથ
માટે મને એક બહાડકાંનાં પંદર પાંડેન મળતા
હતા. એમાં અલખનાં વધારાને ખરથ, એટલે
મોયરેમો કામસર જલુ આવવું, કોંઈને ખાણ
કપર લેવું. છં એ ઉપલખ ખરથ માટે અલોદે
કં મળતું હતું.

ખાતમીની શરખીત

પહેલું પખરાણ મેં ચુપકીદીમાં મુજલું.
જેમ કંડતાં લોકોને એવો ખાસ આપ્યો કે હું
અધી નંખલો, માંજીનું ખીલાનું કીડી આવેલો
દરદી છું. એટલા ખરસામાં ત્યાંની અને તેની
અતરાજની મગ્યોજોયી જલુથી થઈ અંધો અને
કથં જોડે ફાય તરફ ચારવારે ખાસ મારી

“ ઠીક ; ત્યારે મારાં જોડવેલાં કપડાં ખસેડી ને આ રીતે જોડવાની તમોને ગી અગત્ય પડી ? ” તેણીના મુખમાં ઉપર રતાશ ફરી વળી તેણી ગમ રાએથી લાગી. “ હું તમારા ઝોરડામાં આવીજ નથીજ. હાં; પણ મને હમણું યાદ આવે છેજ; દરજી આવેલો ખરો; કાંઈ નોકરે તેને અંદર લીધેલો.”

એ પછી એક કલાક બાદ, હું મારા દરજીને ત્યાં ગયો. તેને પૂછનાં તેણે પેલી બાઈની વાત જોડી પાડી. તે ધરમાં આવેલોજ નહિ. મારો જ્ઞેમ ખરોજ છે એમ મિધ્ધ કરવા બીજો દિને એક જાણીતા હોટેલમાં ગયો. લખવાના ઝોરડામાં ખેસીને કેટલાંક કાગળ લખ્યાં અને તેમાંનું એક મેં ખામખા લોપ ઉપર પા. ૧૫, પછી નાહવાની ઝોરડીમાં ગયો અને ત્યાંથી પા એક કલાક પાછો આવી જોયું. તે પેટું કાગળ શુભ અર્થેનું હતું. માથાસીને તેડી તજ સીજ કરતાં જણાવું કે કોઈ એક અંદરથે તે કાગળ શુભચુપ ઉપાડી લીધું અને ગાંધરા રિતા જેમ માંડેસયું અને ચાલતી પકડી. તેઓ મારે પુઠે પડ્યા હતા ખરા.

હું આશા રાખુંજ તે ડોક્ટરીન કે તેના ઉપરી એ તે કાગળ વાંચી જેયું હોય તો; સારું; કાંકે તેઓ કે કોઈ પણ તેનો તરજુમો કરવાની વેઠ કરશે તો “ વાડામાંથી પાડુ એક ” ની કવિતાનો માર માત્રુમ પડશે.

આ જા, તુંજે કાણું છું પેટમે !

આ તરે સુકકો દમ કરવાનો જરૂરી છે એમ સમજી હું ઘર ત્યાંની પોલીસ ઝોરીસે ગયે. ડોક. દર. એ. કે. એસ. દુરો, ઝોરવેલીયા (દક્ષિણ) એ નામનો મારો કાકા મેં મહિ મોકલ્યો. જા. વારમાં મને એક અમલદારનાં ઝોરડામાં ૧૪ જવામાં આવ્યો, અને એક રોકાય ગૃહરથે મને આપદાર આપ્યો. જતાંને વાર મેં તેને તલકાબો,

‘સાહેબ, હું જમન જસસ છું કરી માનવા માટે તમો પાસે કાંઈ કારણ છે. વાર ! ’ મેં જોયું લીધું કે મારો છોડેલો તીર ખરેખર લાગેલો હતો.

“ કા ? કાંઈ પણ નહિ ; ” તે ચમકીતે બોલ્યો, “ મને એ જાણેની કશી ખબર નથી ”

“ ત્યારે એ કોઈ મારી પુઠે પુઠે ફરે છે તે તમારા હોકાગથી નહિ, કે ? ”

“ ખચિતજ નહિ ” તેણે ધીરજ આપી.

“ ઠીક ? એવું અગત્યનું કામ તમારી જાણ પિતા અને એમ માનવું મુશ્કેલ છે. ”

“ તમારી પુઠ પકડી છે એમ માનવાનું તમોને કારણ હું છે ? ”

તેણે સવાલ કર્યો.

“ મથાં કારણ છે ” મેં જણાવ્યું. “ કોઈ એમન્ટે તો બેઠવાઈથી મારા ઝોરડામાં ઘુસીને મારા કપડાંની પણ જગતી લીધીજે. અને તમે જાણો છો કે એ કામ ઈંગ્લીશ કાયદાથી ઉલટું છે. એવાં કામને માટે વોરન્ટ જરૂર છે. જો હું જમન જસસ છું એમ માનવાનું તમોને કાંઈ કારણ હોયતો ત્યાં કમણાંજ મારી સામેજ સાબેજ કરો, નહિ તોકે એવી એઅકસી સતાવણીઓ જાંધ કરો. હું એક ખુશ મસ્કરી સમાન સપથું કાંઈ ગણતો રહ્યો હતો, પણ તેની બીજા હોય છે ” તે તદન ગમિર ગતી ગયો અને બોલ્યો,—

“ ખરી વાત છે ડોક્ટર. પણ જુઓની હમોને તો મળેલા દુકમો પછી ગમે તેવા હોય તે જમ લાવવા પડે છે. જો કે એમાં કાંઈક ખૂલ અમલી લાગે છે, હવે પછી તમોને સતાવવામાં નહિ આવશે, ખાત્રી રાખજો.”

કાચું કાચું.

મને રાજ મળી. અલગ ત હું જાણતો હતો કે, મારી પુઠ તો પકડી રાખવાનાજ, જેની મને જરીક પણ પરવા હતી નહિ. મને લાગ્યું કે પોલીસ આત્માં મારા જઈ આવ્યાથી એ દેખ.

હતા તેમની વાટ જોતો કંપડા પહેરી બેઠો હતો, તેટલાં હોટેલમાંના માણસે આવી મને ખબર આપી કે, " નીચે એક મહરમ આવેલા છે અને તેમને મળવા માગે છે, શક્ટર સાહેબ."

કંઈ આગાહી મને થવા લાગી. હું જાણતો હતો કે મારાં નોત્રેલા મહેમાને આગ્યા હતા તે મને નીચે તેડતે નહિ, પણ માત્ર પોતાના આવવાની ખબર મોકલતે. મેં જાણ્યું કે જે મને સરકારથી પકડવાને કોઈ આવ્યો હોય તો તેને ઉડાવવામાં કુશી શક્ય હોઈ ન હતો. જાણસી છાંટગી માણસને દેવાધીન બનાવે છે. તો પછી એટલી તો સાવચેતી લીધી કે મારા દગલાનાં અંદરનાં જેબમાં રસાયણ પ્રયોગમાં વપરાતી વસ્તુઓની એક થીલી સેરતી લીધી. એ મને વારંવાર આમ-જના વખતમાં ઉપયોગી થઈ પડી હતી પછી હું નીચે ગયો. એક હાથ મારા કોટમાં ખોલી રાખ્યો હતો. હું દારૂને નીચલે દાંડે પ્રગટાજ સાલ લેવાસવાળા ચાર આસામીઓ મારા ઉપર તુટી પડ્યા. મારે ઝડપથી વિચાર કરી લેવાનો હતો. પેલી થીલીમાંની થીજે તેમનાં મોંઢ ઉપર ફેંકી નહાંતી જતે, પણ તેથી કંઈ શક્ય હોઈ ન હતો. તેમ ચતાં હું રકોટલાંમાંથી તો શું પણ ગ્લાસગોમાંથી વટીક બહાર જઈ ચડતે નહિ. સાચું થવાથી ઉલટો માગસો બીગડો એમ માની હું તેમને ચરણ ધર્યો. માત્ર સમાર મળક કરવા હું થોડું ચઢ્યો અને તેમને તેમ કરવાણ દારૂ પૂછ્યું.

"તમે જલદીથી જાણશો." તેઓનાં વડા-એ ક'ડે કહેલું કહ્યું.

જાણસી !

પછી તેણે મારી જડતી લેવા પોતાનાં માર્ગ સોને ફરમાવ્યું. મારી પાસેથી કયાં પણ હથોડી કે બોંગ નહિ નિહાળ્યા તે જોઈ તેઓ મારે અજબ થયા. મને પાછો મારા ઝોરડામાં લઈ ગયા અને મારાં સંદર સામાનની જડતી લીધી અને

તેમનાં જંડલ ખાંધવા માંડ્યા. હું જાણતો હતો કે હું એ કોઠાને અટકાવી તો નથી શકવાનો, પણ તે કોઠાને મેં સેઠલાપથી કંઈ કરવા નહિ દીધું. હોટેલનાં મેનેજરને અને બીજાં એક શાક્ષી ને ઝોરડામાં તેડી લાવવાની અરજ કીધી. એ મહરમોએ મહેરબાની ની રાહ, મારા સર સામાન નું વધુ ન કામળ ઉપર લખી દીધું જે સામાન પોલીસે પોતાની સાથે લઈ જવા તૈયાર કર્યો હતો. એણે ધણી વાર બને છે કે, જાણસને બ્યારે કેંઈ કરવામાં આવે છે ત્યારે વારંવાર કોટમાં તેની પાસેથી નહિ બળેલી થીજે રજુ થાય છે. તે કીટકટિવોનો પડો, જેનું નામ હું શુલી ગયો છું, પણ મને વાદ આવે છે કે કંઈક અભંચ, બનાડી જેવો હતો, તે મને કેંઈ પકડવા પછી ધણી પ્રસિંધ થઈ ગયો હતો. જાણે સપળો દુષ્કૃત તેણે શાક્ષી કદી હોય, અને પેલા કેમીસ્ટોએ તેને સપળો રીતે વાંકું નહિ કીધો હોય તેમ પોતાનું સાચું સાંપત્રા મને ગરદાપેચ કરવા માંગતો હતો; પણ મેં મારું વારંક મારી આગળ વાંચી જવાની હક લીધી અને કોટલાક જાણપટ પછી તે વાંચી ગયો. તેમાં આખની સમાર્માં જાણસે સામે જે નવી કલમ મુલાડી હતી તે કલમની રૂએ પ્રિટિય રાખવાની સલામતી જિખમમાં નાખવાનો આરોપ મારી ઉપર મેલ્યા હતા.

ગ્લાસગો સેહેરનાં કેદખાનામાં મેં તે રાત જુનરી, બીજે દિને એક માટરરોટ પાસે મને ઉભો કર્યો પછી શેરીફની કોર્ટમાં નિયમાનુસર દાખલ કીધો. એક અઠવાડિયાની અંદર શેરીફની કોર્ટમાં મારા સુકરદમો આવ્યો. રાજ્યાતની તપાસ છોડી રહ્યો એડીનબરોનાં હાથ કોર્ટમાં તપાસ માટે મને મોકલી આપ્યો આ જાણીતી વાત છે કે રકોટિય કાયદામાં એક કેદીને પોલીસ એકસો દિવસ સુધી તપાસ વગર રાખી શકે છે. એક સા દિવસ પુરા થવાનાં હવે હું રાહ જોતો હતો. મારા આગલી વિગતો જાણવા મારે

ચોક્કસ પ્રાંતની લેખની બનાવટ, શકિત દ્વારાથી બાબતો ઉપર મેં એ અમલદારને બહુ મહુ રીતે મુશ્કેલી તેટલાં એકાએક તે જવાબ દેતો ચુપ થઈ ગયો અને મારા તરફ ફરીને મારા સવાલોનો જવાબ ખુલ્લી અદાલતમાં આપવા ના પાડ્યું.

સેવકની ખાતરી.

મેં નિશ્ચય પૂર્વક માની ચુક્યું કે તોપી વિભેતુ' જ્ઞાન એટલી હદ સુધીનું હું ધરાવતો હતો કે, તે જ્ઞાન મેળવવા મારે જાહેસપણું કરવાની કશી અગત્ય હતી નહિ. અતે રાજ્યનાં એક અનુભવી અમલદારે ઉલટ પાલટ તપાસ માં જણાવ્યું:—

“આવું ઉચ્ચ જ્ઞાન ધરાવનાર અસાધી આપણી નવી તોપીને ભરતી વીચતના સીધાંત ઉપર આવે એ બનવા નોગ છે.”

એ સંઘર્ષાતું પરીણામ એજ આભ્યું કે “દીવસે તપાસ મુક્તતરી રહેવા પછી દરેકની ખાતરી હતી કે, તોપીને ભગની છુપી ખબર મેળવવાનો જે આરોપ મારા ઉપર મેલાયો હતો તે આરોપ ખરો થવાનો નથી. અલગતાં એ સંઘર્ષા ખાતરી મેં મેળવેલી જ હતી.

કાગળનો ઘોંટાળો.

બીજા દીવસની તપાસમાં પેટી પેટીનું કાગળ હવે રજુ કરવામાં આવ્યું જે કાગળ અને આપવા ના પાંકત તે કેમીરટોપર પાછો મેલકાવામાં આવ્યો હતો. તાજ તરફના સોલ્ડીરીટર મીં એડરસને તે કાગળ ધણીજ ગમીર પણ વાંચ્યું તે આ પ્રમાણે હતો :

“વહાલા સાહેબ, — હાથમાં દરેક કામની બાંજગડમાં તમે ફતેહ મેળવી તે વાંચી હમે ખુશી થયા છીએ. તેનો નમુનો જલદી મોકલી આપવાની તરફી લેજે. બીજા બાજતના સંજોગમાં હમેને એ ક્ષી રીતે એ ઉપયોગી પદ પડશે

તે હું સમજી શકતો નથી. ગમે તેમ હોય, પણ એ કામ વિષે મારી ‘પેટી’ ૧૦૦ પાઉન્ડ કરતાં વધુ અપવા ના કહે છે.

એ કાગળ ઉપર સહી, શાખ કોષ નહિ કરેલી હતી. એ વાંચતી વેળા મીં એડરસને પાંચ મીમરાએલી બેંક નોટો હાથમાં ધરેલી હતી. તે પૂરું થવા સાથે જ તેમણે કારી જુસ્સામાં જણાવ્યું.

“સાહેબ, ઉપર ઉપરથી જેતાં એ કાગળમાં કંઈ દગ જેવું નથી જણાતું. પણ જે તમે પ્રિન્સ આરલીનાં બંડનો વખત યાદ કરો, જે વેળા કે દગા ફટકા અને કાવત્રા આજતાં હતાં તો તમેને યાદ આવશે કે આવા પ્રકારનાં પત્ર બહુવામાં રાખ્યે હમેશાં પેટીનો એલકાબ અપાય છે, જે આ કામકાજ થા ધણી ધાપાને ભગતું નિષ્કપટ પત્ર છે. તે આવી જાણીતી પેટીને ભગતાં કાગળ કે કેવરમાં શા માટે બીડ્યું જે પેટી એ જાણેતું હશે જાણતી નથી ? એ પત્ર ઉપર સહી શાખ શા માટે નથી ? એ પેટી શા માટે ૧૦૦ પાઉન્ડ આપવા રાજી હતી ? સાહેબો, એ સંઘર્ષાતું કારણ દેખાતું છે.”

એટલું છતાં પણ તે પત્રે ટાઈને, જુરીને, કે પેપરોને મુશ્કેલીમાં તે વિચારમાં નાંખ્યા હતા એટલું જ નહિ, પણ આખાં છાંદાંને મુશ્કેલીમાં નાંખ્યું હતું. હવે આ પહેલાંજવાર એનો ખોલાસો ફુંકે છે.

એ પત્ર જર્મન સરકાર તરફનું હતું—એમાં જે “હાથમાં ધરેલું” કામ “એ રાખેલું” હતા તેનો અર્થ એ કે ગ્રાસજોમાં જે નવી ચોક્કસ ની તોપ બનાવતી હતી તેમાં ભરવાની બાજત જે ધીમેથી સળગાવનારો પાઉન્ડ હતો તે વાંચે લખ્યું હતું. તેમાંના યોગિક મારા કબજામાં હતો. એ અથવા કોઈ પણ એવી દેવવાળી વસ્તુ મારા સર-સામાનમાંથી ગણાતી આવી તેવું કારણ એકે

અને તેમને દરેકને નીચેના સવાલ પૂછ્યો — ઇશ્વરનાં નરકની મારી વળગી જાણેનું જે નીચેના હોય તે કરો " તેઓએ સધળાએ એક બધાને કહ્યું કે પરદેશ રજાનાં તમસુસ તરીકે હું પગાર રહ્યો હો' શ તો પણ મેં જિંદગી તરફ દેખી વાવેલે વેર માવ કે જેની કશી લાગણી મેં કદી દેખાડી ન હતી.

મેં ધાર્યું કે એથી મને મારી શિક્ષામાં કાંઈ ઘટાડો થશે, જુરુરી અડધા દલાદમાં પાછી બહાર આવી તહેર ક્યું કે જિંદગીની સલામતી ભેખમાં નાખવાને હું ગુનેહગાર હતો હતો. અને જર્મન જાસુસોને મારે તે નવો કાલદોષ ધડાયો હતો તેની રૂએ સાત વર્ષની સખત મજબૂરી સાથેનાં કેદખાનાંની શીસાને ચોળ મણાયો હતો, છતાં મારી જિંદગીનું કંઈ હાણું ન હતો કે મારું મોઢું કંઈક ન હતું.

ન્યાયાધિશ મારી શિક્ષા દુકમાં કહે તે પહેલાં એક ઉમરાવ દેખાવતો સફેદ કપડાંમાં સજા થયેલો આ મેં જા, જે એ આમજન કોર્ટમાં કદી આવ્યો ન હતો તે આગેલો તેને પહોં આદાબ અને તવાબીથી બેઠા ઉપર લઈ ગયા પેસાડામાં આગેલો. મેં જોયું કે વડા જજને તેને બહુ માન થી નમ્યા, અને તેઓ બાંનેએ એક બે પળ હુસ—હુમ વાંત કાઢી. ન્યાયાધિશ સાહેબ વારં વાર તેમજુની વાત ઉપર કોઈ ધુણવતા હતા. એથી હું ગભરાયો. મને એવું લાગ્યું કે મારું સંકટ વધ્યું જવું હતું પણ જેવડે ન્યાયાધિશ સાહેબનો ફાવેલો સંભળ્યો.

" સધળા મનાવે અને હકીકત લઈમાં મેં કોર્ટ અંધવાને બહાર માનનાં આસન કેદ નો દુકમ કરે છે. "

અન્યથાનીના હુદગાર ચોમેરથી સંભળાઈ લાગ્યા: કોર્ટમાંનાં દરેક અન્યથાનીમાં ગરક થઈ ગયા. મારી અનરકી તને નેમાં મુશ્કેલી કરી પંદરેશનાં પેપરો નાં રિપોર્ટગને અન્યથાની માં હાંફતા મેં સાંભળ્યા. પ્રત્યેક આસાની સાત

વરસનાં દેશ નિકાસની શિક્ષા યવાની વકરી રાખતું હતું તેને બંદેશ બહાર માસનું આસન કેદખાનું હતું તે જાણે તેઓની વચમાં ગરબા હાંફેનાં બાંધ પુર્યો હોય તેવું થઈ ગયું. પણ એમ શા કારણે ?

કેદખાનું:

પહેલાં મને કાસ્ટન હીલની જેલમાં એડીનબરો લઈ ગયા, અને ત્યાંથી બે અઠવાડિયા પછી ગેલા-સગેનાં કેદખાનામાં મને મોકલ્યો. પ્રસંગો અ-ને સધળી હકીકત ખ્યાનમાં મેંતાં અન્યથા તરફની નરમાસથી મારી તરફ વર્તવામાં આવતું હતું. જેવી રીતે મારી તપાસમાં મને કેસી જેવામાં આવ્યો હતો તેવીજ રીતે કેદખાનામાં કરવામાં આવતું હતું. મેં એક લીટું કે કેદખાનાના અ-ધીકારીઓ રોકાયેલો હતો રૂડી મુજબ મારા બેઠ મેળવવાને વળમાં મારતા હતા. મોચારા નાહક છુદાર વાડે સોપ વેચતા હતા.

મને કેદ પડવાને બાંધ અઠવાડિયાં વીતા કેડે કેદખાનાનાં ગવર્નરની ઓફીસમાં એક દિને લઈ જવામાં આવ્યો. ઓફીસમાં કામલ થતાં, ઘેડિ-સ્વાર લશ્કરી જેવા દેખાવનાં એક અ-ધીકારીને મેં ટીકો. એ ઘેડિસ્વાર સાંપાક બંધ્યો કોઈ અમુક રીતભાત ઉપરથી તુરત પરખાઈ આવે છે, ગવ-ર્નરે જણાવ્યું :

" મેંસ એક મહર્થ તને મળવા મળે છે. "

નવીન માંગણી.

પેલા નવા આવનારે ગવર્નર તરફ કોઈ હવાની કહ્યું: — " મને વાત કરતાં વાર લા-ગશે તેમને દુકમ મળ્યો છે. " " બરોબર છે, સાહેબ " ગવર્નરે જણાવ્યું, અને હમો બંને ને એકલાં છોડી ચાલી ગયા. પેલાં મહર્થ હકીકતો ચક્રે મોલ્યો — " કોકરે, મહેરજાની કરી મેસો " તે બોલ્યો.

અલખતાં હું એક કદી હવાને લીધે ઉમેજ રહ્યો હતો. તે પછી તેણે મીમેયી વાત બીત શરૂ થી.

આજ સળ્યા જોઈ ત્યાં તુલીક હું સમાર બેઠેશ
છું અને મારી અગ્નિ દેખાવું નથી."

કેપટન હસીને બોલ્યો,

"હીક છે. ડૉક્ટર, હું તમોને પાછો
મળવા આવીશ"

"તમે તેમ કરશોજ, મને ખાતરી છે. પણ
મહેરબાની કરીને એટલું પૂરે પૂરું ધ્યાનમાં રા-
ખજો, હું આ સળ્યાની પાછળ હોઉં ત્યાં તુલી-
ક તમારી મેહેનત ફાટત છે."

"તે માટે મારા ઉપર બરાસો રાખો."

હમો બન્ને "રોકહેન્ડ" કરી છુટા પડ્યા.

અચ્યુક સામેતી

પાછો મને મારો કાઠડીમાં સપ ગયા. હું
ખુશ્કાં રિથે કપ્પલ ૩૨' છું. કે એ તથા રાત મને
ઉપ નહિ આવી. અઘણતમાં મારી તગસ આવી
તે અરસામાં તેમજ જોડમાં મેં બહારનો બેદર-
કાર દેખાવ ધારણ કરી હતા—અને તેવા દેખે
વતંચો હતો. પ્રસંગ આવેને જમ હું કેપટન ૨-
ખર ફાટો રહ્યો તેમ નહીં ચકુલું—પણ
તેથી મારા ઉપર દેખાણ થયું થતું હતું. એ
દેખાણની અસર મારી તબ્બત ઉપર યમ. એ
પછીનાં ફાટાઓ મેં ગજરાત અને બેચેનીમાં
કાઢ્યા. હું ચિંતાતુર રાતો કેદખાનામાં પસાર
કરવા લાગ્યો. પણ મારી વંકરી મુજબ ખીજે અઢ
વારે તે કેપટન પાછો મારી આગળ આવ્યો.
આ વેળા રાત પડી ગઈ હતી અને સઘળા કેદીઓ
ઝોરડીમાં હતા.

"કેમ, ડૉક્ટર, હું કાંઈ ચોક્કસ તમોને સુચવવા
આવ્યો છું. હમોને તમે ઉપોચારનાં યથે પડશે.
તમોને હજી ધણી મહીના કેદમાં મુજબમાં
રહ્યા છે. એ થોડા મહીનાનો વખત હમારી ત-
વીસમાં રહેશો? કોલકાર પાછળથી યથે? મારી
પાસ સામેતીઓ તમોને આપવાની તૈયાર છે કે
તમોને જાણી જોઈને ખસેડવામાં આવ્યા છે.

તમારા રોક-જમન સરકારે તમોને જાણી જોઈને
સંકટમાં લાવી મુક્યા છે."

ખીજી પછે તેણે પૂરાવાથી મારી ખાતર
જમા કરી. જમનીની એટલી બધી ખાતરી
થી હું જાણીતો યથે ગયો હતો કે હવે મારો
કાટિ કાઢવાનું તેમને હીક લાગ્યું. તેથી એની શીતે
મને સપાડવાનો પ્રયાસ રચ્યો કે મને તેમના
પર વહેમ નહિ લખ, અથવા હું એ લોકોનું
બોધણું બહાર નહિ પાડું અને સાત વર્ષ જેર,
કે પછી મોતાની તમામ મુક્તિઓ સંકળમાં
નિષ્ફળ થાય ત્યાં તુલીક મારે મોઢું ચુપ રહે.

"તમે શી શીતે કામ કરશો તે જાણે કાંઈ
સુચવશો?" મને સવાલ થયો.

"મારે લેશમાર પણ જો તમારા ઉપોચાર
માં આવવું હોય તો મારા છુટકારા વિષે કાંઈએ
જ જાણવું ન જોઈએ. જુઓ આ મારી સુમના
છે. એ કરવાનું કામ તમારું છે. એકીનખરોમાં
એવોજ હાથ લોકાના મન ઉપર મેડો છે કે, મારી
તંદરસ્તી સારી નથી. એવું જ જોડમાં પણ
લોકો માને છે, એજ વાત ઉપર અમલ કરવાનું
તમોને સહેલ પડશે. એજ બહાનું લઈ તમે મને
ખીજે કેદખાને મોકલી દેતા હોવો તેવું ડોળ
ધાલજો અને નેને નદરે મને તમોએ પ્રમે ત્યાં
મોકલવો."

હા,—હા; બરાબર એ વાત મારા વિમા
રને મંગતી આવે છે" તેણે જવાબમાં. થોડા વા-
રમાં તે ચાંપી ગયો અને હું પાછો મારી કાઠડી
માં ગયો.

છુટયો.

ખીજે દોને સહવારે સાડાપાંચ વાગતે મને એક
અમલદારે આવી ઉપમાંથી બેહાર કરી. તે
એકમો હતો. વારકરો મોઢું દેખાતો ન હતો. તે
અમલદારના ઝોરડામાં મારાં કપડાં, સામન વગે-
રે ગોઠવેલો હતો. મેં કપડાં પહેરી લીધાં અને
બાકીની ગાડી કરીને હમો રેલવાન ઉપર હાજરી

છે. ટોંગ-સોંગ પોતાના નામ પ્રમાણે કામ કરી દરેક રીતે પોતાના પાંચકોને ખુશ કર્યા છે. આ ખાસ અંદરે પણ ઠીક જાહેર ખંચરો મળેલી લાગે છે. દમો બાપ દીનચાહને તેમનાં આ સદાસ માટે મુખારકબાદી આપતાં ઇચ્છીશું કે ટોંગ-સોંગ તેમની જેખરેખ હુણ વધુ અને વધુ આપાદ થવું રહે.

હિન્દી આશીક.

બહેન બાપબાપ પાલમકોટ એકલે હાથે પોતાનાં આ માસિકને નિર્વાહિત પ્રગટ કરી તેને હરોળમાં લાવ્યાં છે. હિન્દી આશીકના પતેલી અંકો લખાનોની બાબતમાં ખરેખર ટીપ-ટોપ હોય છે. કેવે પણ નહિ લખતા જણીતા આગે-વતીના લેખો એ બહેન મેળવી શકે છે. બેચક આ સાહેબ બહેનબાપ આપના રતુતી પાત્ર સહાસ જેતાં તેમને યોગ્ય ઉત્તરન આપે છે. સર જમશેદજી ઇશ્રાખ; સર અશ્રવંકર લેડી લક્ષ્મીભાઈ, જરદીસ ખીમન, ૨૦ ડાઁ મેટ્રાકન, શેઠ હોરમજી એકનવાળા, મીસીસ સરોજની નાઇડુ, મીસીસી અલી અહબર ડાક્ટર મોદી, મીસ હોગ, ડાઁ કુક, મીઁ ત્રીબક રામ દેસાઈ બેરીરટર વગેરે વગેરેના લેખો ગુજરાતી તથા અંગ્રેજીમાં પ્રગટ થયલાં છે. અંક ને અનુસરતાં ચિત્રો સુંદર રીતે છાપેલાં સારી સંખ્યા માં આપેલાં છે. વાર્તાઓથી આ અંક ન જરતાં વિષ વિષ લખાનો સાગાં છે. દમો બહેન બાપબાપના આ સહાસમાં દરેક કુતોહલથીએ છીએ. બેચક એકલે હાથે એક બાનુ આવા સુંદર અંકો પ્રગટ કરવાને શક્તિવાન થાય છે એ કાંઈ જેવું તેવું કામ નથી.

કુરસદ

જોખી રહ્યું છે. રાખેતા મુખ્ય અધિપતિને માલેક મીઁ જમનજી કાખરાજીએ આ અંકને કમલ અંક બનાવ્યો છે તે પોતાના સુંદર લેખોથી ભર્યક કર્યો છે. બેહરા બેહરા કાકાનો મીઁ કાખરાજીનો આગળ લખેલો શરમ કરી પાછો આ અંકમાં પ્રગટ થયો છે, તે ખરેખર મોજાથી વંચારો. ખંડાગાનો ખુરશેદની વાર્તા દીલકસ છે.

કુરસદ મીઁ કાખરાજીની સુંદર કલમથી લોકપ્રિય છે. દમો એ બાપને હર્ષિત જગરે દરેક કુતોહલથીએ છીએ.

માસિક ભિન્ન.

નવા વર્ષનો આ બાકબંધનો અંક પણ લખો સારો છે. લખાનો નો મોટો સંગ્રહ છે. અંગ્રેજી ઉપરાંત ગુજરાતી લેખો પણ સારા છે. વાર્તાને રમુજના વિભાગમાં પણ ઠીક સમાવેશ થયેલો છે. 'ખાસ અંકનું' ચિત્ર જણીતા આટીટલું હોષ સુંદર છે. બીજાં વધુ ચિત્રો ન મુકતાં લખાનોના જથ્થો મોટો મુકેલો છે તે પણ ખરેખર પસંદ કરવા જેગ છે. લાલખંધ માસિક ચિત્રને પણ દમો દરેક કુતોહલથીએ શું.

નવરંગ.

આ વળી નવો લાલખંધ પારસી નવા વર્ષની પોતાની હંદગીની ચર્યાત કરી શુક્રો છે. મહેલા અંકમાં પણ જણીતા લેખકોના લેખ છે તથા અધિપતિએ છૂટા હાથે પોતાના ખીસામાં હાથ નાંખવા કમલવાત આપેલી છે. જે નેમ ઉદેશી આ માસિક પ્રગટ થવા માંડ્યું છે તે નેમ પાર પડી તે લાંબી હંદગી જેવા પાખે એવું દમો ખરાં જગરથી કમળી તેને હર્ષે બેર આવકાર આપીશું. માસિકનું લવાજમ રૂપા તણ છે.

જનું, પુરાણું કુરસદ આ વેળા પોતાનો રંગ જાલવી નીકલ્યું છે તે આટલું પેપરનાં કવરમાં

ખંસ, હું તો છું મારા ખોદાને હસ્તક !

(નામાંકિત નાટકકાર સર હેનરી આર્થર્સને માટે એવી ખબર પ્રગટ થઈ હતી કે, મરતી વેળા તેને પ્રાદેશી "તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક" એવા શબ્દો નીકળ્યા હતા, તે ઉપરથી આ કવિતા નેપાથ હતી.)

"તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક!" આ જાનને ટુગર, માથું ને મસ્તક
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, આ વિચાર ને આચાર, અચાનક ને હસ્તક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, યુજ કીર્તિ ને કાવ્ય, લોક ને જલક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, યુજ લક્ષ્યને ભરમ, અંધારિય ને નાલક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, જમાનો ને નેદાન, જાનકાર ને ખલક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, આકાશને ધરતી, રક્ત ને મલક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, તારે ધોળ કોર્નિ, કૌવન ને રત્નક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, તુંજ માથે પીતા, તુંજ માતા રસક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, તુંજ મગે રાદખર, તુંજ મગે રસક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, તુંજ મગે ચરિય, હું તારો ચાતક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, હું આચાર પતંગ, તુંજ ગુરનો હીપક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, તુંજ મારી માથુક, હું તારો આચક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, તુંજ જાનન મીઠું, જીંછ વાત વજનક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, કાં મુજના કસનાં, તારાં કુખ જરક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, એ નદી તો હું રેનાનો સીદાર્થમાં ગરક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, એજ } તારો અંતની ઘડીનો સખક.
તારે હસ્તક, ખોદા, તારે હસ્તક, તારે } એ પીતા ! એ : દુક !

“કુખ // તે શું ને સુખ, તે શું.” ૧૧

અર્થનાર “હરમીસ”

ભરો આંટા આ સુધિપર-ગુણો, જોશો તો સુખન છે.
 ન સુખ માનો ન માનો તો-તમા જોશો, ત્યાં કુખન છે.
 ભલે લઈ ભાગ-ભલાઈ દેઓ-તો તેમાં પણ ત્યાં સુખન છે.
 અરે તેમાં બુરાઈ ધારો-તો ત્યાંથી તમને કુખન છે.
 રોકો અશુ, ધ્યાને હાથ-ને માનો તો, ત્યાં સુખન છે.
 નથી ધ્યાને તેમ કરવા-તો ત્યાંથી તમને કુખન છે.
 બબલી સુરની બાંસુલી-બહેલાવો નીલ તો સુખન છે.
 ખૂંડી બાને, જો ન ભાવે-પછી ત્યારે તો કુખન છે.
 નરમ શ્વાસો નમી ચાલો-તેમાં તમને તો સુખન છે.
 ભલે ખૂંડી ધરો તમ રહ-તો, ત્યાં, તો, તમને કુખન છે.
 નથી ધ્રુષ્ટા તમારી કાંઈ-તો તે હાલ તો સુખન છે.
 મેળવવા તે ગમે ઉછળો-તો વેઠો, ત્યાં, તો કુખન છે.
 કરાવો મલ, જો ન રાખો-પછે તમને તો સુખન છે.
 સુંબઈ સુખવનમાં તમ મહાસિ-તો, ત્યાં, તો તમને કુખન છે.
 સ્વાર્થ તણી ન હોય વાસના-પછી ત્યાં તો બહુ સુખન છે.
 પછે, શાને, તુને કુખ રે-ત્યાં જોશો, ત્યાં બસ સુખન છે.
 ઘડીએ સુખ-સદીએ સુખ-હર હાલે ને-કાળે સુખ
 હરિમાં ચિત્ત સમાવ્યુ તો-હર સ્થાને બસ સુખન સુખ।

મેહુલાનાં મનામણાં.

(જરા કહે દો સાંવરિયાસે આયા કરેઃ એ ગીતનો ઢાળ)

સખિ! જોને મેહુલિયો તલસાળ્યા કરે ?

તલસાની કાળજડાં કરમાળ્યા કરેઃ

રેલી રસામૃત—

રસિયાછ રાજ એ—

રજનને રાસ જગ રિખાળ્યા કરેઃ

રિખાવે તે આજ કાં રિખાળ્યા કરે ?

દેશે હાય વરાગ, દુકાળનાં દુઃખ દોષતાંઃ

એવે રીન દયાળ મેહુલિયો મદારાજ એક ।

અન્નાર વસ જોડી

પવનને વિમાન ડોલી

અતાર વેણુ મળવી ઝબૂકયા કરેઃ

ઝબૂકે તે આજ કાં ન પરસ્યા કરે ?

સહિત.

ધન્ય ધન્ય ઘડો આજની.

(ગીત)

ધન્ય ધન્યરે ઘડો આજની,

સુખકારો, અઘડારી.

સાગે સકળ જનને સુધાસમી.

ઝીણીઝીણી ઝીણીઝીણી વસરતી,

આ શી રમતીરે, જળધારા આકાશથી,

નિરખી કનક કળશ, અમકત સોનેરો,

સખી જાણી આનંદની રેલ, આ.

હરે જનનના આ મન,

દીપ ઝળક ઝળક ઝગકે, જાણે ઉગ્યા સુરેસ સોરે વસા.

અરમર ઝરે રસરેલા, સરખ સુગંધી વધી,

ગણગણ ગણગણે, વન ઉપવન પરમ ભ્રંગરેશ :

સમર લહર સરસ, ફરફર ફરકવી,

મનરે નિરાદોન રસ રેલ,

આનંદનો એલી મચી રહી સકળ

જનના મન હરખે, આરે ઘડી.

(ટાલારો)

જન મન રંજનની ડી, હરેક જન હરખાય,

ધન્ય ધન્ય ઘડો આજની, ગીત મંગલ સુખ ગાય

શ્રીગદી

કવિ ભવાનીશંકર નરસિંહરામ.

ગુલશન.

Gulshan.

(પુસ્તક ૬૬.)

શ્રેષ્ઠ નવેમ્બર ૧૯૧૫

આક ૧૧

સાંકેપ્ત્યું.

નંબર	વિષય	કેમલ— પાન.
	ભરેર ખમર	૧-૮
૧	રિમ્યુ	૧૦
૨	ના ૩૨ ૧૯૫૫ યાજ્ઞની સોખન	૬૨મી ૧૩
૩	દીવાલ	૧૪
૪	ધુપા પરીયા છાની બેપ	૧૫
૫	જાખર રાખની રાખ	૧૬
૬	ઉલેર માનીય	૧૭
૭	પાસી બાપુ મુલેન	૧૮
૮	જાખને ભક્ષા નં ૨	૧૯
૯	The Triumph of "Dharma"... T. J. Desai Barrister	૨૦
૧૦	મળેપુત્રના સંકેત	૨૧
૧૧	દી મુલેપીક	૨૨
૧૨	રાજા	૨૩
૧૩	વિવિધ	૨૪
	ભરેર ખમર	૨૫-૨૬

ઝોરાસીઅન કેલેડર.

ગટ કરનાર—લાઇઓ સોરાબેજી અને
હોરમજી મચેરજી નજોસ.

ક્રીમત ર. ૧.

મરહુમ મી૦ નજોસવાળું કલેડર દર વર્ષે
ટકોરાખધ નીકલ્યું નવ છે તે નોખ ખરેખર
બારે હથે ઉપજે છે. પારસીઓ માટે આ
કલેડર ખુબ ઉપયોગી છે અને તે ધરેધર જરૂર
કરીને સચવાઈ રહેવું નોખજે છે. ગયા વર્ષે
દરમ્યાન પારસી કામે શું કીધું તે નજીકથી જોય
તો આ ઝોરાસીઅન કલેડરમાં એકજ ઉકલું
ખુબ ઉપયોગી થઈ પડશે. દીવસે દીવસે આ પોયો
નોર અને નોમમાં વધતોજ નવ છે. આ વેળા
ક્રીમતમાં ખાસ ધ્યાડો કરેલા નજર આવે છે
તે બેશક શુભ છે. એક રૂપો ક્રીમત નફો
કરી રાખી આ કલેડરને ઉપયોગીપણામાં વધારના
જવાથી બેશક તે લોકપ્રિયતામાં નધું જશે ખંજું
હાલના મોખવતરીના સમયમાં આવો ખર્ચાળ
મહાસ પરવડાવતો બીજો સવાલ હશે થાય છે.
આ સવાલને બાજુ રાખી કલેડરમાં નજર
કરીશું તો જણાશે કે પારસી કામે ગયા વર્ષે
દરમ્યાન સંતર લાખની ગંભીર રકમ સામાન્ય
સખાવતોમાં દાદી આપી છે. ધર્મના મુશો
માટે લગભગ પોજીતજી લાખનાં સખાવત કરી
છે તથા ઉકમણીની હાખમાં પ્રગટ થયલી સખા
વત રૂપો બે લાખને છવીસ હજારની છે. જે જે
હામણીઓમાં થયલી સખાવત હાપારે પ્રગટ
થઈ જઈ તોના દેશત. સાર પાંચજ હજાર નીચીશું
તોજે પારસી કોમની ગયા સાલની સખાવત
ખાવીસ લાખના ગંભીર અકાંપર અંમ છે.

જે કોમ આવી મોટી રકમ સખાવતમાં
આપે છે તેનાજ બચ્ચાઓ નોમતાં સાધને
ખુશને લીધે તબજે છે તે ખરેખર નવાઈ છે. સ
વત ઉપરાંત ગયા સાંલનો ઇનિતેખાખ બહુ સ
રીતે રજું થયો છે. તે પછી તયાં વર્ષમાં મા
કલેડર આપવામાં આવ્યું છે અને તે બાદ જ
સીરીસો ટાઇપ ખખરો પ્રગટ થઈ છે. જે
તે બીજાઓએ છે અને જરૂરોસીઓ માટે
ગોળી છે. નજાજ સર કરેલું જંગ બહાદુરનું જ
ચરિત્ર તેમની હખી સાથે પ્રગટ થયું છે. ના
ભાઈઓ કલેડરમાં હવે કાંઈક ન્યુનતા વધા
અપ તો સાર. એ ભાઈઓ જવાન છે તો જ
લોહીએ ઉછાળો મારવાની જરૂર છે. હમો
કલેડર પ્રગટ કરવા માટે નજોસ, ભાઈઓને
ફોંડ મુશી મુખારકંબાદી આપે છીએ.

ફરવરદગાનના પવિત્ર દીવસો.

જણીતા નોયાકરા અને સુનંદા વ
મી૦ જેહાંપીર જમશેદજી વીમાહલાલતા ના
આજ કાજુ અંમજી છે. મુખ્ય ખાતે
૨૦-૮-૧૯૧૫ ને દીને આમેજી ઉપરાંત મ
વાળું માંદગાર બાપજી ચોખાન્યા
જયન કમીટી તરફથી પ્રગટ થયું છે. આ લ
પારસી એતેકાદને સુસ્ત કરવા મ
છે. કહેવાતાં શીસમુર, સુધરેલાં રાહબરો પ
કામજી ધર્મ મુશીન કામદોજા કરવાની ગેઈ
કરે છે ત્યારે શુક તે કીરતારના કે પારસીએ
હજી ઘોડાક વીરલાઓ છે કે જેઓ કોમની કી
સલામત તેવવી લઈ જયાં ધર્મની મુલ્યેલોની ર
ખીજાજી કરી તેને ખસા રંગ રૂપમાં કોમ સવ
રજી કરે છે. મી૦ વીમાહલાલજી આ લા
ફરવરદગાનના પવિત્ર દીવસો પાંગવાની જરૂર

લખનાર—મી૦ મેહમુદ ઈ૦ નગદા.

કિંમત ચાર આના

પાકાં પુઠાં સાચનું આ નાનકડું વાન્તાનું પુસ્તક વાંચવા જોગ છે. આ વાર્તા રંચન સમાચારમાં આગળ પ્રગટ થઇ હતી. કર્તાએ આ વાન્તામાં ધણીજ અચ્છી રીતે રંચનના ઇસલામીભાષ્યોની હાલતના ચીતાર રચ્ય કર્યો છે. ખાલી ગભરે દમપે સુપાર રાખતા મુસાઓ અને પૈસાનાં પુલ્કરી અબદુલ રહેમાન જેવા કંજુસોથી આ દુન્યા વાંકણી નથી. દરેક સંસારમાંથી આવાં જિત્રો મળી આવે છે. હસીના અને ઇસમાઇલના પવિત્ર ખારનું બ્યાન, અચ્છી રવેસે કરવામાં આવ્યું છે વાન્તાની ખોટ તદ્દન સાદો છે પણ વાંચવા અને મનન કરવા જોગ છે. વાર્તાની આખરીમાં મદી લીધેલી શીખો દરેક જોખવી જોઇએ છે. પુસ્તક નાનું 'પેણ' ફાંકડું મનાવવાની સલાહ લેવામાં આવી છે. ભાષા પણ સહેલી અને સારી છે. મી૦ નગદાની આ કૌશલ વખાણવા જોગ છે. આવી ઉત્તમ સમગતવતના પુસ્તકો સારા જગ્યામાં પ્રગટ થવાની જરૂર છે.

વનિતા વિનોદ.

લવાજમ રૂ. ૧-૮-૦ અધિપતિ મંતર

કાસમભાઇ સુલેમાનલાઇ, કડી (ઝુલરાત) આ માસિક બાલુ સાક્ષી પ્રગટ થવા માંડ્યું છે. સ્ત્રીઓમાં સારાં વાંચનના ફેલાવો કરવાનો તેનો ઉદ્દેશ છે. અંકમાં ઘણાં બાલુઓના લેખો નજરે પડે છે. લખાતો પણ સ્ત્રીઓને ખરના ખાસ કરીને ગંજવામાં આવેલાં છે. આ માસિકને સાદા ઉત્તેજન મળતાં તે કીક સેવા બજારે તેમ જણાય છે હોમી મી૦ કાસમભાઇના સંદર્ભને વખાણ્યે છીએ અને આ માસિકકડું લાલુ આણખ માખ એવું ખરાં જગરથી ઇચ્છીએ છીએ.

નવસારીનાં પાસે ગાલેલ ગામમાં પ્રગટ થતું

આ માસિક સુસલીમ ભાષ્યો માટેનો ઇસ્માઇલી, અખલાકી, તારીખી, અને ફીની મા-હાવારી રેસાલો છે. ખાસ કરી આ માસિક મુ-સલીમ ભાષ્યો માટે વાંચવા જોગ છે. તેને ઉત્તેજન આપવાની તેમની જોયા ફરજ છે. આ માસિકમાં ઘણી વાંચવા જોગ ખાખતો પ્રગટ થાય છે. હોમી ફીલગીર એ 'મોટેજ' છીએ તેમનાં સાત વિષયો અપૂર્ણ છે. અપૂર્ણ મેખો આલુ રાખવાના હોમી દિમાપતી નથી. ઘણાં લેખો એકી વેગા પ્રગટ કરવાને બદલે થોડાં લેખો પૂર્ણ રીતે પ્રગટ થતાં માસિક તરફ વાંચકોનું બ્યાન જરૂરથી રીતે જેઓ શકાય છે. દરેક રીતે જોતાં શાક સારી કલમ આ માસિકને દોરવતી જણાય છે. માસિકને ખાસ કરીને સંસારીક અપાને પદાપદથી તીરાણુ રાખ્યું છે તે કીક જ યુ છે એ બી બાપડું અમારી મુશ્કેલીના શદરા રહે છે. ઇસ્લામી ભાષ્યોએ મદદનો હાથ બંધાવવાની જરૂર છે.

લવાજમ રૂ. ૧-૦-૦ અધિપતિ મી. અહ-

મદ હસન, કબેલ, વાયા નવસારી.

અનાથ કિર્તન.

લેખક—પટેલ બીખાભાઇ લક્ષ્મીદાસ

કિંમત ૦-૧-૦

નડીયાદનાં હીંદુ અનાથ આશ્રમના લાભ માટે આ નાનકડી ગીતાવાણી પ્રગટ થઇ છે તેમાં અનાથો તરફ દયા દાન કરવાને રૂડી શીખામણ આપવા સાથે અનાથો તરફ નજર કરવા બદુ પ્રેમ પ્રવૃત્તિ દર્શાવવામાં આવ્યું છે. કાલિકા સુખને માટે સેંકડો પૈસા આપણે ફેંકી દઇએ છીએ. પણ આવાં પરાંપકારી કામ તરફ આંખ વિંચા-મણા ક્યેં છીએ. ખરેખર આપણું એ કતબ પસંદ કરવા જોગ નથી. નડીયાદ અનાથાશ્રમનાં લાભ માટે એમાં અસરકારક અપીલ છે.

ના કર ભાઈ શરાબની સોબત !

લખનાર “કરમીસ”

શરાબની સોહબત રખાવે લાલ
પણુ એવ ભાઈ, તે છે સકેટનો જલ.
પાને બને છે, તું હાલ હવાલ
નતિજ છે એવો, એના બેતાલ.
પ્રછે દોઈ અગર “ છે એમાં કોઈ માલ ?
કહુ બસ એવું કે “ એવું મોઢુ લાલ ” !
આખિરમાં એથી છે ખુરાન હાલ
મુખમાંથી, કુખનેગ, છે એ નિચ દલાલ.
પડોરામાં એની, કવિ તુ જતો ના !
એકમ, લાલચથી લપસી, થતોના !
ધડીભર થવા દાસ બને હોંસીસો
તો તજ, એ ખુરા જામ-ના બન બહોંસીસો !
મહીરાના મનિરમાં ના નધને પુન !
થશે એ પુનનથી ઘણી ભારી ગુંચ.
અગર ભાવ ભરે, તું ને તારીફ મુની
નથી તે સફત, ને ખરેખર ગુણી !
કરે છે નહેત આ શરાબ બ્યારે વાંસી
કેંગાલ્યતનો આવે તે અંભલ કંસી.
વળી “ લક્ષ્મીબાઈ ” સાથે રીસે થકે છે.
ધરથી બહારે જતાં બહુ વકે છે.
કવિ કવિ ખુશીતુ નવીન ભાઈ જોયો !
આખિરમાં ભારીજ વિપત્તિમાં રોયો .
મોઢે એ ખલતથી હરમ તું કુર થાય !
ન ખરખુડ બની તુજ હોંગીબી મૂજ થાય !
એથી તું જીવરો-ખરે ખાન “હરીતુ”
નહી તુને મજરી-મુખ એક ધડીતું

દિલડાં.

મીઠાં ગારસ દયો—રાગ.

દિલડાં હીરે જડયાં—હીરે જડયાં,

એને જડનારાં હૃદય અમૂલરે—

દિલડાં હીરે જડયાં—હીરે જડયાં.

પસરાવે સુરલી અહો! દિલડાં એ અણુમાલ ।

રેલે રંગ રંગ દિવ્ય શો! પ્રેમ અણુ દીકનો અણુમાલરે ।

દિલડાં હીરે જડયાં—હીરે જડયાં.

ધાતુ ઉજવલ અવનવું, રસ સૌંદર્ય, દુઝલ ।

વેરે પરિમળ રગરંગે, એના વેળમાં વિશ્વ વસુલરે ।

દિલડાં હીરે જડયાં—હીરે જડયાં ।

આવે અંતર અવનવાં. આછાં એ દિલ કલ,

વેરે સુરભિ છવનની, અણુ કરીએ ગુલામી કણુલરે ।

દિલડાં હીરે જડયાં—હીરે જડયાં.

મણુનાં દર્શન દાસલાં—એ દિલડાંમાં થાય ।

ત્રિવીધી તાપો જગતના—ઘડી એકમાં સમૂળા જાયરે ।

દિલડાં હીરે જડયાં—હીરે જડયાં.

દિલડે અંતર્ગત રહ્યું—દેવિ પ્રીતિ મૂલ ।

વણુ મૂલે વેચાયલું—કરી હૃદયે છવન અમૂલરે ।

દિલડાં હીરે જડયાં—હીરે જડયાં.

સલીલ.

ભુલા પડેલાં જીવને બોધ.

ગરબી.

સાહેબ—“મોડાં ગોરસાં જ્યો ગોરસાં જ્યો,” અંધવા.

“દેશમાં સંપ કરો દે સંપ કરો.”

જીવડાં ભુલ્યો ભુલ્યો દે ભુલ્યો ભુલ્યો.—દેક.

હરિ ભુલી રસ્તો સીધો ન સાચો,

ગલી અંધારીમાં ક્યાં ફરો દે.—જીવડાં.

હરિ ગલી ગંધાતી કાંટાવાલી,

નેત્રી સાપ સપેડ્યાંની ભલી દે.—જીવડાં.

હરિ તું તો વેદના બ્યાંબામાં ફર્યો,

તુને ઝેરી જીવડાંએ ડચ્છો દે.—જીવડાં.

હરિ ઘણું રખીતી આંખે અધો,

પાપ લલચાવી રીધો ફરો દે.—જીવડાં.

હરિ તુને ઉગરવાને નહીં આરો,

તારો બચ્ચો અધો નનખારો દે.—જીવડાં.

હરિ પીત્યા કેટલું ન કપાવે રડો,

હવે કપાલ કટાકે તું વગરો દે.—જીવડાં.

હરિ ને કાંઈ પંથ ચુરી આડો ફરો,

આમ રત્નડી મરે કુખ વાટે દે.—જીવડાં.

હરિ મુરખા મરમતે દીવો જાણી,

જા પાછો સીધો રસ્તો ભાલી દે.—જીવડાં.

પુરશેહ.

“આખર રાખની રાખ.”

+ (ગરબી)

- આખર થાકું ભવાની આખ, બળી કાળ ઝાળથી; ૧
આખર ઉડશે મથાણમાં રાખ, કંઈર કડા કાળથી. ૧
પેઠ્યો પુષ્પ તળાઈની સેજ, મીઠી મેજ માણવા, ૨
ત્રાંચ સૂતો ભવાની એજ, આખર ઉંઘ આણવા. ૨
કાચી કાયા ગંધાતી તમામ, અગ્નિમાં બળી જશે, ૩
મળી આખર ધુળની ધુળ, માટીની માટી થશે. ૩
સગાં-હાલાં સખંધી સાથ, વેળાવી જુદાં થશે, ૪
ચિન્તા સળખ્યા પછી સ્મર્યાન, કાળા કાગ ડિડશે. ૪
પાંચે તત્ત્વમાં પાંચે આ તત્ત્વ, ભવાની ભળી જશે, ૫
પાપી માણતાણું પરિણામ, મારગમાં કંઈમ થશે ? ૫
પાંચ-ફધીર તણી જુડી હાય, ઉતરવાની ખાડીઓ, ૬
વાધ, વ્યાલ, વીંછીની વિશેષ, આવે ચોકી આડીઓ. ૬
જુડાં ડાંચાં વકાશતાં દેત્ય, ડરામણા આવશે, ૭
તારં જોર ભવાની તે પાસ, જરા નહિ ચાલશે. ૭
લોક સ્તંભ તપાવીને લાલ, આંધોડાં ભરાવશે. ૮
કોટા ગોખર વાડમાં કાળ, ચોપેથી ચલાવશે. ૮
લાખ ખરચી ખડાં કીધાં ખાસ, મંદિર જેલ જેલાવા, ૯
આખર ગમશે ભવાની કેમ, જરખાણોડી જવા. ૯
મેમી જુદાં મેલી પરદા, ગમતું ના જરા જતાં, ૧૦
હવે ગમશે ભવાની કેમ ? આખરના જુદાં થતાં. ૧૦
માત પિતા અને પરિવાર, આખર નેવ આવશે, ૧૧
પાપ-પુણ્ય ભવાની તમામ, તારા સાથી તે થશે. ૧૧
રોજ ભરતી અને ઓઠ ચાથ, આ ભવ દરિયા વિષે, ૧૨
જ્યાંથી આવ્યું ભવાની પુર, પાણું જાય તે દિશે. ૧૨
આખર રાખની રાખ થનાર, જરૂર જીવ જાણને; ૧૩
સાંજ, રાત, ખપોર, સવાર, મરણને તાણે થને. ૧૩
માથે મરણ તણો લય રાખી, શડા રટ રામને, ૧૩
આખર આપ ભવાની તું માન, કહરતના કામને. ૧૩

કવિ ભવાનીશંકર નરસિંહરામ

તમે જન્મ ભરના દુઃખી બની ગયાં માટે મારા દીલમાં જે થાય છે તે જોશું. ૧ દવે હું ટટાર થયું છું. મારાં માયાળુ બહેન. હું મારી કમ્પાઇ વધુ વખત ચાહું રાખવા માગતી નથી. મારા જેવી કમ્પાઇ જોરતને કાણુ જોશે ? મારા જેવીને કાણુ બચાવશે ? તે બધાની હું કાંઈ દરમ્મર કરતી નથી. દવે જેમ બનશે તેમ આઠ દિવસમાં " ચંદરમીનાર " છોડી જઈશ. અને રુકડો રોટલી જે રીતે મેળવી ચકાશે તે રીતે મેળવી, આ પાપી પેટનો ખાડો પુરવાની હું બનતી તમનીજ કરીશ. ને બધાં પડેલાં રોચન જાનુ હું તમારો દળારો દળાર ઉપકાર માનું છું. તમે જો નહિ હને નો મારું આજે શું થતે ?

"અરે નરગીશ, નરગીશ, જો તું શું બકે છે. હું હતી તો તેથી તારા આજે બાપા પુરા દાલ થયા. ઘુને ને મીનુ મોટાદરામ નેકટલી દોસ્તી બંધા છે, તે હું શોકને જાહેરમાં દેખાડવા માગતી હતી. તેથી તો મેં મારા વરસ ઉપર પાટી આપી. તે દેખાડી. છેલ્લે તેનો રમસ તારા દાયે હાથેલ કરાવવાની હું ગણત્રી કરતી હતી તેવી ગણત્રી જો મેં નહિ કાપી હને ને ખાસ કરી તેને માટે જો મેં પાટી આપીજ નહિ હને તો તું તે દીવસે દાઝતેજ નહિ, અને તારી ખુશમુરતી જોઈ બેસતેજ નહી. હું નહિ ધારતીકે મીનુ તને આવા કાઝેલા માત્ર સાથ, પોતાની ધમ્મીયા. છી બનાવવાની મરદાનગી દેખાડે, જેક તેણી જો કાઝમી સૌથી વધુ દુઃખી થશે તો તે રોચન મુન-શીજ થશે, એમ ખાત્રીજ માનજે કે તારા મર-જુની ગણત્રી અને આનંદજ મને આ કમ્પાઇ દાલત ઉપર લાખ્યાં છે. એમ મને ખસ લાગ્યા કરેજ, ને તે જન્મભર લાખ્યાજ કરશે. ગમે તે થાય પણ ઘુને અહિંથી હવે જવા કદી નહી હઉં. તને આ નાકર દુન્યામાં રખડતી નહી કર; જ્યાં દગલ-ખાજ, અને નાસીપાસી આ દુન્યામાં તારા જેવા જો માટે છે ત્યાં મરતાંજી હું તને એકલી નહી મેજું. તને એક મારી પોતાની બહેન ગણી ઉછે-

રવાનાં મે સોગંદ લીધા છે. તે હું પાણુ તોજ દુ-ખરી, બહેરામજ મુનશીની બેરી. ૧" દુઃખથી મુધરી ગયલી રોચને ધણા બુરસાથી પોતાનું બોલવું પુરું કયું.

અરે રોચન મુનશી તું શું તેજ આપલીજ રોચન મુનશી છે? તો આ બધી બધામ તને કાણુ શીખાડી ? શું એ સધણું તને દુઃખથીજ ક્ષાપ-ણ આપ્યું ? ત્યારે વૃક્ષમીનાસ કહે છે તો તદન ખર્જ છે કે "અરે મુખ તું તો જળીજ જજે કેમકે તારી દાઝરીમાં પરમેશ્વરનું રમરજ કરવાનું તો ખાતજ રહેતું નથી. કથર, તને યાદ કરવાને એકજ મીજ તે બસ દુઃખ છે."

રોચન કદાચ છે કે આઠ મહિને પણ બિજાનામાંથી ઉઠે કે કેમ તે સમજ પડતું હતું નહિ. તેજો કદાચો મુધી મળી બેરી, એક ખીજને દિવાસો કષ્ટ, છુટાં પાયાં.

જ્યારે સંજો મીનુ મોટાદરામ નરગીશને પેલા દાંખના મંડપ આગળ મથ્યો, કે જ્યાં એકવાર રોચનને મળ્યો હતો, ને તેણીને ખુશ કરવા ઘોડેરવારી એ બકારવણે જવાને નક્કી કયું હતું, તેજ જગ્યા આજે નરગીશે લીધી હતી. તેણીના ચહેરામાં દુન્યા ભરતું તમામ દુઃખ સમાઈ ગયું હતું. આંખમાંના આસુઓ ગમગેસાર ચહેરા સાથ, તેણી ખુશમુરત લાગવી જોઈએ તેવી લાગતી નહિ, કેમકે ખુશમુરતીનું સત્યાવાર વાજનાર પેલો કમજબત દાધ આગળ કરતાં જોઈએ તોપણ ધણો જણાઈ ખાવે તેવો, તે જગ્યા ઉપર બેસીને, વગર તેડે, પરાણે આવીને તે જાપડીની છદમી સાંતીનો નાશ કરતો હતો.

તેણીને ટીકડો મીનુ ઉભોજ રહેલો. પણ વિચારના વમળમાં વીંટલાપલી છાકરી, તેનો સહેજ સંસારો પણ પામી નહિ. અંતે પ્યારથી મીનુએ પોતાના બેઠેલાં નરગીસના ખમા ઉપર મેલ્યા જ્યાં બેઠામાં માથું મેલી, નરગીસ મુઠી હતી.

"ઓ મીનોચહેર, હું બીધી" અને

ક મેળવવાની છે? શા માટે વગર વકિલું દુઃખી
મધ, અને દુઃખી કરે છે. તારી આ લીખી સીકનેસ-
માં સૌથી વધુ રંજાઈ ચનાર આ ધરતી ઉપર
કાંઈ હોય તો તે એકલો હું જ હોય,
તેથી તારા તરફથી કોઈમી સુખની
આશા કરતું હોય તો તે એકલો હું જ કરી
શકું. 'કોઈમી,' જો તારા હાથની માથણી
કરવાનો હક ધરાવતો હોય, તો તે ફક્ત મને જ
છે. તારા ગાલ ઉપરના દાઢ વિષે આપણે તાકી-
દથી ઘટતા ઉપાયો લઈશું. રખત અને માંવજત
બેઠ ચીને એનો નીકાલ લાવી શકશે. મારી
વહાલી મારાં આશીરુદ્ધ અમરીતસરથી તોઈ તોઈ
તોઈ કરી કાગળે લખ્યાજ કરે છે કે મારે પર-
શુરું. 'એવળેખી મારે માટે આપો રખત છોડી
ઓ શોધી રાખી છે. પણ મારી પસંદગીની
સામે એવળને કશો વાંધો નથી; જો કે મારા
બાવાજીનું મને કાંઈ કમી નથી મળ્યું. પણ
આશીરુદ્ધને એકલો વારસ હું જ છું. તેથી
મારી પસંદ કીધેલી ઓ એવળની પણ
પસંદગી પામવીજ જોઈએ. જો તેમ હોય તોજ
મને આશીરુદ્ધને વારસો મળે. ધડીબર ધાર મારાં
મેલી, કે આ કાંઈ જોઈ, તેવજીનું ટીચકું ચડી જી
નય, તો હું મ કેવીલ કેસ' ફાર આપાંકુઈ? તે
મીનુએ જરા પણ સુગાયા વગર તેજ ગાલ
ઉપર, કીસ કીધી.

નયું શું જવાબ દે? તકરાર કરવાનો તેવખત
નહિં હતો. પોતે કરેલો દરાવ બરફ માફક પીચળા
ગયલો છે એમ તેણીએ જાણ્યું નહિ. ચપ્પણ
મીનુની કમર આસપાસ પોતાના દાચો લપેટયા
—તેના પટોળાં માથા ઉપર તેણીનું માથું ટેકવાં
પડી. અલબત્ત તે આંસુઓ ગમગીની એવાં
પ્રવાણીનાં હતાં.

નયુએ પોતાના કાબા હાથમાં આવી
પોલી લીટાની લીટીને એકી ટગરે ટીકવા મ્યું.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

એક નાસાગોસાનો દાવ.

"આવો પુછજી, આવો પુછીએ આંની,
વેલકમ" મીનુ મોટાકરામ ખરખર હતી, એક
સપાટે એક ફરટ કલાશ કંપાટ મેંટ જોલી
નાખતાં, લાહોરનાં રોશન ઉપર ધધુખર કરી
મેલી, તેણે અંદર જઈ, પોતાના દોહીઆવાળા
આલી પુછને કાઢી કીધી, મીનુ. જો કે પૈસાને
કોઈરે મારનાર હતો, તેવજી એક ભુખરી
બારસ પુછને આટલોજ ગરમ આંધાર
અંપતે કે નહિ; તે તો ભગવાન જાણે.

"મારું મારો દીકરો, જોજીએ એકલો
હાલદવાલ શાએ મઠ ગયો? ટોડીયો. ઠેરઠીને
ધેરમાં રહેજ નહિની, ને રાતઢારો વહીતું સાથે
લાય. કોઈ હાથનું ધરતું મુનીમ હોય તો તારી
સંભાળ લે હતી? લે ચાલો આપરે આને
તમારા મીસીસને જોવા આપાંક, મને માં
જેવી ધરડી ડાસીને જોઈ, તમારાં મામતાં
નાકતું ટીચકું ચડી તો નહી જાય કે? આ કોણ
જાણે કમચાની દુકતીએને કેંધ પુછતું નહિ
પડે. તેવજે જનમાંથી ઉતરતાં મોટાં મોટાં
સાઢદેવાત કરી, સારા ગામને જણાવી દીધું કે,
આજે તેવજી મીનુ. માટે નકકી કરેલી મહેર-
દારને જોવા છેક અમરીતસરથી આવ્યાં હતાં.

આશીરુદ્ધ પેરીઆં તોરીઆં વગરતાં હતા.
તેવજીના ધણી ચીનમાં ખુબ ઘેરીયાં કમાઈ મારો
લાગ્યાં હતાં, એને ધણીઆણીને લાગોના માલેક
કરી ગયા હતા. એટલે દુન્યામાં બેટા, બેટીની
જગ્યા, સોનું, રૂપું લઈ ચકે છે, ને જોઈરાં વગર
પણ કાંઈ ખાસ હાડમારી પાડતી નથી. એમ
આલી પુછને દાખલો સાંજેત કરેલું હતું. તેવજી
સાથ તેવજીના એક આગલા બાવરગી, જેવજી
પણ શેક સાથ ચીન જઈ આવ્યા હતા, તેવજીના
દીકરાનો દીકરી જલક પછી બાઈની હાજરીમાં

ગાલ ઉપરના રતાશથી ખુલ્લી દોસ્તી. તાંણી તત્કાલીને બાધિલું દાખડા જેવું. માથુખાતું તેવજી-
ના મોં ઉપરના સધળા કરકા દેખાવમાં ધણે
વધારો કરતું. એક જોલક ફેશનનાં મોટાં માવને
લાયકનો સધળો દેખાવ તેવજીને હતો. પથુશરીર
ઉપર જેથી કાંઈ હતું તે ધણું મોઢું ને કોમતીજ
હતું. આંગલામાંની હીરાની વીંટીઓ ખુબ ચમ-
કારા ભારતી, અને ગળાંમાં ધણીજ છણી, લાંબી
ચીનાઇ સાંકળી પહેરી તેની અંદર ચમ જોકસની
ચાવી સલામતીને ખાતર બેસી હતી, તેથી અવાર
નવાર તે કુચી ઉપર તેવજીની નજર જવાજ
કરતી હતી.

શરીરમાંની સાડી એક દાણાનો ધાટ, નાંખી
દેતાં સવાસો રૂખાનો હતો તે મોળાં વગરના
ગોરા દુધ જેવા પગ, આટલા બધા છુદાપા છતાં
હજી તબાંમાંથી ચુસાખી કસરના હતા.

પથુ આલી કુદર મરેરે એમના એમ । મુલાં
મીનજમાં મરી રહ્યાં. તેવજીના માત પીતા
જોખાઇ, તથા મીનુના બાવા ખરજેદજી, અને
આપણે મીનુ જેઓ સધળાં ખરેખર ખુબ
સુરતજી હતાં તેથી તેવજી જોઇએ તે કરતાં
વધુ ચગર રહેતાં. પોતાના ખાનદાનની મોટાઇ
કોઇ ખુજે નહીં તોપણ પોતાને મોટે કરતાં.
તે ખાનદાનમાં ઉતરી આવેલી ખુબસુરતીના
કોરજમાં ખાસ છુદાઇ નવાજેસ તેવજી માનતા.
વડાઇ લઇ લઇ, પોતાના વડવાઓને ધણીની
મોટી જોઇઝ પેંટીંગો સગીઓ સાંને દેખાડી,
સરકાર હરખારથી તેઓને કેમ નવાજવામાં
આવ્યા હતા તેની વાત તેવજી એકાંતેરમી વખત
એકના એક માથુસ આગળ કરતાં જરા અચ-
કતા નહીં. પોતાના ખાનદાનમાં રંગરૂપમાં
“ સમજવા જેવી ” તે વધુ તરીકે લેવાને તદનજ
વીરૂધમાં હતા. પોતાને ત્યાં તો ફરજેદ હતાં
નહીં, એટલે સત્તા ચલાવવાને અવારનવાર
મીનુને ત્યાં આવતાં. આ વખત મીનુની બધરી-

ની પરીક્ષા લેવાને આવ્યાં હતાં, જેમાં મુખ્ય
સવાલ તેણીની ખુબસુરતીને લગતોજ. સમાધ
જતો હતો પોતાના કુટુંબની છોકરીઓને કહીથી,
દારવાળા, કે. તાડીવાળા, સુધાર, કે મીચી ખા-
નદાનમાં જતી જોઇ તેઓ કુખી નાખતાં. તેવજી
જખાલતા “ ઓ નારે માય આપરી જાત જુનાઇ
જોઇએ કે જોઇએજ નહિ ” ઠીગર ઠીગર તે
દાંદોએ દાંદીક “ મણે તોજ દીકરીઓનું કાજ
કરીએ નહિતો દીકરીઓ કાંઈ બારી પરજ કે ?
બલા લેતી પરીને ખાયા કરશે. દીકરીઓ
તો આજે દીકરાઓને તોલની માય. એ તેવજીની
એક ફિલસુફી હતી. કાંઈ ખી દિવસ તેવજીનો જો-
લ નીચો પડતો નહિ એમાં તે માલેતોજાર પ-
છસાની રેલજેલમાં આજો જન્મ પસાર કરનારા
પોતાનો કંઠા ખરો કરનાર હસ લાખના બાનુ,
આજે મીનુની અદરાવણી મણીઆણી ફરી છે તે
તપાસી તેમાં જો તે પસાર થાય તો, મીનુ
જે ચીચોડાવાળો તો હતોજ તેમાં વધુ ચીકા-
શદાર કરવાને તેવજી અમરીતસરથી લાહોર ધ
સડાઇ આવ્યાં હતાં. મીનુએ એક કાગજમાં
ધણેજ સહેજ છસારો “ અને અને તેમ જલદી
એક ગમ મારે અદરાવાનો વિચાર છે ” કરી
કરતાંજ ખીજે દિવસે તાર કરી, તેવજી નીકળી
પડ્યો.

મીનુએ જ્યારે સધળો છુદાસો નરગીય
તખીકચી જાણે ત્યારે એક મીનતજરી કરી
માંમી લીધું કે પરચીય કાંગાના અજાણ્યા નામ
કરતાં નરગીય તખીક નામમાં-તેને વધુ મીદાશ
જંજાપ છે, માટે તેને પોતાનું અજાણ્ય નામ
ધારણ કરવાની જરૂર હતી નહિ. સર્વને જે વાત
સાથ કાંઈ સ્નાન સુતક નહિ તે વાત નરગીય
તખીક નામ ફરવતાં ઉધાડી પડશે, જેમ કરવા-
નું કાંઈ કારણ હતું નહિ. તેથી મીનુ, તે નાવા
રસ છોકરી સાથ અદરાવા પછી તેને
નરગીયનાજ નામથીજ બોલાવતો હતો.

નરગીતુ કોઈ બોલવા લાગ્યું હતું. તેની
બહે બસાકે "દોરાંમજી બાંટણીવારં" કોણ
હતા પશુ તેની મઢે વરત મીતુ હાજરં હતો.
"કુમજી, એના કાઠ સગાંએને એ બિચારી
ઓળખતી નથી. એના માથાપ એને નાની મુ-
દા મેરી ગયત્રાં તેથી એ કુદબ કમીલાની વાત
ધી અજણુ છે"

"એમ કે મરે! આવડી મોડી ઊઠરીને એ
ટપું બજર નહિ? આજને કાલતો ઊઠરીઓ
ને ઊકરાંઓ " "હાડીઆ" ની "ધસટડી"
શીએ, "પસીઆ" ની "ધસતડી" શીએ,
ને વેલાતની "ધસતડી" (લીસ્ટી)
શીએ પણ મુઠ પોતીડી આતઓલાદ
નીજ "ધસટડી" બજર નહિ. હોય જા હોય.
આજના એ બધા દંગજાં તો. અને તેવશુતું બા-
ન નરગીસના સાગીના કલર પર પડયું."

"ગરે નરગેશ પેભા "ધસકાંધ બહુ" કલર
કહે છે, તે એજ કે?"

"નહિજી. એતો "સી પ્રીન" છે"

"ઓ પણ મપોરે એ "સીગીરીનને" કાં
સેકા તાણોજી. "ઓ માધ" નરગેશ
મરે આએ તારા ગાલની "ધસટડી"
ઉપર આવરો મોટા "ધસપોટ" ચાતો? ઓ દાધ
જલદી બેસો રે. એતો કોદર છે, રખેને ઉડે છુડે.
મારી આંખને છ આંખે, તે મને કંઈ કથારતું
જણાયું નહિ" અને તેવજે ધણું ગોધીઆરં
જેમ એક ચાદ વરસતી ઊઠરી, એક હડતી
કસારી જોષ, પોતાના ગાને કાતો જોરથી હાળી
જ્યાંય ચંપાક કેયે બેસી જાય છે તેવાં સપજાં
નખરાં તેવજે કરી દેખાડ્યાં. તે બજેથી ચામડી
ને વખત, સંભાળ, માવજત, અને નરગીસના
તનદરેકત લોહીની અસરથી ટવે કકત આંખા
દાખમંજી આવી અટકેલી હતી. તે માટે જાણે
તેવજુજ નરગેશ સાથ પરમનાર હોય તેટલો કમ-
ઝમાટ દેખાડ્યો. ને સપજું જોષ, મીનુતું મન

તેવજુને ઉંચડી મારીએ તો ફેરી દેખાડું થયું—
તેજે એક જરાડ મેલી—

"...જસા કરો આવીપુષ, તમારી મકબક
બંધ કરો, આવી પાતણી રીતે રીકા કરવાનો
તથુને કંઈ હક નથી."

"ત્યારે શું તું આવી કોહડવાથી બેરી
લાવે, તે શું બેસીને જોવા કરે? મારા પૈસા
આવી વાપડ લાગ્યા પછી તુને બાકી વાપરવાનો
હક છે કે? જા, જા, ઊકરા જરા આંખ
ઉંચાડી રાખીને ફર. કોહડી હથેલી કે કાંથી
દીવો લઇને બેરી લઇ આવ્યો. હું એ ઊકરી
સાથ તુને પરણવાની "રોકીમન" નહિ કરે.
હું તુને સાદે કેહું કે આવી કોહડવાથી બેરી
સાથ જો તું પરણે, તેને આપણાં મોટા ફરામનાં
ખાનદાનનાં જો દાખલ કરે. આંખથી ખુમસરતું
આવઓલાદમાં તેથી તું કોદર જેવું બીહામણું
"હીઝીક" તું ધુસારે તો એવી નેકી ને ખુમી
કર્ધા પછી, તું જો તારી કુમતો વારસે થવા
માંગતો હોય તો નારે બા, તે કંઈ બને નહિ.
હું તો મારાં જરાક જરાક રોકર, ને "ધસટડો"
બહુ ધરમ ખાને આવી જંદમ."

મીતુએ શુરસારી જમીન ઉપર પગ
અડાળી નાખ્યો, ને હાથની મુકી
જોરથી ટેમલ પર મારી, હાથ ચમચમાડી મે-
લ્યો. "મુગો રહેા, એકદમ મુગો રહેા, તથુને મેં
એકથી એક હાજર વખત કહ્યું કે, તમારા પૈસા
મને જોષતા નથી. મમે જોરી મુરકેલી છતાં હું
મારી નરગીને કહી ઊઠી નહિ. હક તો પશુ
મારી વહાલી સામે તેજ પીડન કરી, તમેએ
એને ધણું અપમાન કયું છે. તમારું મત મા-
રી નરગીની ખુમસરતી વિરે કોણ માંગે છે?
ખરા મોં ઉપર એની વિરુદ્ધમાં એક શબ્દની
બેલાય તે હું સાંખુ નહિ. તમે નરગેશની સામે
એક પશુ રીમાકે પસાર કર્યો નહિ એવું મને
હુલું કંદયું; ને કંજુમ થતાં છતાં એમરીમ ઊ-
કરી ને વગર થાંકે કેટલું અપમાન? તમારી

પારસી બાનુ લુપીન !

(ચીત્રો સાથે.)

હીટકેટીવ માસ ગઢેરીને તોબાહની તાલી પડાવનાર

અને તુટલા દાંતમાં ફટકું ખાસકું પકડાવનાર

ડબરડીંગ શાહુચોર.

આ રસીલી વાર્તાના આગલા બે હકેતા મેં તથા જુન

‘ગુલશન’ માં પ્રગટ થઇ ગયા છે.)

લખનાર—સસ્સેડા તીન પાંઠિ.

સ્થેજ ખોલાસો.

(ખુદા જાણે શા કાજ, પણ હીટકેટીવ વારતાઓને નામે અને પધરીને લાપ આવતી. નેખી કાંઈએપાન્યામાં હું હીટકેટીવ વારતા છપાવેલી જોતો તો ‘મ્હેકું’ કુમલાવીને બે પાંચ પાનાં સામઠાં ફરવી નાખવામાં દહાપણુ વીચારતોઃ અલબત્ત એ નાપસંદગી માંથી ‘ગુલશન’ પણ કાંઈ છટકવા પામ્યું નહીં મીઠા ભાગલાંઓની કલમ માટે અને મોહોની છે ખરી પણ ભલાં આદમી જયારે લુપીન (ખરો. ઉચ્ચાર : લુપે)નું કારતાન માંડી એસે છે ત્યારે જરાકાંચુ મોચડાવાનું કારણુ થઈ પડે છે. કદાચ એમ હોય કે ફરકે હીટકેટીવ વારતામાં હંબગ નેવા ખનાવોનું તત્વ વધારે આવતું હોવાથી મારી

એ બાબદનો અતી તીક્ષ્ણ સાગણી ઉપર તેની મહા યુરો અસર થતી હોય ગમે તે હો, પણ એટલું તો ખરું કે ચાલુ જમાનાની એ તમારા ડીટેકટીવ વારતાઓ ઉપર ખરે એટલી ટકારબાંછ (Parody) ચલાવવાનું મન હું કેમે કરી મારી રાક્યો નથી. મુંબઈનાં “ગપ-સપ” મેં વારંવાર મેં એવા પેરડીની એક અંકી વારતાઓ ‘રજુ કીયા’ હતી એમાં અસંત લખાણ ઉપર કરેલી હાસ્યરસ દીકા એક પસંદગી પામતી જણાતી હોવાથી તેવીજ રીતે મીં ભાગલીઆના રાહુચોર લુપીન માટે પણ તેવીજ કીસમનું વાંચણ એકાદ અંકી રકેયમાં પૂરું પાડવાનો ઘોલ હું થોભાવી રાક્યો નહીં. પરીણામમાં એક દિવસ નવરો બેસે “પારસી બાતુ લુપીન” ઉપજવી કહાડી. અલખંત, આ બોલાસા ઉપરથી મીય, વાંચક, તમે જોશો કે મારો મુગ જેતુ એ બાબદને એકજ અંકમાં જાહેરાત આપવાનો હતો; પણ મીં ભાગલીઆની સખાવત ઉપરથી મેં તેને રહેજ લખાવીને બીજા અંકે માટે કેટલુકે વધુ હંખગ લખી મોકલ્યું. બાદ મારી ડિટેલીએક અંગત આફતોના સખજે હું મુગો રહ્યો પણ હવે વળી મીં ભાગલીઆની ફરમાસથી મેં કેલમ ઉપાડી છે અને એજ “પારસી બાતુ લુપીન”નાં સદંતર કેલપીત સાંદસકાયો ટકારબાંછની ખરી પીછાણ કરનાર તમે જેવાં મુગ વાંચકો સમક્ષ જાહેર કરવાની હામ ભીકું છું. એક ચાલુ બનતા ગંભીર બનાવનું રમુજ સ્વરૂપ થીતારેલું નેએ જાણી-પીછાણી રાકે છે તેવાં વાંચનારાંએને, મારી ખાતરી છે કે આ કેલપીત કથામાંથી રમુજનો સાથે બોરાક મળી જરાકયે, બાકી નેએને મોકું ઉંધાકું રાખીને સાવ અન્નાડો નેતું ડાંચું કરી વાંચવાન તબેક હશે તેએ માટે “પારસી બાતુ લુપીન” એક કેટાળા બરેતો કથો પુરવાર થશે.

(જેમાં એક ભેદ મરેલા તારનું બાવી યુગલું અને પેલા અનન્ય જેવા પારસી છોકરાનાં નામનું રમણથી પકડાવું ચાલે છે । વાંચીને અનન્ય મારો । ।)

આપણે છેલ્લા અંકમાં જોઈ, આખાં તેમ પેલી શાહુચેર પારસી બાનુ સેન્ડો હરે પારસી બાનુ હુપીન યાને મીસ ચાંદન, કોકટ પોતાની મમમ સાસુ—અરે નહીંરે, 'મીસ' ની મમાઈ સાસુ કયાંથી હોય જો ? તેવણુની કોકાની દીકરી ની મમાઈ સાસુનાં બધેવીનાં જુવાને લઈને ખાટ કુપર જઈ પુગ્યાં હતા.

હેવે અંદેરી, ખાતેનાં પારસી બાનુ દીટેક-ટીવ, મીસ સુના ગંડેરીને તેજ સમયે એક ભેદી તાર મળ્યો જે તમારા જેવાં, લોકની પંચાલીમાં નાખ ખોસવાને અમખરો ધરાવનારાં, વાંચનારાંઓના અતપાયા જીવને રાહત આપવા કાંઈ હમાં સલાખરો ટેપકાંથી લઈ શું. ભેદી તારની આકૃતી.

WUX PRUM 13 LY
BHUM GONE PILLAI
3047 KOLA CHIMPAN.

અલખંત, મીસાગંડેરી તુરત પામી મયાં કે તે પંચાળ જોરત મીસ કોકટે ખાટકોપર જવામાં એક બાહોશ મેમખર ચાલે પાલીઆમેન્ટના જેવી કાબેલત વાપડી હતી. ખાટકોપરમાં તે વખતે તાડીને બહાર પુર જોરમાં પ્રકાશી નીકળ્યો હતો અને મીસ ગંડેરીએ ચાંલુનો ચંદેરો જોતાજ પારખી કહાડેલું કે તેવણુને કળેજી યુકકા ખાવાના બારી ચોખના સળએ રેતીનાં મારજ સાથુ પડેલો હતો અને વળી મીસ ગંડેરીએ જોને જો ચાર બનાવતાં મટ પારખી કહાડેલું, કે રેતીનાં મરજ પર ચઢાઉ તાડીને કલાજ અકસીર હોવાથી તે કરવાં માટેજ પેલી હુપીનની સાળી ત્યાં પસઝાઈ ગઈ હતી.

અને, હતું ખી તેમજ.

એકજ ચીજ જરા મળ્યામાં ખરકતી હતી.

પેલો છોકરો !

પેલો ભેદી છોકરો !

પેલો અદ્ભુત છોકરો !

મીસ ચાંલુ કોકટના કોકાજની દીકરીનાં

મમાઈ સાસુજનાં બધેવીજનાં યુવાજને પોતાની સાથે લસડી જવામાં શો લાભ હશે ? કંઈ ખી હશેજ ત્યારે કેની ? નહીં તો કોક અમથા દીકા-ટના પેસા શું કામ ખીગાડે ભલા ?

સુના ગંડેરીએ તુરત તાર કરીને એક રમણ ફેંકનારને તેમજી મંગાળ્યો અને તેને અનન્ય જેવી રીતે સીસામાં ઉતારીને યુજયું કે મીસ ચાંલુ કોકટ સાથે ખાટકોપર ગયેલા છોકરાનું નામ શું હશે. સુનાએ જોયું કે તે છોકરાનું જો નામ મજે તો પછી પેલાં પોતાંજ ગયેલાં "૧૮૫૭" નો ખતો મેળવવામાં બહુક સહેલાઈ થઈ પડે.

પેલા રમણજી એ પોતાની બાથામાં કોક જાંડગી કાઢી અને ત્રણ વાર ત્રણ પાસા નાખ્યા જેની બરકતથી માલમ પડ્યું કે—પણ સખર, શું માલમ પડ્યું અને કેમ પડ્યું તેની આપણે આકૃતી વાર તપાસ લઈશું.

પહેલા રમણની આકૃતી.

બીજા રમણની આકૃતી.

ત્રીજા રમણની આકૃતી.

પહેલના રમણની આકૃતીનો બીજો ભેદ.

બીજા રમણની આકૃતીનો બીજો ભેદ.

ત્રીજા રમણની આકૃતીનો બીજો ભેદ.

જે બાળ સીમલ કોઠ અને રમણ ભેદની
ભેગી રમણ તરે તે રમણ ફેંકનારે પારખી કદા-
ચુ, કે પેલા પેરીમાનું ભરમ ભરેલું નામ નીચે
મુજબ હતું.

ભેરી નામની આકૃતી.

ભાં	ગી	૧	છ
૩	૧	૧૩	૨
૧૩	૨	૧૩	૩
૩	૩	૩	૪

સંકુર કરો, હમ તુમારા શીષ્યા પૈસા લાવતા
દય." અને તેણીએ અંદરના ઝોરમાં બધું
લાસા કપુરચંદને બતાવેલી ગંગાવર ત્રીજેરી
કંઠાડી અંદરથી એક મોટો ટુસો કંઠાડી લાવ્યાં.

તે રમણ ફેંકનારને ખીસ મંડેરીએ જે
દોહડાયાં શીનાં અને એક દોહડાયાં બધીયા તરીકે
આપ્યું. શેડ જેઠાંમીરજી મરજમાન પોતાના
ધુરોપના પ્રવાસમાં લખનાં સદસ્યા આપે છે કે
ત્યાંનાં ગંગાવર દોહડોમાં ખીસ ઉપર ફસ ટકા
જેઠલી રીપસ આપવાની બસ યજ્ઞ પડે
છે ત્યારે તે પ્રમાણમાં ભેનાં આપણાં
ખીસ મંડેરી સખાવને કેવા બહાદુર દરો તે અણી
થો. જે પૈસાની મેદનત પર એક પૈસો ટોપા
પચાસ ટકાનું પ્રમાણુ આવે, પારસી બાલુ
કોટકીત.

તે રમણ ફેંકનાર તો આવી ઉત્તમ
કર સલાનાથી ભેત.જ બસ પહેલના ફેંક
મારી ગયો અને પછી પોરથી કોની ત્યાંથી
જાયજ યજ્ઞ ગયો.

મહા! " એટલું મનસે વધારીને ડીટકટીવ
મીસ ગડેરીએ જાગીરજી માંતે ૧૧ અને ૨
પાવો અક્ષર " ગી " નીચે પ્રમાણે લેણી નાંખ્યો
" ગી " ના ટુકડાની આકૃતી.

૩	૧	૮	૧
---	---	---	---

[ઉપલી આકૃતીની સમજણ આવતાં
" એન સામુદાયીડીઆ ઓફ ઓફ માધ-
ચોલો " માં ૬૧૦ આદરજી ઘાસલેટ લખે
છે કે, " અસલના વારામાં " ગી " ના ચાર
ભાગ કરવામાં આવતા હતા. ભાગ પહેલમાં " ગ " નો
અરથો ભાગ " ૩ " આવતો. ભાગ બીજામાં
તેજ " ગ " નો છેડેનો અરથો ભાગ " ૧ " આવતો. ભાગ ત્રીજામાં " ગી " ને માટે વપરા-
યુક્તી " ૧ " નો ઉપરો અરથો ભાગ " ૮ " આ-
વતો અને છેલ્લે ચોથા ભાગમાં તેજ " ૧ " નો
હેજનો અરથો ભાગ " ૧ " આવતો હતો. એ
ચાર ભાગના જુદા જુદા ઉચોગો કેમ થતા તે
પ્રિફેસર પાલુલુજી પડેરા કૃત " સેતા-
રાજો અને જંગા માહલી વચેનો સમજાવ. "
નામની વીહતા હરેલી કેતાખને હરેસો સવા
સતાવણુ મે પાને દરયાવવામાં આવ્યું છે.]

હવે આપણાં બાહોય ડીટકટીવ મીસ ગડે-
રીએ એજ " ગી " ના પહેલા બે ભાગ જોર
થી પકડી લીધા જે વડે તેવજુના હાથમાં એક
સપુલું " ગ " સપડાયો. જાગીરજીનો એ ગ
અને પેલા બેદી તારખાને ૧૧ કેટલા મળતા
આવતા હતા તે તેવજે સુચી આજે નોહ
લીધું. તમે બી જરા સુચીજી આજે
જોશો તો જટ જણાશે કે " બેદી નામની
આકૃતી " માં એ " ગી " અક્ષર ૧૧ અને ૨

ની વચ્ચે વહેંચાઈ ગયેલા છે. એટલે ૧૧ મે
નંબરે " ગી " અને બીજે નંબરે " ૧ " એમ
તે " ગી " ના ચાર ભાગ વહેંચાઈ ગયેલા
હતા. તમે સમજ્યાં કેની ? શું સમજ્યા ? કયા
તો નહીં કેની ?

" શ્રાંક ૧ જાણે નકરે O, K. ૧ હવે તમારે
છે તે એ " ગ " નો આગળ પેલા " LY "
ખુકો તો શું થયું ? હવે બોલકો દોઢ એટલું
બી નહીં સમજી જતાં તે તારખાના ૧૧ L Y
ને ભરખ એમ કે જાણે પારસી બાલુ લુપીન
પેલું " ૧૮૫૭ " વાળું પેન્ટીંગ લખેને જે પાટ કો-
પર નહાસી ગયલાં તેવજુ કોષ્ટક " ગલી " માં
જાહેર બરાબ બેઠાં હતાં ! પછુ કેષ ગલી ! તેજ
હવે આપરે સોધવા મંડી જાણે, હં ? ક્યાં
છે એરીક આસી ? તે જરા ટીકચર આફ-
ફેપસીકમ લાવો, આજો હવે એ આપ્યા બેદી
તારલું કેમીકલ એનાસાઈ ઓક્રોજીંગ હામ માધુ
કર્વે. બેસો, માય. " એટલું બોલતાજ તે
બાહોય બાલુ ડીટકટીવે પોતાની સાડી પર
એક એમન આંખું, અને વંત, હ, શ્રી બોલતાજ
કે તે બેદી હાથમાં હાથમાં પકડી પોતાની ઓરી-
સની બારીએથી નીચે હસેલી મોટરમાં બાંબાક
કુદકો મારેલો.

" ચક્ર ! એકદમ માટેપર ! "

તે કારે તુરંત ઉપડી અને પોતાના નાજુક
બોળ સાથે, પસારા મારતી કે માટેપરના
રસ્તા તરફ દોડી—કડી !

તેજ પડીએ, તે ડીટકટીવની રોલ હોય
કેરક પાછળથી પેલી ગળવરે બાસની બાલુ
હામચીર " મીસ : ચાંદણ કોંકર ઉરદા લુપીન
બહાર આવી ! તેમની બગચમાં પેલું
" ૧૮૫૭ " નું કેનવાસ હતું !

[હવે આવતા અંકમાં આપણાં બાલુ ડીટકટીવ મીસ ગડેરી માટેપરમાં શું કરે છે તે
જોઈશું ! પેલાં પેનટીંગમાંને દાઢાંદોલે ક્યાં છડી ગયો તેનો બેદ જાણવા તમારા કાનની
લાલી પકડીને તમારું રહેલો. અખરદાર ! હોશીખાર !]

જન કલાકેક થયાની મારી સાથે મારે ત્યાં આવ્યો હતો અને હમેશાં બંને મળદશી હમારી ટાંકેલાં ચલાવતા હતા જેમાં મારી રોડીંગ ચેરપર લીંચળાં ખાતી ટાંપસી પુસતી હતી.

‘વાત એમ છે, જેક, અને તેથીજ તેની વિગતો મેં પેપરમાં પ્રગટ થતાં અટકાવી છે.’ જોને બોલાસો કરતાં જણાવ્યું. ‘જેવી મને ખબર પડીકે હું ડીટેકટીવ ખાતાના વડાને મળ્યો મેં તેના મારા વિચારો સમજાવ્યા. તુરત મારી ઈચ્છા કબુલ રાખી તેણે પેપરમાં કહ્યું. એ ન થાય એવા ધટતા હુકમ ફરમાવ્યા. છૂપી રીતે કામ કરીશું ને કશી ચાવા ખીરી ચવા ન દઈશું. તો મારી ખાતરી છે કે આપણે આ વિગતનો બેદ ભણીશું.’

‘બાબા, પેપરમાં જે થોડું થયું આખું છે તે સિવાય હું તો બીજું કશું એ ભણતો નથી’ મેં જણાવ્યું.

‘જનની તે મને પણ ખબર કહ્યું નથી’ મારી એ હસીને ટાકુકા મુક્યો કે જન દસીને કબુલ થયો.

‘વિગત ઝાઝી રસકસ ભરી નથી, મારા જન. ગયા શુરવાર બપોરે ૪. ૫૧ કલાકે ઉપડતી ટ્રેન ગીલ્ડફિલ્ડ સ્ટેશન પરથી હપ્પી વોકસ હોલ ખાતે આવી જીભી ત્યારે ત્યાં ડીકીટ તપાસતા ઈન્સપેક્ટરને થડ કલાસમાંથી એક આબરૂદાર કેપ્ટનના અર્ધ સ્ટેડર મહરમને લપાનક હાલતમાં મરવા પડેલા માણસ પડી આવ્યો. તુરત પોલીસને બોલાવવામાં આવી ને તે બેંચાનને સેંટ ટામસ હોસ્પિટલમાં લઇ જવામાં આવ્યો. ત્યાં તપાસતાં જણાવ્યું કે કોઈએ પીસ્તોલ કે બહી ડાંબી તેનાં માથાં પર સળંગડ ફટકો મારી તેનું માથું ફેડી નાંખ્યું હતું. જમણાં આંખ પર મોટા જખમ પડ્યો હતો તથા કંઠો ગાલ ચીરાઈ ગયો હતો. તે માણસ બેંચાન હતો અને હજી પણ દુસ્વારીમાં

આવ્યો નથી. ડાક્ટરો લગાર શકમંદ થવા લાગ્યા છે અને માને છે કે તે લાગ્યેજ દુસ્વાર થશે અને જે જાગ્રત થશે તો તેનું બેજીનું અકબમ થઈ રહેશે. ખરી રીતે જોતાં તે હવે સ્થિર મનનો રહેશેજ નાહ.’

‘માય રે!’ મારી હવા ખાતી પડપડી. ‘હા, બીચારાને ત્રાસદાયકે મારવામાં આવ્યો છે. ધારવા મુજબ તેનું જીવન કરવાની નેમ હતી. તેની જીવનખ પરથી તે ખોડે સ્ટ્રીટમાં દળમની ફાંકેને કામ કરતા જમન નોકર મેક્સ સ્ટેનહીમ તરીકે જાણખાયો છે. જે મહીના યાંત્રે ચોતાવી નોકરી પરથી ગુમ થઈ ગયો હતો તે આગળ હાજીવીન ઓટમાં રહેતો હતો. ધરવાળીનું બાડું ચંદી ગયલું હતું ને લાભાજી પલાવનમઃ કરી ગયલા હોવાથી માઇએ પોલીસમાં ફરિયાદ નોંધાવી હતી. પોલીસની ફરમા સમીતે બાઇએજ તે બીમારને જાળખાળ્યો હતો.

‘આટલી હાજીત તો પેપરમાં પણ છે’ મેં જણાવ્યું.

‘વાજબી. પણ મારી તપાસમાં તેવી કાંઈક અધીક જણાતાં આપણુ બંનેને તે બાળક બેજીનું કસવાની જરૂર પડશે એમ મને લાગે છે’ જોને સમજાવ્યું. ‘ગાડી વાટરબુનાં સ્ટેશન પર આવતાં આમરોડીને તે દબ્યો કે નાંખી મારામારી થયેલી જણાતી ન હતી. ત્યાં રોષ કરતાં એક નાના ડુંગમાં વાળી દઈ ખુશા માં ખોસેલું કાગળ મળી આવ્યું હતું. તે પર પરદેશી બાપમાં ત્રણેક સાલીથી કાંઈક લખવામાં આવ્યું હતું. મહા મેદનતે તે લેખ હિંદવામાં આવ્યો હતો. તેની નકલ હું કરી લાગ્યો છું તે આ રહી.’ એમ કહી જોને મને અને મારીને તે કાગળ બતાવ્યું.

જે, ૧૧૮૬૪ ૧૧, ૧૮૫૦૫
કીંગ્સ કસીદ
૧૨. ૧૫ ટ્રેન સેંટ પાન કોસ

કાંઈ કારણે સખે એકર આગળથી એક મા-
ધલ દુર દેન સાત મીનિટ યોગ્યવામાં આવી
હતી - મનવા જોગ છે કે તે અરસામાં કાંઈ
પાસેના દબ્બામાંથી નીકળી તેના દબ્બામાં
મથું હોય.

‘ત્યારે તારા મત મુજબ તે એકી દુમથો
કરનાર આ જર્મનને મરદા પેચ કરી પોતાના
દબ્બામાં પાછો જઈ વેકસ હોલ ખાતે મુખ્ય-
પ ઉતરી ગયો હોય ?’ મેં પૂછ્યું.

‘હા, હું તો ધાર છું - એકર રોશન
આગળ ગાંઠી યોગ્યવાવા કારણ ક્રાઇવરને મુ-
છતાં જણાયું હતું કે રીગનલ મળી ન હતી.’

‘ત્યારે આ બીમાર કાંઈ હાનિકત જણાવે
તેવી હાલતમાં મુલ નથી કે ?’

‘હું નહિ ધારતો કે તે તેવી હાલતમાં
હોય તો એ કાંઈ પથુ ખોલાસો કરે’
જૈન ગંભીર થતો ખેલ્યો ‘મારા અનુમાને
જો વાળખી કરે તો આ ગાળમાં કાઠી ચુને
ચારા નહિ કરવામાં તેને પોતાને જ લામ છે.’

‘તેનું કારણ તું જાણે છે ?’ મેં કાંઈક
ઉલટ પકડતાં સુચક સવાલ કર્યો.

‘જરા સાંમજ. આ બીમારના શુભ થવા
પછી એક અકવાયે તેની ધરવાળીને તેના તર-
ફથી કાગળ મળ્યો હતો તેમાં પાછો આવી હી-
સાળ સુકોતે કરવાની કજીલાત આપવામાં આવી
હતી. તે કાગળ પર હુસેકસમાં આવેલાં મામનો
આપ હતો. તે કાગળ આ રહ્યું.’

‘હયાં તેણે તેની નકલ વાંચી

‘વહાલાં ખીરીસ ખોવન,’

હાલમાં હું એક અમલના
કામમાં રાગપરોડા પથુ દસ દિવસ
પછી પાછો ફરીય ત્યારે તમારો આંકડો
રોકડે પાછો બ્યાજ સીકે સુકનીક.
મારી પાછળ ધાંધળ કરશે નહિ. આ
કામળ વાંચીને બાળી નાખજો.

તમારો વિશ્વાસ,
મેક્સ રોનલીમ

‘આ કામળ વાંચવા બાદ મેં તેના શેઠની
મુલાકાત લીધી કે જે અગ્રજ છે. તેની હાનિકત
પરથી જણાય છે કે નવી સુધી રોનલીમ નોક-
સીએ હતો ત્યાં સુધી દરરોજ યા આંતરે આંતર-
રે એક બફિયાની બરખી જેવો, મજબુત, એરકો
જર્મન જાલ કતરાવવા યા હાલી ખોલાવવા આ-
વતો હતો. તે રોન લીમ સિવાય બીજા કાંઈ પાસે
જતો ન હતો. રોનલીમ રોકાપમે હોય તો તે
પુથીથી, બેસી રહેતો હતો, બન્ને જણાં કામ
કરતી વખતે જર્મન શાષામાં હુસમુસ કરતા
હતા.’

‘પથુ તેથી શું મથું ?’ મારીએ હસીને
પૂછ્યું.

‘તેથી મથું કાંઈ નથી. ફક્ત એટલું જ કે
જે માણસનું વજન ને ફકાનારે મને આપ્યું
હતું તે આખા જર્મન મસસોના વડા હરમન
હાઈમેનને મળતું આવે છે, જૈન હરથો.

‘વલ્લાહ ! તેં કામ તો ઠીક કયું છે’
મેં જણાવ્યું અને ફરી પાછું મારું ચિત્ત તે
વિચિત્ર લેખમાં પરોયું. ‘મને લાગે છે કે આ
લેખ ઉકેલ્યે તો બધો ખોલાસો આપોઆપ
નીકળી આવશે.’

‘હાઈમાન સાથેની તે બીમારની પીછાણ
એક સકમંદ છે’ મારીએ જણાવ્યું. ‘પથુ
હું ધાર છું તેમ તેની ધરવાળી તરફથી વધુ બ-
બર જણાવવાની જરૂર છે. મનવા જોગ છે કે કાંઈ
તેને ધરે મળવા પથુ આવતું હોય.’

‘તેમ હોય તોએ શું ? તેઓ જર્મન-
માં જાત કરે તે તે બાપડી શું સમજે ?’ જૈન
હસીને ખેલ્યો.

‘જતાં અજમાવવામાં શું જાય છે ? મારી
ખેલો. ‘મારા લાગ તરીકે હું કાલે ત્યાં જઈને
લખાસ કરી આવીશ.’

તેણે હૃદયેરાટમાં જણાવ્યું. 'હૃદયે તે આવી શેણુ' ધારી હું તેની ખાસ રાહ જોતો તોજ મારા ધારવા મુજબ તે બીજારે તેને ચોક્કસ હાકીત જણાવી.'

'શાની?'

'અલલાહ માણુમાં' જૉન પઠપઠયો. 'વળી ખબર હોત તો તને નહીં દહત. ગમે તે છે પણ, આપણે આ આગમાં એક પગલું આગળ વધ્યા તો છે હં. હજી કંઈ ખોલાસો મળ્યો નથી પણ બહુ જલદી મળી જાય તેમ લાગે છે.'

તેણે ફરી પાછું તે ચીધું કાઢી તપાસવા માંડ્યું. તેમાંના ૧-૧૧ના આંકડા તેને બહુ ચમકતા હતા. તે અનેક વાર તે બાબે મને કહી રહ્યો.

હમે કાફર માર દીવસ સુધી સખત પાદ રા રાખ્યો અને જ્યાં પણ ને ગયો ત્યાં પૂઠેપૂઠે ખાંચમે દીવસે સુધી જૉને સદવારથી બપોર સુધી તેના પર તકેદારી રાખી. બપોરે એક વાગતે હું હમેશને મથકે ગયો કેજ્યાં હમે વાત કરી એક બીજને છૂટા કરતા હતા. તે જગ્યા એક ગંધીની દુકાન હતી. ત્યાં જતાં ના જૉન મળે કે ના કેાઈ. હું તે જગ્યાએ રાતના બાર વાગતા સુધી હમે રહેલો, પણ જૉનની કશી ધનનસહ જણાઈ નહિ.

અજબ થતો હું મારે મકાને ગયો તો ત્યાં જૉનનો તાર પડેલો જણાયો. તે તારમાં મને જણાવ્યું હતું કે બહુ ઠીકઠીક છે. વધુ ખુલાસા માટે મારે રાહ જોવી.

હું એક અલવાકયુ' સુધી ચુપ બેસી રહ્યો. જૉનનું શું ચયું હતું તે હું જાણી શક્યો નહિ. એટલું જ મને જણાયું કે તે તે મદાન બેઠ હકલવાની અંધી પર હતો પણ તે પોતે ક્યાં હતો તે હું જાણી શક્યો નહીં. અલખત તે લાંઠનમાં તો હતોજ નહીં તે તો ઉંધક વાત હતી

એક બે ફરી અગ્યાર દીવસ પસાર થયા બારમે

દીવસે હું લગભગ વધુ બેચેન થયો પણ તેજ સાંજના અને જૉનનો તાર મળ્યો, જેમાં મને જણાવ્યું કે મારે સાહેબ સીનાં કવીન્સ હોટેલમાં મળવું, જ્યાં તે રાત્રે દસ કલાકે મને મળી શકશે

તેજ મરી હું સ્ટેશન પર ગયો અને ત્યાંથી સાહેબ સી ઉપડી ગયો. ત્યાંના કવીન્સ હોટેલમાં ઉતારો લઈ દસ વાગવાની રાહ જોતો હું મારા જોરામાં બેઠો. સવાદસ વાગતે તે મને આવી મળ્યા. તેનો ગંભીર અહેસાસ જોતાં મારી ખાતરી મધ્યે કંઈ પણ અસાધારણ બનાવ બનનાર હતો.

'પેલો કાફર' જાણી ગયો છ કે હું તેની પુઠે લાગ્યો છું, જેક, તેથી આ કામ હવે તારે ભેગું પડશે. જાદરની પાસેના કવીન્સ જીટમાંના તરકારી વાળાની દુકાને એ હાલમાં તોફાર છે. એની થી મતલબ છે તે હજી હું સમજ્યો નથી.'

આતો કાજીજી બેસ નહીં લાયા લેકોન બડા ખાપ લાયા તેમાંની વાત મધ્ય. મતલબ જાણવા વગર મારે તે બેઠા ખાસ કરીને ખુલ્લો કરવાનો હતો. પંદર દીવસ સુધી હું કાફરની પુઠે પકડી રહ્યો પણ સુબાગ્યે વારંવાર મને મારા કામમાં મારી મદદ કરતી હતી. તેના બાપ તે જાદરના ડેકવાડના વડા હતા એટલે તેણી મને ત્યારે હમેને મળી શકતી હતી અને મદદ આપી શકતી હતી. -અબોર-બપોર, અધરાત મધ્યરાત હમે તે જુલુસ પર પાઢરો રાખ્યો પણ કશુંજે જણાયું નહીં. જૉન બાપડો, હોટેલમાં જગામાં ખાતો અને ચીંચવાતો બેસી રહ્યો હતો. પંદર દીવસ પછી મને લાગ્યું કે વાતમાં-દમ હતો નહીં. જૉને નાહક કાટણ કટે સરક્યું હતું. હમે જોયું કે કાફર પોતાની આ હલકી નોકરી બહુ આલાકીથી બજાવતો હતો અને સખત મહેનત કરતો હતો. તેનો શેઠ બંદર પરના અગલદારોની ધણીક મેસોને તરકારી ને કુદ યુગી પાડતો હતો અને તેથી વારંવાર તે પોતાના શેઠની સાથે ગાદીમાં બેસી

કાંઈપણ અપાજ સંભળવાને ચપળ થયા. રિ-
ચાનો ડુંડો પ્રવન હમારા હાથે હાડકા કઢાવી
નાખતો હતો. પોલીસના પગલાંના અવાજ
સીવામ હોમને કહ્યું સંભળાયું નહીં. પોલીસ
ત્યાં રોન કરતી પસાર થઈ ગઈ, પણ તે જર્મન
જસુસની ધનનસહ હોમને કશી જણાઈ નહીં.

આ ખારણી વાટે અંદર જવાય તેમ નથી
તો જનવાંજોગ છે કે એ ડાપરા પરથી ઉતર્યો
હશે. જોને જણાવ્યું.

હા, તું કહે છે તો જાજી છે એ જણાવ્યું
જરા સખર, તું નીચે તપાસ કર હું ઉપર જઈ
ને જોઈ આવું છું.

ખીંછી પૂછે હું આગળ વધ્યો અને બારે
મુરકેલીએ નંખરે મથુના શેડના ડાપરા ઉપર
અધોધા ધીમેથી તે તરફ જોતાં ધુમાડાથી કાચ
ફાળી થઈ ગયેલા જણાયા. ત્યાંથી નીકળી ધણી
વખત પડતી બચી હું નંખર ચારના શેડ પર
અધોધા પડેલી નંખરે જોતાં ત્યાં અચકાર
સીવામ ખીંછી કહ્યું સાચું.

હસે મીનીટ સુધી જમ ખાઈ હું તે ડાપરા
પર આગળ ચાલ્યો, બાજુમાંથી જતાં મારી બારે
અંજામથી વચ્ચે એ કાચ સહાયથી કાઢી બાજુ
માં મુકેલા મને જણાયા. તે બહારમાંથી નીચે
જોતાં હું ચોંક્યો. નીચે પોતાનાં હાથમાં નાની
વીજળી જેવું લાઇ તે જર્મન જસુસ
હોતો હતો.

તે ત્યાં શેડમાં હબી કરેલી નહીં, ખીંછી
સખમેરીની તપાસ થતો હતો હતો. તે તૈયાર
થયેલી પડી હતી.

ત્યાં મળ્યાં મેં જોઈ એક આંખે જાણે નહીં
શેષ કરી અવાજ કરેલી સખમેરીને અવાજ
વચરની જાતેવા સાથે તેમાં એટલા બધા સુધારા
કરી તેને અપ-ક્રેડેટ જતાવી હતી કે તે કાંઈ
ખીંજતી સખમેરીને સહાયથી ટકર સારવા
ઉપરાંત દરીયાઈ કારવાને સીધા મેડી મદદગાર
થઈ પડનાર હતી. આસ તપાસમાં તેની કંઈક

પુરવાર થઈ ચુકી હતી, અને આ નવી સખમેરીને
કેવા પ્રકારની હતી તે જાણવા મુશ્કેલી બધા
સખમેરીને તથા રહ્યાં હતો કેમકે તેમની સખ-
મેરીને આ સખમેરીને સહાયથી કુખાડી દે
તેવી થઈ હતી. પ્રજ્ઞાંકના કારણોને કારણે
કર તો હતો તેમાં આ નવી શોધે દરેક મળતો
માં નીચે આને કાંઈથી કોસમે આંબેડની ચાવી
મેળવવા જર્મન સરકારે પોતાના જસુસને દર-
ખાવું હતું.

હું ખાનિથી જોવા લાગ્યો તે જસુસે તો
પોતાની જાતીને પ્રકાશ એક બાજુએ દેવાથી
પોતાના હાથમાંના કાગળમાં અનંદથી લેખો
ટપકાવતો હતો. તે તો નીચી મુઠીએ કામ કરે
તો દેતો. તેણે જો ઉપર જોઈ હોતો તે જર્મન
મને બાકારમાંથી જોતો જોઈ શકતો.

તે બન્ને બોટાં ખાનિથી તપાસતો ચોમેર
દરેક હોતો તે પરથી મારી ખાતરી થઈ કે તે
આ બાજુથી આસ કરીને કુખાડી તમાર
હોવા જોઈએ. સાધારણ સાધારણ
આવી બોટાંમાં મરો. દરેક જોઈ શકેલા નથી.
આધિક કલોક તેણે તપાસ કરવા બંધિત તે બની
બાજુએ મુકીને બાજુમાં બેઠો અને તેણે તે સખ-
મેરીને આંખાદ નકશો દરેક સખમેરી સાથે
હતારી લીધો.

તેને તેમ કરતાં છોડી હું નીચે ઉતર્યો અને
જર્મન તપાસ કરવા લાગ્યો. મેં તેને આણીની
સંપાદી આંગળા ધ્રુવાવે જોયો. તરત જ મેં તેને
સખમેરી વીંગત જણાવી.

સામાન્ય ત્યારે મારી અટકળ ખરી
પડી તે પુચ થતો જોયો. એ મળવાને એક
કામ પૂરું કરવા દે. પછી આપણે એ બધું તેની
પાસે મૂકાવ્યું. આપણી સરકારના ત્યારે જ ડો-
ના હવે એ જર્મન.

એ તેને પાસે લોગ કરી તે જ જાણે
ઉતરનાર હતો તે જર્મન એ હોય છે તે ઉમા
રહ્યો.

કાંઈ બી ક્યાં વગર રહેશે. પેલો બીમાર મેકસા
રેન હીમ પંથુ હાટ માનતો જાસુસ હતો.
ખારી તપાસમાં જણાવ્યું છે કે આ મવાલી
કોકમાં કામ કરતા વાડ નામના એક કજનેર
પાસેથી આ સખમેરીનનો ભેદ સફાઈથી મેળવી
હકમો હતો. વાડ, વેલકન ખાતે રહેતો હતો.
આ અગ્રજ ખચ્ચાને અચાનક જણાવ્યું કે
તેણે જાણીકો મહાન ભેદ જર્મન જાસુસને
મેખાને જણાવ્યો હતો એટલે તે તેની પછે પડ્યો
ને રેનમાં તેના પર હુમલો કરી તેને
મુવેલો જણી તે હતરી ગયો હતો. રજે ચાચાર
આપ તે તો રેનહીમ ગ્રુપ રહ્યો હતો હું આ
કજનેરને મર્યો હતો. તે આપડો કેવી રીતે
રસી ગયો હતો તે તેણે મને કહ્યું હતું. '

'હીક, આ હવે યુરવું છે. હવે તું રેન
હેમને જરાખર સપાટામાં ભેડે' મેં મુચ્ચ્યું.

'ના, હાલતો ગ્રુપ રહેવામાં જ માલ છે.
આપણે જરાએ ગડબડ કરીશું તો પેલો
હુમો હાટ માન ચાલાક બની જશે
ખાતે બહુ સાવધ પહે કામ કરશે.
કે જે આપણને પાળવે તેમ નથી. હું સત્તા
વાળાઓની તો સફાઈથી આખ ખોલીશ.
આપણે આ જર્મન યુક્તી લંધી વાળી છે
એટલે જાણ છે. '

આવતા અંકમાં વાર્તા ત્રીજી:

ક્રિસ્ટિઆ જર્મન લરકર

હિતારવાત મચક.

ગુલશન માટે નાવ યોજના તમે
નથી જાણ ?
રૂ. નવમાં આઠ યુક્તિઓ અને ગુલશન સુધરવ.

સાલ ૨૬૧ વર્ષગર

તાક્રિ હાખરો.

The Triumph of "Dharma"

(Karna and Arjuna)

by

mbakrni Jadavrai Desai, Bar-at-Law.

Karna came to Yudhishtira,
And he spoke in words of pride;
"Thou art known for *Virtue* only,
With thee I have never tried,
To defend my bleeding bosom,
From thy blow, of feeble might;
And it is a shame to manhood,
Now to turn off from thy sight.
If beneath thy hissing arrows,
Karna's mighty self shall fall,
Karna never never falters,
From his vow though heavens fall !
If thou want'st me yet to take up,
From the ground my mighty bow;
Send thy Arjun,—hero—warrior,
Peerless archer, dearest foe."
Thus insulted from the battle,
Udhishthira turned his back;
And in anguish sent for Arjun,
Arjun came and fell aback !
"What has been the matter ? Sire !
Where has gone your luster bright ?
Why on Earth I see before me,

Such an ugly, piteous sight?"
 Then, in anger, said Udhishthir:—
 "Shame to thee, O archer, bold!
 In thy absence, from the battle,
 Karna cruel things have told.
 He hath much abused me thither,
 With those words I can't repeat;
 With the memory of that insult,
 Now, my mind hath been the seat
 Of all woeful feelings, dreadful,
 That a warrior's bosom break:
 And thy eldest brother, Udhishthir,
 Hath now been a perfect wreck."
 "What has been the matter? Siré Datt."
 Said once more the mighty chief:
 For a while he made no answer;
 Udhishthir—wrapped up in grief,
 Then at once he spoke in anger,
 Words that Arjun could not bear,
 Called him "Coward," "Painted-warrior,"
 Arjun's mighty heart to tear.
 And he said:—O Arjun! artful,
 If thou can'st not fight that Chief;
 Why not give up that "Gandiva,"
 And relieve me from this grief?
 I, the eldest of them, Pandava,
 From the battle-field have fled,
 And the ladies of our household,
 Weep and mournful tears shed.
 If you can not fight that Chieftain,
 Give your charge to some one else;
 Cease to wear that shining helmet,
 Sword, and shield, and all nonsense,
 Stung by words of scornful import,
 Arjun took his shining blade;

And In anger drew his falchion,
 Krishna stepped In, and He said:—
 " Never, Arjun I never, dear!
 Thou hast raised thy pious hand;
 'Gainst, the eldest, of the Pandavs,
 Sheathe at once thy shining brand.
 Always King Udhishthir hath been
 To thee like an Earthly God;
 Sheathe thy sword, O bravest warrior
 And obey the Almighty God. "
 Arjun bowed, and from his eyellids,
 Tears of manly sorrow ran;
 And Shri Krishna faced Udhishthir,
 And his address thus began:—
 " There's no fault of mighty Arjun,
 Why abuse him right and left?
 All the while he had been fighting,
 Though of darling son bereft.
 He had been in yonder region,
 Carrying on a fearful fight,
 All for you—then why abuse him,
 For he fought not in your sight?"
 Cooled by Krishna's Heavenly Accents,
 Pandavs' eldest brother spoke:—
 " O my darling Arjun I dearest,
 On thee we have built our Hope.
 Never have I thus addressed thee,
 Pardon, Prince of peerless might!
 I was angry, too much cast down,
 As I had to leave the fight.
 In thy absence, Karna would not
 Fight with me and thus addressed:—
 " Known for virtue, not for valour,
 Blood of thine I will not shed. "
 Thus insulted from the battle,
 I could get no peace nor rest;

Meet that cruel, crafty Karna,
And in battle do thy best!"
Ordered thus by King Udhishthir,
Arjun bowed his plous head;
And to fight with mighty Karna,
All his mighty Chieftains led.
Karna heard of his arrival,
And he jumped with great dellight;
"As he thought that day would shine out,
All the lustre of his might.
Arjun too was eagerly anxious,
In the field his match to meet;
Both of them were fully conscious,
This event would never repeat.
For, so often they had parted,
And had met the rival foe;
That to-day they plainly saw In
Some one's wife a Widow's woe.
Karna, vengeful, first assaulted,
Arjun cut his dart in twain;
Karna sent his hissing arrows,
Arjun made them all in vain.
Fired by this, the mighty Karna,
Countless arrows ceaseless threw;
While the mighty archer Arjun,
Weary with his bow-string grew:
"Hold!" he cried to Karna boldly,
"Till I see this bowstring right;
Honour Laws of War, immortal,
They add lustre to thy might!"
Karna cared not for the Laws,
And on the helpless Arjun fell,
Arjun made his manly bosom,
Of king Karna's darts the shell.
In the meanwhile Arjun mended,

Broken bow-string of his bow;
And with fiery dash he darted
On king Karna, cruel foe.
Karna's chariot, at the moment,
Was stuck up in humid soil;
He, from it to take the wheels out,
With his might began to toil.
"Hold!" he cried to pious Arjun,
"Honour sacred Laws of war;"
Krishna laughed and asked him whether
He had done the same before.
Arjun was advised by Krishna,
Not to pity cunning Karna;
So he sent his fiery arrows,
Thinking that now was his turn.
Karna, desperate, rose in anguish,
And with rage to madness driven;
Sent his last and Lighting missile,
By which mighty rocks be riven!
Arjun fell down from his chariot,
'Midst his warriors' cries of woe;
*But he jumped again and dashed at
Conquering Karna, fearful foe:
While the memory of his dear Son,
Killed by Karna and his Clique:
Made a dreadful fire within him,
Burning darkly to the quick;
And he took his fiercest arrow,
Held his breath and darted straight:
And amidst the cries of Warriors,
Karna sank beneath the weight!*

“ મણીપુરના મહારાજ ”

(હિન્દુ રાજ્યસ્તાનનો જીનો રંગ.)

(નવલકથા.)

લાખનાર:—કવિ ભવાનીશંકર નરસિંહરાંભ.

(ગદ્ય અઠધી ચાલુ)

એક ટેકરી આધારમાં સ્પષ્ટ દેખાતી ન હોતી, પરંતુ તેના સ્થાન એળા વિજળીના પકાસમાં આઠો-જાણે દેખાતો હતો. તે એળા વાણી આપણા અભણા મુસાફરે પોતાના ધોમની લગામ ફેરવીને ધીમે ધીમે અતી સંભાળથી અંધને હાક્યો. મુસાફરના હૃદયમાં આ સંજુવારમાં નાના પ્રધારની ગડમયલ-હડયલ પાવલ થઈ રહી હતી. અનેક પ્રધારના તોફાની તરંગો ઢાળા હતા, અને એ તોફાની તરંગોની સરસાઈ કરવાને ભણે આકાશની ધ્રુવ-હોય એવી રીતે તોફાન પણ જાદુ આગળ વધુનું હૃદય વિજળીના ચમકારા અને કાનના પડદા કાઢી નાખે એવા કઠાક-મઠાક થતા હતા. કાળો-સાફળો એકે કરીને આ-અપાસ પી ટેકરી પર અસહ્યારનો, કુળો-રૂપામ પદો પથરાયો હતો-પવન પ્રચંદ સેગમાં ત્રાતો હતો. સંખ્યા કાળ ચમકાઈ હતી. મદિ, ત્રાણો અને વહેગાઓ પાણીથી ભરાઈને મદો-મતપણ પામ્યાં હતાં. તેના ઉઠામ મારતાં વદન થતાં અને કિસ્સાની અડોઅડ ધસાઈને વહેતી ગોમદ નદિના આઠાક સુધી ઉઠાગા મારતા મોજાઓના પીપાટ વમર આ પહાડી પ્રદેશમાં ચપકાડી

અસરાઈ હતી. શાંતિનું રાખ્ય સ્થાપન થયું હતું. એવી શાંતિ-અશાંતિ ભોગવતો તરણ ચોપા-ટેકરી કુદાવતો હતો. તેના ચક્રાવ શર પુરખને અને તેના કદાવર અંધને અમીત કરે એવો હતો, તે છતાં પ્રશ્નશ્રમનો ત્યાગ કરીને એ-કાદુ-આશ્રમ જેવું જવાના ઉત્સાહમાં ઉત્સાહમાં પરદેશી પરાણાએ આ રાત્રી રરતો કાપવા માંડ્યો. તેનો અંધ પણ આજના અંજુવારેલા અમથી છેક ગાડીને કાપર ધયો હતો. તે છતાં પોતાની પીઠપર, પોતાના માલીકને પુષ્પની પેઠે ઉપાડીને મકકમ પથકે એક આશ્રમસ્થાનમાં પહોંચાડવાના આનંદમાં, ખાંડો ખાંડો આથી ને ટેકરા ટેકરીથી અનેક ટેકરો ખાતો પણ ધણી સંભાળ-સાવચેતીમાં આગળ વધતો હતો. હવે તેના શ્રમનો છેડો નજીક આવ્યો હતો. એટલામાં એક વિજળીનો ચમકાટ થયો. ચમકાટ સાથે ગમકાટ પણ થયો. એ ચમકાટ—ગમકાટથી ચમકીને અંધે એવી કાળ મારીકે ટેકરીના શિખર પર તેની સપાટ ભૂમિ પર પોતાના માલીકને હાંકીને “ નવળીની ઝુંપડી ” ની હદમાં આવી ઉભો.

પોતાનું માથું છેડે આપની બમર સુધી દાંડી લીધું હતું, તેથી તરવારના ફટકાથી તેના મોઢાં માથાનું રક્તજી ચતુર દશે એમ મનમાં આવતું. આ ઠીંગણો સ્વાર માંથી ફીટો અને ઠીંગણા ઢલો દતો. તેણે પોતાના અંગ પર સ્વેત રંગની સાંતી બાપની કરચલી વાળેલી નાંડી પહેરી હતી. સાંતી રેડને વળ ઇંધને કમર પટ્ટને ઠેકાણે પોતાના કમર ફસીને બાંધી હતી. એ કમર ભેટમાં ધાતુના હાથાની કટારી અને લાકડામાં અથવા શીકારમાં સંધારણ ફરજના સિપાઈ ભોટા રખે છે એવી સાંતી હાથાવાળી ને પટ્ટેથી ધારદાર પાનાવાળી પાણીદાર છરી ખોસી હતી. તેના હાથમાં બાજાને બદલે કામડી હતી. અને પીટર ટાલને ઠેકાણે તિશજી અણીવાળાં તીરોથી બરેલું માથું હતું, તેથી આ સ્વાર તીરંદાઝ એટલે તીર ખાતવાના કામમાં કુશળ હતો એમ ખાતુમાન થતું હતું.

આ લાકડાકે સ્વારોની પાછળ માથાના પાળાએ વિચિત્ર રંગના અને નદુન ઠીંગણા વિચિત્ર ફડના હતા. તેમના માળાં ઉપાડાં ખરચયડા વાળાંથી બરેલાં હતાં અને તે ચાળના ગુઝા-સાંતી મુશ્કે મારન સુધી લટકતાં હતાં તેમનું આપું સરીર વચ્ચે વિનાનું છેડે લપાડું હતું, અને આનાં ઉપાડાં સરીરની તેમના સરીરનાં આમડીનો રંગ નદુ કાળાપાટો જણાવેલો વચ્ચેમાં વચ્ચે ફાંટી લાગેલી હતી અને એક લાંગેડી વચ્ચેના ફોડા કુકડા નાંચવાને પણ તેમને જાણતાં જોઈ ફરજ પાડતી દેવ એવી સરીર લાંબાને માટે તેમની મોઢાંકારી હતી. રાંત લિસ સુરના તડામાં અને કાંતી કાંડીમાં તથા મુઠળ ધારના વરસાદમાં ટાપડે છરી ફરજાથી તેમનાં સરીર લાંબામાં, પગ કપડાને મળવાના વળ પણ મેલાને છેડે મારન સુધી મુશ્કેલ હતા. તેથી આ જાંતી દેડો વરિત વમરના-આવજ નાંચતી ઠીંગી-મુઠળ મુશ્કેલાના પ્રાંસ વમર-

ની અંધારી ખીણમાં વસીને પોતાનું જીવન ગામતા હશે એમ જણાતું હતું. તેમના મેલાને ઉપાડાં હાથ બાંધેલા હતા. તેમને ધંસડીને પોતાની પાછળ આવવાની આ ઘોડેસ્વારો ફરજ પાડતા હતા. તેઓ આ ઘોડેસ્વારોની સાથે આસતાં ખૂંટી કહીએ તો ઠોડતાં છેડે ધાકી ગયા હતા. અતી ધાક અને કુશળને લીધે તથા ટેકરા ટેકરી વાળા રસ્તાના અઘલને લીધે એક પારખીના હાથમાં પકડાએલા શ્રમીત કાળીઆર ફરજની મારકે હાંફતા હતા. આવી પરવાહિન સ્થિતિમાં આવી પાવા છતાં તેમનાં મોઢાંપર સ્થિત હાથ પથરાયું હતું. હાથો કે આની ભેદ ગાન ન દોતી. તેઓ મોઢાના વિચિત્ર ચાળા કરીને મોઢાંમોઢાં જાતો કરતા ને મંદમંદ દસના હતા. પગમાં કાંડાં જાતનાં પથરાએલી ઠોકરો વાગતી તેની તેમને કાંઈ પણ ફરજ ન હતી. તેમનું મજા મજા કરતું બેસતું, ને તેમના હાથ ઉપખલે એવા માંગાથી પેશા ઉતરતા ફરજના સ્વારથી હરવા વિના રહેવાનું નહિ. તે મોઢેથી હર્યો અને કાંઈક થીમેથી પોતાનો સરદાર સમિત્ર સકે એવા અનાજથી ખોલ્યો.

“અપવિત્ર પીંઠારાએ! મેલના કામમાં આવી પેલા અનાજીઆ પ્રાણીએ! પોતાનો છંદગીના પાણી બરાડ મર્મ છે, તે છતાં કેવાં ગેસ કરે છે! પવિત્ર યુર આસાજ તેમના પાવની ને પ્રાણની રક્ષા કરે! આવા રાત્રી નિશાચાએને તરસારથી રહેડેલી રહેડેલીને અને આશાં એવી તથા તીરથી તીથી તીધાને અમારાં હાથ અપવિત્ર રાતથી દબે ખરાડા મશા છે! મુઠળ વધે! અને વળા આવા અચચક બાકુની-પેશાની અનાર પ્રજા મજા કરનારાં ખીણના વધનું મોઢું પોતા અમારા યુર આસાજ મનાવે છે, અને એવું છતાં પ્રાંસકરી મરજને આપીને ધનિ આવાં અપેર રૂતો અમારે કરતાં પડે છે,

ધોડેસ્વારના પડા અને એકાદ બે પાળાઓના પગલાં સંભળાયા. ચાંદનીના રૂપેરી પ્રકાશથી પોતાના ભણી આવનારા ધોડેસ્વારને આપણે તરફ ગોઘી જોઈ શક્યો પણ અતી વેગમાં લીધે એળખી શક્યો નહિ.

આ વાર્તાનું વળું ચાલે છે, તે સમય જારી રહેતો. "મણીપુરના" મહાસબ્બના અમલમાં અંધાધુધી ચાલતી હતી, અને એ અંધાધુધી ભરેલા કારેખારનો સામ વધતે આસપાસના જગીરદારોએ અને લગાયક જગીરદારોએ કુટ-કાટ તથા ધાડ પાડવાનો ધંધો જગાડ્યો હતો. તેથી એકલ દોઢસથી અઢસથી અને ઉજડ ભાગમાં મુચાફરી કરવાનું કામ અતિશય જોખમ-કારક થઈ પડ્યું હતું. એવા મામલાને લીધે અને વળી આવા પહાડી પ્રદેશમાં આવા બારીક કામ ધોડેસ્વારને પોતા પર ધસ્યા આવતા જોઈ ને આપણે તરફ ગોઘી ચમકે તેમાં કાંઈપણ આશ્ચર્ય કે અજ્ઞાનથી નથી.

ગોઘાએ પેગડામાં પગ મુક્યો અને એક કુલે ધોડાની પીઠપર ચડીને પોતાના અસરજ સંભાળ્યા. ધોડા પણ પોતાના કપડાની મુંઝી ખારણુ પાળી ગયો. અને સાવધાનીની નિયાતીમાં ખુખાર માગીને ઉભો રહે્યો. હવે આગળ કેમ વધવું અને આવનારાં માણસો સાથે કેમ વરતવું એવા વિચાર કરે છે. એટલામાં પેલા રસોઈ અને પાળાઓના રસા-સો આપણા પરદેસાં પરાણા પાસે આવી પહોંચ્યો. આ રસાકાનો દેખાવ અને દમામ એવા લાંબક હતો. તેમાંનો એક ધોડેસ્વાર જરા આગળ વધ્યો હતો. તેણે કાઠિયાવાડી રજપૂત ચાલી મેહોડું મંદીલ માથાપર ધારણ કર્યું હતું. અંગપર કાળા રંગના લણિા એક કુટણ સુધી પહોંચે એવો ટીલો કમરો પહેર્યો હતો. આઠા કાઠીઆ રંગની તંજ સુરચાગ અને પગમાં કાઠિયાવાડી માંડી ચાંચરાગ પગર-

ખા હતી. મુખ મુદા ઉદાશીનતાવાળી અને શરીરની કાઠી અણીળ તથા મજબુત હતી. તેના ઘઉંવણ શરીરે કાંઈક સ્થામતા પકડી હતી તેથી જાને આ અજાણ્યા ધોડેસ્વારને લગાડીને ફિક્કર જાળવે, અથવા રાત્રી દિવસ અરણ્ય જંગલોમાં રખડવાની રજા અથવા નો ટીક-તક-કામાં અને વરસાદના તોફાનમાં દરવા દરવાની હોંશ હોય કે કંતો ટેલ હોય, એવી કંપના થતી હતી. તેની મુછો વળે ચડાવેલી—મરડે લી હતી. અને લાંબાં છેક કાન સુધી પહોંચે એવા ભરાવદાર ચોભીઆના વાળ વળે ચડાવી ને તે પર કાઠિયાવાડી ભરત ભરેલી સ્વેત રંગની મજબુત છુકાની બાંધી હતી. એ છુકાની અને મુછોના મરોડદાર આંકડાની વચ્ચેમાં તેના કાંઈક જાડ અને પહોળા જરા બહાર નીકળી આવેલા હોઠ કાંઈથી મુજતા હતો. તે સાથે તેની કાળી અને મેહોડી વાખા મારક તંગતમતી આંખ હતી. અને એ પ્રકાશમાન આંખમાંથી આગ ઝરતી હતી, તે પરથી તે સ્વાર રજપૂત જાતનો હોય, અને પોતાનું અથવા પોતાના માલીશનું વેર વાળવાને ઉત્સુક હોય એવું સ્પષ્ટ પરખાતું હતું.

તેના હાથમાં લાંબી જરણી હતી, અને તે ધોડાના લાંબા પેગડામાં ભરાયી હતી. પીઠ પર ભાધાની લગાડમાં જમાવ કરી શકે એવી મેહોડી હાથ હતી, અને તેના પર પીતળની નકશીનું કેટલુંક કામ કરેલું હતું, તેથી તેના ટકાઉપણા માં અને મજબુતાઈમાં વચાસ થયો હતો.

તેની સાથેના બીજા સ્વારના રૂપ રંગમાં કાંઈક સરખાપણું હતું, પણ પોતાકમાં ને હથિ-યારમાં ધોડા ધણી તફાવત, કેટલોક ભેદ હતો, તેથી આ બે સ્વારોના દરજ્જામાં ફેર ફરો એવો ખ્યાલ જોનારને પ્યારનો દનો. આ ઉપરાંત દરજ્જા સ્વારની પાછડીના પેચ, આડા અવળાં વગર દરડા અને એ આડા અવળાં નાંટાથી

મને પડેલાં મુશ્કેલીનાં મગજને શાન્ત કરતો હતો. પરંતુ તેની મધુરી અસર આપણા તીરંદાઝને થઈ નહિ. આનાં પાકેલાં ફળોના રસદાર હુમખા જોઈને ક્રુધા દેવીએ તેના પેટમાં ઝગડો મચાવ્યો. તેનાં મોઢામાં પાણી છુટ્યું અને હાથ પર કબજો રાખી શકવાને તે અચકત દેખાયો. પંથુએક પરદેશી પરીણામ દેખતાં વનચરની માફક ફળો તોડીને ક્રુધા દેવીને શાન્ત કરવાનો અતીવેક કરતો ચરખાયો. ફળો તોડવાને તખ્તર થયેલાં તેના હાથને શેકી રાખવાને પછુ દબાવ્યું. પંથુએકવાર અતઃકરણે બળવો કર્યો તે નખખો માણસથી દાખી ચકતો નથી.

આપણે કુધાતુર સ્વાર પંથુ તેવાજ નખખો મનનો હતો. તેથી તીરંદાઝ સ્વારે અતીવ્ય પછુ કરવાને ઘેલાં રહેતાં જ્યોની સેવા અંગીકર કરવાને સંકલ્પ કર્યો—

ફરી, એ સંકલ્પ એ છત્તીને સ્વાધીન થઈને પોતાના ઘોડાની લગામ નરા જેમી લીધી, અને પાવકા પર પગ ટકારી સ્થેજ લીમાં થઈને ટપોટપ ફળો તોડીને મોઢામાં મૂકવા માંડ્યો. ખરૂં કહીએ તો મર્યાદા ઠળીયા સુધી ગંગવા માંડ્યા. તે જોઈને બાલાદાર સ્વારથી દસોપા વગર રહેતા નહિ.

“તીરંદાઝ સદેખા” બાલાદાર સ્વારે કબુ.

“આપણાં આ તરણા મિત્રના દેખતાં તમે આપણાં આ જવાર વખરેનાં જ્યો પર બળકર કરો, તેના પર માગા બાંધીને બેસી રહેલાં તેના આધીત પંખાઓનો બોરાક સુડીને છુટારોનો ધધી આદરો એ અતીવેક છે, અન્યાય છે, અને સ્ત્રીધર્મથી હલકુ છે. અમને જોમ થાય છે કે, તમે તમારી કુખાએ મચાવેલાં બળવાને શાન્ત કરી દેશો નહિ. વળી આપણાં આ નવા મિત્રના જરૂર દેવને તખ્ત કપા પડેલાં તેમને અતીવ્ય સત્કાર કર્યા વગર તમે આવી રીતે તમને મંગામાં રસદાર ફળો

દેખાવો છો, તેથી રમેને તમાર અણુ દબાવ નાખ તેનો મને તોડર લાગે છે ! તરણુ સાહેબ ! આ આપણાં સાથી પોતાની જરૂરિયાતોને ઝગડો શાન્ત કરી ચકતો નથી, એ તેનો નહિ, પણ તેના કુખાને અપરાધ છે, અને તેથી એ અપરાધનો તેને નહિ પણ તેની કુખાને દડો દેવો જોઈએ.”

તરણુ ચોક્કસાએ દસીને જવાબ દીધો “જરૂર દેવને શાન્ત કરવા રહવાર—સાજ એ પ્રત્યક્ષ દેવને હ તમ સંધિયાં અન્ના અને પાકેલાં રસદાર ફળોની આહુતી દઈને પ્રસન્ન કરવા એ બ્રાહ્મણ તથા ક્ષત્રીઓનો પ્રથમ ધર્મ છે અને એ ધર્મ આપણે આ કુધાતુર સાથી મુજો મુજો બંધવે છે, તેની વચમાં પાકેલાં આપણાં ધર્મ નથી.”

આ બોલણથી તીરંદાઝ પોતાનું હસનું ચોભાવી ચકયો નહિ. તેણે મોઢાને આંઘા કરી એટલે ફળોને લાખસ ધવતો અંગી દેવને અદિતી પદોચાડવાનો દરવાજો બંધ થયો. પેટ પંથુ પાકાં પાકાં ફળોથી ભરાઈ ગયું હતું ને તેના દબાવું વિડે કરીને અંગી દેવ પંથુ ચોમ કાળે આટ દેખાઈ ગયો હતો. તેથી પોતાપર થયેલા આ વાક્ય પ્રહારનો પ્રત્યુત્તર વાળવાને તે રમાસ વતી મોઢાં સાક કરતો કરતો બોલ્યો—

“ખરૂં છે મારા મહેરબાન મિત્રો ! તમારું કહેવું ખરૂં છે. આ મારા તરણુ મિત્ર મારો પસંદ છે, અને તેમણે આપેલાં પ્રત્યુત્તર મારા લીભમાં છે. તેથી સરદાર સાહેબ ! તમને જવાબ આપવામાં મારો જોને તમારો કામતી વખત અમારવાને દુઃખડો નથી. પ્રમાત્રાજ, અખ ન કાંચ ને સાય કાંચ અંગી દેવને આહુતી આપવાને મારો નિયમ છે, અને એ નિય નિયમને હું અનુસર્યો છું. તેમાં અપરાધ કયો હોય તે અને કામ કરમા એવી આવા રાખુ છું.”

“અમે સુરમહારાજની આધીનતામાં આ-
નંદ માનનારા “મણીપુર” ના સરદારના
ભગવા કુંડા નીચે રહીને લગનારા પશુ પ્રતાપ-
ગઢના પ્રતાપી નિશાનને પૂજનારા, માન આપનારા
તમારા પિત્રાષ્ટકો છીએ. પરાપુત્રથી ચાલતું
આવેલું છે કે પિત્રાષ્ટ પિત્રાષ્ટ વચ્ચે વેર છેર હોય
છે, ને હેત પ્રિત પશુ યાય છે. માટે મારા તરફ
મિત્રો આજથી આપણે આપણા સરદારો વચ્ચે-
નું વેરછેર વિસ્મર્યું કરીને હેત પ્રિતથી વરતી
શું. હવે આપણે હમણા સુધી આપણા ઉક્તતા
દોહીના સ્વભાવે આપણા ચરીરના રક્ષણનું;
માન બૂલી ગયા, બીજવાર એવું માન બૂલી
જવાની આપણે શુભ કરીશું. નહિ, કારણ કે
આપણા ચરીરો દેશના રક્ષણાર્થે, ધર્મના રક્ષ-
ણાર્થે અને આપણા ક્ષત્રીયના વાવડાના
રક્ષણાર્થે ટકાવી રાખવાની આવશ્યકતા છે.
આથી મોહોમાંહેની મારામારી અને ઝગઝગ
તોફાનોની અગિજજવાગમાં પડીને બળી મરવા
ના કરતાં ઐક્યતા સંધીને રજુસંઘામમાં પડ-
વાને માટેજ આપણે સરળયલા છીએ. તમે
જેમ વરસાદના તોફાને કરીને ત્રાસ પામ્યા છો,
તેવોજ ત્રાસ અમને પણ થયો છે. અમારા
આ તીરદાઝ સ્વરસના પેટમાં કુધાથી દાય
દાયના ખાણ પડ્યા છે. તે ખાણ પૂરવાને
શુભની શક્તિ પમાડવાને આજે આપણે ત્રણે
મિત્રો આ ઘડી ઝાડીમાં યોડામાં કરીએ.
શુભ્યાંને ચાંચાં મુશારાંને લલચાવતી,
હિંમત શિખરો વળી આપણા સુર મહારાજની
હુંપડીમાં બતાં સુર મહારાજના [જેનો નિરંતર
જપ હોઈ] વિરાગે છે, એમના પરેશ્વાગત
પામીને આપણે આનંદ પામીશું. ”

એમ કહીને આ ત્રણે સ્વરો અને પેલા
પરધીન પતાના સધે જાવળીની હુંપડી બળી
જવાથી રસ્તો લંબી.

ટેકરીની ટોચપરના મેદાનને “જાવળીની
હુંપડી” ની હદ કહેવામાં આવતી હતી અને એ
સપાટ મેદાન અને તે પર આવેલાં રવેત પાંચ-
રના હિંમત શિખરો, વન વૃક્ષો તથા લીલાં
હરિયાળી સરખાં જંગલો અને વીડો “મણીપુર”
ના સરદારે શ્રી સુર સુસાધને અર્પણ કર્યાં
હતાં, તેથી કરીને આ હિંમતી આક્રમક સાંધે વાનો
કરતી ટેકરી અને તેપરના તમામ પદાર્થો બળી-
સુરાષ્ટ્રની સંકળ પ્રજા માનભરેલી નજરે એ-
તી અને પવિત્રાધની દ્રષ્ટિ દેશકંતી હતી. રાજ્ય
સુરેહગારો અને રાજ્ય સન્તાનો ભય પામીને
એ ભય-ત્રાસથી બચવાના પ્રસંગમાં પડેલા
સુરાષ્ટ્રીઓ પોતાનો અને પોતાના કુટુંબના પ્રાણનો
બચાવ કરવાને માટે આ ટેકરી પર આવેલી
“જાવળીની હુંપડી” નો આશ્રય શોધતા
જવાતા, અને આવાને પોતાનું જીવન બચાવવા
નો આશા ફળીજીત કરતા હતા. એ આશામાંથી
નિરાશ કરવાને — “જાવળીની હુંપડી” નો હદ
માંથી એથી લઇ જવાને અમે તેવો હાકેમ કે
હુમઘાર દિમતો પકડી ચકતો ન હોતો “મણીપુર
ના” સરદારની અથવા બીજાં હાકોર કે ભંગી
સદારની સન્તા આ સંત મહારાજના વાંત રથળ
માંચાતતી નહોતી. મતલબ આ “સ્વર્ગીભુવન”
આ શાંતિરાદન અને સંતપુરુષોને સેવવા લાયક
રથળ પર સુર મહારાજની સર્વેપરી સન્તા હતી;
અને એ સન્તાનું સંરક્ષણ કરવાનો સ્વપ્ન છે,
એમ સર્વે સુરાષ્ટ્રીઓ સમજતા હતા.
સુરાષ્ટ્રમાં જેમ આ પવિત્ર રથળની પ્રખ્યાતી હતી
મંત્રિષ્ટા હતી અને પવિત્રતા હતી, તેમ લીંદના
ધણા બાગમાં પવિત્ર લીંદી જોડોની આ શાંતિરથળ
તરફ પૂજ્ય બુધ્ધી, રમ શ્રધ્ધા, ને પરમવાવના
હતી. તેથી દેશ દેશવરથી-લીંદના આ ઉપાથી
તે પેલા હિંમત સુધીના અધ્યાત્મ પુરુષો જવારી

“ દ્વીમુખી દેશ. ”

ઝોસ્ટ્રીઆએ શરૂ કરેલું ખુનખાર જંગ.

ગુલશન માટે ખાસ ફરમાસથી

લખનાર—મિસિસ રૂપાબાઈ દારાભઈ રખાડી.

ગ્રીન્સેસ કંથેરીન રાહલીવીલ નામની ખાતુએ, રશીઆ અને ઝોસ્ટ્રીઆ વચ્ચે લડાઈ જાળી ઉઠી તેનાં થોડાજ દિવસ આગમજ લખેલા આ ઉપયોગી અને વાંચનદાર લેખ છે કે જેમાં તે ખાતુએ કરેલા અગમચેતીઓ ઘણી ખરી એ આગમજની ખરી પડી ચુકી છે. ઝોસ્ટ્રીઆની માર ખાઈ ગયેલી—હારેલી પ્રજા તેનાં શત્રુઓની દયા ઉપર લટકી રહી છે, અને એ તેની નાદાર હાલત અને દર્શાવેલાં કારણોનેજ આભારી છે.

આ—“ દ્વી મુખી ” એ નામ હું ક્યા દેશને આપું છું તે મારા વાંચનાર તુરત પિછાણી લીધું હશે. ખરેખર જેતાં આ બહોળા પૃથ્વી ઉપર એકજ એવા દેશ છે ને આટલી બધી વિરોધતાઓ, અયોગ્યતાઓ, જુઠાણાં, હાંસ કટા અને સંગીન મુગતરવાની ખુટ, ને ગુણો એવાજ નતીજો લાવે છે—તે ગુણો ધરાવે છે. એકજ નતીજો એનો હોષ શકે—ધણેજ લાય-ભીત, ખુનરેજ જંગ જગાડે; જેની પાદી પ્રતિદાસમાં સર્વદા જળવાએલી રહેશે. એવું કુધ્ધ કે ને મુરોપનો નકશો ફેરવી નાખશે. જે ઝોસ્ટ્રીઆએ પોતાની રાજનીતિમાં એક ક્ષણ મારે પણ પ્રમાણીકપણું રાખ્યું હને તો આજ ની તેની આજ્ઞાત સહેલાઈથી દુર કરી શકાતે. જો તે નિર્મળ, ચોખ્ખું, વફાદાર અને સાત્ત્વ હોત ને પોતાની આસ ચલગત અને નીતિરીતિમાં સીધું રહત તો—સારાજેવાનાં કશ્ચારસ બનાવ ઉપર

સર્વાઆ અને વીએનાંતો રાજદ્વારી મંડળો વચ્ચે ને મુશ્કેલીઓ ઉભી થઈ હતી તેનો પ્રગ્ગાહ રશીઆ અને ફ્રાન્સનાં બેશા પ્રયત્નો ધણી મુશ્કેલ હરી રીતે સમાધાની લાવી મુકત.

પણ તેના તેમજ દુનિયાનો મુશ્કેલ શાંતીના કમનસીને “ પ્રમાણીકપણું ” એ શું બીજ છે તે ઝોસ્ટ્રીઆએ જાણ્યું નહિ કે ના ખરા અર્થ સમજ શક્યું. સાધારણ સમજ વીનાતું તે છે એટલુંજ નહી, પણ સ્વઅચાવની કુદરતી પ્રેરણા પણ તેનાંમાં નમે; અને તેથી કરીને તેનાં આંધળાપણાએ તેને એવા ઉડા ગારમાં હોમાવ્યું છે કે ન્યાયી તેજસદાથી હારેલું, પુટેલું, લોહી લોહાન ચએહ્યાં, પોતાનો મોભો અને પ્રમાણિક શેઠાતું માન જો-હીનેજ બહાર નિકળશે.

એમ કહે છે કે, એક વાર ગ્રીન્સે મેટરનીક ને પુછવામાં આવ્યું કે તે પોત્ત્યનની સાથે તેની

સંકેતનાં શોધે સ્વતંત્ર છે; એ લોકે જોતદીવન
ગંદ શેઠની મોટાં કણ્ઠી રાખવાં સાથેજ
તેમનાં સંભવ વહીવટ પ્રસન્નવામાં 'આયુ' માર
વાં દેવાને મકમલથી ના પાડ્યું. એ તેમની
લગ્ન અને તકરાર બધાં લાંબાં વખતે તુલીક
માર્ગ દાખી; અને આજે પણ જોઈ વધતું
એમનું એમજ સામ્યા કરે છે. અને કે આર્થ
ક્રમિક ફાન્સીસ ફરડીન'ડના કાઢેસ સોશીયીટક
સાથના, લગન પછી તેમનાં વચ્ચેના કાવાસ
કંઈક જોઈ થયે છે. એ કાઢેસ જોડીમીઅન
વંશની હોલાથી સ્વભાવિક રીતે પોતાનાં વતની
જોતરક પોતાનાં પતિની રહેમદિસી જેવી
લાવણી હમેશાં પ્રયત્ન કરતી રહી હતી.

ફાન્સીસ ફરડીન'ડ વિચિત્ર સહજવાળો
પુરુષ હતો. અલગત તેની સંસ્કૃત શક્તિ કે
અનારથ બહુ જાણતો હતો પણ તેને છુદ્ધિની
મમક અને જોખવા સમજની ખુદ હતી. તે
રશીઆની ધણેજ વિરુદ્ધ હતો. અને જો
અર્ધ-પુણે તો જરમની કે જરમનીનાં શાહ-
નશાદ કે જમનીની રાજનીતિ તરફ કશો એ
જોનો આવડે શત્રુ તેને હતો નહિ, પણ દુર ન કરી
શકાયે એવી કેહીને તરીકે તે તેને જોખતો
હતો, કે જેની વગર રાજમાં ને ફેરફાર કરવાની
યુક્તિઓ તેણે રચી હતી તે પ્રારંભી સહે તકિ;
બીજી એ એમ માનતો હતો કે રશીઆની સેના
અને તેની તુષ્ટાઓ સામે દુષ્ટા રહેવા માટે સ્વાય
જેવા બોલના રાજપુતે આજે હુકમત અજાણ
તેને અજાણ કરવામાં આવશે.

અલગરયાનાં રાજા ફરડીન'ડ અને જમન
શાહનશાહ સાથે તે ધણી મિત્રાચારી બની
રીતે હતો; પંચુને મિત્રો સાથે તેણે પિતાનું
નિસીય એમનું હતું. તે મિત્ર પસંદગીમાં
હતા એમ કહેવું શકાયું છે. સંભવ અને
સ્થિતિને અલસરીનેજ તેણે જો મિત્રાચારી
પાંધી હતી પણ અફ-જોતાં તે, સમજાવેના

ખાસ વિચાર આવારો, તેની પસંદગીમાં તેમજ
તેનાં શોધ તેને તેવાં મિત્રાચારી દુર રાખે તેવા
હતા; પણ તેની પછી તરફ જોતાં તે સ્વતંત્ર
માણસ પ્રતિ, હતો. અને બનતા બનાવેને
કાણીમાં રાખવાની છવતોમાં, તેમને તાબે
થતાની તેને દરજ પડી હતી.

તે હાલમાં તેને એવી પડી મળી કે એના
દય રચરખમાં મહીજ, મજનદાર અને અગતની
જણાતી હતી, વિચિત્ર જોખવાયે તેણે રજાંતર
યુદ્ધે પત્ની છાડી-હાથમાં ફેરવી નાંખ્યું. તેને એવા
ચિતરવામાં આવ્યો કે તે જીજ્ઞાસુ કરાનાં કરતાં
ખાસ કરી લાલક સૂકીતો હતો, અને તેને ફ-
કત લાલક ખમીર અને કિર્તીનીજ દસ્કાર છે.
આ દેખાવ રચામાં આરટીઆની વિચિત્ર રાજ
નીતિ હતી. જોકે એક રીતે તેને એ નાસ પ્રદિત
હતું, પણ તે તકન ખર નહતું. જુલવાની
જરૂર નથી કે એ આર્થકયુક અધાર ઉત્તરનો
ચંદ્ર ગયો હતો. કિર્તીની ભુખી અને ધણી સ્વર
છુદ્ધિવાન જી સાથે પ્રણેજો હતો. એની સાથની
સગાઈથી એ આર્થકયુકની અવિચ્છની સ્થિતિ
લગાવ કહ્યું અને એ ચતાજી બરી હતી તે વાત
એ જી અચ્છી રીતે જાણતી હતી; પણ તે કાંઈ
જોજી બોલેશ નહિ હતી કે પોતાનાં પતિની
લોક-પ્રિયતાને કંઈક લાગે તેવી મુશ્કેલીઓમાં
પોતાના ધણીને યુગવાવા દે, વળી તે ઉપરાંત
લગ્નમાં ઉતરતી ને લગ્નમાં ચક્રેરમાં પોતાનાં
વાંનિ-તપ્ત ઉપરથી નીચે બાંધી પડે અને
તેમ અંતે તેણી જોરદીવન એમનેસ નહિ તો
પણ દેશીની શણી ધવાને ખરો હક જોખમમાં
નાખવા દીધે તેવી નાશન નહિ હતી. તે
જાણતી હતી કે, દેશ લગ્ન માટે
જરૂર તૈયાર નહિ હતો પણ એની અન-સર-
કારનો તેથી જુદોજ અભિપ્રાય હતો, અને એક
જ માત્ર તેની નેમ હતી. કેલિયાર સભ્ય તો
ધણી વારંવાર અતી તોછડી રીતમાં કાવનાં અને
કારસ્તનથી યુદ્ધે પત્ની સ્વાય દેશીમાં તેની પોતા

દામકે અવસ્થામાં બંધ રાખ્યા હતા અને તેમની તપાસ ચાલી કહેવાતા અપરાધીનાં કસાપજુ પુરાવા વગર તેમને ગુનેહગાર ઠેરવવામાં આવ્યા.

એ તમામ હકીકત સુધરેલી ફન્નાની જાણથી બહુ સફાઈથી છુપાવી રાખવામાં આવી, પણ તેના પડખા, રૂચન મંડળનાં દરેક વર્ગમાં જોરથી ગાજી રહ્યા, અને તેનાં પરિણામમાં રશીઆનો ઓસ્ત્રીઆ અને તેના કાવાદાવા ભણી ચેરિસા રહ્યા.

એ કાવાદાવા ગમે એવા હંડા હશે પણ સાંઠામાં સાદી અતુરાઈ કે કુસચારી વિનાનાં હતાં, દ્વીરાજ્યોની સત્તાનાં ઇતિહાસમાં, યુગ્મ્ય કરી આ ખારોક સમયમાં ઓસ્ત્રીયત રાજ કરોબારીઓ ને અંધકાર ગાયાં માર્યાં હતાં તે ઉપર આપણે તાતુજ્ઞ યથા વિના રહી શકતાં નથી, એની મહોદ્ધણે તે સોંઠે એમ ધાયું કે બ્યારે ઓસ્ત્રીઅન રૂપત ઉપર તેઓ જુલમાત ગુજરી શકે છે તો યુરોપમાં ઉપર પણ જુલમાત ગુજરી કે ધમખી આપી તે લોકની ખારણા પ્રાપ્ત કરી શકશે; ને તેમો રાખવાનો એ લોકનો ખરો હક છે કરી માનતા હતા.

એ તેમો શુ' શુ' હતો તે હવે જોઈશું તે એકે બેસતીઆ અને હરજોગીવીનાં જોડી દેવું. ઓસ્ત્રીયન રાજગરૂકને સર્વિઆ, બલગેરીઆ અને બને તેા ટર્કી તરફ જોઈ જવાનું આ પહેલું પગલું છે. જેવી સફાઈથી એ માટેનું પગલું ભરાયું તે ઉપરથી બૃહદ સાહનસાહનાં પ્રધાનોએ ધાયું કે બર્લિન કોલ-કરારને તેઓ મેરજ મુજબ મચી શકશે. આ વખતે યુરોપે જેવી બેદરદારી દેખાડી તેવીજ બેદરકારી અને બેપરવાઈ, રજાવ પ્રજના કોઈ પણ જીજ્ઞસા તરફ યુરોપ દેખાડે તેમાં શક છે. બર્લિન નાં કોલ કરારનું ઉત્તરેન કાઉન્ટ એરેનઝલના નાં ટુક રાજકારોબારમાં યથ વિગિત રીતે ચાલે રહી જશે. તે વેળા કોઈએ કાંઈ નહિ કાણું, પણ

વીએનાની સરકાર ઉપર નેમ પડી મોકલી બેસી રહ્યા; રશીઆને ઓસ્ત્રીઆએ ટર્કીની સામે ને પ્રતિનિતુ રક્ષણ કરવાની કબુલાત આપી હતી તેજ પ્રાંતો પોતે બેશરમીથી અમક્યા વગર હોપમાં કરી ગયું તે ઉપર રશીઆ પોતાનો કોષ દર્શાવી સુપ રહ્યું. રશીઆ તો બાબકન રાજ્યોનાં સ્થાવ રાજ્યોનો બાપ સમાન હતો, પણ અપાત સાધની લડાઈ પછી તેનાં ઉપરનાં મોડલાં ફુગમથી તુરતનોજ ફેરેમ થયેલો હોવાથી તે વધુ કરી શક્યું નહિ.

આર્ય યુદ્ધનું ખુન નામીંદી લાયુ, અને બચાનક હતું તે છતાં ઓસ્ત્રીઆના કરતાં યુરોપ માં એ બનાવે વધુ કોષ પ્રગટી નીકળ્યો. ન્યાં જેવો તે હોવો જોઈએ તેવો તે લોકપ્રીય નહિ હોય. તેને મજબુત ટેકો આપનાર તો બ્રાન હોયો લોક લોક અને પાદરી પંથ હોયો. અંખીર ઉભરા વાળે તેનાં લગ્ન માટે કહી માફ નહિ કંપો હતો; અને તે દેશનાં રાજ કરોબારીઓમાં અને લશ્કે રમાં તેનાં કરડા સ્વભાવ અને દ્રઢ મનને લીધે અળખામણો હોયો.

પણ આર્ય યુદ્ધને એક વાર ખસેડી નાંખવામાં આગ્યો કે તેનાં ખુન ઉપર વધુ વીલાપ કરવામાં કે જરૂરી કરતાં વધું શોક પાળવામાં આગ્યો નહી. ઓસ્ત્રીયન સરકારનાં આગેવાનો હવે પોતાનાં કાવાદાવા અને કાવનાં સલાવવાને મોકળા થયા.

લડાઈનો પ્રપંચ.

ઓસ્ત્રીયન નિલમ્બજીતાનો વીચીત્ર શુષ્ક એ છે કે તે પોતાનું જતી બળ, પોતાનો લાગવગ કે પોતાની શક્તિ — ઉપાવનું પ્રમાણ કાઢવા કે ખીજાણવાને કેવળ અશક્ત છે. ઓસ્ત્રીઅન રાજ દારીઓ હમેશાં વંશપરંપરા ઉતરી આવેલી રહી, ને રહીને તેઓએ અબ્બાસ વટીક કંપો નથી તે રહી ઉપર રહેતા આવેલા હોવાથી તેઓ એમજ ધારે છે કે તેઓ મેરાધા બેરસા

ચલાવી 'નાદાની'થી પાંચમાલું ચઢે છે. તેની બોડી
છહેતેને કંચડી નાખ્યું છે.

“સર્વિઆનો જવાબ મળતાં ને એક ક્ષણ
વાર વીચારમાં પડ્યું અને વમાસણું કરવા લાગ્યું.
કે પોતે ખરો માગ લીધો છે કે કેમ; પણ માત્ર
એક પળવાર જ. તે જવાબ એની આંતરિકતા
રહીમાં ગાઢવાયો હતો કે તેમાંથી છટકી જવાની
ખારી-છાંદ્ર કશું રાખ્યું હતું નહીં. પોતાને સંતો
પ નથી મળ્યો એમ કહેવાનું તેને કશું કારણ
હતું નહિ.”

આધીનતાનું બળ.

એમ કહે છે કે પ્રદેશ ખાતાંતો,
એલચી, જે સર્વિઆન વછર મીઠા પાસ-
તીય સાથે સારો અંગત બપહવાર રાખતો
હતો, તે એલચીએ પૂછ્યું કે— “એવો લેખ
સમજાવ તમારા હાથ કેમ ચાલ્યા, અથવા તેને
બદલી આપવાની રીત જાણે તે સલાહ આપવાને ત-
મારું મન કેમ ચાલ્યું? તમે પોતાને એસ્ટ્રીયા-
નો ફરમાનશૂદર સેવકો બનાવો છો, અને તેનાં
બદલામાં તે શું તમોને આપવાનું છે?”

“આપણી તાબેદારી કબૂલ રાખવાનું ના
પાડશે તે બદલો.” તે હડી નજરનાં વિદ્વાન
રાજદારી એ નરમાસથી જણાવ્યું. તેને પો-
તાનાં લાંબા અતુભવ ઉપરથી ખાતરી હતી કે
એક વાર એસ્ટ્રીયન સરકાર કંઈ કામ કરવાની
હક મેશે તો પ્લાનમાં કશી રીતે અટકે તેમ હતું જ
નહીં. પોતે રચેલી સુકિતઓ છોડી દેવા કરતાં
પોતાનાં આચરણ એવાં રાખશે કે પોતાની તુ-
જર સામેનું જોશે નહિ અને કાનમાં ઘુમ પાડી
કહેશે સાંભળશે નહિ. એક મુદ્દરથ જે આ હા-
લનાં ખારીક સમયે વીએના દતો. અને લગ્ન
ફાટી નીકળવાની સદગ આગમનને રચીઆ
પાછો આવ્યો દતો તેણે વીચીર વાત કહી હતી.
એમ કહે છે કે, એસ્ટ્રીયન પ્રદેશ ખાતાંતી
આધિસનાં અમલદાર કાઉન્ટ બચે ટાલે ને કદ્ય;

કૃતિ-વેળાએ અસીમેકમની ચર્ચા થીસની (હની)
એસ્ટ્રીયન માંગણીઓમાં જરૂરી બાબતો સર્વિઆ
એ રિવકારી એસ્ટ્રીયાને પૂરા સંતોષ આપ્યો છે
એટલે એ સવાલ હવે બંધ પડશે કેમ? કાઉન્ટ
તાબુત મધ ઉપર બેસ્યું. તેણે હમોને સંતોષ
નથી આપ્યો, પણ જો તેણે આપ્યો પણ હતો,
અને હમારી દરેક ચરત “હા” પાડી હતો તો પ-
ણ આપણને કંઈને કંઈ હમેરવાને મળી ચાલ્યું
હતે, યા નહતો હમે તેને એમ પૂછતે કે, તારી
‘હા’ હમોને, ‘ના’ સમાન છે.”

એ ઉદગાર જો બાંધાર્યમાં ખરો નહોતો
તો પણ હકીકતમાં તો ખરો જ પડ્યો છે, કાઉન્ટ
એસ્ટ્રીયન માંગણીઓને જાણે સાધારણ જવાબ
વડીક ન મળ્યો હોય તેમ ઉપર પછે સર્વિઆને
રાજ્યનો જવાબ મળતાં જ લગ્ન જાહેર થઈ ગયે
એ છે કે, એસ્ટ્રીયન સરકારને ‘એવી’ ખબર
મળી કે રશીયા નાચાર ઘડી ગયું છે અને તેથી
રક્ષણ વિનાની સર્વિઆ પર હીમંતથી ‘સેસી’ જઈ
તે ગરબ કરી જવાનો વખત આવ્યો છે પણ
રશીયા તો જડાયું અને પુર બહારમાં
ચકતીવાન સાથેત ધણ એસ્ટ્રીયન સરકાર આ
અભયથી ગયું, વકાસતી બેઠે રહી.

રશીયાએ હીમંતથી જાહેર ક્યું, કે તેનાં
મીત્ર રાજ તરફથી તે હુકમ થશે અને એવા
તેર અને જેસસાથી થોડુંક લશ્કર એકત્રીકીયું. કે
સર્વ કોષ લીચારમાં પડ્યું; પણ એસ્ટ્રીયાના
પોતાં બેલ્ગ્રા-કશી, અસર યથ નહિ. પરંતુ
એસ્ટ્રીયાએ તો જો રશીયી લગ્નજવાની બધી
કોશિશ કરેલી તે રશીયીને હવે તે બેરકારીથી
બેવા-લાગ્યું, અને જરમતોએ બ્રાજવા-મેજેસો
પાપડ, જે બ્રાજવ રહ્યા પછી, પોતે જ આપો
ખાદ જવાને એસ્ટ્રીયા, વીચારતું હતું તે
સુધાસથી બ્રાજવ બહાર નીકળે તેની વાટ
બેઠું થોડ્યું પણ પોતાનાં આંખ્યાપણાં
એટલું નહીં સમજ્યું, કે એ તેનો મીત્ર જોખાપક

ઝોરડીઆ જ્યારે પોતાના સમજાં કાવત્રાં તથા નીચં હાલકી તેમોમાં હાલુ, તેની સમજો યોજના સદતર નાશ પામી ત્યારે પોતાને રહુ કરેલો ઘસાઇ પીસાઇ ગયેલો અઘડીમેટ ગરીબમાં સર્વોચ્ચના મોઢ ઉપર ફેંકવાનો તેણે હસવ ઠીકો, તેણે શુ, એવી આંધળી હઠીલાઇમાં મનમાં રહી સુદર નતીજે પોહોંચવાની એવી લેશ પશુ આશા રાખી હશે? અલગત એવો સવાલ કોઈ પણ કરી શકે. સાંભળવામાં આવેલું જો ખરું હોય તો, એમ કહે છે કે ઝોરડીઆમાં બીનરવાઈ મનના કેટલાંક લોકો છે જેઓ ખૂબ સમજે છે કે જે માયાકુટ, અને અવત્યાંમાં ઝોરડીઆએ પોતાને શુચવી છે તેમાં તે કદી શવનાર નથી. તેનાં હાથો ખોટા અને દગાખેર છે. પણ અંક-સોસ! એવાં લોકોને રાજ વહીવટમાં કશો હાથ નથી, બલકે આગેવાનોનું પોકળપણ, અને સાદા માં સાદી તેમની હાલપણ કે દૂર અંદેશોની ખૂટ સામે એક ઉદગાર કાઢવાનો તેમને હક નથી. તેમના મોઢોને મોઢુ તાણું મારેલું છે. હાલમાં, આ ખુનરજ ભર્યો સમય જે આખાં યુરોપને બંધકે આખી જગતને ધુમ્મરી રહ્યો છે તેનું મળી કારણ માત્ર ઝોરડીઆ છે. ઝોરડીઆ મનુષ્ય જીવીની સનમુખ, સુધારા વધારાના જમાનાં સનમુખ, અને કદી એવી વજુ વર્ષા કે ઠીકમાં આવી નથી તેની ચુકપને લગતી તેની જવાબદારીઓ સનમુખ કાળે મોટે ઉજુ છે. રેશુક અને બીરમાઈ જેવા રાજ કારીઓ એવી લકાઇ કરવા આગમજ લાંબો વખત યોગ્ય અને અચકાતે, પણ આ ઉલ્લુઓ પોતાની તુચ્છ, હાલકી રાજનીતી વડે તેનાં હવાઇ સ્વપ્નાઓ માટે પોતાના નીચ, હાલકા લોભ પાર પાકવો પોતાનામાં શારીરિક નીચ કે દમ વગરનું મન બળ હતાં પોતાનાં દેસ્ત અને દુસ્મનતા ખરાબમાં ખરાબ મનોવીકાર ઉસકરનું, કાવાલાવા રમતું અને નીંદા કચ્છ રહી, તેકી અને સદયુક્તનાં સાહચારમાં છુપાઇ ખોટું બહાનું ફાદીને આ ખુનરજ ચક્ર કરી છે જો કે એ ખુનતા કરતાં અધીક વજુ તાળા અને પાપી ક્રોધો ઝોરડીઆન સરકારે પોતાનાં આભરને કલંક લગાડેલા છે.

તેણે પોતે પોતાની બેઅક્ષ જરી લાલશા અને લોભ થકી પોતાની પાછલી જાગૃતલાલની ફેંકી દઇ યુરોપમાં જે માન અને જગ્યા તે ભોગવતું હતું તે ફેંકી દઇ પોતાના હાથે કરી પોતાના પગમાં કુહાડી મારી છે. ખોટા વહેમોમાં લપેટાઇ રહી ખુન ચલસા આચંકયુક અને તેની કતલ કાપેલી પત્નીને, બુમિલ કરવાનું ક્રીયા-ક્રમ પણ પોતે બરોજર નહિ કરાવ્યું કે કીધું. એ નીર્દય લોર કર્મ નીર્દય આગેવાની બોલી સમ્મતાથી દરેક પ્રપચ દૂર કરવો જોઇતો હતો તેને બલકે તે વખતે વાંચપર-પરા ઉતરી આવેલા રીવાજોનો વીચાર કરવા તે બેદુર અને દરજજા અને મોજાનો ખ્યાલ તેણે હાથે કરીને પોતાની કબર ખોદી છે.

ખોટું બહાનું.

એ કરતાં બદતર ક્યું છે? આવાં લોર, ખા-પીક ક્રોધોના લાભ લઇ પોતાનાં દોષ ધતુરા ને નેષ્ટા નીતીના કહેવાતાં સાહચા હેઠળ રાખી તે ખરા રંજ રૂપમાં ખદાર આવ્યું તેની કદર આ-વો એ નામુનાસેજ અને નહિ અને એવું છે. એને સાચું કમજબુ એ યુરાઇને ચલાવા બરાબર છે. આપણે માટે હવે કરવાનું કાંઈ રહ્યું નથી. ફક્ત તેની મુખાંધ ઓ ઉપર ટીકવા કરવાનું છે. એટલેજ શાક છે કે આટલી મધી ખરાબી કરવાની તેની કેરોલથી તે હજી જાલદીથી તેનાં યત્નઓનાં ચરજ આગળ અચકત અને કેવળ દુર્બળ યજ પડ્યું નથી. તે અત્યાર આગમજનું તેમ થયું હોત પણ જમની તેને પોતાના ભોજે ટકાવી રહ્યું છે. તેનાં સમજા યત્નઓમાં, તેનીજ પ્રજા જેની ઉપર તેણે રાજ ચલાવ્યું છે, તથા જેના પર મહા જુલમ, અ-ન્યાય યુગલ્યો છે તે લોકના કરતાં વજુ નીર્દય કોઇ ખીજે યત્ન એનાં ઉપર થનાર નથી. તે મનમાં કાતરી રાખ્યું. મીઠ રાજ્યો કરતાં પ્રજા કાંઈને કાંઈ કરશે કેમકે પ્રજાનું નખખોલ વાળનાર, દુન્યામાં અત્યારથી ફેલાવનાર એ દુષ્ટ સરકાર છે અને ચલાવું કમજબુ છે. તો તેવો વખત હવે બહુ જાલદીથી આગળ આવે છે.

હવે અમુને માલમ પરચું કે તમે એમ કરીને અમારી સાથે હાજર રમ્યા ?”

“એટલે ?” એમ બોલીને તમે કહેવા શું મગિલ ?” મંચુએ પુછ્યું. “હું હજુરની કેલું કે હું મુશ્વેસ છેડે. હું હયા કેવી રીતે રહેલું તે ખી તમે નથી જોતા ? નહીં આરા દીલપર કપડાં પાધરાં મળે, કે ઝોરડામાં ફરતીચરની જાંત નહીં મળે. બધાએજ મારોપર, કેમ ઉલટોલ ? આને લગલગ છ મહીનાની વાતપર મારો બત્રીજો મારી આગળ રરવા તતરવા પરચો કે મને ધંધો કરવા પૈસા જોઈએ છે તે તમે આપો મેં તો ધણું ખી ના કહ્યું કે મારી પાસે અરધી ખી નથી પણ એ સહમગ્યોજ નહીં. પછી આખરે જેમ તેમ કરતાં મેં ખસી રૂપયા જહાંથી કદરાવીને આપ્યા. કેલું હું તમુને યોગ્ય વખતમાં પાછા આપરા. જોતી તે હજુર રૂપયા પાછા ફરવેલ તે ? આજે છ છ મહીના થયા એવો મોતુજ નથી બતાવ્યું. આપ અકસ માત્રથી મારો સુટ ખરાખ થયો ને ઉપરથી દુખ પર કાદામ તમે આપ હોસપીટલ તરફથી પૈસા લેવા આપાલ ?”

“મી. મંચેરજી તમે બોલો છો તો ખરા કે આપ ડાક્ટર ધાપમારતી હોસપીટલ તદન ગરીબમાં ગરીબ પારસીઓ માટેજ છે કે તમે ગરીબ નથી. તમે તે વખતે અમુને એમ કહીને છેતર્યાં. જોતો તમે હોસપીટલમાં કેટલા રૂપયા મરોલ ?”

“પણ લાઈ કયા સુહલામાંયા ?” મંચુ બખાલ્યો. “માર્ગવા તો બધા આવેલ પણ હું ચોરી કરવાં જાઉં ? મારે હોસપીટલમાં અરધી ખી આપવી નથી. ચારો ચાલતી પંચેરો, મને હજુર ઘણું કામ છે.”

તેણે એટલું બોલીને ઝોરડાં બારણું ઉઘાડ્યું. નસ ઉઠીને બારણા આગળ ગઈ. “મી. મંચેરજી અમે એમ ચાલવા દેવાના નથી.” હજાર આગળ જતાં જતાં

તેણી બોલી, “તમે અમારી તરફથી ફરીથી સાંભળશો. અમે કંઈ એમ મુંગા બેસી રહેવાના નથી.”

“હીક છે તમારાં કાગળો હું એમના એમ ઉઘાડ્યા વગર પાછાં મોકલશ. ચાલો હવે તમે સુધાવો.”
નસ ગઈ કે તેણે બારણું પાછું બંધ કરી દીધું.

“મારી પાસે પૈસા લેવા આવી” તે બખડ્યો. “એમ બધાનેજ પૈસા આપવા બેસું તો પછી દેવાળુખી કાલુ પડે ! હું ખી જોડું છું તમે લોક મારી પાસેથી કેમ પૈસા લેઓ છો તે !”

નસ અને મંચી વચ્ચે ઉપલી ટપાટપી થવાને ચારેક દલાકા પછી મંચીને નામલું એક રેશસડું કાગળ આવ્યું. મંચુ તલજે કે તેના લત્રીજાએ રૂપયા પાછા ફરવ્યા હશે. તેથી ઉલટમાં આવી જાળને તેણે તે કાગળ લખને ઉઘેડ્યું. પણ વાંચતાં મંચીએ સરસ્વતી બધવા માંડી. તે નીચે મુજબ હતું.

ડાક્ટર ધાપમારતી ગરીબોની હોસપીટલ.

મુંબઈ તા. ૧૫-અક્ટોબર-૧૯૧૫

સાહેબ—ગયે મહીને તમને મોટરનો અકસમાત થયો હતો. તે મોટર ગરીબોની આ હોસપીટલમાં એક પાછ પણ લીધા વગર એક અઠવાડિયું સુધી તમને રાખવામાં આવ્યા હતા. આ હોસપીટલ તદન ગરીબ પારસીઓ માટેજ છે, પણ તમોએ ત્યાં જુદું કહેવાથી વગર પૈસે તમુને ત્યાં રાખવામાં આવ્યા હતા કે જેમ કરી તમોએ ગરીબ ફરીઓના હકમાં ધણું મોટું નુકશાન કયું. કાલમાં અમુને માલમ પડ્યું છે કે તમારી પાસે સારો પૈસો છે અને તેથી તમુને આ હોસપીટલમાં રાખવામાં આવ્યા તેના જહાંમાં હોસપીટલમાં રૂ. ૫૦, તમારે આપવા.

“તમે શું કામ ગભરાવો છો મીઠા મંચેરજી”
નસં દંડે કહેજે બોલી, “હું કંઈ હવે તમારી
પાસ બીજા રૂપા માંગવા બની નથી. તમે
અમારી હોરપીટલને આવી ઉમદા બક્ષીશ—”

“શું હા હા?” મંચી બોલી ઉઠ્યો,
“ઉમદા બક્ષીશ? મારી તરફથી? તમે શું બકાજ
તે કંઈ સહમત પડે?”

હવે અગત્ય સવાની નસંની વારી આવી.

“શું, શું, વળી પેલું રેજીસ્ટર કાઢજી!”
તેણી બોલી “તમે, તે કાગલ પરથી નામ છેડી
નોંખેલું તોળી તે ઉપર લખેલું તમારું નામ
અમે ઉઠાવી શક્યાં.”

મંચુ તો આ ખુલાસો સાંભળીને ચોંક્યો.

“વારં હું એમ પુછું કે તે રેજીસ્ટર કામ
જામાં શું હતું?”

“સો સોના બે કુકમ ને કાગળની એક કાપ
હી ને પર લખેલું કે “ફલીની ધણી ધણી સલામ
સાથે, કામકાજ ધણુંજ સરસ ચાલેજ, માગા-
ની મહેરબાનીથી.” તમે તે દહારે કહતાતાની
તમારા ભત્રીજાને તમે જરો રૂપા આપ્યાજ
તે તેણે હજાર પાછા નથી ફેરવ્યા, તે આપજ
જરો રૂપા હું ધારેજ કે તેણે તમને પાછા
મોકલેલા. ખરેખર આજ રૂપા તમે નહીં લેતાં
બહારે બહાર હોરપીટલમાં મોકલ્યા તે સાથે
તમને શાખાથી ઘટેજ મીઠા મંચેરજી.”

મંચુ તો બે ધડી દધામને નસંનો આ
ખુલાસો સાંભળતો હતો. હવેજ તેણે શું
ઘટિયા વાગ્યો હતો તેવું ખ્યાન આવ્યું. પોતાના
ભત્રીજા તરફથી કશું પણ સાંભળવાની તેને આ-
શા રાખેલી નહીં. ભત્રીજો રૂપા મોકલશે એવી
તો મંચીએ વધી રાખેલીજ નહીં. પણ આ તો
નહીં ધારેલું બન્યું. ફલીએ રૂપા મોકલ્યા ને
તેણે બહારે બહારથી કાકર માપમારતી હોસ-
પીટલમાં મોકલી આપ્યા હવે કરવું બી શું

મુગા રેહવામોજ તેણે પોતાની શોના બોધ. હવે તો
આજ ફેરવી લેવાની તેણે નેતરણ માધી.

“મારી આટલી નજીવી જેવી રકમની
આટલી કદર ધુળવણી બોધને હું ધણી ખુશી
છેજ” તે બોલ્યો, “તમે કહોજ તે ખરંજ છે જે
કેજ મારી પાસે માંગવા આવેજ તેની સાથે
પહેલાં હું એમજ ચુસ્તે ચવાનાં દોગ કરંજ
પછી મારી મરજી પડેજ તેટલી રકમ હું મોકલી
આપુજ શું કરં એમ નહીં કરં તો બધા મને
કટાળો આપે.”

નસં ફરીથી તેનો ઉપકાર માનતાં ત્યાંથી
લીધાજ. યજ અને મંચી પોતાના નસીબને રહતો
આરકામાં બરાવો.

ધુધવારના વાંધા વાળા એક સાહેબા
કેમીસ્ટની દુકાન પર ગયા અને દુખવું માથું
સાર કરવાનો છલાજ જાણવા માંગ્યો.

કેમીસ્ટ દુસ્માર હતો એટલે તેણે તે બાબત
પુરસ્તી પર બેસાડ્યો અને અભરાજ પરથી રમેલી અ-
સોલ્ટની બારલી લઇ તે બોલી ધુધવારના વાંધાને
બેરમાં દંમ લેવા કહ્યું પણ તેમ થતાં તે બાપડો
મુજો મંતર મધ ગયો ને તેની અખિમાંથી
પાણી પડ્યું.

દુસ્માર થવા પછી કેમીસ્ટે પુછ્યું “કામ,
માથું દુખવું નરમ પડ્યું.”

“તારા બાપડું કષણ” તે બરાવ્યો. “કાણે
કહ્યું જે મારું માથું દુખવું હતું. હું તો મારી
બરીને વરે દવા લેવા આવ્યો તો.”

“બધવા તારો વાંક બહુ મોટો છે તને આર
અરવાડાવાની સખત કેદની સગ કરં છું.
મેજમેટ નજીબુ. પછી તું ખુશ થા... તારા
જેવા ભાગ્યશાળી મેં બીજો જોયો નથી... એવું
માન બધાને મળવું નથી” એહી બધવાએ
બહુ આશાજનક ચહેરે મેજમેટ તરફ બોલ્યું
કે તેમણે દસીને હોમ્યું. “નવી જોલ જે બધાજ
છે તેમાં પહેલા કોડી તરીકે તને પુરવામાં આ-
વન નર-જા, બરમા, ખુશ થા! બધાનાજ નસીબ
માં એવી બધાંજ આવવી નથી હો!”

A Happy New Year !!!

(for Gulshan)

By

Trimbakral Jadvaral Desai, Barrister at-Law

" *Anasni rate, Padvene vahane,
Saparme Parbe, Sabras ! Sabras !*"

2

Bursts forth fair "*Uskas*," Crimsons East India
Street—boys shout out—" *Sabras ! Sabras !*"

3

Shines out *Shri Surya* ! Ushers the New Year
Loved-ones meet loved-ones—*Sabras ! Sabras*

4

Rajas hold *Durbars*, *Prajas* pay Homage,
Receiving "*Sakar*"—*Sabras ! Sabras !*

5

Dressed in new garments, Young and the aged
Flock to their Temples, *Sabras ! Sabras !*

6

Rich and the poor, Send Love with Greetings
Fireworks and *Sweetmeats*. *Sabaas ! Sabras*

7

"*Swaras*" of *Princes*, march in *Processions*,
Music and *Standards* ! *Sabras ! Sabras !*

In Memoriam.

SIR PHIROZESHAH M. MEHTA.

*No more alas he'll brace his armour on
And step a happy warrior to the fray;
No longer will he shine as he hath shone
The Lion of his Day!*

*Who bore his wounds as lightly as he gave
In many a contest waged with knightly worth
With but one sole ambition,—'twas to save
And serve his native earth.*

*And in her service to her councils brought
A mind whose action erred not from the law,
But bore the fruits of ripe and tempered thought
Blurred by no vicious flaw.*

*A brave and fearless foe, a faithful friend
Who never stooped to actions base or mean
But sought his way towards the desired end
With weapons bright and clean.*

*Warning his way, lenient by his grace
He kept his public honour free from ill;
Though the stern spirit of the Iranian race
Flashed from his bosom still!*

*Go happy warrior to thy well earned rest,
Leaving behind the harvest from thy seeds
And the proud fame of one who gives his best—
In thoughts and words and deeds!*

(B. Chronicle.)

પરબ્રહ્મ કૃપા.

(તોતલ-લૈરવ.)

પરબ્રહ્મ કૃપામૃત કેવલ ઐઃ
રસવૃત્તિ છવાય કૃતજ્ઞ દિલે !
પ્રભુતા રસધાર અનની વહેઃ
સુકુમાર લીલાશ ભવે પ્રસરે !
રસિયાં સ્વજનો રસરાસ રમેઃ
ઉછરંગ ભવોદ વિલાસ મયે !
પ્રિયતા પ્રકટે, રસભક્ત ખીલે,
પ્રિય પ્રાણ વીણા ઝૂક કે ગળવે !
પ્રજ્ઞ ! જ્યાં વરસોજ સહજ કરે-
કંઈ ત્યાં પછી માગવું શું જ રહે !
રસ જીવનની પણ ધન્યઃ અહો !
પ્રજ્ઞ ! એક અખંડિત એજ રહો ! !

લલિત.

“બચન” — યા — વચન.

લખનાર — “હરમીસ.”

ઓ ખેતુલ જવાહીર — ઓ “રાસતી કા સર ।”
 કરેતા હૈએ કે-પ્રુદ જમીન-રહેતી હૈએ, તુજસે ખુબતર
 “બચન” પર રહેતી હૈએ-પ્રુદ આરાકકી “જન”
 સસતનત કે ઇમાનપે-રહેતા હૈએ, શાહીકા, “સય, અરમાન”
 માણુકકી મળહ ઓર મેળ ને દેખા-તો “ઇમાન” હૈએ
 પ્રુદ અસ્લાહ-વેહી ઇનશાન પર-કરબાન હૈએ ।
 હજારો “દાગ” કા ઇલાજ દેખા-ઇમાન હૈએ
 ખરીદા । મુમકીન એક ચીજ-ગર પસંદે, તો ઇમાન હૈએ
 લપાકાત-હીમત, ધર્મ, વફાદારી-કા બેઠ બચનમે ।
 ફરીશતા રાજેંદ બને-લસકા ખ્યાલ હૈએ બચનમે.
 શાહીકી શાનમે-મતકકુ ઝલક દે-ઓ ઇમાન હૈએ
 લાખો ઝર માલકા કીમત દેખા-ઇમાન હૈએ—
 કુખ ઓર દઈકા ફજ, ઓ તાકાવ, હૈએ ઇમાનપે
 પ્રુદ ઇમાનકા આસરા રહેતા હૈએ-અલ રહેમાન પે
 બદનકી ખાલને બપે-ઇમાન કે લીપે બને દે
 ઉસકો સુરીખતમે ને શેર આપે-તો આપે દે ।
 બરખાદ ને લાખો “જન”-કયા મુકાબલા ઇમાનસે
 અસ્લાહકી પનાહ ને ચાહે-જન ભરદે ભાઈ ઇમાનસે ।

બોદા પાસે શું માંગશો ?

આ માંગણું તમને ગમશે ?

ચંદાવે નહીં મને ઉઝે મીનાર,
કેળુંલ, પણ ના એધા નીચે ઉતાર.
જ્યાં છું ત્યાંજ કરીશમ રહેવા દે બસ,
એજ મારું ચાહતું, અથ કર્યાદ રસ !
વધારે નહીં તો નેમ તારી મરણ,
મગર ના રાખતો બીજનો ગરણ.
સુકોઆની ખાણી નહીં આપે તો જોર,
પણ ટુકડો ધરોંચાડને ખાવાનો વેર !
ઘોડા ગાડીના જો નહીં આપે તોર,
બરહક, પણ કાયમ રાખ 'ટાંટયા'નું જોર.
ઝેહતર કે માતબર યા શોધો નહીં થાઉં,
પણ ઝોટલું કરકે મુશ્કેલને ચાહું,
ઝેહતર કે નહીં રહું તનમન બસથી રાદ,
પણ રોગ ને ચોંતાયી રાખજે આઝાદ.
દુધ નહીં આપે તો પણ જળ તો દેને,
નેહમત બી કરાવ પણ ફળ તો દેને.
ધન નહીં તો ધાન્ય તો દેને હુએ શ,
માન નહીં તો અપમાન ના દેતો હરગેશ.
ઝેહતર કે બીજથી પોતે હીણાઉં,
પણ નહીં હું બીજનું ભુંકું કાંઈ ચાહું.
ઝેહતર કે દુન્યામાં હીણાપણ રહું,
પણ તારી આંખમાં તો ચઢવાયસો રહું.
ફવા ને ઈચ્છા મુજ ને છે તે એજ,
કલ મારી ફવાનો સરવાળો એજ.

પુરોહિત.

“બાઈ સાથે અગ્નીજ એક ગાડી પસાર થતી હતી ઉસમે બપઠકે ગયા ” તેણે ભણ્યું કે “અર મીનાર” તરફના રસ્તાથી હલકીજ બાજુએ નરગીય ગાડીમાં હાકારી મધ હતી. એટલે તે સ્ટેશન તરફજ ગયેલી હોવી એવુંજે. મીનુએ ધણીજ તાકીદથી પોતાની ગાડી એકવાનેા દુકમ આપ્યો ને બોલ બોલતાં ગાડી સામે આવી ઉભી. “સ્ટેશન તરફ હાક” મીનુએ ગડગડત ક્યો. થોડાને ચાર પગે છોડી મેલવામાં આવ્યો હતો, છતાં “જલદી હાક” નો અવાજ અંદરથી કાચમેનને આગ્યાજ કીધો.

“એ છોકરી શું કામ ચાલી ગય તે હું જાણું છું, અરે એને ખાતર પેતાં ક’ગળ પૈસા હું બોલિ’ તે એને પસંદ નથી. ફરી સ્વભાગ આપનાર! પણ શું થયું, આજે પીલકીન્સ દોડતો કેમ નથી? અરે રખેને એના ભેળમાં વદાર આવે ને એ આગથી ટ્રેનમાં નીકળી જાય તેમ બને તેવું તો નથી. બધું તાતે પાછે થયું છે, પણ જો એ જરા વારની નીકળી ગઈ હશે તો હું ક્યાં શીધીશ. જમીનને પાતાલ એક કરી એને મારા બંગલામાં ધસડી લાવીશ. મુર્વા આલીપુષ, મારું કામ બગાડવા નીકળી પડ્યાં. ” અહિં તેણે એક મોટા કુદરે મારા ગાડીમાંથી નખાવી ફીડું. જેમ કરતાં સહેજમાં પોતાના પગને ઇજા કરતો બચી ગયો.

પોતાની અદરાવણીની શોષમાં હાંમે દાંડેલા સ્ટેશન તરફ દોડ્યો. કુદરતીજ તેની પગલાં મેડીઝ વેડીંગ રૂમ તરફ ધસ્યાં. ત્યાં એક સ્ત્રી ખુલ્લોગાં દબાઈ ચંપાઈ આંખમાં આંસુઓ સાથ તલન એકલા બેઠેલી હતી. મીનુએ તેને જોઈ, તે આકારને વગગી પડ્યો. તે પોતાનીજ પ્રાણપ્રિયા હતી, “શુ લીટકે ગુસ્તી ડીબર, આવ જમીનો બચ” હું સમજાયો.”

“નહિ નહિ, મીનોચહેર, તમારે પમે લાગું, તમે અહિંથી ચાલી જવો. મને એકલી રહેવાં કેવો. હું તમારી પાસ એક ચીજ માગું છું તે મને આપો.”

શું? “દબાઈ જતી છાતી સાથ મીનુ બોલ્યો.

“મારું છુટાપછું, મને અહિં એકલી ગહગડવા દો, તમે અહીંથી જતા રહો.”

“અહીંથી હું હમેશનો ચાલી જઈ?”

“હા” તેણીએ હજારો અકરવકરથી કહ્યું.

છવ પર એક જયરી મોશવરી કરી,

“ચાલ ગુપ્તાય નરગીય.”

“શુક્રાખ, મીનોચહેર” આંખમાં આંસુઓ સાથે, નરગીયના. હોઠો બગાડ્યા..

નરગીયને, મીનુથી નજરાં કારણસર જતી ભાગ આપી, હમેશનું છુટું પડતાં ને હુંબ થયું તે જોવા મીનુને મગાર આંખો હતી. તેણીના હાલમાં દુઃખથી કરમાઈ ગયેલા ચહેરા તરફ એકી ટકરે તેણે જોવાં કયું. આંખમાંની નાસીપાસી તેણે સહેલાઈથી વાંચી લીધી, પણ પોતાની સામે બેઠેલા માનીતા મદની મથમોમાં ને મસ્તી રમતી હતી તેને અચાં દેકેતવાને નરગીય અચકત હતી.

“બસ ખલાસ કે?” મીનુએ મજા મોટા સાદે હસી વેડીંગરૂમ જમીની મેલ્યો. “બસ ખલાસ થયું? એ બધું શું ખરુંજ માનતી હતી કે?”

“એક વખત મેં તને દુન્યા સામે મારી અદરા વડી મદોરદાર તને છોડ્યોજ જણાવી છે, તો તારા જતીભાગ આપનાર દિમતી ખલાસ જલ્દી રહી મરતી તને જવા દઈ? હવે તો તારીકથી તને મારી પરજોતર જનારી દેવાની દોમારો કરવી પડશે, મારા જન” તેણે છુટકી નરગીયને પાસામાં મેનાં અને મુખીએથી ગુમલાવતાં કહ્યું. નરગીય એક બોલપણ બોલ્યા વગર મુપ્તપ રાખ કીધી..

હવે. અજબ જેવું તો એ હતું કે તેમાં મીતુને એક એકઝીક્યુટર તરીકે નમેસો હતો. સખી તમેલના પૈસાને ઠોકરે મારનાર, પૈસા કરતાં ખ્યારને ચઢતો ગણનાર મીતુએ સધળું તે હસ્તે ચહેરે રવીકામું.

ખધું તો યધુ પથુ આપણા લીખાપણીનો જગજગ હજી બાકી હતી, તે નરગીશ સાથે છેક લાહોરથી ઉડવાડે જઈ આંતરખેદરામને ખગેપકવા ની હતી તે માટે તેવથુ અજક અમડું કરતાં અને મીતુને નરગીશ બ્યારે ઇગ્ગાંડ જવા મુજાક આખ્યાં લારે બીખાકણ, તે લોક સાથે ધસકા-યા-વગર રહ્યાં નહી. નાતો ઉડવાડે જવા નરગીશને ચરમે લાગતી કે નાતો ત્યાં જવાથી તેણીને સુધરેલાંઓ “અલાહીયાગયલુ” નો ટાક ટકા આપે તેની ધાસ્તી હતી. તેથી બીખાકણનું માનિલું સધળું હસી ખુશીથી પાર પડ્યું.

રોશન, ઝેલરે કાલીલ રોશન, જે દુઃખથી એક બકરામાં ફેરવાઈ ગઈ હતી તેણીએ પોતાની જાગી ભેગવવાની રીઝીમાં ધણેજ ફેરફાર કરી મેલ્યો. તેણીની નજીકમાં લાલમાં ત્રણ પારસી માખાપ વગરની છોકરીઓ ચંદરમીનારમાં જણાતી હતી, અને તેઓ સધળાં ઉપર પોતાના લગડા પગ છતાં ધણી ચાંપતી દુખ રેખ રાખી એક માતાના ખ્યારથી તેઓને ઉછેરતી.

મીનાર જેમાં કોઈ પણ ગરીબ ગુરખાં કે મહો-તાજ મંદિનો પગ હતો નહી, તે-હવે એક કોન-વેલેમન્ટ હેમ, અનંદાનું ફરવાતી બગા કે, ધર્મશાળામાં ફેરવાયું એમ કહેણું તો તેમાં કશી સહચારત નથી. રોશનીને અનાથોના દુઃખની ખચર ચતાં બ્યારે જરૂર હોય ત્યારે પોતાના ચંદરમીનારમાં વડીક લારી, તેઓનું દુઃખ ઓછું કરવામાં મોજ માનતી. તેણીની ટોપરી ને અહંકાર તેણીને કુવામાં પડી અદલાઈ હતી તેમ કુવામાં નાશ પામ્યાં હતા.

બહેરામજી મુનશી પોતાની આક્રતાથી દીકરીના દુઃખી ચવાથી પોતે. ધણી દુઃખી ધયા હતા તોપણ જે દુઃખ તેણીમાં સરસ ફેરફારે ધસકી લાગ્યું હતું, તેથી તેવથુ છુદા સામે બડખડે એમ તો હતું જ નહી. તેવથુ આહમદને યાદ કરવાનું લુભ્યા નહી. પોતાનો લાગવગ વાપરી હેલાજાદી સરખારમાં જપત થયલું તેનું બાપનું નાણું તેને સ્વાધીન ક્યું અને તેના બદલામાં આહમદની જુઆન બહેરામજીની સામે બોલવામાં હમેશની ચુપ રહી.

લગભગ ચાર વરસે નરગીશ પોતાના પકાલા લરથાર મીતું સાથે ઇગ્ગાંડ પાછી પુગી છે, ત્યાં ની સરજરી જે અંહી કાંઈજ કરી શકી નહી તેણે કરી દેખાડ્યું છે. નયુના ગાલ ઉપર પેલા લાલને બદલે સુંદર ગુલાબો ફરી વળ્યા છે. જે ઇગ્ગાંડની સુંદર હવાને આભારી છે, પોતાના ત્રણ મલગોડા જેવાં બાળક સાથે લાલમાં. ચંદર મીનાર ને માં તેણી પરોળી છે.

જગ્યા હતા લેકીન તેની તિસ્રણ આખ્યાયી કાંઈ છુપ્પુ, રહી થાતુ નહી. વગી જુઓ પેશ રણ સંઘામમાં નેપોલ્યન જેવીજ નામના અને ખ્યાતી પામી ગયેલા

કથુક એક માણસનો.

જે જંગમમાં એકે લડાઈ હાર્યો ન હતો, અને સારા ધુરાવને રમરમ પોકરાવી હતી, તે પણ્યુપક્રીદી અખત્યાર કરવામાં મથકૂર, મથ ગયો છે. પોતાના જનરલો તરફથી રીપોર્ટ મહત્તાજ તે પોતાનું ધડાલ ખેંચી રહેતો, "હું તમને એ કામ સારું એક પણ આપું છું." તેના આ સખ્ત કુકમના કોણ અનાદર કરવાની હોમ બીડું ? તેમજ

કથુક એક વેલીંગટન

જેણે પોતાની કમિટિ દરમ્યાન એકે તોપ ખોડી ન હતી, પાને રેનીસનના નોરમંડ શબ્દોમાં બોલ્યે તો

He who fought a hundred

fighte,

Nor ever lost an English

gun;—

એ બાનેય વિર પુરુષ માથાના લહેકાપીજ પોતાના વીચારો દર્શાવે, અને એક વાર જ્યારે તેને પુછવામાં આવ્યું જે એક સરથી સુનંદા સરદારની ખાસ ખુબી શામાં સમાવણી હોય, ત્યારે તેણે વગર આંધકાએ જવાબ આપ્યો, "એકે લાંબુ માંથું, અને એક જહાજવધી છાત," આંદા આ સાંત લખેમાં કેવી શ્રેષ્ઠ ખુબીઓ સમાવણી હોય છે.

જર્મન પોપી વોનમોલક

પ્રુદ એકીયન વોલનરટાઈનની સરોજરી કરે તેમાં કાંઈએ નવાઈ નહી. જ્યારે તેના એક જનરમે તેને આવી જાહેર કથું જે ફ્રેંચીએ

લડાઈ બાપોઝાર જાહેર કરી હતી ત્યારે તેણે માન ઉઘાડું, "મારા રેગલપરના પહેલી દાર-મોનાં ખાનાંઓમાંનું બીજું" અને કેરવાલાં જોડીપોદી ગોતું ખાઈ ગયે. પરંતુ તે જાનાં કરમાં ખાનામાં તેની મોઢામાં મોટી છતને લગતો નકશો હતો, જે કારણે તેણે ઉપલા માંજ થોડાંક ચાંદો ઉઘાડ્યાં હતા. વોન મોલક વારંવાર રહેતો જે આખાં જર્મન બ્યાંકરણમાંના સધળા કીલાપેદો ઉપર માંજ એકજ સરસાઈ લોગતો અને તે "thun" "to do," પાને "કરવું" હતો.

સુનંદા સેપાહો ઉપરથી આપણ બીજા પુરુ-ગોની તપાસ લખ જોઈએ.

પ્રિસીડેન્ટ માંડ

ના જેરખાહો (1) માન આટલું જ કરી થકતા "તે ખેલતો નથી કારણ તે આપણથી કરીને તેને લખું છુપાવવું પડે છે." છતાં તેની મહાન શક્તિના ખરો જોડ આ તેની રીતમાંજ સમાવણો હતો. તેના કીસપેચ મથાજા હુંક રહેતા એક વેળા એક ખુશમુરત જવાન આનુએ એને ટકારમાં સુપક્રીદીની ખાદન વિષે સુવાચ કરતાં ઘુરત નિયતો મંથ ખેરતો જવાબ મળવા પામ્યો કે "મારાં વ્હાલાં ખાનુ, શું તમે માલીત-ગાર નથી જે સંવાદ કરવાના મહાન કાપડાઓમાં સુપક્રીદી પ્રખ્યા છે ?" શાકેનિન, હેની-આલ, જુલ્યસ સીઝર, એ મુંગા સપેદચ સરોની કરોતમાં રોજો અને કીચતર, આ જના મુધ્ય વિહારના જમાનામાં ખાસ લાગ મળે છે.

"ફ્રેંચ રેવેલ્યુશન"નો અમગી પામેલો કર્તા અને "વેસ્ટીના ગોલા પુરુષ" તે

ધામસ કારલાઈલ.

કલાકો ટુલીક સુપ ખેસી રહેતો, અને બી-કોટો પુરુષો કલાકો જતો, અને વખતો વખત થોડુંક ઠાંસતો, પાતો અંજન પ્રકારે કસિતો.

તેના પાડોસી હી હુર એક દીવસ તેની
મુલાકાતે ગયો જે વેળાનો અનુભવ તે નોંધે
મુંબઈ આપે છે: "Have just spent
a pleasant hour with Carlyle.
When I went in he (growled:
'Holloa! here again!' and at
parting he snapped out 'Good
day!' and that is the sum of
conversation 'he' honoured 'me'
with. But how eloquent his
silence is! I just sat and looked
at him, and came away strength-
ened for a fresh struggle."

‘જમણીના જેવો શીશુસર મેં તરી જોયો!’

‘કાલુ, કાલુ, મુકુલે!’

‘જોનો, આગળ એ બીમાર થયો ત્યારે કહે
તો તો જે ધધો ડીક છે એટલે ખસ છે.
ધધો પડી જાય ત્યારે કહે છે તંદરોસી છે
તો ખસ. સીર સંધામત આર બોતેર ધધી. હવે
ખનેમાં ફેરાન છે ત્યારે કહે છે એણી ધધો
હવે કે એણી તંદરોસી હવે તો તે
તામીર છે!’

જે જે જે

‘મારા માથે અમેરીકા. હવે જવાનો તી-
યાર રાખે છે!’

‘તેમાં હું! એતે સંસ્કૃત છે!’

‘સંસ્કૃત...શુ જાણી થરે છે!...અરે રીમં-

સાચ્યા પ્યારની કસોટી.

(ગુલશન માટે ખાસ)

(લખનાર—મથેરજી ડા. બસલા—પ્રી. ઇ. આફીકા)

(૧)

“કાંઈ શીકર નાં કર વિષ, જ્યારે હું મોટી થયશ ત્યારે તારીજ સાથ લગ્ન કરશ.”

એક જવાન, છુટેલાં હોઢનો સખસ, ના-હમેશ ને નાસીપાસીના હાથ સોસારા નીખતો-એકા હતો. ઘોડાજી દિનની વાત ઉપર તેની માથુક ઝાઝટેળા ખેરી સાથ ચાલી કરવાની હમેશનો નાલે ખામે બહેરમાં ચમન કરતો હતો. પણ હમણાં તો તેની આંખો ગભ, મરણ પામી હતી. અને વીલ્પમ ને મનથી જીંદગી અકારી કરી ગઇ હતી.

લગ્નની ઘોડાજી દીન આગળ તેની માથુક ઝાઝએક માંદી થઇ ગઇ. જે દેસ લગ્નની સાજ-વારી માટે ખરીદ્યો હતો તે કરન માટે વધ-રણે; જે પાદરી લગ્નની કોષા કરવાને રોક્યો હતો, તે લગ્નને બહેરે મરણની આંધિમાં આપવા બાબે અને જે પરીણાએ કાઢીની મીઠસમાં સામેલ થવા આજ્યા હતા, તે તેણીની પાવરતે આજ્યા.

પાવરત પુરી થઇ અને વીલ્પમને મનથી તેની અકારી જીંદગી કાર થઇ કલ્પસ્તાનમાંથી પોતાની મકાનમાં પાકો કરી, એક ખુરશી ઉપરે દસકાકને પડ્યો પાસેની એક ટેબલપર હાથ રેકવી, ગરબ નમાવી, મથમાં મીરકતાર બની

ને બેઠો હતો. આ વખતે એક નાંહનો નાજીક આકાર તેની આગળ આજ્યો અને વીલ્પમની પાસામાં દીલાસા રૂપ બોલો તે આકારે કહી સ-બજાવ્યા. આ નાંહનો આકાર તેની મરનાર માથુ-કની નાંહની આંક વધની હમરની બહેન ઇવા ખેરીનો હતો.

“વીલ ! સાલ, કાંઈ શીકર નાં કર, હું મોકરી થઇને તારી જ સાથ પરણીશ.” તે કમ નસિમ, જવાને માથુ ઉઠ્યું કહ્યું. તેની સામે કમેલા માથકની રીતમાત, તેમજ તેણીના બો-લામાં કાંઈ જાદુ અસર માલમ પડી. તેણીનાં નિદોષ બોલોએ તેનાં અંતરરણનાં હોણામાં ન સમજ પડે એની શુભ સાગથીનાં તારને છંદે-ક્યો ! તંજુસાની તાર પર આંગળું ચાલ્યું, અને તેમણી એક સુર બહાર પડ્યો ! તેની આંખોમાં જે દુખનાં આસુઓ હતા તે સ્ત્ર સુકાઇ ગયાં.

“વાર, ઇવા ! હું તારે માટે થોભીશ !” તેણે હસ્તેએહેરે તે આગક તરફ નજર કરી કહ્યું.

લખનારે બતાવે છે કે વધ થઇ ગયાં છે. જમાનો પોતાનું કામ કર્યોજ નથી છે. એ દેશ વડેમાં થયેલ હેરફાર અને બતાવે બતાવે

પ્રમા છે. વીલ્યમ પોતાનાં ધંધામાં તન તાવી મહેનત કરી. જે જગ્યા ઉપર એક તેણે દાખલકામ કરતો હતો તેજ જગ્યાનો એક આગેવાન ડાયરેક્ટર બની ગયો છે. આજ દસ વર્ષની મુદત દરમ્યાન તેની ધારેલી જાળ-માથુક ધ્રુવા પૈરીનાં મહાનર્માં. અવારનવાર મુલાકાત આપતો રહેતો હતો. દરેક મુલાકાત વેળાએ તેણીને માટે કાંઈને કાંઈ ભેટ-સોજાદા લઈ જતો હતો. તે જવાન જીગરને જે બી જોઈતું તે તેણીને મેળવી આપવાને મહી સંજાળા સેતો હતો. તેણીને માટે એક મ્યુઝીક મીસ્ટ્રીસને તેણે રોજી હતી. કસરતને માટે નાહતું ટકું ખરીદ્યું, તેમજ પોતાને માટે તેણે એક ઘોડો વેચાતો લીધો. જેની ઉપર સ્વાર થઈને આ વિચિત્ર જાડું મહીકવાર પુણ્ય ગુરતેગો કરતું ફરતું નજરે પડતું હતું. ત્યાર પછી ઘોડાની જગ્યા મોટરે કાર લીધી. કુંકર્માં વીલ્યમ તેણીને દસાવી, બોલાવી, રમણી મોરી થવાની વાદ જોતો હતો. અંતે ત્યારે તેણીની અક્ષરમાં વર્ષની સાંસગીરી વિતી ગઈ ત્યારે તેની ધિરજ નો અંત આંગ્યો અને તેણે તેણીનાં દાયની મોગણી કરી, જે મંજુર થઈ અને હમણું થોડુંક થયું તેમનાં સગન થયાં છે.

+ x +
2

ઉપર જણાવેલા દાખલાનાં તો વીલ્યમને એકજ દાયકો, દસજ વર્ષ, થોડાવું પડ્યું હતું. પણ આપણાં કર્માં આવેલા નોધારકાસદેરની એક ઢોળે પોતાનાં બધપણનાં આચક સાથ સાદીનાં ગાંધી જોડતાં મહોજતી જઠારમાં વધારે વિચિત્ર સંજોગોમાંથી પસાર થયું પડ્યું હતું.

હમરે પુગરા આગમજ આ જિને માખાપ સાથ પોતાનું વતન તત્રવાની, અને વ્હાલા આ સાથી વિપ્રુષ્ટ પડવાની દરજ પડી હતી. દમ્બેજ બનેછ તે પ્રમાણે આ જીવાન જોડાંજી ચીટી પરીધી પોતાનાં મન મનાવવાનો જ-રોજસ્તકર્થો

હતો. પણ તેણીનાં માખાપની તોશારીને સગમે હોય, કે તેણીનો પતેડીક માલમ ન હોય તેથી તેણીને તે આચકનું એકગી પત્ર મલકા પાંચુ નહીં. એ પ્રમાણે કમનસિખ એન મુર પોતાનાં વ્હાલા આચક ટોમસ શીઝ ૨૬૩થી જણે હ-મેશને માટે જીદી પડી.

વતન છોડી તેણીનાં માખાપ નોધારકામ ખાવી વર્યા. જ્યાં તેણીની અત્યંત મોહક ખુબ સુરતીએ મણુક જવાન્યાઓને ખેંચ્યા. જેને પરિણામે માખાપનાં વ્યાજીને ઘણુ થઈ તેણીએ એક આગેવાન જમીનદારનો હાથ કબ્જા કર્યો અને તેની સાથ પરણી ગઈ. આ સગનનાં સગપણથી એક માજક પેદા થયું. જે ના જન્મ પછી થોડાજ દિનમાં તેણીનો ભરથાત મરણ પામ્યો. ત્યાર પછી બીજા સાથ પરણી પણુ તેણી બી તેવોને કાર્યો નહીં, તે બં મરણ પામ્યો. વળા ત્રીજ વાર સગન થયાં અને ત્રીજ વાર રંગપો આખ્યો. એ પ્રમાણે ત્રિસ વર્ષની મુદત દરમ્યાન આઠ વાર સગન થયાં અને આઠ વાર રંકાઈ, વિષવાપણનો પોષાક પહેર્યો છોડરો-અચ્ચો. હા, એકથી નેપીને અક્ષર થયાં. આ વરખાઉ મહીઆજી આઠ આઠ મહી થમાઈ, હરદમ દરનાવી, અક્ષર લાડકાં ખચ્ચોની અલગાર જગાડી, હારી-ધાજી ગઈ હતી. ના, દરમીજ નહીં. નવમી વાર મહોજતી જઠારમાં હિમેલ્વાર થઈ, જમનની તલજગાર બની છે. આ વખતે તેણી ખરેખં નસિખવંત દરો. કારણ આ નવમો મહી તે કોઈજ નહીં પણ તેણીની જીવાનીનો આચક, ટોમસ શીઝરજ હતો. જે જિઆરો ખારની નાસિખા-સીમાં દેશવરો કોઠારીને હમણાંજ, ત્યારે એની મુર આઠમાં મહીને દરનાવીને છુદી થઈ, ત્યારે, નોધારકામ ખાવી પુગ્યો હતો. આવી રીતે આ બે વ્હાલાંઓને પોતાનાં મનની મુશાક પાર પાડતાં ત્રિસ વર્ષની સાંબી મુદત મહી થોડાવું પડ્યું હતું.

મણીપુરના મહારાજ

(હિન્દુ રાજ્યસ્તાનનો જીનો રંગ.)

(નવલકથા)

સંપનાર:—કવિ હાવાનીશંકર નરસિંહરામ,

(ગુણ અઢી ચોથ)

“સાથે અધારોસ્વર્ગ” જીવનમાં.”

“દેવ” જીવન અધારોસ્વર્ગ “દેવ”
 હીમાં ગોલીએતા: “જાવલીની કુંપડી”
 માં પ્રવેશ કરતા જાવલી: તરફ ગોલી
 જાવલી સાથે પ્રમાણમાં કુખી ગયો. રાજ્ય
 મંદિરની અલોકિક પથ સુકત રમના અને
 એકાંત વાસને આનંદ આપનારા “જાવલીની
 કુંપડી” ના દીવાલના કંઈક તથા તેમાંથી એકીબા
 કરીને અતિથિઓને આવકાર આપનારા ઉચ્ચ
 માં દીરનાં એનેરી કળાથી સુશોભિત ચપલા
 શીખરે જાણકાર સ્વેત રંગનાં ગુપ્તને અને
 તેને લખતા કોતિ રત્નોની કાંઈક આજી જાણી,
 એ દુરના દેવીરતાં આ આજીએ કરીને
 તેની અર્પણ આજીએ આજીએ વધારે
 આજીએ જોવાની અને આજીએ વધારે
 આજીએ જોવાની આજી રાખી હતી. એ
 આજીએ અને એ આજીની આજી “જાવ
 લીની કુંપડી” ના દેવી દરબારમાં જાવ
 થતાં તેણે જાણીત સુધેથી જોઈ.

રોગમાં પેળ અને એથી અંત આજી
 સુશોભિત પેળા કુંપડીમાં પ્રવેશ કરતાં પંથી

જોતાને વધારે પડતી હતી. એ પેળા અંકે
 કરતાં તેની કાઠીગીરીની પરિપૂર્ણતામાં અઢિયા
 લી હતી, અને તેની ઉચ્ચ પથ આજીએ કરે
 હતી. કાંઈ પેળ પર માં અને કાંઈ પેળ પર
 અજાણીનાં ધામાં આજીએ હતી.
 આજીએ મેડી વાળી પેળા ઉપર “દેવ”
 જીવન? કું, રક્ષણ કરનારા તરફ પેળાઓ સુતા
 બેસતા, અને આસપાસની પીછા પીછી ઉંચી
 ટેકરી ઉપરથી આવનારા અતિથિઓ અને માં
 જીઓ પર નજર રાખતા. સોળિ સાંઘવાંતાં
 સુંદર દેખાવાં નિહાળતાં અને સંજ્ઞાની સ્તુતિની
 સ્તવનો ગાંધેનાં કાંઈક સમજાવતાં આજીએ હતી.
 સ્વેત: ગુપ્તનાં ધોળાં ધામાં પર ઉજ્જ્વળ
 આજીએ કાંઈક માં આજીએ રેપેરી પ્રકારમાં એકાંત
 આજીએ રાખીના રાજ્યમાં સંત: સાધુઓ ક્રિતજ
 દયનું સુખ લેતા એ સુખમાં ને સુખમાં રિષર
 અને કરીને સુતા, અને રામ સુખના સ્વર્ગમાં
 પડતી હતી.

“રામજીવન” માં જાણત, ચલાત, સુખ
 દરબારની ઉચ્ચ અને દેખાવ દેખાવા, ભરે
 હતો. રંગેરંગી પથરમાં કોતરેલી કાંઈક
 કળાથી, અને ઉત્તમ કિલ્લાજાને આધારે

મનની એવડી એવડી કંમનથી આ પોળનો
દેખાવ "હૃદયન" નો પોળ કરતાં અધોષક
હોતો. તેના પર માઠ મેડી હતી. અને તેના પર
રાત્રી દિવસ નિયમિત રીતે "એવડી" વાગતાં
અને આ દેવમંદીરમાં વસનારાં એકાંતવસ્તી
જોના મંત્રને રંગમાં ઉત્તેજન આપતાં હતાં.
દરેકની ઉંચા અને અતી પહેળીય પ્રાંતનારા
જોડલા, હારની દોડીઓ પર તરણવળના
રંગપૂતો, સાધુ પહેરેગોરા પહેરા ભરતા
અને મંદીરમાં દાખલ થનારા ભારીક વાતજ
નોને "સહે પધાર્યા સ્વર્ગ" સુવનમાં
એવે આવકાર આપતા હતા.

સ્વર્ગ સુવનના પહેરેગોરાના આવકાર
સાથે પોળમાંથી આગળ વધતાં મોટું વિંચળ
મેઘાન આવતું. તેમાં તહેવાર ટાંકણ પર અને
ઉત્સવો ઉપર સુરાહના ભક્તીયાન લોકોનો
મેઘા ભરાતો હતો. સધળો મેઘાનોમાં
આ મેઘાન મોટું હતું અને તે
સાંદની ચોક ના નામથી જોળખાતું
હતું. તેમાં જીવાણી વૃક્ષો સુમધીયાર પ્રુપ
હોડવા અને લીલા પાંદડાંથી લગેલી અને રંગથી
ભરેલી રહેલી ડાળો, અને રંગ ભેરગી પુષ્પોથી
મધુરમ મતી રમણીઓ નમતરિને અતિથિને
સત્કાર કરવાને ઉભા હતા. તે ઉપર માળ કરીને
વિશ્રામ પામેલાં પુરુષો ત પોણે વાળો અને
કોમળ કંઠ, વાળા પંખિઓ, નાના પ્રકારના ગીત
માખને પરાણોએને વધાવી લેતાં તથા સિતળ
રેકરીઓના સિતળ શીખરો પરથી અને તપો-
વનમાંથી આવીને મંદમંદ થને મધુરતા વાળા
શીતળ "વાણી" વાસીઓનાં પરીશ્રમને સાંતી
પ્રમાણવાને, તેના પરસેવાને સુધીને "સહે
પધાર્યા સ્વર્ગ" સુવનમાં, એવા સંગીતક
ભાવથી વાતો હતા. આ વિદોષીક "સાંદની
ચોકના" વનસ-તાની વચમાં દ્રાક્ષનાં મંડપો
માધુમ પાતા અને તેને વિદોષી રહેલી દ્રાક્ષ

વેલીઓ તથા તે પર આવેલાં દ્રાક્ષનાં મુખમાં
જો પ્રવાસીઓનાં મુખમાંથી પાણી હોડાવતા,
તે જોડને આપણા કુષાલુર તીર-દાગની આંખો
અમંકી તે તોડવાને હાથ સગવળ્યા, પણ પવિત્ર
સંકુ પુરોતે અપણુ યથેલા આ રસ-ભર્યા
પદાર્થ પર છુટ ચકારતાં તેનું અતઃકરણ
અટકી મળું.

આ વનચંદ્ર વચાવ્યા પછી "સ્વર્ગ"
સુવનમાં આવનારા યાત્રાળુઓ અને અતિ-
થિઓને આરામ આપનારા આશ્રમ સ્થાનો આ-
વતાં તેમાં દાખલ થવાના દૈધ્યમાન દરવાજા
પર "સહે પધાર્યા સ્વર્ગ" સુવનમાં
એવા આવકાર હાથ સંબંધે દેવનાગરી લીપીમાં
મોટા મોટાકાર અક્ષરોથી કાતરેલા હતાં. એ
સંબંધે આપ જાતીમાં પ્રામિત કાળથી આસતી
આવેલી આતિથ્યપણની નીતિ રીતિને અત-
સરનારા હતા.

આતિથ્ય સત્કાર આપ લોકોનાં મુદોમાં
અને સાધુ સંતોના એકાંત મોમાં કે તપસ્વિ
પુરોતે તપ કરવાના તપોવનમાં પશુ પશુપ-
થી એક સરખો આવેલો છે. પ્રાચીન કોળમાં
દેવ પૂજા સરખો આતિથ્ય સેવાનો મંદિરો
હતો અને એ મંદિરો વડે કરીને ખીળ દેશની
ગાંધે સુરાટ દેશ પશુ મગરી ધરાવતો હતો.
ખંડિતપણની મનજીત ગાંઠ બાંધનારાં આ
આતિથ્ય સત્કારને માટે એ દેશની સ્વતંત્ર બૂમી
સાંપ્રત કોળમાં પશુ ખીળ દેશો કરતાં પ્રેષપણ
દાખલ છે. સુરાહના સાંદોશો, જંગીરદંશો
અને પુષ્પશળી મનચાન પુરોતે પરમાર્થ સુધિથી
બધાવેલાં આ આશ્રમ સ્થાનોમાં દેશી પરદેશી
યાત્રા કરવાને આવનારા યાત્રાળુઓ આરામ
લેતા અને ખીળ પ્રવાસીનો પોનાનાં પ્રધાસનાં
પ્રધાસને અંગ પાળતા હતા.

આપણો તરણુ ચોધી આ "સ્વર્ગ" સુવન
થી કેવળ અંતરે હતા; પણ બાંધાળા

સરદાર, અને તેનો હુધાવર તીરંદાઝ સાથે આ-
આશ્રમ રથાનથી અગ્રપથ ન હોતા. તેની
એળખાણ પીઠાણના અનેક જણોએ આ ઠે-
કણે હતા. દરનામમાં દાખલ થતાંજ
“સલે પદાર્યા સ્વર્ગ” લુવનમાં”
એના આવકાર ભરેલા શબ્દો વડે કરીને આ-
પણા આ પરાણાએને દ્વારપાળે આવકાર દીધો.
તેના બદલામાં તેઓએ પોતાના માથાં રહેજ
નમાવીને “જ્ય રામ” શબ્દથી તેનો ઉપકાર
માન્યો. એટલામાં દ્વારપાળની મદદમાં ખીન બે-
સાર તરણ પુરેથી પરાણાએને ઘોડાપરથી ઉતાર-
વામાં તથા અશ્વેને તબેલામાં બાંધવાને મદદ
કરવાને માટે ત્વરીત રોડી આવ્યા. મનમાં જરા
પણ સંકોચાયા વગર જણે પોતાનું જિરામમદ
દોષ, અને પરાણાગત કરનારા જણે પોતાનાજ
પરમ રનેદી દોષ, એવું ગણીને પોતાના અ-
શ્વોની લગામે મદદગાર મિત્રોના હાથમાં સોંપી
અને પોતાને માટે તૈયાર રાખેલા ઓરડામાં
ત્યાંના ભોખીયા સાથે દાખલ થયા.

આ ઠેકણે ઓરડા અને ઓરડીઓની દાર
ની દાર લાગેલી હતી તેમાંના કોઈ એક માળ ને
કોઈ કોઈ તો બે કરતાં પણ વધારે માળ ધરાવતા
હતાં. તેમાંના એક મનપસંદ માળના
ઓરડામાં પ્રવેશ કરીને પોતપોતાના પલ્લેસાં
વસ્ત્રો ઉતારીને વગરપણી પર સુકચ્યાં,
અને વનમાને આપેલી દુધ આપે એવી કાંચી
વાડી વણતરની પેટાંના ઈનની ગરમ કામળીઓ
તથા ખીન કપડાં લેતા પહેરી એટ્ટીને
આગળથી સળગાવી રાખેલી તાપણીની આસ-
પાસ ટાંગી વંજીને બેઠા. આપણા તરણ ચેત્ષાને
અને ભાષાદાર સરદારને તાપણીના પ્રસાદે કરીને
પોતાના ચરીરમાં થોડી ધણી દુઃખ અણવાનો
જરર હતી.

પરંતુ તીરંદાઝ સાદેખતે એવી દુર-
ગ્રામીની આવશ્યકતા ન દોતી, કારણકે તેની દો-

જરીમાં જરરાગિની પ્રચંડ જવાળા અહોનીષ
સળગતી રહેતી, અને એ જવાળાનો તાપ
શાંત કરવાને માટે વારમવાર વાંધણું દેવતે
કરીને પવિત્ર થયેલા અન્ન પકવાનો અને મિષ્ટ
ફળોની આહુતીઓ આપવી પડતી હતી, એ
આહુતી-બળીદાનનો ભાગ થતાંજ તેની શાંત
દોજરીમાં સુનેહનું બંગાણું થતું હતું.

આપણે જોઈ ગયા પ્રમાણે સાંધકાળે
કાપેલા અગ્નિદેવને શાંત કરવાને તે પાવનમાં લખી
રહેલાં પાકાં ફળોની આહુતી આપી હતી; પણ
તેથી તે પ્રત્યક્ષ દેવને જોઈએ એવી તૃપ્તિ થઈ
નહોતી. તેનો જરરદેવ ઘોડા ધણી બોરાકથી
શાંત પામે એવા ન હોતો. તેને તો ધી સાકર-
ના રસમાં કુખી અપેલાં પકવાનો આશગવાની
દેવ પડી હતી, અને એ દેવ તૃપ્ત કરવાને માટે
તે આતુરમંદ થયો હતો. “સ્વર્ગ લુવનના”
ભજનાસવનાં સભા મંડપમાં એકા પથેલાં
જંગમ-જોગીઓ આ વખતે બેઠતી રસમાં
બીજાઈ ગયા હતાં. તેમના ભજન કીર્તનની
ધુન્ધળી, ઘંટા, શંખનાદ, ઝામરા અને તુરાઈન
રણકારથી સ્વર્ગ લુવનની અને તેની આસપાસ
ની દવા ગાછ રહી હતી. તેજ ભક્તિ રસના
ચાંતી સચક ટાંકણે આપણા તીરંદાઝના
પેટમાં અગ્ની દેવે ઝગડો મચાવવાની તક લીધી
હતી, તેથી તેનું તાપણીમાં અને વાતચીતમાં
જરા પણ લક્ષ નહોતું, પણ આ બળવાબાર
દેવનો બળવો કપી રીતે દવારી દેશે તેના ખ્યાલ
માં તે દેવો. આ સજ્જો બેઠેલા ભાસાદાર સ્વાર
પામી ગયો, કારણકે તેનો તે નાડી વેદ હતો,
પણ તેનું આપન કરવાની આ વેળા ન દોતી.
“સ્વર્ગ લુવન” સરખા તીર્થદોનમાં આવી
ને ભક્ત મંડળની ગેટ લીધા વગર ભોજન
કાળ ચુખી એકાંત ઓરડામાં બેસી રહેવું એ
બેઠતી આવનાવાળા ભાસાદાર અને તાટુકુખિના
તરણ ચેત્ષાના મનમાં અગેજ લાગ્યું. ભાસાદાર
સ્વારની માફક તરણ ચેત્ષા પણ જાતના વાજે

આસનાની સુદતાની આશયથી જ્યેષ્ઠ યોગ
પણ નમુના અવાપિ કાળના યોગથી સમસિકાના
અનુભવી આર્થશાસ્ત્રીઓને અને વિદેશી જોને
પણ વિસ્મયકારક લાગે છે.

“ધર્મ” અને “મુક્તિ” મનુષ્ય માત્રને
જ્ઞાન દર્શાવનારા ચિન્હો રૂપે અને “લજ્જાના
લય” માં ભક્તિ કરવાને દાખલ થનારા
ભક્તિવાન પુરોએને આ લોકને પર લોકનું
શિક્ષણ આપનારાં સત્ રૂપે હતાં. ધર્મથી મુક્તિ
મળે છે, અને મુક્તિ મેળવવાને યોગ્ય થયેલાં
મુમુક્ષુઓના ધર્મ યાજ્ઞ થકે છે.

આ યોગમાં પેદા પછી વિશાળ યોગ
આવતો અને તે નકશીદાર ન્હાની આકૃતિની
દહેરીઓ અને રીપાપમાન દહેરાંઓથી ભરાઈ
ગયો હતો. આ દહેરીઓ અને દહેરાંઓમાં
“સ્વર્ગ ભુવનના” સંત સાધુઓના અને
બકિત રસનું પાન કરીને ભગવત પદ પામેલા
ભક્તિવાન પુરોએના શોભાપમાન પૂતળાંઓ
સ્થાપિત કરેલાં હતાં. તેઓ જોઈ પરમ પુરુષાર્થ
વડે કરી ધર્મથી મુક્તિ અને મુક્તિથી આ-
ત્માનું અખંડ કાળનું સ્વતંત્રાપણું-કુટાપણું,
મેળવીને અવિભક્ત કાળના આર્થ લોકોને દર્શાવત
આપવાને મુક્તિ માન હતાં હોય, એવો સંકેતીક
ભાવ સુચવતાં હતાં.

લજ્જાનાલયમાં દાખલ થનાં પહેલાં એક
બીજે એક પસાર કરવો પડતો અને તેની
બોંપર રંગબેરંગી આરસ પદ્મજુના ચોસલાં
પાયરેલાં હતાં, અને તેમાં સાથીઓ, મહમંડો,
તથા એવા અનેક આકાર તો પાડેલા હતા. એ
ચોસલાં અને તેમાં પાડેલાં ચિત્ર વિચિત્ર આકા-
રનાં યંત્રો સાથે તેપર પોતાના નામે અનેક
કહિવાચારી માત્રાજીઓ અને ભક્તિવાન ઓ
પુરોએ ચોતપોતાને ખચે કાતરાંબ્યાં હતાં.
તેપર મદને પુષ્પશાળી અને પવિત્ર સાધુસંતે
અલ્લકારી તે નામ ધરાવનારાઓ પાવન યાય છે
એવું માનવામાં આવતું અને આવે છે.

“લજ્જાનાલયમાં રામ ભાકિત.”

મેં અપને રામકો લજ્જત, દિન રાતરે.” (ટંક)
ખેતી કરે નહિ ખનીજ નહિ ખડિરે,
રામકો લજ્જત તે મેં ખેડે ખેડે ખાઉરે. મે.
રંગ ન રંગુ સિયાની ન સીહુરે,
રામકો લજ્જતમેં રંગે રંગ પીંહુરે. મે.
જખલા લીહારી હાં, મેં સુયાકી બેહરે,
તખલ કશીહાં મેં રામસેં સનેહરે. મે.
કહેત મધુકદાસ, મુતું નર લોહરે,
રામકો લજ્જત ખિનું, મુક્તિ ન હોધરે. મે.

એક પછી એક રૂપેરી ચાંદનીમાં પ્રકાશતા
વીશાળ ચોકમાં આવેલાં મંદીરો અને ન્હાની
દીવાલોમાં દાખલ થવાની બારીઓમાં પ્રવેશ
કરીને આપણા પરદેશી ધરોણુઓ ભક્તિ
કરવાના ભજનાલયના દારમાં પેદા. આ દાર દર
વાળાને દેખાવ આપણે જોઈ મયા તે દરવાજાના
કરતાં વીશેષ દે દિખમાન અને દમામદાર હોતો.
તે તરેહવાર જાતના આરસ પદ્યરથી આવ
શીલ્પ વીધાને આધારે બાંધેલા હોતો. તેનું
નકશી કામ નજર ચાલી જાય એવું હતું. તેના
ખાતે ટોપાપર “ધર્મ” અને “મુક્તિ”
ના અક્ષરકાર મુક્ત સ્વેત આરસ પદ્યરના
પુતળાં આવેલાં હતાં. એ પુતળાંઓ આવ
શીલ્પ કારીગરીના અભેદુષ્ઠ નમુના રૂપે હતાં.
તેમાં મનુષ્યપ્રતિનું એકપણું સર્વોચ્ચ સમા-
યેલું હતું. આજનાં કરતાં તે કાળે આર્થ શિ-
લ્પકો કાંઈક હોવા પ્રમાણે હતા, અને તેવા

“સાજનાલાયની” ઉચરણી ઉંચી હતી. તેના શોભાપમાન શંકુ આધારના શિખરો દિમ-ગીરીના શિખરો, સમાન શરીરાજના રહેરી પ્રકાશમાં સ્વેતરંગી ધ્વજ સાથે શોભતાં હતાં. તે ધર્મપર રામ-રાવણના પ્રખ્યાત યુધ્ધમાં વસુધાએલા વિજયી થોધ્યા, હનુમાનજીની આકૃતિ પાડી હતી.

“સકતલય” ના ભક્તિ મંડપના બાજુમાં કોઇજ મથા ન હોતી.

“સરદારગઢ” ના સરદારો અને સુરુષ્ટના નાના મોટા જાગીરદારો તથા શ્રીમંત શ્રધ્ધાળુ પુરોહિ, આ “જાવણીની કુપડી” બધી પોતાના હાર હાથ અનેક સર અવસરે લખાવતા અને તેને લીધે આ અસૈદ્ધિક મકાનની આખા દીર્ઘા અભયપ્રી સરખો વખારો થયો હતો.

આ ભક્તિ મંડળમાં એકી વેશાએ હનુર બારણો અને તે કરતાં પણ વિશેષ ભક્તિ કરનારા ભક્ત જનો એકઠા રવી રાકે એટલો સમા સ હતો. તેની સ્વેત અઘ્ધક ધતી આરસ પત્થ રની પ્રીસાળ દીવાલો પર અને તેના કુપડેને મંડળ પર રામાયણ તથા મહાભારતમાં પંકાવસા નથી, મુનીગનો; સાધુ, સતો, રથી મહારથી, રાજા મહારાજઓ, વન ઉપવનો, પદા પવેતો, અને એવાજ ઇતિહાસક જનાવોના ચિત્રો, ચિત્રવિદ્યામાં ચતુરાઇ દર્શાવનારા શાસ્ત્રી-ચિતારાઓએ ચીતર્યા હતાં. આ ચીતારાક ચિત્રોથી અને મહારથ મદદમાં જનોની યુત્તિઓથી પ્રાચીન કાળના પુરાણીક જનાવો અને દેખાવો રમણ યત્ર, અને એ રમણ વડે કરીને સ્વર્ગ સુવનના સાજનાલાયમાં આવનારા ભક્તિવાન પુરોહિના અંતરે પ્રર મન્યુત અસર થતી હતી.

સ્વયં, મધ્યાન, અને સાંજના “સાજનાલાયમાં” ભોજન લીધા પહેલાં જાનનાયે ભક્ત મંડળ ભેગું મળતું અને “જમરામ” જય સ્તુતી” જય સીતારામ

એવા મંગળ શબ્દ ધોરાથી “સ્વર્ગ સુવનના” શીત સ્વગનો શાન્તિ બરેથી દવામાં અર્પીત થતી હતી.

રામ એ સ્વકુળ લુપ્ત છે, અને તેથી કરીને આયે જતના લાગ્યે જતીના લાગીઓની પ્રેમ ભક્તી બીજા ધર્મ-પથ કરતો “રામ સીતાના” ભજન બંધી વિશેષ હોય છે.

ચંકર મુતની સાથે વેતનવમત મિશ્રીત કરી તે રામ સીતાનું ભજન કરવાને માટે “સાજનાલાય” રચાપિતે કોણું હુંડું, અને તેમાં દાખલ થનારા સ્વધર્માભિમાનો લોકો “સકતમંડળ” નામે જાણખતા હતા. હરી અને હર એકજ છે. મત પ્રમાણે અને જોડા ભેદ એ કેવળ અગાન છે, અને એ અગાન ધનવાને માટે ધર્મ સંગ્રહ, મદાવવાને માટે જ પુણ્ય રાનીઓ. “સકત મંડળ” સંત મહારાજો હુણું હુંડું.

તે પુણ્ય વગર આ ભવ સાગર તરીકે કાતું નથી, અને એ ભવસાગર તરફ વગર મોક્ષપદ પમાતો નથી, એટલે “સંત મહારાજ” જુ શિશાસુત્ર હુંડું, અને એ શિક્ષા સુજનો આધાર અનેક મત મતાંતરના અગામાં પડ્યા વગર કેવળ સ્વેચ્છાધિક ધર્મને અનુસરીને તેથી શિક્ષા “સ્વર્ગ સુવને” સંત મહારાજના કાષે અપાતી હતી. એ શિક્ષા સુવાનુસાર જાગી જંગમે અને બીજા સેકો અને હનુરો બદલાયેલ. દશા ભોગવનારા શિષ્યો સંત મહારાજની સેવામાં હાજર રહેતા. યુગસંજ પુણ્યની ગાદીને માન આપતા, અને પ્રમાત્ત મધ્યાને તથા સાંજે આરતી કૃપ, અને આરાધના પણ ત્યાં આજીજ થતી હતી. એવી સંત મહારાજની શિક્ષાથી ધર્મ એખતા વધી હતી.

રામ સરખા પરમ પ્રતાપી, પરમ એશ્વર્ય-ત પરમ પુરુષના અને સીતા સરખા સતીના નામ રમણથી આયે જતી પુણ્ય પ્રવનમાં

કાંઈકના તોફાની તરંગો ફેટકેક ફરતો ફડા પડ્યા હતા. તેના પેટમાં જુખથી કુરકુરીઆં ઝાલતાં હતાં, તેથી જાણે રથસંગ્રામમાં લગાઈ ના શ્રમથી હાર પામીને નીરાશ યજ્ઞને લોચ પર યોધો પડ્યો હોય એવી રીતે તે પોતાના ખીજાનામાં વ્યથા હતો. તેના અબ્બવો દસન ચસન કરવાને બદલે અચકત યજ્ઞને સ્પીર પડ્યા હતા. તેના પર હમણા નિંદ્રાદેવી કોપી હતી, અને પોતાની જાણુ યજ્ઞિતથી તેની યજ્ઞિતની ગતી રોકી હતી. તે પાડાની માફક ઘેરતો હતો. તેના ઘેરવાના અવાજે કરીને ખાસપાસની ઓરડીમાં સુતેલાં અનાથ બાળ બચ્ચાઓ બહાર ઉઠ્યાં હતાં, અને બાંધની ચીસો પાડીને કેટલાંક ભોળાં મનુષ્યો સંત મહારાજાનું નામ સ્મરણ કરીને સ્થાપતા મંગતાં હતા. એવી કુંભકણું ઉંઘમાંથી આપણા મિત્રાએ આ એકી તીરંદા અને જાગત કરવાની કોચીસ કીધી. ખુજ ખુજો પાડી અને ટાંચા રોળી કરીને ટંદોળી જોયો. આ તાદ્દાળીક લિપચારોથી તે ઉંઘમાંથી બે બાકેશ, અને મુનિજીત ધારણ ક્યું હોય તેની માફક ટગર ટગર જોવા લાગ્યો, તથા જગાસા પર જગાસા ખાતો પેટ લજી હાથ જતાવીને દુધાની પીઠ સાનમાં સગમવી. એટલામાં રાત્રીના જોગનનો ઘંટ ગયો. ઘંટ સાથે દરીદરની હાક સંભળાણી. સ્વપ પાકના ચોક્કમાં પત્રાળી પડી. જેમાં પડવાને બને મીઠ વનરો પીરસાણ, પત્રાળોઓની પાસેપાસે પ્રકાશમાન હીપક પ્રકટયા, અને અગરબત્તીઓ એક પછી એક સળગાવી. તેની સંગીથી જોગન લેનારી મંડળીની દુધા ઉધડી ખાવાની સ્વી જાગત કરી. આપણા પ્રવાસી પરાણોઓએ પણ સુખ્યા વાલની માફક પાક પડવાનો પર દાખ માયો, સખાઓ દુધા દેવીને શાંત કરવાના પ્રયત્નમાં પડ્યા. એ પ્રયત્ન થોડી વારમાં રૂબરૂ થયો. દુધા

દેવીને પ્રસન્ન કરી, જ્યાં દેવના બળવાને ગુર મહારાજના પવિત્ર પ્રસાદે કરીને દુધાની દીધો, હરાવી દીધો. એ જીતથી લગન બુધ્ધ માં ભાગ લેનારી મંડળીઓ "જય રામ"ની ધોષ કીધી, અને પોતે પોતાના ખીજાના પર નિંદ્રાદેવીનું ધ્યાન ધરવાને પહોંચી ગયા. આ ભોજન પ્રુધની ફતેહથી કેટલાક તરંગી યોધાઓ તાન પર ચઢીને તાનસુનની માફક તચ્ચુરાના તાર ચલાવીને હરી રસના તાન ટંખા જલધારવા મડયા. કેટલાક હોઠ અને ચલમ કુકીને કુમ્મ પાન કરવા અને કેટલાક સુખ નિંદ્રાની ખુમારીને વશ યજ્ઞને, પરમ શાંતી સુખ લેવાને માટે પથરા પર પડ્યા. પેલા પરાધિન પ્રાણીઓ પણ પોતાના પેટના જરૂર દેવને શાંતી પમાડીને પ્રસીધ્ધ એલના સ્વપ્ના જોતાં નીંદ્રા દેવીની ભક્તિમાં પડ્યા પણ આપણા તરુણની ઉંચ આજના જ્ઞાન'દે' ઉદાડી દીધી, હતી. તેણે અગાન રૂપી અગાધ નિંદ્રામાંથી જાગત યજ્ઞને, પાસેના કીર્તિચંડના, અરુણામાંથી આવતાં મગનપર લક્ષ લગાડ્યું હતું.

એ જાગન આ પ્રમાણે હતું.

(કાફી)

જીવના હે દિનચાર, બંદે રામ સમરસે (ટક)
 રાલત દેખી ફિરત દિવાના,
 ભટકેત મૂઠ ગમાર. બંદે ૧
 ધન જોખન બાદલકી ઝાંચા,
 જાતાં લાગે વાર. બંદે ૨
 કાલ કેચળ ફિરત શિર ઉપર,
 પકેડેંગો સાંજ રહવાર. બંદે ૩
 કરી સત્સંગ લગ્ને રહુનંદન,
 ઉતરોંગે ભવ જલ પાર. બંદે ૪
 સખી રામદાસ લગ્નેસિયાવરક,
 માસ ઉસાસ સંગાર. બંદે ૫

(કૈરવી)

કાનર સોવત મોહ નિશામહ,
જગત નાહિ કાલ નિયરાના કાનર. (ટીક)
પ્રથમ નગરાં સ્વેત ફેરામી,
હુને શ્રવણુ સુને નહિ કાના.
ત્રીજે નેત્ર દષ્ટિ નહિ સુઝે,
આઈ ગંગા સોહિય પરવાના. કાનર.
હાથી છુટા, ઘોડાલી છુટા,
છુટી ગયે સખ માલ ખજાના. કાનર
જરિંગા રહેર ખાર નહિ લાગા,
ફુનિયાં હો ગઈ સ્વપ્ન સમાના.
ભગવતદાસ થઈ ગતી સખકા,
ભજલે હું સતો શ્રી ભગવાના. કાનર ૩

આ ભક્તિ રસની સ્ફેરીઓની અસર તરફથી
ચોધાના મરત અમ્મ સરખાં મન પર પડીને
તેમાં તેનું મન તસ્લીન થયું, અને એવા તસ્લીન
થયેલાં મનની સાથે તે સ્વપ્નમાં પડ્યો, સ્વપ્ન-
માં પશુ એવીજ શુભાં યથ, અને તેના તેજ
મધુર યજ્ઞોને તેના કાનમાં ઝલ્લઝલારૂ થયો.
એ સંત સમાગમનું, સાધુની સેવાનું, તિથિ
ભજનનું તાત્કાલિક રૂળ છે. અને એવું રૂળ
આ અસાર સંસારમાંથી પ્રારબ્ધ યોગે કરીનેજ
પ્રાપ્ત થાય છે.

મકરણ ૮ મું.

“ પ્રભાતનો પુજારી ”

“ ભજનભગા તમફુલદરા ”

“ હો ગણ હમ ભવા હજારા ”

સરોરાગની સંત રૂપેરી કીર્તી રાત્રીના ચારે
હર પ્રકાર આપી આપીને ઝાંખા પડવા લાગ્યા.
આઓનો પ્રકાર મંદ પડ્યો, અને સચિતા ના-
ભણ ભગવાનની પદરાપણી થવાની અગમ
ચેતીમાં કુકડાઓએ નેજામદારોની પેઠે નેજા

પેકારવા માંડી. પંચરંગી પંખીઓએ પોત-
પોતાની ભાષામાં પરમેશ્વરની પ્રાતઃકાળની પ્રાર્થ-
ના લખવા માંડી. ચક્રાંશોએ ચક્ર ચક્ર કરીને,
કાપલોએ કોમલ કંઠથી ગાન કરીને, ખુલ ખુલો-
એ રીલ ખુલ થાય. એવાં ગીતો ગાઇને અને
ખીલ વિધવિધ પંખીઓએ સીસોલી-સરખા-
સ્વરોથી શુભરવ કરીને “ સ્વર્ગી સુવન ”
ની શીતળને શાંત હવા ગમવી લીધી. શીતળ ને
સુંદરમય પવનની મંદ મંદ સ્ફેરીઓથી ઉઠવા
મોજાઓથી પશુ પ્રાણીયોના તપેલાં
મગજ સાંત કીધી. સાવતા નારાયણ ભગવા-
નના રથને ચાલવાના રસ્તાપર સિંદુરીઆ
કાંઈ આજા પીળા રંગના સાથીઆ પુરીને
સજ્જાએ પોતાની પ્રસન્નતા પ્રગટ કીધી. સર્વ
ભગવાનને આવકાર દેવાને ભણે સુષ્ટા અને
સંપ્તિના પ્રાણીઓ ઉત્સાહી થયાં હોય, એવો
આનંદ યુક્ત ખજાણાટ થવા લાગ્યો. એ
ખજાણાટને લીધે સુષ્ટી સૌંદર્યતાની ભમતા-
ને લીધે સ્વર્ગી સુવનના સાધુ સંતો નીંદા
તણને રામ રમણ કરતા ઉઠવા લાગ્યા. દે-
વોમાં અખનાદ થવા લાગ્યા. ઝાલરો વાગ-
વા માંડી. પંદનાદ થવા લાગ્યા. ચોપડીઓ
તથા મંજળવાલ વાગવા લાગ્યાં. હરહર અને
સીતારામના મંગળ અપોદોથી હવામાં મોજા
ઉડાવતાં—સાધુ-સંતો અને પવિત્ર પુરોહિત રામ
ખાટ અને માન સરોવર સરખાં પવિત્ર ભજા-
રાય પર પ્રાતઃસ્નાન કરવાને જવા લાગ્યા.
કોઈ ખીજાના પર સુતા સુતા ને કોઈ કોઈ
ઉડતાં ચાલતાં પ્રભાતીઆં અને હરી કૌતંભ
ગાતાં હતાં. આપણા તરફથી ચોધાઓના
ખીજાનાની ખારી સામે આવેલા રામ ભટના
કંઠ પાણીની સપાટી પર થઇને આવેલા શીતળ
પવનની હાલે નીચલાં ઝીતના સ્વરો તરફ
પુરુષના તીર્થસ્થ કાનના પદમ સાથે અચકાયા.
તેના કાનમાં અણ અણારૂ થયો અને અરધી
ઉંચ તથા અરધી નમ્રતા અવસ્થામાં તે રામ
રસનું પાન કરવા લાગ્યો.

“ ગુણુ ગાત ધોખનીઆં ધુવેરે. (૮૬) ”

કહિકા ખાર કહિકા સાણુન

કહિસે ડાઘ છોડાવેરે,

જાનકા ખાર સુરતકા સાણુન,

નામસે ડાઘ છોડાવેરે. હરિ. ૧

હાથ છુટે અમર હોઈ ગયે,

તહાં બેઠું ગુણુ ગાઓરે,

નિર્મળદાસ મિલે સતગુરકં,

બહાર જગ નહિ આવેરે. હરિ. ૨

આ ગીતના શાંત ને મનોરંજક સ્વર ઉંધની ખુમારી ઉઘાડી દીધી. અજાન રૂપી નીંદ્રાનો માન રૂપી ગમ્યતાએ નાશ કીધો. આગસ વરહ-રીને પયારીમાંથી તરણુ ચોંધ્યો અને “ હરી-ગુણુ ગાતે ધોખનીઆં ધુવેરે. ” એ ગીતની કળી લલકારેનો—તેનો ગમ જોઈતો બારી આગળ જઈને કબો રહ્યો, અને ઝડપથી બારી ઉઘાડી નાખી, એ બારી આશ્રય સ્થાનના વિશાળ મોઢમાં પડતી હતી, અને તેની સામે દિપમાળના ઉંચા મિનારાઓ ઉભાં હતા. તે મિનારાપરથી ગમ કાઢે ને કિર્તનસ્વરો રહે પડ્યા હતા તેથી તે બધી તાજીને નેણે નેણું / પણ આ સમયે ત્યાં સર્વે સુખાચુપ હતાં. ધુવડો અને વનવાગળાં યિગેરે નિયામર પંખીઓ સવિતા નારાયણના ભવથી ખીનારાની ઉંડી કીનારીઓની અંદર લાસલ એસવાના ઉધોજમાં ગમ્યા હતા. માનરૂપી સુખના પ્રકાશની આગળ અજાનરૂપી તિમિર જેમ ઉજા રહેલું નથી તેમ દેવી પ્રણીતી આગળ આસરી પ્રાર્થિત, ટપી ચમતાં નથી. માન અને અજાની ને અનાદી કળથી વેર ચાલતું આવેલું છે, તેનું સ્મરણુ ચોંધાને થઈ આવ્યું એટલામાં બાજાદાર સ્વાર જગી ઉઠ્યો, અને તરણુ મેલવાને પ્રખાત સમય ના રામરામ કીધા. તેના જવાબમાં તરણુ પુર્યો

માયું નમોવીતે તેનો ઉપકાર માન્યો. તેઓ સાથે મળીને દંત ધાવના કીધું. તીરઅંદ સહિષ્ણુ પણ કુંભકરણની ઉંધમાંથી બગા ખાતાં ખાતાં અને આગસ મરહતા મરહ રાત્રીના ખુશ સ્વપ્નામાંથી ગમ્યત થવાને ખીલ નામાં બેઠા થયા. તેમણે પણ દંત ધાવના કીધું સલમ સળગાવીને ધુમ્રપાન કરીને પોતાના મ પોલાં મનને ચંચળ કીધું. એટલી વારમાં સ્વ-જીવનની ટેકરીઓનાં સિંખરે સવિતા નારાયણુ સેનેરી કિણેથી ચક્રચક્રીત થયાં લાગ્યાં. ટેકર પરતું ધ્રુમસ કિણેની ગરમીથી પીગળવા લાગુ ને જુરા ધ્રુમાડા સરખા આકારમાં ઉચે ચઢવા લાગ્યું. એ સઘળી સૃષ્ટિ સૌંદર્યતાની મોહિતીય આપણાં ત્રણે સુસાદરો મોહ પામ્યાં, અને સ્ના-પૂજા કરીને “ જીવણીની છુપડી ” ના જાદુગની જાંખી ઠરવાને સાધુ-સંતોની સાથે તેઓ પણ સાવધાન થયા.

પ્રકરણ ૬ મું.

“ છુપડીનો જાદુગર. ”

તરણુચોંધ્યો “ સ્વર્ગ જીવનના ” શાંત પ્રભાતથી સાંત પામ્યો અને સૃષ્ટિ સૌંદર્યતાના અવનરા દેખાવોથી અંગમગ્ન થયો. આવા રાજ્ય જીવનની સરખાં દેવજો અને મદિરોને “ જીવ-ણીની છુપડી ”. કહેવી અને તેના પવિત્ર સંત મહારાજને “ જાદુગરની ” સંજ્ઞાથી ઓળખવા એક તેના મનમાં આત્મવશી થઈ પડી, આ આત્મવશી તોડવાને માટે બાલકાર સરદારે તક કીધી અને કહ્યું. ”

“ બાજા મિત્ર ! તમે “ જીવણીની છુપડી ” જોઈને પ્રવચનોન આશ્રય પામ્યા છે અને હમણા વળી સંત મહારાજને જાદુગર તરીકે ઓળખવામાં અનવશી બાની છે એ તમારી સંમત ટાળવાને માટે તમને તે સંજ્ઞાથી યોગ પડે. છત્રીદાસ કહેવો જોઈએ, આજે મને

મુંળ પુરુષ પછી જેને સંત પુરુષો ગાદીપર આવતા ગયાં, તેઓ પશુ પરમ પ્રતાપી હતા. મુંળ મહારાજાનાં બાધિલા નીચમં પ્રમાણે કાંચી વંશના આચાર્યોને ગાદીપર બેસવાનો હક હતો, અને રામ પ્રતાપે કરીને તેમનો પ્રતાપ જેવો ને તેવો આજ સુધી જળવાઈ રહ્યો હતો.

પ્રમથપ અને રામથપથી “સ્વર્ગભુવન-ના” આ પવિત્ર સ્થળને શ્રેષ્ઠ પશુ મળ્યું હતું. રામ—મોકિરો અને જગીરદારો તથા રજપુતો સર અવસરે આ આશ્રમમાં આવતા અને એકાદ બે દીવસ રહીને પોતાના પાપ દર્મનો પચાતાપ કરીને શાંતી પામતા હતા.

કીશ્વાના પહેરેગીરો અને રદાણુ કરનારા રજપુત સીપાહીઓ દરરોજ નહાતો, દર અઢવા-એ “સ્વર્ગ ભુવનના” “રામધાત્ર” પર રનાન કરવાને આવતા અને ભજન કીર્તનના મીઠાવજમાં ભાગ લેવાને વિદાય થતા હતા. કીશ્વો “સ્વર્ગ ભુવનની” બરાબર

દીન ઉગે આવતાં હતાં, ભજનાસયમાં સવાર; મધ્યાન ને સાંજે કીશ્વાના રક્ષણ કરનારા રજ પુત સીપાહીઓની ટોળીઓ ઝાંઝ, પખાજ, કુમકુમી અને કીરતાવ, ડફ વીગેરે વાજીત વગાડતી, ભજન કરવાને આવતી, અને સંત મહારાજને રામરસના કિર્તનો શ્રવણ કરાવીને તથા શ્રુ મહારાજનો ઉપદેશ સાંભળીને કીશ્વામાં ભોજન કાળના ઘંટ થયા પહેલાં પાછી ફરતી હતી.

“સ્વર્ગ ભુવન” ના સ્વેત રંગના વાવ-ટા તળે વસનારી સાધુ સંતની ટોળીઓ જમા-તના નામથી ઓળખાતી અને એક ટોળી ઉદયપુર, જોધપુર, જયપુર, કાશ્મીર, નેપાળ વીગેરે હિન્દુ રાજ્યસ્થાનોમાં વર્ષની અમુક મુદ્દ તપર જતી અને ત્યાંથી સારી રામથપ પા-મીને તીર્થાટન કરતી કરતી લાંબી મુદ્દે “સ્વર્ગ ભુવન” ભણી પાછી ફરતી હતી. આવી કુકડી-ઓના સાધુઓ ઘરકરી, સીપાહીઓની માફક

તેઓનું મુખ્ય શાસ્ત્ર "રામ કથા" અને મુખ્ય ચર્ચા "રામચરિત્ર" હતી. અવંશાશ મળતા નહોતો ધોષને રામ કથાના પાઠ કરતા, રામ સ્તોત્ર બચુતા અને રામ ભજનમાં રાગ રહેતા હતા. રામ શબ્દ એ તેમનો મુખ્ય મંત્ર હતો. તેઓ અનેક કેદાજીની આવીને આ ઝુપડીના આશ્રય નીચે રહેતા હતા. તે છતાં જાગવીની ઝુપડીના નદુમરના નામ ઉપર તેઓ મરી પીટતા અને આંખના એક ઇસારામાં પ્રાણ અર્પણ કરવાને ખડે પગે સાવધાન રહેતા હતા. હમણાના મહાત્માની વય લગભગ એવી વર્ષની હતી. ધર્મ, ધ્યાન અને તપશ્ચર્યા વડે કરીને તેમનો માન મરતઓ વિશેષ હતો. જાગીર દારો અને રજવાડા પર તેમની ધાક એક સરખી હતી, અને એ ધાકને લીધે અરસપરસનો મમે એવો કલેશ અટકાવવાને તેઓ સમર્થને શક્તિવાન હતા. એવા મહાત્માના મહિમાની વાર્તા સાસાદાર સ્વરૂપે મ્હોડેથી સાંભળીને તરુણ પુરુષ પ્રસન્ન થયો, અને પ્રત્યક્ષ જાંખી કરવાનું, મુલાકાત લેવાનું. માન મળવાથી તે મજરી સાથે મળ થયો.

કોઇ જટા ધારી આખીઓ હતા, કોઇ લાંગોડી ભેર હતા. કોઇએ વનકળાપટ્ટેલાં હતાં. કોઇએ આડખ બાંધેલા હતા, અને કોઇએ મૂંગ ચર્મની અથવા કાંચગીની ગળાંથી પગનો ઘુટી સુધી એકત્રી કરીને પહેરી હતી. કોઇ આખા શરીરે ઉધાસ હતા. કોઇએ વૈરાગ્ય દર્શાવેલું વિભૂતી ધારણ કરી હતી. કોઇએ માથે મ્હોડી જટા બાંધી હતી, અને કોઇના શિશુ મુખપેલાં હતાં. કોઇ ઉઠારી હતા, કોઇ સંવાસી હતા, કોઇ રામી હતા, કોઇ વૈરાગી હતા, કોઇ ભગી હતા કોઇ રંગી હતા, કોઇ રામનાદી હતા, કોઇ બહા નદી હતા. એવા અનેક મતનાં અનેક તરેહના આચાર વીચાર ધરાવનારા "સ્વર્ગ ભુવનનુ" સેવન કરનારા સંત સાધુઓ હતા. તેઓમાંના કોઇ કોઇ મંત્ર પુખ્તા પગાડીને રામધુન કરતા, અને કોઇ કોઇ કંઈ સારંગીના સુરમાં "રામસોત્ર" બચુતા હતા. કોઇ તંત્રુરા અને મંત્રુરા વગાડીને ગુર મ્હારાજને રીઝવતા, ને કોઇ વગી લાંબા સુરથી "રામ સીતાની" સ્તુતીના ગીતો લલકારતા હતા. કોઇ કોઇ મુંગા મુંગાં હરીસ્મયું કરતા, અને પેતાના આત્માનું ધ્યાન મરીને અખંડાનંદ ભોગવતા હતા. સંધર્ગા લોકો ઉલ્લાસમાં હતા.

હિન્દી ભાવ—

(વિરવ)

ચાકો વેરી હેરી પટીના, ચાલે હરી સુમરન
કયા હોના (૨૬)

હાંત માંગે બેઠત માંગે, માંગે સખકે ભોના,
બુખ લગે તજ ભોજન માંગે, દો રેડી ઝાંર
દોના ચાકો ૧

ખાસા આ મહમુદી ગાંગે, માંગે નરમ બીછાના,
આંખ ખુલે જળ તીરીયાં માંગે, યોગ કહાંસે હોના.

ચાકો. ૨

હલખલ કરત શીરત જગમાંહી, બન બેઠે કયા
ગોના;

બાંધ પરે જળ ધમકે પાણે, વા કચુ ઝાંર નરોના.

ચાકો. ૩

ધન મન સખદી કહુ શીખે, એક ન શીખે
દોના;

લાલચાય યદ મતીશ હીના, માંગે ચાંદી સોના.

ચાકો. ૪

(૩૨જો)

હો દેખો દેખો રે, પ્રભુ બાનીકો બેન બળવે.

(૨૬)

ન્યારે ન્યારે ધટમે ન્યારી ન્યારી બોલે,

જહાં નીકો કામ ચલાવેરે. પ્રભુ. ૧

જહાં અદકાર બનત અમીમાની,

તહાં રાજ જુહાદી ગાવેરે. પ્રભુ. ૨

જોઈ મન બુધી લલત સો બઢેયા,

સોહી તરી જુલ ચલાવે રે. પ્રભુ. ૩

સ્વપ્ન સ્વપ્ન સુ આદીમે ગાવત,

રજાન સોઝનમે મુદાવેરે,

સમીધાનંદ બાલ એક સ્વરસો,

ગાવતાનીનમે સમાવેરે. પ્રભુ. ૪

દક્ષિણી સાધુ— (૫૬)

ચીતા સર્વોચી દરીલા. (૨૬)

પડી પડી સંયય દેયા,

ચારા પુરવી લાલા, ચિન્તા.

હુર પાપાણી પોરી.

નીવન દેત તપાલા ચિન્તા ૨

સિંહાયા બે આહાર ગાળીની,

કુંજર નીમિ તપાલા ચિન્તા ૩

મધ્ય સુતીશર વિશ્વરૂપા સુખી

હોલુ પેક્ષી કવણીલા ચિન્તા ૪

સીન્ધીસાધુ—

(૫૬)

વિરા તારી જનડીરાં, જન પરાં કર ભાઈ,

એવો માંહિ લારો, મેલ પરો કરી ડાર

[૨૬]

પાંચ બળધોઆ નાશે કરી ભણીએ,

એ નરા વરા કરો ભાઈ,

સુખમણ બીજે ખેતર વાવો,

કાઢીને ભોમ સવાઈ. વીરા. ૧

કરીઆના કરતલ, કરણીના હીણા,

ધરે જુતાછે ઘોલા,

એને મારો સાહેબો એની વીધે મારે,

જેમ કાંસુ ઘટો કંસારા. વિરા. ૨

નિજપંથમાં નિર્મળ ચાલો,

તારી એણી વિધે યારો ભલાઈ;

રાય કર જોડી હરબુજ બોલ્યા,

વેકુંઠ યારો વધાઈ. વીરા. ૩

યજ્ઞરાત્રી સાધુ—

[૫૬]

મંદિરીઆ માં દિવડા વિના અધાર,

મંદિરીઆ. (૨૬)

ખંજળાયા દેવલ ઉભી રહી થાંભલીરે,

ચાટુ નહિ બાલે એના ભારે, મંદિરીઆમાં,

હાથમાં વાટકડી, ઘરોપર ધુગલી,

કાંધને આસો આધાર. મંદિરીઆમાં.

હઠી ગમે વાણીએને, પડી રહી હાઠડીરે,
જમડા કરે છે ધીંગાણું. મંદિરીઆમાં...
આંધ્ર મિરાં કહે પ્રભુ ગિરિધર 'નાગર'
આવતા જમડાને પાછો વાળુ. મંદિરીઆમાં.

ભજનાવધના ભજન રસની રામ ભકતો
બીજાયાં. તરુણયોધાના તપેલાં ભજનને
કાંતી વળી. જાણાદાર સદાદર ભક્તિમાં સીન
યજ્ઞને તીરવંદાજ સાદેખના જકરેવનેા જમડો
કા કાળને માટે સમાપ્ત ગણેા. ગુર મહારાજની
૫ જોભાવીને શ્રી સંત પ્રપન્ન "ચિદ્વાયુત"
રજુ કરવાને સર્વે શીષ્ય સાવધાન યજ્ઞ.

મકરણ ૧૧ મું.

"સંત મહારાજનું" શિક્ષા મુત્ર."

સંત મહારાજ સાંત મુદાં કરીને
"શિક્ષા મુત્ર" શરૂ કરાને તે પદેલાં તરુણ
યોધાએ તરીત જમા યજ્ઞને હસ્ત નેડીને
સંતગુરને વીનય પૂર્વક નમત કીધું અને
દીન વચનથી કહ્યું, "છંદીયોને નીમદ કરીને
જેણે મનને પોતાને રચાવીત કરેલ છે એવા
વેદની પ્રસિદ્ધ ઇન્દ્રાણા, વેદ પ્રાપ્તોના નાશ
કરનારા, સારાંસાર જાણવા વારને, નિસંદીત
સ્વસ્વરપન્ન જેણે ગાન કરેલું છે, એવા સ્વરૂપ
નું ગાન થયેલું હોવાથી સર્વને ત્રિયે આત્મ
દ્રષ્ટિ છે એવા તથા એક આત્મામાંથી અનિ
રિહત અન્ય કોઇમ નથી, એમ જેણે વિચાર
પૂર્વક નિશ્ચય કરેલો છે, એવા તથા શ્રીકૃષ્ણને
પામેશા છે એવા અને સરણાગત થયેલા
શિષ્યના હૃદયની અંદર નિર્મળ તથા સત્ય
ભક્તિને સ્થિર કરે એવા સદગુરને આપના
દાસાનું દાસ "પ્રતાપગઢના પારધી"ના
કંડવત્ પદેવિખર્તા ચરણ રત્ન સેસને પરમા-
નંદ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રભુ! આપની

આધીનતામાં આનંદ માનનારા પ્રતાપ
સંદેહએ આપ મહાશયને માત પુરવંક
"જય સીતારામ" કહેવા છે, અને તે સાથે
આપની અને આપના ત્રિષ્ય મંડળની કુશળતા
પુછાતી છે, આપના "સ્વર્ગ" ભુવનના "સાંતિ
દાષક સ્થગનું" સંરક્ષણ થાય છે કે નહિ તથા
આપની અને આપની આધીનતા અંદો નિશ
અંગીકાર કરનારા શિષ્ય મંડળની યથા યોગ્ય
પુર્વેનું સાર સેવા પુત્ર થાય છે કે નહિ અને
આપના રક્ષણ નીચે નિવાસ કરનારા નિરાશ્રીત
સાધુ—સંતોના ભરણ પોષણને માટે
"મણીપુરના મહારાજ" તરફથી સાવચેતી
રહે છે કે નહિ, તે જાણવાને અને જાણીને યથા
યોગ્ય બ્યહવાર ગાળવા-રખાવવાને માટે મારા
માલીક ઉત્સાહી છે. મારા માલીકની આપ પ્રભુ
પાસે વીશેષ પ્રાર્થના છે કે, આપના અને આપરી
માલીના પ્રતાપી સ્વર્ગવાસી સંત પ્રફુલ્લોના આદિ
ર્વાંદ અમારા પર ઉતરે, અને અમારી યત્નિ
ધર્મ પારણ કરવામાં સુદદ રહેા એવો ઇશ્વરી
પ્રસાદ માગવાની પ્રાર્થના કરવાને માલીકે મને
આજ્ઞા કરી છે."

"તરુણ યોધા" સંત મહારાજની
અધ્યા પુર્વક પ્રદક્ષિણા કરીને ગુરપ્રસાદ પામવાની
અભિલાષામાં હસ્ત નેડીને જોએ રહ્યા. તેના અને
તેના માલીકોના ભક્તિ ભાવ જોઇને સંતમહા-
રાજ મંજીર મુદ્રા કરીને કહેવા લાગ્યા—

"સિદ્ધ પુરુષ! વેદમાં તથા સ્મૃતિમાં કહેલા
શુભ ધર્મ તથા શુભ કર્મની ક્રિયાઓ કરી કરીને
જન્મ જન્મના પાપો જેણે ધોઇ નાખીને દહ્યને
શુધ્ધ કરેલું છે એવો, કર્મજળની આકાંક્ષાનો
ત્યાગ કરી કેવળ પરમેશ્વર પ્રિયથે તથા નારિન-
કતાના દોષોના પરિહારાયે અને લૌકિક પરંપરા
જળજવાને અથે વેદ વિદિન સાધર્મી કર્મોને
કરતો રહે એવો, તથા શુભ, યુક્તિ, અનુભવ
વડે શ્રી સદગુર જે કોઇ સદુપદેશ કરે તેને અધ્યા

પુવે ક હૃદયમાં ધારણ કરે, એવો અમારો ઉત્તમ અધિકારી વિષય પ્રતાપસિંહજી છે તે અમારા ધ્યાનમાં છે, તેમજ તેમની બહિત બાવનાથી પણ અમે અજાણ નથી. સિંહ પુરણુ સામય સક્ષમ મનુષ્ય રિવાજ છે, વળી શ્રધ્ધા સાથે જ્ઞવાર દક્ષતામાં પણ તમારો માહીક આચળ વધે છે. સ્વ ધર્મના સંરક્ષણાર્થે ક્ષત્રી પુરષોએ પ્રાણ અર્પણ કરવો એ તેમને પરમ ધર્મ છે, અને એ ધર્મ તમારા માહીકમાં સર્વોત્તમ છે. તમારા માહીક પ્રતાપસિંહજીના પ્રતાપના પદમાં સુરાષ્ટ્રના વન-પર્વતોમાં અને શાંત નગરો તથા ગામડાંના મ્હોલાઓમાં પણ સંભળાય છે. એવા ક્ષત્રી કુળ દિપક બધી અમારો અદોનિશ આશિર્વાદ રહે છે. એ નિશ્ચય માનજો. હવે હશે ક્ષત્રી પુરષ ! તમે મણીપુર બધી સુમેઢનો સ્વેત રંગનો સંદેશો લઇને સિંહારો છોકે રણક્ષેત્રમાં રજપુતોનું બગોદાન આપનારા મુખ્યનું આમંત્રણ કરવાને જાઓ છો.”

તરુણયોધાએ પૂર્વિ બધી પોતાનું સિંહ-નગાળીને કહ્યું “પ્રજા, અમારા માહીકની અભિલાષા અરસ પરસમાં વેરભારતો અગ્નિ સજગાવવાની, શુરવિર ક્ષત્રીઓનું બળ મહિમાહિના ઝગમગથી અપાવાની અથવા ક્ષત્રી લોહી નિર્યક રણક્ષેત્રમાં રેડાવીને, શુરવિરોનું બળીદાન દેવા ની નથી. માંદો મહિના ઝગમગ મટાડીને, એ કપતાથી ક્ષત્રીઓનું બળ એકઠું કરવાને માહીકનો અખંડ ઉદ્યોગ છે, એ આપથી પણ અજાણ નહિ હોય.”

“આ સમય સુરાષ્ટ્રને માટે અતિશય બધકારી છે. મરેઠા સરખા મજબુત છુટારાઓ સુરાષ્ટ્રની સ્વતંત્રતાની સબળ સાંકળ તોડવાનું મથન કરે છે. પરમાર વંશનો ભગવો વાવડો કુળમાં રંગડોળી રાજ્ય છત્ર નીચું પાડવાને ચલ કરે છે, અને સુરાષ્ટ્રની શાંત રાજ્ય સન્તાની ઉચ્છાસપામક કરીને પોતાની રાજ્ય

સત્તા સ્થાપવાની પ્રેરણા કરે છે; એવા સમયમાં “મણીપુર” અને સુરાષ્ટ્રની રાજ્ય સન્તાન રક્ષણ કરવાની સબળ મુઠ્ઠા પ્રતાપી પ્રતાપસિંહજીની અને તેના પટાવતોની છે. આવા અર્થાત સમયમાં મણીપુરમાં ખરેખરે ભીષે બળમળાટ ચાલે છે. માહીકની મરજી એ બળમળાટ મટાડવાની અને મરેઠાઓને સુરાષ્ટ્રના શાંત કિનારાપરથી હાંકી કાઢવાની છે. એ મરજી, એ મુઠ્ઠા—બલમસિંહનો જોર—શુભમ છેદી—મેદી નાખ્યા સિવાય બધકારી યશ નહિ એવું મારા માહીક માને છે; અને આપ પણ માનશો, પરંતુ મને અને મારા માહીકને બધ છે કે, “મણીપુરના મહારાજ” કમનચિત્તે કરીને માનસી નહિ. તેમને મનાવવાની—મનારીને રાજ્યપત્ર ડેકાણે આજુકાની અમારી મુઠ્ઠા છે. એ મુઠ્ઠા સુમેઢ—સમાધાનીથી પાર પડશે કે શસ્ત્ર અજના જોરથી પાર પડશે તેમાં કું તો માત્ર એક સંદેશો લઈ જનાર એપીઆ તરીકે ભાગ બળવવાને બંધ હું. અને મને આશા છે કે, તેમાં રામ પ્રતાપથી પદપ્રાપ્ત થાઓ અને એવી આપ સત્ત મહારાજ પ્રત્યે મારી પ્રાર્થના છે.”

શુર મહારાજે ગંભીર વદન કરીને કહ્યું,

“પ્રતાપી પુરુષના પટાવતો પણ પ્રતાપવંત હોય છે, એ તમારા વચ્ચેથી અમે જાણ્યું. તમારો સંદેશો સુરાષ્ટ્રને લાભકારી છે. તમારો આ પ્રવાસપુરુષકારી છે, અને તમારા માહીકનો પ્રયત્ન પરોપકાર યુક્ત છે. અમારા આચાર્યશ્રી અને આ “સ્વર્ગસ્થાવન” ના સ્વર્ગવાસી સત્ત પુરુષોએ અમને પ્રેરણા પ્રેરણાથી અમારો નિશ્ચય યશો છે કે “મણીપુર” માં સુમેઢ સાંતી પ્રતાપસિંહજીના પ્રતાપથી પુનઃ સ્થાપન યશો. દેહ અને દેશીઓના કલ્યાણાર્થે જે પુરુષ પોતાનું જીવન અપાવે છે તેની જાણ હજી. તેનો આ શોક ને વીધે ઉજવળ મશાલો, અને તે પરદાક ને વીધે પરમગતી પામજો.

સ્વતંત્રતાનું રક્ષણ કરવું એ ક્ષત્રીઓનું
મેટું કર્મ છે. પ્રાણી માત્રનો સર્વોત્તમ ધર્મ
છે અને એ ધર્મને અનુસરીને નીરંતર
આકલ્પનો અમારો ઉપદેશ છે. ક્ષત્રીઓએ અસ-
હ્યની સ્વદેશનું તેમજ સાથે સાથે સ્વદેશીઓનું
રક્ષણ કરવું, શ્રાદ્ધોએ વેદ વિદ્યા ભણવી અને
ભણાવવી, વૈશ્યોએ વણજ વેપારથી દેશની આ-
ર્થિકતા, અને સૂદ્રોએ ક્ષત્રી, બ્રાહ્મણની અને
ભીની સેવા કરવી, એ આપણા સ્વર્ગવાસી
૧ આરાજનું મુળ “શિક્ષાસુત્ર” છે, એ
મંત્ર છે, અને એ “શિક્ષાસુત્ર” ને મંત્ર
અનુસરીને આલવું એ અમારી આજા ઉશ્વ-
રા અને અમારા બધી બાવના ધરાવનારા
અમ મંડળનું નિયમાય છે. નિલ નિયમમતિ
ક નિયમ છે. અમારા સરખા બદવારથી
રક્ત થયેલા વૈરાગીઓને મનથી મુરખીઓને
જરાતીઓ, ખરેશાએ ને મુગશો એક સજ્જાજ
૧, અમારા અંતઃકરણમાં એ બાવના રહી
થી. પંચ મહાભૂત રૂપે સકળ સંજ્ઞા પ્રાણી-
૥ એકજ છે, આત્મા રૂપે પણ તેઓ એકજ
કે. પરમાત્માથી મૂળે આત્માના લક્ષણ સમન્વી
શીમંદ ભગવદગીતામાં સ્પષ્ટ કર્યું છે કે—

યો હૃદયે પરત્વલ્લભઃ

અર્થ “હૃદય યદા ને પર છે, તેજ આત્મા
છે.” તેમજ બ્રાહ્મકાર ભગવાન શંકરાચાર્યએ
વેદાંતિય મનો બુદ્ધિ પ્રકૃતિઓ વિલક્ષણમ્ ॥
તદતિ સાક્ષાત્ વિદ્યા વાસ્માન્ રાજવલ્લભઃ ૧૧૧

“એટલે જેમ રાજ પોતાની સમાર્થ બેઠે-
લા પુરોને સાક્ષિ તથા પ્રેરક હોય તેનાથી
જુદો છે, તેમ આત્મા પણ ચરીર, સ્ત્રીય, મન,
હૃદય અને પ્રકૃતિએ સધાગાં વિવલ્લભ છે.”

આપણે આત્મા રૂપે એકજ છીએ, જગત
પ્રમુની વિભૂતિ છે. પ્રાણી, પદાર્થો ઉપરની
કૃતી છે. નૌતમ લીલા માત્ર છે, એટલી યાની
પુરોને રાગ દેશ રહેતો નથી, યગદો થતો

નથી. આત્માની એને કાળ-કેષ, માર, તાર,
મોન, અપમાન, અને રાગ દેશ રહે છે.
પ્રતિમા સ્વપ્ના પચ્યા રહેલા પુરોને મારે આ
ઉપદેશ નથી; એવા દોષોએ પ્રતીતિના ક્ષમ
ન થાય, લાં સુધી બવદારીક કાર્યો કરવા.
નિયમ ને બદવારને અનુસરીને વરતવું, એ
તેમનો ધર્મ છે. તેમનું કર્તવ્ય ધર્મ છે.
તેમની વચમાં અમારાથી પડી યમતું નથી.
અધીકાર વગરના મનુષ્ય મનુષ્યની બાગળ
અધીકાર વગરનો ઉપદેશ આપી શકતો નથી.
શિષ્ય જનો. અમારો મનથી તો આ સંસાર
સ્વપ્નવત છે, મુગજળ સરખો છે. એવા
અસત્ય-મુગજળ સરખો એક જોવાની અમને
જ્ઞી થતી નથી. અમને એવા અસત્ય સંસાર
પર અભાવ રહે છે. ઉદાસીનતા
ઉપજે છે. અમેતો પરજોડના
પંચિ છીએ અમારી વાસના ક્ષીણ થઈ ગઈ છે.
અમારો પ્રેમ પરમધામમાં પરમ પુરુષની સાથે
બધાયો છે.”

સંત પુરુષના “શિક્ષાસુત્ર” ના ઉપદેશી
૫૬ ગાવાની સંગીત શાસ્ત્રમાં કુશળ ગણાતા
ભગ્વન મંડળને સાન કરીને “સંતમહારાજ”
કર્તિ થયા; એટલે ભગ્વન મંડળના બહોળો
ન્હાના પ્રેકારના વાજીરના સાક્ષિઓ હાથમાં
મદકણ ધ્યાં અને આ પ્રમાણે સુસ્વરથી વાજીર
સાથે ગાવાનું શરૂ કર્યું.

૫૬.

અવનીના વેદો અન્નાણુ, અન્નાર્ક દરદ ન જાણુ

અવનીના (દેક)

અવનીના દોષો દરદથી અન્નાણુ,
નવસમને તે નિરાણ.

નિર્મય અનીને ભગ્વનના નિરાણમાં,

મસ્ત મગ્ગા ક્રમ માણુ ?

અમાર્ક દરદ ન જાણુ-અમાર્ક નીર્ક

દરદ થોડા પિંછાણુ છે, દરદી,

અવરન અંતર આણું ?
 હિકમત હકીમની દરદી હરે,
 પામર કેમ પિછાણું ? અમારું ર
 નાહીમાં દરદ અમારું ન આવે,
 જાણે કરી કેમ જાણું ?
 ધનવંતરી પણ દરદ ન ધારે,
 સમને ખીજ કેમ સાને. અમારું ૩
 રૂઢિ થઈ અમે લીધી ફકીરી,
 બોજન લઈએ ન લાણું,
 કાકા કરીને ફિકર વિણ ફરીએ,
 નિશુણુ પતિ તણા તાને. અમારું-૪
 ઘરના કહે એ તો ઘેલા થયો છે,
 પશુ આ પડ્યો કયાંથી પાને,
 ફંદિયા લાવાનીને માને દિવાની,
 સુરખ મતિ હીણુ માને. અમારું. ૫

(૨)

સંશુર પેદ સુખાણુ, હુમારું દરદ હરે છે.
 સંશુર. (ટેક.)
 નાહી જોયા વિના પરજે નયનથી,
 ખુબી એ ગુમાં ખરે છે,
 મંતરજન કરનારાં ગુખથી,
 અંજણુ અમીનાં ઝરે છે,
 હુમારું દરદ હરે છે. સંશુર-૧
 પ્રમદ દરદની કરીને પરિકા
 ભાવથી જ્ઞાન ભરે છે,
 શિળ, સંતોષ સુધારસ પાછ,
 કાયાની શુદ્ધિ કરે છે,
 હુમારું દરદ હરે છે. સંશુર-૨
 હુણુથી, દુર રાખે દરદીને,
 ધીરજ આપ ધરે છે,
 ત્રિવિધ તાપથી દરદી તપેલા,
 ધીર કરીને હરે છે.

હુમારું દરદ હરે છે. સંશુર-૩
 જીવન ઉપાધીનું કાઢી જડામૂળ,
 ફિકર તણને ફરે છે,
 અંતર રોગ મટાડવા અતે,
 ઉપદેશને ઉચરે છે,
 હુમારું દરદ હરે છે. સંશુર-૪
 જ્ઞાન સુધારસ ગોળી ગળાવી,
 દિલથી, અભય પદ દે છે,
 સંસાર રૂપી લાવાની આ સાગર,
 તારીને આપ તરે છે,
 હુમારું દરદ હરે છે. સંશુર-૫

[સાધન છે.]

કોલમ્બિયનિવર્સિટીના અધીતા પ્રોફેસર
 કટલ (Prof. Catell) તેણે દુનીયાની ચાલ
 મુખ્ય પ્રભુઓની એન સાઇકોલોજીયા લખ
 તેમાંથી મહાન પુરોગામીથી કાણુ કોણુને તેઓનાં
 અમુક વૃત્તિમાં ચક્રી સર્વથી વધુ જગ્યા આપવા
 માં આવી છે, તેની ચોક્કસાઇથી દીપ દેહાદી છે.
 પ્રિયેશ, અમેરીકન, ફ્રેંચ, અને જર્મન એન
 સાઇકોલોજીયાઓની મદદ લઇ, કાલક વર્ષે તે
 ૧૦,૦૦૦ તવારીખ પ્રસિધ્ધ સ્ત્રી પુરોગામી તામો
 ની લંગાણુ દીપ ઉપજાવવામાં ફતેહમંદ
 નીવડ્યો છે. સા પહેલી માનકરી જગ્યો
 ચેલો મહાન ચોધો નેચોથન જોનાપાટ રેક છે;
 ત્યાર બાદ રોકસપીયર ; પછી અદમદ પેગમ્યર;
 અને ચોથો વોલ્ટર આવે જે, કે જપારે જ્યોમ
 બોર્ગોગટન ઉપત્તી દીપમાં છેક ૧૯ મો આવે છે.

માણુક ફ. સુનાવાલા

એક વિચિત્ર કારજ!

—૧૦૨—

[૬મી વાર્તા]

(ગુલશન માટે)

૧૫૫૨—આર. હી. બગવાડીયા.

“મીસ—તમારે માટે ખરેખર હું દીલગીર છું” તે. બુદ્ધા સોલીસીટરે તે ગરીબ હોકરીની ખર્ચા મને રૂપા ખાતા કહ્યું.

“ત્યારે શું તેવજુ મારે માટે—કશુંબી છોકરી ગયા નથી?” રૂપાએ આવાજે તે સુંદરી એ સવાલ કીધો.

“તે જુદાજ પોતાની માંખોની મીલકત અને રોલતમાંથી ફક્ત રોલ હજાર રૂપરડી તમારા નામપર કરી ગયા છે, જે તમે ઉમરમાં આવ્યા ત્યારે તમને મળશે.....જાકીનું સમજું.....તમારા કંઝીન રસ્તમ રોલનાને ફાલે ગયું.”

હાથ દુન્યા!—જે એકપુરી પોતાના ગરીબ માંખોની નહાનપણમાં માખાપનો મીઠો સાકરો ગુમાવી બેઠેલી છોકરીને તેણીના મઠાએ ફતક દીકરી કરી જવતા જવત—તેણીને સુખ અને લાડમાં ઉધારી હતી તેજ ફાકો પરતી વખતે એટલો ખાતજી સ્ક આટે થયો હતો!

ટોટ હજાર રૂપરડી—અને તેણી વળી તે. ણીને એ વર્ષ પછી મળનાર હતી!...એટલે હાલને કાળ ત્યારે તે તેણીને રખાવાનિજ ગયો હતો, કારણ કે જે મહેલ સરીખા મકાનમાં તેઓ વસતાં હતાં તે સમજું...તેણીના કંઝીનની હવે મીલકત હતી એટલે તેણી નીરાધાર—

—એકતી અટલી આ દારંગી દુન્યામાં પોતાનું કેમ ફાડી લેશે તેની તેણીને ચિંતા થઈ.

તેણીને પુરતો સધારો આપી તે સોલીસીટર ત્યાંથી ચાલતો થયો...જ્યારે તેણી દુઃખી ખ્યાલોમાં ગમગીન જેવી લાખજેરી રમમાં પોતાના લાવિષ્યનો વિચાર કરતી બેસી રહી.

તે સાંજના તેણીને નીચકું કાગજ મળ્યું—

કાલ મુ'બક તા,.....

એકરખાન બાઇજ સાહેબ—

હમારા કુલ મી. રસ્તમજ રોલનાની ફરમાલ મુજબ હું તમે બાઇજને જણાવવાની રજા લઉં છું કે, હાલ મહાલક્ષ્મીના તમારા મરફુમ મકાજના મકાનમાં તમે રહેતાં આવ્યા છો ત્યાંજ તમેએ હવે પછીથી રહેવું એવી તેવજુ હજી રાખે છે. અને તેવજુની મીલકત જાહેરી વાતગીત માટે હું તમારી મુલાકાત ચઢાવો હોવાથી તમે મને મહેરબાની રાહે જણાવશો કે, મારે કયે વખતે તમારા મહાલક્ષ્મી સોડમ માં હાજર થવું!

હી. તમારો નમ્ર સેવક,

પી. એમ. નીકલસન,
સોલીસીટર.

ઉપસા કાગજના જવાબમાં તેણીએ બ. પોરના તે સોલીસીટરની મુલાકાત માટે લખી

જાણું... અને કુદરતીય કંઈક નથી તો હવે તેણી બીજાને ગમે.

બીજી સહવારે 'ભમે જમશેદ'ની કાલમ ની કંઈ જાહેર ખબરોમાં હલકમંદ ડાક્યું તેણીએ નાંખ્યું, અને એક પારસી ફેબીલીમાં ગવરનેસની જગ્યા જાગજ દોવાથી તે માટેનું એક એપીકશન તેણીએ 'ભમે ઝોશીસ'માં રવાના કર્યું.....

ખબરોના ત્રણને અમલે જ્યારે તેણી પોતાના 'બરવા ચુંકવાનું' લખને ખાનગી રૂમમાં બેઠી હતી ત્યારે રામાએ એક 'સાખ' ના અભ્યાસની ખબર કીધી અને તેવણને લાયબ્રેરી માં બેસાડવાનો કુકમ કરી તેણી 'હાવી યોજા' થઈ તે સોલીસીટરને મળવા તેની સામે આવી હતી.

"મી. ફરતમજીની ફરમાસથી હું તમને કંઈએ આપવા આવ્યો છું—પાત્ર" તે અંગ્રેજી-સુદમાં સજ ચપલા, ઉંચા ગપ્પર જવાને નાકે સુજરાતીમાં તેણીની મારી ચઢતાં સંભારીને કીધી.

"ઓ—તેવર માધન્ય—હું તમારી સાથે એ બાળેનો જે તે નિવેડો લાવવા માટે વાતચીત કરવાને પુરતી જાગજ છું" તેણીએ સહેજ હસીને જવાબ કીધો.

અને તેઓ...તે...નીકલસન સોલીસીટરની ઝોશીસનો વડો પારસી જવાન બાગ્યો અને મીસ ધન રોકના—એક બીજની સાંમને ગોઠવાયાં.

"માહર કુલ તમને અહીં રહેલા જોવાને રાજી છે. અને તેવણ મારીક લવાજમ તમારે માટે બાંધી આપવા માંજે છે કારણ કે એક હકારતો હક છીનવી લેવા તેવણ ચઢાતા નથી."

તે સોલીસીટરે શરૂઆત કીધી.

"થેકયુ—હું તેવણની એ મહેરબાની માટે ખરેખર આભારી છું પણ ફલગીર છું

તેવણની આ ખાદ્યાહી ઝોફર કમુલ રાખી ચકતી નથી."

"અને તેનું કારણ?" તે સુંદરીને અંગ્રેજી સામણીથી ટીકતાં તેણે સવાલ કીધો.

"કારણ એજ કે જે શખ્સને મેં મારી છંદગીમાં રહીખી જોયો પીછાણ્યો નહીં હોય તેની જોસવાલી હું થવા માંગતી નથી. મારા મરહુમ કાદાજની મેદરખાનીથી મેં પુરતી કોળવણી લીધી છે એટલે કંઈ નોકરી-કરી હું આહરં આખરથી સુખરાન કરી શકું તેમ છે" તેણીએ જોખળો જવાબ કીધો.

"તમે હજી નાદાન છો"—એક કહેલ છુટો એક નકાના ખચ્ચને શીખામણુ દેતો હોય તેમ તે જવાન ધીમાં પડામણુ અવાજે બોલ્યો. "જો નોકરી આકરીની હામમારીઓ હમે માદીકાઓજા ઉઠાવી ચકો છીએ...તમારા જેવા નાજુક બેસીઓ માટે"—તેણે સમજાવવા માંડ્યું.

"પ્રીત—એ સધણું ખરું છે છતાં તમે તમારો નાહક કિમંતી વખત રોકી અને જમે તે-કહેરો છતાં હું તમારી ઝોફર કમુલ રાખવાની નથી...હવે જલા, આપણે આપણી અસલ વાતપર આવણું બેઠાએ." તેણીએ કંઈક કંટાળીને નારાજથી ડાકું પુણારી મક્કમ જવાબ કીધો.

"જે આહરં હું તમને મારા કુલ તાંકથી કરી ચુક્યો છું તે સીવાય મારે તમને બીજું બંધું અગાળની બાબત કહેવી નથી" સોલીસીટરે તેણીની મુલાકાતે આવવાની પોતાની મતલબ ખુલાસાથી જાહેર કીધી.

"તમારે તો હું ફલગીર છું કે નાહક તમારો ફેરો ફાકેટ મરો."

"મીસ રોકના—હું તે સફળ થયેલા જોવા ચેહાણુ છું કારણ કે તમારા જેવાં કરા ખી સાધન વગરના એક મેડીએ આ આહરં ને ચોકડે

નહી મારતાં તમારાં અવિચ્છિન્ન વિચાર કરવાં જોઈએ.”

“ મને માફ કરો—મેં મારો જવાબ તમોને આપ્યો છે.” ફરીથી તેણીએ મક્કમ જવાબ ક્યો.

“ વેલ—ત્યારે તમો શું કરવા માગો છો ?”

“ હું એક ઠેકાણે એવીકેશન કરી ચુકી છું—અને માફરો સામન બી પેક કરીને તેવારજ રાખેલા છે”

“ ત્યારે જુઓ—હું કહું તેમ કરો—મને પણ તમો પ્રતીજ કરીને મોકલો—મારે ત્યાં કામમાં એક સેડી ટાઇપીરકની જગ્યા ખાલી છે. તે હું તમને આપીશ.”

“ થેન્ક્સ !—પણ તેમાં હું તદ્દન માથે પડું તેવી છું.” નાસ્તીપાત્રી ઉપજનવારો જવાબ થયો.

“ તેડું કાંઈ નહીં—હમારે ત્યાં કામ માણુજ થોડું રહે છે—ઝડપની કશી જરૂર નથી... હમારી ફર્મ એક સેડીના નાનુક નીટ દાયેટી પોતાના કાગળને છપાવવા જોવાને વધુ રાજ હોય છે, તેમજ હું તમને એ ચાન્સ આપવા માંગું છું...તમોએ સારી કેળવણી લીધી છે, એટલે તમો મને માથે પડશો નહીં તેની મને ખાતરી છે. હું તમને સરખાતમાં મહીને દિવસે ૬૦ રૂપ્યા આપીશ...અને રવિવાર સિવાય તમારે રોજ સાતમ નવથી છ સુધી કામ કરવું જોઈશે.” તેણે તેણીને નમ્ર અવાજમાં સલાચાવનારી આંખે કહી.

અચીત—આ તેણી માટે ધણુજ હતું, એટલે તેણીનું ખાટું મીઠું મન હતું...તેણીને મુગી બોલી જોઈ—તેણીનો જવાબ ‘હા’ માં સમજી તેણે પોતાની એપ્રિસમાં બીજો દિને સાડા દસ વાગે પોતાને મળવા કહ્યું.

“ આપણા આ સાટાં માટે તમારા કઠીનને અનુજો રાખવો જોઈશે...નહીંતો નાહક વે મારા પર ખસા યશે.”

“ મને તેમાં કશો વંધો નથી” તેણીએ ધીમે જવાબ ક્યો.

“ વેલ—ત્યારે તમારે માટે હમારી એપ્રિસ નજરેકે હું એક નાનો ફર્મ રાખી મુકીશ.”

“ ધણુજ સારું” તેણીએ તેને રમ આપી.

“ ત્યારે તમો સધળી વાતે કયું છો છોની ?” તેણે અંકે કરાવ્યું.

“ બીજકુલ” આની સહીત જવાબ મળ્યો.

“ ત્યારે તો તમને હું દરેક રૂટેક કહું છું—સાહેબજી—અને શેકડેન્ડમાં તેણે કામ લખાવ્યો...

“ સાહેબજી” ધીમા અવાજે—તેણીએ તે માથાણુ કામનાં પોતાનો કામ મેલવતાં—કહ્યું. અને તે ત્યાંથી વીદાય થયો.

દીવસો પસાર થયા.

મીસ શેકડા—નીકલસન સોલીસીટરની એપ્રિસમાં એક રફ કાગળની ડોપી કરતી બેઠી હતી...ત્યારે તેણીના યરેકદાર ઝડપી દાયેટી સખાતા દરેક અક્ષરને વખાણુની નજરથી જોતો તે સોલીસીટર તેણીની નજરેકમાં બેઠો હતો.

“ હાહ !—ખાણુનો વખત થયો છે. ચાલો આપણે આપણા પેટનું દાનું કરે” તેણે પોતાના વેશ્ટ કોટનાં ગળામાંથી પોતાનું નાનું કહું ધડીયાલ કાઢી તપાસતાં કહ્યું.

તેણીએ પોતાના કામમાં ખમલ થયેલી જોઈ તેની સાંમે અન્યથાથી જોયું—

“ એક શેક સાથે તેનો નોકર પોતાનું ખાણુ કેમ લઈ શકે, જમ્યા ?” તેણી કહી.

“ તમોને હું મારું જ્ઞેન સમજું છું... યસ ! ત્યારે ચાલશે પીજી !”

“ તમારી મહેરબાની” અને એટલું કહી તેણીએ બીજા ફર્મમાં તેની સાથે ખાણુની ટેબલ પર અગ્યા લીધી.....

તે બીજકુલ યરવારતો હોય તેમ તેણીને લાગ્યું. ફરિયુકે તે આખો દિવસ તેણી સાથે નહામું દાહેડું ક્યો જતો હતો.

“કમ તમોને અહીં સેહવાવજ કે?”
એક દિવસે તેણે એકાએક ગંભીર થઈ સવાસ
કાપો.

“હું હયાં ધણીજ મઝામાં છું” તેણીએ
ખરા જોશથી નીરોધે જવાબ કાપ્યો.
“પણ તમો મને ધણુંજ થોડું કામ આપી
શરમાવો છો.”

“વેલ ત્યારે માહર એક ખાનગી કામગી
ધાવું છે તે લખશો!”
“ખુશી સાથે”

“લખો ત્યારે”—તેણે શરૂ કર્યું.

“બહાલી—તમે માહરે જણાવવું જોઈએ
કે હું તાહરી સાથે પગથી માયાં મુખી
ધારમાં છું—”

મીસ રોહનાની કલમ કાગળ પર આસતી
અટકી ગઈ.

“લખો—નેપર માહર—તમોને હું મારાં
ખેન સમજું છું એટલે એ નાણુક ખાતર
તમો જાણો તેની મને કશી અમરજ નથી.”
તે તેણીનો શેઠ હતો એટલે તેની મરજને તાબે
થવા સિવાય છુટક હતો નહીં.

“મેં તને જ્યારથી જોઈજ ત્યારથી આ
કુન્યાની કાઠખી ઊઠકરી કરતાં તને અને તનેજ
હું ચઢાતો હોવું એવો મારો ખ્યાલ છે....
આહ!—પહેલે દિવસની આપણી સુલાકાત મને
યાદ છે...તાહરી આખો—ઓ! તે આપીલ કરતી
આખો એ મારા દયાળુ જીગરને ઉઠકરી
મેલ્યું છે. તારો મીઠો અહેસા માહરા જીગરમાં
કાતરાપલો છે...અને જ્યારે હવે આપણે પાછા
મૂળ્યા છીએ ત્યારેજ હું મારું જીગર સહેજ
જાત કરી શક્યો છું...હું તારા વગર જીવી
ચકવાનો નથી માટે—”

“ઓ—જસ—હું વધું લખી શકતી નથી—
તે કાઠ ઊઠકરીની લાગણી તમો કચડી નાંખવો
મગિા છો.” મીસ રોહનાએ પોતાનાં કલમ

આણુએ મુખી તે પ્યાર થેલા સપ્પાને અખપ-
સાધી ટીકતાં કહ્યું.

“વેલ—તમોને તેણી માટે હું જણાવું તો
શું તેણી મારી પર ઘરસે યશ—” તેણે
પ્રછયું. “હું નહીં ધારતો—હા—નહીં તો હું—”
પણ તે અટકી ગયો.

“હું તમને જરાજર સમજી શકતી નથી”
તેણીએ તેને ખુલાસાથી સમજાવવા ચઢાવ્યો.

“ત્યારે સમજ—જે ઊઠકરી પર હું કામ
જ લખાવું છું તે તું પોતે છે.”

તેણી સહેજ ચોક્કસ પોતાની પ્રસીમાં
ખડી બેઠી.

એ પણ સુધી તેઓએ એક ખીળ તરફ
ટગર ટગર જોઈ.

“હું પહેલા મારો પ્યાર જાહેર કરવાને
ચરમતો હતો એટલે મને આવી તરફાળથી
કામ હેવું પડ્યું—બહાલી...મને જાન મુતળોનો
નાય આવડતો નથી. મારી પાસે રહેતે આર
જાણ છે—હું તને ચઢાવું છું” અને તેનો
જવાબ હું મારું છું—ખોલ—મને કહે” તેણે
તેણીનો હાથ પોતાના હાથમાં મળાવ્યો. પેઠકતા
મન હરતી આખો સહીત તેની પર પુરતી
અસર કરતા કહ્યું પણ તેણી મુપ હતી—તેણીનું
માથું નીચે મુખી પડેલું હતું.

“ધન—મારી તરફ જો. હું એક માખ
માર સોલીસીટર છું તે પણ તને યાદ રાખવાનું
છે—તેથીજ હું આટલા દિવસ મુખી મારી
લાગણી જાહેર કરતાં અચકાતો હતો—પણ—
માર અતકરજ આજે મારા કાણમાં રહ્યું
નહીં—હવે કહે—અર—મને સુખ કરનારો જવાબ
તું શું નહીં કહે?”

અચ્ચીન તેનામાં એજ જેવું કંઈ હતું નહીં.
નાયાર એકલી અડધી રહેવા કરતાં તેને પોતાનો
ધણી બનાવી તે સુધ્ધા જવાનના પતિજ સાચા
માં રહેવા તેણી જ્યારે ખી સજ હતી, બહો ખાજ
કહીયે તો આપણા ખાજ સાહેબને પણ તે જવાન

||રીટર અજાજ ગમી ગયો હતો. કુદરતી લાચ-
રિ તેઓ એક બીજા તરફ પડેજેજ દિવસથી
વેચાઈ હતો. તેણીએ હવે, ધીમેથી, પોતાનું
માથું ઢંચકી તેની સામું એવું.

“હા-કહે—મને માફ કરજો. હું જો
કરી તરફ એ અદમ થતો હોયું” તો.....
પણ—પ્રજા ખાતર ‘હા’ કહેજો” તે કહ્યો.
જવાબમાં તેણી ખીસકણી દહી. અને ત્યાર
પછી તેઓએ જાન પ્રતિજ્ઞાનાં નાટક કર્યો બજ-
ઓ તેમાં આપણને માથું મારવાનો કશો હક
નથી.

“અરે—હા...” અચાનક કંઈક શબ્દ આવ્યું
હોય તેમ તેણે ગંભીર થઈ જતા કહ્યું “આપ
જો તારા કઠીનનો, પણ ખ્યાલ કરવો જોઈએ,
તે જરૂરજ મારી પર અજા થયો અને આપણી
વચ્ચે જરૂરજ નડવાનો—ઓ—પણ કુચ્છ મુઝા-
કો નહીં...વેલ...પુ” મને પ્રેમીય થા જે જો
મારી પાછળ તે પુત્રે એવું કશુંમી કહે કે
જેથી મને તજ દેવા પું ચડાવું—તો તે પર પું
બીલકુલ આંખ વિચામણા કરશે ની?”

“ત્યારે આપણું સાહે કઠીમી તરે તેવું
નથીને.” તેણે માછી ખાત્રી કીધી.

“જા—એમ શું મોઝા કાઢો” તેણીએ
લાઠ કરતો કહ્યું.

“એકસાં એક સોનીરીટર જતી આટલો
વખત તને કગવાને મારે ત્યારે તો તારા
કઠીન રસ્તમને જરૂરજ માફ કરશે”
તેણે તેઓ વચ્ચેનો પડકો દુર કરતાં પોતાને ઓ
જોખાવતાં કહ્યું, અને જવાબની કાંઈ જરૂર
જો બસા!.....

પ્રેમીસર, હરેક અજિની ભાષાથી તમે મા-
લીતગાર છોને?”

“હાજી...પણ રક્ત મારી જેરી ને તેની
માથની કાપાંથી અંગાન છું?”
ગરીબ બીચારો!

જે અદરજો જવાનીમાં દોરતો હતા તેઓ
કચી લાંબી મુદને એકમેકને મળ્યા.
“તારો છોકરોએ બધા સોરાજ નીકળ્યા ને,
સોરાજ” એક બીજાને પુછ્યું.

‘હા, બહુ સારા’
‘વડો શું કરે છ?’
‘શીશમુરીની શોષ કરે છ.’
‘વચ્ચે...’
‘ઓપા—પાતો મામેક ને અધીપતી છે.’
‘નાનો?’
‘જેરીટર છે.’
‘તારા છોકરાઓ પધે લાગ્યાછ તે પું’
શું કરેછા. સોરાજ?’

‘હું.....કાંઈ નહી. દલાલી કરેછ ને
મારા નજી દીકરાઓનું પોષય કરે છ.’

મરે અજા હીરા ખરેજ દોસે
નવાં અદરાવલા ગાસ પોતાની સહી આંગળ
બીના થયો.

‘તારે શીકર કરરી નહી. હીરા’ ખરેજ છે.
રસ્તમે પહેલાં મને એ લીટી ખાપી હતી ત્યારે
મેં તે અજાવી હતી’

પણ તારા આટલા પગારમાં પું કેમ
પરજી રહે?’

‘અરે સાર, પું શી મંડુ છે જો. પરંપરો
વિરતે—પગારમાં વધારો માંગવાનું જવાનું

જમન. જસુસ.

(જમનીની બેઠી હીલચાલનો એક સંદેશ.)

વાન્તાં ત્રીજી

ઈંગ્લાંડ પરના હક્કીયું મુખ્ય ધામ.

[ગુપ્તશત માટે ખાસ]

લખનાર:—દી-શાહ કું. સાગળ્યા.

“ વાહાહ !.....અજબ...અજબ દુવા ! ”
મેટરીક પાકના સ્મોકીંગરૂમમાં હું અને જૈન
બેઠા બેઠા સીગાર પુરતા, રાહિયા કરતા બેઠા
હતા તેવામાં હું બહારનાં આરણ્યા આગળ જઈ
આવી પટપટ્યો.

“ કેમ, કોઈ બારણીના આગળ ઉભું રહી
સાંભળવું હતું કે ? ” સાવધ જૈને ધ્રુવ સવાલ
કર્યો.

“ હા, મીસીસ હીલની પેલી જમન આવા.
શહે મારીએ આપણને બતાવી હતી તે ? ”
“ હા ! એ સાંભળતી હતી...જ્યાં સુધી
જવા છતાં એ બહાર હતી !...જેક, અચ્ચા,
કાંઈ કાણું છે ખરું ? ”

અને વાત ખી ખરી. સતતા એક વાચના
મુખાર થયો હતો પણ હમે જેમો જમન જસુ
સોની પટે આમુ મહેલા હતા તેમો જરા પણ

જમનને બેઠા ન હતા. હમારી કોચીશા આમુજ
હતી. મકાનમાંના સર્વ કોણ સુવા ગયાં પછી
હમે સ્મોકીંગ રૂમમાં બેસી જમન જસુસોની
મહોકાણુ બાબે રાહિયા ચંપાવતા હતા અને
વિચાર કરતા હતા. હમેને ખબર ન હતી કોઈ
હમારી વાત સાંભળવું હતું. બારણું મેં પોતે
ગંધ ક્યું હતું છતાં સદજ અજણું, જોતાં
અને કાંઈક વહેમ પડ્યો અને ધ્રુવ
ત્યાં જઈ જોતાં મેં એક સ્ત્રીને ઝડપથી અંધકા-
રમાં ગુમ થતાં જોયું.

મેટરીક પાક દમારા મીન સર જોસલીન
વું મકાન હતું. સર જોસલીન અજબ રંગીણ
હતો. હમારો તો કોલેજ ફ્રેંડ એટલે હમેતો
પડપાને પાંચપાં ત્યાં રહેતા હતા. જોસલીનજી
રમકડાં જેવું બેઠું ફંચર્સ લાગ્યો હતો એટલે
જાંમાં બે ત્રણ વાર તેને ત્યાં મહીનો મહીનો

હરીયાઓ ઉતરી પડતાં ને ધમચકરી ચાલી
હેતી હતી. આ વખતે પશુ એક મોટી પાટી
હી જોસણીનના ધનને માન આપી તોરફક
માં આવેલી તેમની મોટી જાગીર પર મોજ્યા
મારવા ઉતરી પડી હતી. અલગત દમો બંને
પશુ સામેલ હતાં અને જોસણીને એકમીરસ
ગીન્સ ને તેની બેટી મારી તે બંધિયનાં મીસીસ
મનને પશુ બેલાઓ હતાં એટલે જોન સદાજન
નો જીવ તો સખ્ખે જતો હતો.

આ પચરંગી જમેલામાં બેએક દરીયાઈ
અમલદારો, બે મનનારોના વડા, ત્રણેક મોટા
સરકરી અમલદારો તથા ધણીક મોટા ખાચરોના
બાપડાં હતાં. બધા દીપ-ટોપ જમેલો હતો. બાર
વામના સુધી સુધરેલી સોસાયટીની હજી એજંટી
ગણી બાલુઓ હમો સાથે સીમાર ડુંકતી અને
“બાઈ બેઈ” “યુ હાઈ”નાં ટાહોલાં કરતી
બેટી હતી પશુ ધીરે ધીરે હમો મે સિવાય બધાં
હડી નિદ્રાવસ થઈ ગયાં હતાં. હમોને ત્યાં આવ્યા-
ને ચાર દિવસ થઈ ગયા હતા. શીકાર અને બીજી
મોજ શોખમાં મીસી વખત સદાચથી પસાર
યતો હતો પશુ જોનનો પોતાનો પજો ખરો
વખત મારીની પુઠે ધસાવામાં ને તેણી
સાથે ટાહોલાં કરવામાં માજતો હતો.

“આ બાઈ આપણા પર કેમ જાસુસી ચલા-
વતી હશે ?” જોન વિચાર કરતો પટપટ્યો. “કમ-
બખત જર્મન છે. પશુ છે તો ફીકું જો ?”
“એમ છે ખરું” સેવકે ટેકો આપ્યો. “પશુ
એ મીસીસ હીક છે કાજી ? કાજી છે તો ફીકો
ફીક, પશુ જમરી પુસન્યજી જજાઈ છે. જરા
જરામાં હીરા મોતી બહાર આવે છે. જુગારનો
જખ કાંઈક વધુ લાગે છે.”

“સેડી જોસણીનનાં મર્મન એ સહી ચાલ
છે. તે કાઢટેસ ઘેનેટની મસીયાઈ જહેન પશુ
જણાય છે.

“ત્યારે તો કાજી જણીની છે ને ?”

“હા, છતાં સદાચે મારીને કહી એ આપાન

ક્યાંથી ઉપાડી લારી તે જણીયું. આ બાઈ
આપણી પુઠે થા માટે લાગી છે તે જણવાની
વિશેષ જરૂર છે.”

“મને પોતાને એ બાઈ પર જહેમ આવેલ
મેં જણાવ્યું.” કાજી એ મને બહુજ અગત્યથી
થી ટગર ટગર દીકતી હતી.”

“કેમ મનલા, કાંઈ ધણી સહેરમાં આવ્યાહ.
એ જર્મન છે કરીને તાફેબેજી” ચળી જાયછે ?”
જોન હસ્યો.

“નહિ તેમ નથી. મારીએ કરેલી શોધતી
ને વિગત તે મને જણાવી છે તેથી મને કહરતી
ધરંકો પડે છે” મેં જાગીર યતાં જણાવ્યું.”

“હા, એ જર્મનીથી મેં આવાર્યેજ પાછી
હરી. ત્યાં એ પોતાની ગવરનેસને મળવા ગઈ
હતી, જે કાજીમાં જર્મન નોકાખાતાના
બધા કામ ખાતાના એક અમલદાર સાથે પરજો-
લી છે. તેણી તરફથી કુનેહ ભરી રીતે મારી
ધણુંકે જણી આવી હતી ને બધું બિટિક
નોકા ખાતાં આમજ રજીયતાં પોતાને ખાં ગણતો
તે વડાઓ અગત્યથીમાં ફાટી ગયા છે.”

“જર્મની દુન્યાથી છુપાવી પોતાનો કાફો
ચાહોમ વધારવું જાય છે એ જો બિટિક પ્રજ
જરાબર જાણે તો કાંઈક તોફાનો જાણે.”

“તારી જીલ છે ચાર” જોન હસ્યો. “તું
જો નોકરીજી લઈ પ્રજને ચેતાવે તો તને જુદો
ગણી હકીકત ક્યાંમાં આવે. બાપા, તું અંજાને
જરાબર નથી જોજાખતો. તેતો દાલ કુંભકરજીની
ઉંઘમાં પડી બાપદારાની કાંતિ પર જીવવા મોજ
છે, તે તને હસી કાઢશે. તેમ છતાં મારી ને મેં
બહુજ મેદનત કરી સધળી હકીકત સીધ સીલા
બંધ ઉતારી ગઈ કાજી મેં તે રજરજક કરી
મોકલી આપી છે. અલગત, મારી દરિયાઈ
ખાતાના અમલદારની હીકરી હોવાથી કોણથી
ના પગાઈ ચકવાની નથી. આ હકીકતમાં જર્મની
કેવી કેવી જાતનાં વડાજો છુપી રીતે ક્યાં ક્યાં
બાંધે છે તેની તમામ હકીકત રજી કરેલી છે.”

‘આપણી સરકારનો તે વાંચતો’ એવ
નીકળી જશે.’
‘ના, હમેશની માફક તેઓ તેને હસી કાઢ
શે. આપણે હાથે કરીને જન્મીને, ઉત્તમ
આપણે, પછી વાંક કાઢો કાઢ્યે... આમ સાહેબ
છે, દીકરા-ઉધ-આવે છે. કાલે જરા પેલી
આપા પર આસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. હા’
‘તે રાતનાં પેલી જન્મને આપાના જ રવનાં
મને આપાં કાઢ્યાં. મારી ભારે કાચી થતાં હું
તેણીને કુટી રાખી નહિ. બન્યાં જોઈ છે કે
જન્મને ખસેડોની મહાકાવ્યમાં હું મને પોતાને
કુટી ગયો હોઈ.’

પીને દીવસે હમો બધાં પોસેનાં જન્મમાં
શીકાર કરવા જવાનાં હતા. જોન આગળે દીવસે
ધરમાં કસડી રહ્યો હતો એટલે આજે મેં
બહાનું કાઢી ધરમાં રહેવાનું નેકડી કાઢ્યું.
સહવારની હું બાગમાં મારી સાથે ફર્યાં કાઢ્યાં.
તેણીની હીલપછીર વાતો એ મારો વખત સોદ-
વાઈ ગયો.

જન્મને કાઢ્યાની વાત નીકળતાં તેણીએ
હસીને કહ્યું,
‘જોન તો તે સાંજેની જ અજબ
કુદરત મારવા લાગ્યો. મને બહુ જ રાવચેનીથી
કામ લેવું પડ્યું હતું. અંતરથી અમા યજ્ઞ
મેં સમજે મેં જાણી છે. રિવાજ પ્રમાણે હું મારી
વિગત મેં કહી ચુકી છું.’

‘ફરતાં ફરતાં મધ રાત્રે જનેલા બનાવ વિશે
મેં તેણીનું ધ્યાન જે ચ્યું.’

‘હા, જોને મને તારવા આગમજ જણાવ્યું.
‘હનું અને મેં તપાસ કરી હતી. મીસીસ હીલના
જજારવા મુજબ રૂમન ખાતેની તેણીની એક
મિત્રે આપની ભવાગણ કરી હતી. આપા
‘તેણી જ દુસ્વાર છે ને છ’માંમાં તેણીના કાંઈ
મિત્રો છે. આમજ તેણી એક ફેચ ઉમરાવને
ત્યાં નોકર હતી.’

‘મીસીસ હીલ લસકરી મંડળમાં વધુ ફરે
જો’ મેં સમજાવ્યું. ‘ધારવા મુજબ એ કાષ
અમલદારની વિષવા હોવાથી લસકરી મંડળમાં
તેણી જણાતી છે.’

‘મને પણ તેવીજ ખબર મળી છે.’
‘મેં મીસીસ હીલ લસકરી અમલદારોને
ત્યાં જતી હોય તો આ આપા કાં નહિ લંચકરી
ખાતમીઓ મેળેવા કાચીય કરતી હોય.’ મારે
‘એના પર કાંઈક દેખેરે જ રાખેરી’ પકડી ખરી.’

‘આંકરાઈ, હું પણ તમોને મલકરીય’
તેણીએ હસીને જણાવ્યું.

એક દસક પછી હું અંધી ખાંડુઓ સાથે
ગાડીમાં બેસી શીકાર ગાઢની જન્મીએ ગયો. ત્યાં
‘હમોએ આજો દીવસ ધણી અમત કાઢી.
હમારાં યજ્ઞમાનના બટલર ‘વીલીઅમ્સને હું
સારી રીતે ઓળખતો હોવાથી તક મળતાં મેં
તેને પુછ્યું.

‘તારે ત્યાં નોકરોમાં એક જન્મને
પણ છે ને?’

‘હા... એક આઈ છે પણ વિચિત્ર પંખેર’
છે. રાતના પોતાની જાણને રૂસ કપાં પછી એ
ખદાર ફરવા જાય છે તે બહુ મોડેથી આવે છે.
એ અંતરામાં યું ફોફાં મારે છે તે જણાવું
નથી. હું તો ખબરારી નાખુંરે પણ પરાણી,
નેહર એટલે એણાવું નથી.’

‘વધુ વાત ન કરતાં મેં યુપયુપ મનમાં નક્કી
કરી રાખ્યું.’

‘સાંજના દમારી ટોળી મમત કરતી, પાછી
ફરી. રાત્રે જમવા જવા પહેલાં રૂસ કરવા મારા
આંકરામાં ગયો ત્યારે મારી ખાનરી યજ્ઞે મારી
ચેરીમાંના ચોક્કસ કામને કાષ તપાસી ગયું હતું.

‘ટેબલ પર જમવા જવાને બદલે હું રજર
સોઘનાં છુટ પેરી ઓવરકોટ લઈ પાછે રસ્તે
સટકી ગયો અને યુપયુપ દરવાજા આગળ જઈ
ને સંતાપો.

નેહરોવાળા જાગમોથી કાંઈ બહાર આવેલ કે નહિ તે હું ખુશી રીતે જોઈ ચકતો હતો. બરાબર નવને ટકારે એ એક બાંધને એક મોઢા એવરકોટમાં લપેટાઈને બહાર નીકળતાં જોઈ.

તેણી મારી આંગળથી પસાર થઈ. દરવાજા પરની બત્તીના ઉત્તમમાં એ તેણીને ઝાળખી. તે કાંઈ નહિ પણ પેલી જમન આવી હતી. દરવાજામાંથી બહાર જવાને બદલે તેણી આંતરમાં રસ્તા આંગળથી આડી ગઈ અને આંધળે કુદ ઝડપુદમે ગઈ. આંધારમાં છુપાતો બરાબર હું પણ તેણીની પૂઠે જ હતો. બાંતરમાંના એક નાના દરવાજામાંથી બહાર નીકળી તેણી પીરી રસ્તા પર આવી હું આ રસ્તાથી બરાબર માલીતગાર હોવાથી મને ઝાંઝી મહેનત પડી નહિ. દરવાજા આગળ આવી જોતાં એ તેણીને રસ્તા પર ટહુક કરતી જોઈ. કોઈની તેણી રાહ જોતી હોય તેમ સાચુ.

દરેક મિનિટ પછી એ એક મોટારનો અવાજ સાંભળ્યો. તેની તેજથી બત્તીએ મોટા ઉત્તમ નીખતી આંગળ આવી જેવી તે તેણી આંગળ આંધી કે ત્યાં ચોળી. ચોકલેન્ડ કરી તે આંધાં મોટારમાં બેઠી. તે મોટાર મોટી લીમો-ઉસીન જાતની હતી.

કાંઈની સાથે રાત્રે આ જમન આ જતી હતી તેને જોવા એ તજવીજ કરી પણ તેજ પહે મોટાર ફરી અને જ્યાંથી આવી હતી ત્યાં જવા પુર ઝડપે લપેટી ગઈ. મારી ફરતી હતી તે વેળા એ તેજ નજર જોવાની તજવીજ કરી પણ તે તો ધુળને કાઢવથી કાંઈ મળ્યું હોવાથી કશું જ નહોતું નહિ.

નિરાશ થઈ મૂંઝે પેટે હું પાછો ફર્યો પણ રોષણીમાં જઈ પેટની ધુળ ક્યાં પછી થોજ રખાતો હતો ત્યાં જઈ બેઠો.

તે રાત્રે તે આવા અચ્ચારમાં કોઈ ઝોળીએ આવી અને મીસીસ લીલ સાથે અચ્ચારે મુલા

ગઈ. મોટીથી હું અને જાન સીગાર પુટતા બેઠા અને ત્યાં એ તેને જોવાથી વિગત જણાવી.

ખીજી રાત્રે પૂઠે જવાને બદલે સાડા દસેક તે સુમારે હું તે જગ્યાએ જઈને બેઠો. બરાબર દસ મિનિટ પછી તે મોટાર ત્યાં આવી અને તેમાંથી તે આવા હતરી. તે મોટારનાં આંગળ નાં અને પાછળનાં નંબરો કાઢવથી ખાસ કંકાઈ ગયલાં હતાં. જણી જોઈને તેમ કરવામાં આવેલું જણાયું. બંને શોકલેન્ડ કરી, કોસ સાથે છુટાં પડ્યાં. આઠ ! શું ત્યારે તે કાંઈ તેણીને આંધળે હતો ? તેઓ ફર જતાં હોય તેમ પણ લાગતું ન હતું.

ખીજે દિવસે એ તેણીને બારીક અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. તેણીની આંખો અજબ જેવી હતી. તેણીના હોઠો પતલા અને શીકા હતા અને દેખાવમાં તેણી સારી હતી. મીસીસ લીલ પોતાની આયાની રાત્રીની મુસાફરીથી બે અંબર લાગતી હતી.

તેણી પર હમો જાણસી રાખતા તેની તેણી તે અંબર હતી કે નહિ તે મને અંબર નથી પણ ખીજે દિવસે જાને જાણસી અથવા તે દહાડે તેણી રાત્રે ગઈ નહિ. ખીજી રાત્રે ગઈ અને જાને તેણીની પૂઠે ગયો પણ મારા કરતાં અધિક જોઈ ચકતો નહિ.

આ જથી વિગતોથી મારીને વાકેફ કરવામાં આવી. તેણીની આવા મારફતે તે જમન જી કયા જોરકામાં મુતી હતી તે હું જણવા પ્રારથ્યો અને ખીજે દિવસે તેણી પોતાની શોધણીની તોફારીમાં હતી ત્યારે જોખમ બેઠી તેણીના જોરકામાં ગયો. તેણીનો સામાન હું જોઈ વળ્યો. એક નાની ટુંકમાં એક કાળો નાનો દાખડો હતો અને તેને તાણું હવું. તેમાં શું હવું તે હું જણી શક્યો નહિ.

કમનસીમે તે મોટારનું નંબર પણ હમોને મળ્યું નહિ. નંબર મળ્યું હોત તો રાત્રીની મુલાકાત વળેલા મુલાકાત કાણુ હતો તે જણતાં અજણુ પડત નહિ.

જે દીવસે મેં તે આપના ઝોરદાની ઝડતી લીધી તેજ દિવસે સાંજના મીસીસ લીધ, લંડન ગઈ અને તેણીની સાથે તે બેઠી આપ પછુ ગઈ.

એ ત્રણ દિવસ વિચાર કર્યા પછી મેં તે વાત મારા ખ્યાલમાંથી દૂર કરવા માંડી. મારી અને તેણીની માસી પોતાનાં એક બીજા સગાને ત્યાં વુસ્ટરશાયરમાં ગયાં. મને પોતાને પછુ લંડનમાં કામ હતું. હું સામાન પેક કરતો હતો તેટલાં જૉન આવ્યો.

‘જેક, હું હવડાં લંડન નથી જવાનો, મારે તો કોમર જવું છે.’

‘કોમર’ હું અજબ થયો. ‘હવડાં તે દરિયા કઠિ જવાતું હોય!’

પછુ જૉનને કોણુ સમજાવે? તે યુસાજ માને ત્યારે કેતી? બીજે દીને હતે કોમરનાં એક મખ હોરેલમાં દાવા થોડા થઇને ગોઠવાયા અને સાંજના બંદર પર લટાર મારવા ગયા. તે જગ્યાએ હમે સિવાય બીજુ કોઇ હતું નહિ. થોડે દુર બંદરનો ઢકકો હતો.

‘અહીંથી કાંઈ પછુ નવું જાણવાતું’ મળી આવશે’ જૉન દસીને બોલ્યો. તેનાં બોલવાની હજુ પૂરથી મારી પાતરી થઇ કે તે તરફ જમન જસુસો હોવા બેઠ્યો. ‘જરા વિચાર કર, મારા દોસ્ત, કે આ કિતારે કેવો સફાઈદાર ને લચકર ઉતારવા માટે અતુસરતો નથી. આજે જમની છાંયડાં પરના હુમલાની જે રાહ જુએ છે તે દિવસ આવતાં તે પહેલ વહેણું આ જગ્યાપર ઉતારશે. આજ તરો મયાં આપણાં જસુસ ખાતાં મારફતે સરકારને જમન હુમલાની વિમ-તોની ખજાર મળેલી છે. તે હુમલાના દરેક પ્રકરણોમાં પહેલો હુમલો તોરફોડ, સફોડ ને ઇસેકસ ખાતે લચકર ઉતારવાની વિગતોનો છે. આ જાણુ ચવાથીજ પ્રગટે ગમત કરવા લોડે રોલટસે

‘દેલના બચાવની કમિટિ’ માંથી રાજનાકે આથી હસકેરણી મયાં આવજો કર્યાં હતાં.

તેમાં ત્રણ છુ મળ્યો ફું દરેયો. ‘હલકુ તે તો તેમનો વાદિયાત ધખારો તરીકે ગણવામાં આવ્યો.’

‘હા’ જૉન કડવાસથી બોલ્યો. ‘આપણે આંધળો ધુપમાં મસ્ત થઇ ગયલા હોવાથી ખરે જોડું પીછાની ચકતા નથી. આપણાં દરિયાઈ લચકર પર આપણે મુસ્તાક રહી જમન લુચાઇ ને જમન મીલ ઝકપ જે કુન્યામાં સર્વશી ટ્રેબે છે તે ગણત્રીમાં ભેતા નથી. જે દિવસે આ હુમલો થશે તે દીવસે કોઇ પછુ જતની તકરાર કે ઝગડો થશે નહિ. આપણે કાંત નિંદ્રામાં આપણાં બીજાનામાં પોટેલા હોઇયું તે વેળાંએ જમન કાંઈકો યુપયુપ ધસી આવશે અને લકાઇ થશે એવું ધારીશું તે પહેલાં જમન લચકર ઈબીસ લુમિ પર પર ઉતરી જશે.

‘તેમ હશે તો હું ધારંજ તેમ જમન જસુસો દરેક ખજાર મેળવવા આ તરફ ઉભરાઈ જતા હશે’ મેં જણાવ્યું.

‘તેથીજ હું હયાં આવ્યો છું’ જવાબ મળ્યો. ‘જમનોએ આ પૂર્વભાગને જૂલ જૂલ વિચારોમાં વહેંચી નાંખ્યો છે અને દરેક વિભાગમાં એક પા વધુ જસુસો રહી ખોરાક, જનનવર, વગેરે વગેરે દરેક ઉપયોગી બાબતોની માંડીતી મેળવે છે. તારના દોરડાં કયાંથી કાપવા, ટેલીફોનનું દોરડું કયાંથી તોડવું, તોપો કયાં ગોઠવવી તથા લંડન તરફ કઈ બાજુથી ધસી જવું તેની દરેક માહિતી મેળવાય છે.’

તે સાંજ હમે જેમ તેમ પસાર કરી અને બીજે દીવસે મોરેર બાડે લઇ આસપાસના ગામો શેરીગદામ અને વેબોર્નની મુલાકાત લીધી. હમ નસીએ આ જગ્યાએ બચાવના કશાંયે સાધન ન હતાં છતાં જમનીએ પહેલ વહેણું પોતાનું લચકર આ ગામડાંઓમાંજ ઉતારવાતું નકોઈ કયું હતું.

શેરીગદામ આગળના કિનારા પર ફરતાં મારા મિત્રે મને દરેક વિવત જણાવી.

હમે ઝડપથી મોટાર તરફ ગયા અને હુ-
ક રસ્તે ચાલને તે નાનકડાં ચહેરામાં દાખલ થયા.
મોટારને ગારજમાં સુધી હમે પારમાં ગયા
અને ત્યાંથી નીકળી પોસ્ટ જોડીસ તરફ ગયા.
ત્યાં આગળ જતાં એક મકાન આગળ થોભી
જોડે બોલ્યા,

“જેક, અહીંજ થોભ. હવડાં થોડીવારમાં
એક શખ્સ ભુરો ઓવરકોટને ગોરૂ કેપ પહેરી
કાગળ પોસ્ટ કરવા આવશે. તેને કાગળ બમર
દાંડી છે, તે ચાલતાં તે સહેજ ખોડાય છે, તેને
ત્વંથ કે તેની પૂઠે પાડે. કંઠાય મને તે જાણ-
ખશે તેથી હું ખસતો રહેવા મારું છું.”

“હું મજાકથી સીમાર સળગાવી તેનો કુવે
કાઢતો ફર્યો. આજુ બાજુ હું ધ્યાનથી જોતો
હતો તેવામાં એક મોટાર પોસ્ટ જોડીસ આગળ
આવી થોભી અને તેમાંથી બે જણ બહાર
નીકળ્યા. તેમાંનો અટોર બેને આપેલાં વજુનને
મળતો આવતો હતો. ટીકીટ ખરીદવાને બહાને
પોસ્ટ જોડીસમાં હું ધુર્યો. પણ તે આગમજનુ-
એક કાગળ પોસ્ટ મારફતને રજીસ્ટર્ડ કરવા આપી
દેવામાં આવ્યું હતું. તેજો ઉતાવળમાં હોવાથી
રીસીટ લઈ બે બાજુએથી આવ્યા હતા તે તરફ
મોટારમાં ચાકી ગયા અને તેમના યુમ થતા
આકાર તરફ જનવરની પેટે, ટગર ટગર જોતો
રસ્તામાં જોઈ રહેયો.

બીજી પછે મોટારે હોટેલમાં જઈને જનનને
હકીકત જણાવી કે તુરત તે મારી સાથે નીકળ્યો
અને તે જીતા રસ્તા પર ગાડીના પેડાંની ડાબ
તપાસતા હમે આવ્યા. ત્યાંથી પાછા ફરતાં તેણે
જણાવ્યું,

જેક, ટીકરી, જાણ કે આ એકલસ શહેર
મ જનમન સરકર વેળાન ખાતે હાલની લશ્ક-
રનું વડું મથક જનાવચનું નકકી ચુલું છે.
અહીંથી આજુમાંહના ભાગે નીચાણમાં
હોવાથી કુરતી આ પસંદગી થઈ છે. પેલા
દેવલના મિત્રારા પરથી કરવામાં આવતી સીંગ

નથી થલે કુર દરાગ જેઠ શકાય તેમ છે.....
ચાલ, જરા પેટને ટાકું કયે. મારે કાલે બેઠન
જવું છે. તું કોમર ખાતે રહેજે હું. હું આવું
ત્યાં સુધી હેક્ટોના હું.”

એક અઠવાડિયું મેં ફેક્ટમાં દેહ્યા. ખાધા.
તેમજી જનના આવ્યો પણ ત્યાંથી હમેને હમાર
અસળાળ છાપી બાજુમાં આવેલાં લોવેસન
ટાફ ખાતે લઈ જવો પડ્યો તે બીજી દીવસે
ત્યાંનાં એમપાયર હોટલમાં હમે હર પડ્યાં.

હમે કાંઈ તે શહેર જોવા આવ્યા ન હતા.
પણ ત્યાં રહીને મોટારમાં ચારે બાજુ પેટી બેઠી
મોટારનાં પેડાંની ડાબ જોઈ ફર્યો કીવાનતે
બાજુનાં એક એક ગામ કે શહેરની ગારજમાં
હમે ફરી વલ્યાં પણ તે બેઠી મોટાર જણાઈ
નહિ.

એક સાંજના ફરતાં ફરતાં જનની નજર
રસ્તા પર પડેલા છાપ પર પડી કે મોટાર બેઠી
રખાવી અને બરાબર તપાસ કરી હમે ઉભી થી
અને તપાસ કરવા માંડી.

અંધાર થતાં હમેને પાછા ફરવું પડ્યું.
પણ બીજી દીવસે હમે ફરી પાછાં તે જગ્યાએ
ગયા. કમનસીમે રાત્રે પડેલા ચારે વરસાદની
મહોમણે તે છાપ સંતર હસરાઈ ગયા હતા.

એક અઠવાડિયું ફરી પાછા હમે ફેક્ટમાં
ફર્યો કીવા એક દિવસ મોટારને પાછળ રાખી
હમે ચાલતા હતા તેવામાં બાજુમાંના એક
રસ્તામાં તે મોટારનાં પેડાંનો ડાબ જોડેની
નજર પડ્યો.

તે છાપ તુરતજી લાગતો હતો એટલે
અચચા આવી નહિ. હમે તુરત મોટારમાં બેઠા
અને પૂઠે લાગ્યા. બહુ જલદીથી હમે તેની પૂઠે
લાગ્યાં. હમારી મોટાર બીજીની પૂઠે જતાં એક
સાંકડા રસ્તા પર ફરી કે હમે ઉતરી પડ્યા
અને મોટાર પાછળ રાખી પગે ચાલતા, મસા-
યા અધિક દલાકે હમે તે મોટાર અને તેમાંના

અપ્પસેને જોયા. તેઓમાંનો એક પેલુ રેલ-
રેલ કાગળ કરાવનાર હતો.

તે બેઠી અપ્પસો ત્યાંની રેલને પુલ સંભા-
ળતી તપાસતા હતા.

આ પુલનો કેવી સહાયત્રી નાચ કરવો તે
તેઓ તપાસે છે. જ્યારે જમના આવી પુલથી
સારે રેલને બચાડાર બંધ કરવા આ પુલ
બરાબ છે જોન રાંન કમચાવતો બોલ્યો.
'હીક છે, બચ્ચાઓ તમને બી. જોડે કે તમે
કેવા ઉસ્તાદ છો !'

અહીં કમચ સુધી હમે તેમને જોયા.
તે બાદ તેઓ પોતાની નોંધોમાં કંઈ લખી
પાછા મોટારમાં બેઠા. હમે પણ તેમની પુઠેજ
હતા. એ કમચ પછી એક નાની ટેકડી આગળ
આવ્યા. ત્યાં તે મોટાર ઉભેલી હતી અને તેમાંના
અપ્પસો તે બાલુના મોટારમાં ફેર લેતા હતા.

તેમણે કામ પૂરું થયું નહિ. ત્યાં સુધી
હમે તેમને તપાસતા ચાલ્યા. તે પછી તેઓ
પશ્ચિમ તરફ ગયા અને હમે પાછા હમારે
અસલ મથક હોટેલમાં ગયા.

ત્યાં તપાસના કરતાં હમારી અભાવથી
વચ્ચે જ્યાંયુ કે કે એલારોલેબન, પેલી
જમના આયા. ત્યાં મેડમ હસના નામે ઉતરેલી
હતી. જોને તેણીને લાઇબ્રેરીમાં જોઇ અને
તેણે મને બોલાવ્યો. હમે જનને બાતરી
કરી તેણે હમારી કામગીરી વાકેફ હોય તેમ
જ્યાંયુ નહિ.

જોન યંચનાડમાં પડેલો બીજો દિવસે તેણે
મારી પર તાર કરીને તેલકી કરવા જ્યાંયુ.
સાંજના તારથી જવાબ મળે કે તે આપા
આજ પંદર દિવસ ચર્ચાની નોકરી છોડી
ગઇ છે.

તે જોયું છે તેમ જરમન મુદ્રા આ
તરફ જુદું ભમવા લાગ્યા છે, જેકે જોને
જ્યાંયુ. એનો કંઈપણ ઉપાય કરવાનું
પડે.

તે બાદ હમેને જોય નહિ કરી હમારી
મોટાર બીજી બાજુએ રખાવી અને તે બેઠી
મોટારકારનાં છપતી તપાસ રાખતા રહ્યા.

બીજો દિવસે જોને એક નાની કાઠમી
લારી મોટારમાં મુકી અને શાફરને પુલથી
ચેતકથી આપી કે ગમે તે થઇ જાય તોએ
તેને ખસેડવી નહિ.

તે સાંજના મારીનો બીજો તાર આવ્યો
તેમાં તેણીએ જ્યાંયુ કે દરિયાખાતેએ
તેણીના રીપોર્ટ માટે ઉપકાર માંગ્યો છે અને
તે આજે થટતી તપાસ કરવા જ્યાંયુ છે.

કમચખતો કાઠ એવા ઉદ્યુને મેકિલે
કે જોને જમનાનો એક બોલ પણ આવડે
ન હશે જોન પડપડ્યો ને તે તાર તેણે ફાડી
નાંખ્યો.

રાતના સાત વાગે હમે દાખી દાખીને
પેટની પુલ કાંધી અને ત્યાર પછી હમે મુસા-
ફરીએ નીકળ્યા. જે મહાનનાં કરવાનું આગળ
જોને તપાસ કરી તે ગાડીનાં મથક તરીકે
જ્યાંયુ હવે ત્યાં હમે આવી પુખ્ત. મોટાર
થોડે દુર રાખી હમે ઉતરી પંથાને જોને પેલી
કાઠમી ખસે મારી.

'તારી રીપોર્ટર છે ને ?' તેણે પૂછ્યો.
દુર જતાં સવાલ કર્યો.

જે હા પાડવા ડોક તમારું.

'તે મહાનમાં મારે થોડીક તપાસ કરવાની
જરૂર જણાય છે' તેણે સૂચવ્યું.

'એટલે કોઈક મર કોઈકે ?' હું ગમરાહ-
ને બોલ્યો. પછાપા તો મરી જવાનો સોદો !
બાદ જ્યાંયુ હમે કાંઠીમકાર
હોય છે. રાત્રીના બાપથો ચાલક ખાંડપા
તે માયુ મુકી પુજે જાતો ?

હમે બહુ જલદીથી હમે ત્યાં આવ્યા
મહાનમાં કંઈક રાત્રીની દેખાતી ન હતી. એટલે
મથક સુધ ગયા હોય તેમ લાગ્યું હવે.

હજી વીજળ હોવાથી હમે દરવાજાની સામે ઢાડીને સાથે ઉભા. દુરથી કાંઈ મોટેર આવતી હોય તેમ હમેને લાગ્યું. પણ તેના પાંતિ અવાજ નબળીક ન આવવાથી હમે તેની ઇશાર કરી નહિ.

કાપાલ કહી તપાસતાં જે વાજેલા જણાયા. વખત થયો છે એવું ધારી હમે તે હોખડના દરવાજા આગળ આવી. અને તે ખોલવાની તજવીજ કરી પણ તેને તાણું મારણું હતું.

ઉપર ચડી ઉતરવા સિવાય બીજો માર્ગ ન હોવાથી હું પહેલાં ઉપર ચડ્યો. પણ તે તેવામાં એક સીના અવાજે હું ચોંક્યો, તીચે જોતાં મેં જોયું, કાપાળી સાથે લાતી જોયે કે ઘરત હું તીચે કૂચ્યો. ને મદદે મથા. તેજ પળે તે સીચે જળીથી જોયું. હાથ ને તેણીનાં મોઢાં પર હતો. તે અસહ્યેને યુગ પાગલાની કાંઈક કાપી પણ ઘરત મેં તેડું મોઢું પકડી લીધું.

‘એને રખાલો કુચો માર.’ જોન જરાયો.
‘એ તો પેલી કમખખત જમન આપા છે.’

બીજી પળે જે રખાલોને કુચો તેણીના મોઢાં મેં ખોસી દીધો અને તેણીના હાથે મજબૂત પકડ્યા કે જોને આવા સમયને બરનો સામાન જળવામાંથી કાઢી તેમાંથી ‘રસમની’ મજબૂત ફેરી લીધી અને તેણીના હાથેને પગે કચકચાવીને આપ્યા.

તેમ છતાં જમન આપામાં લોક ગાંજ ફેલી તેણી તરફવા લાગી પણ ફેકટ, બીજી પળે હમે તેણીને સામેનાં બેલરમાં ઉંચકી ગયા અને ત્યાં આગળના એક મોટા ઝાડ સાથે કચકચાવીને ખાંધી. તેણી કાંઈક અમત્યની ખબર લઇને રાત્રે આવી હતી એવી દમરની ખાતરી હતી પણ તે જણવા વખત ગુમાવેલો ફેકટમાં હતો.

બહુ સંભાળથી હમે હવે દરવાજા મધને ઉપર ચડી બાગમાં ઉતર્યા અને તે મકાનનાં દાખલ થવાના બાગની ડાબી જમણી બાજુએ ગયા. ડાબી બાજુની બારી સાધારણ જણાતાં ફેરી પાછો જોને જળવામાં હાથ ધાલી બારી ખોલવાનાં જોળાંને કાઢ્યા. મેં મિનિટમાં તે બારીની સંકળ કાઢી બારી ખુલ્લી કરી હમે એક ફેકટ બારાસ્તે કરેલાં ઝોરડામાં આવી.

શાંત યુવકીની ત્યાં બાપી રહી હતી. તે કાંતિ યુવકીનીમાં મેં મારા બંતઃકરણને જોઈમાં વળગારો મેડું સંભળ્યું.

હમે તે જમણેના મકાનમાં આવી. હતાં. તે ઝોરડામાં હમેને ઉપયોગી થઇ પડે તેડું ન હોવાથી જોન, પેલી તેની કીમતી બેગ સાથે ‘રાખી’ સંભાળથી બારણું ખોલી બહાર નીકળ્યો અને અગર પગલે બધા ઝોરડામાં હમે બને ફેરી વળ્યા.

‘કટું’ ન વળતાં હમે ધીમેથી માળપર ગયા. હવે સવાલ થયો કે તે જમણેનાં કયા ઝોરડામાં સુતા હશે, સંભાળથી કામ લઇ નસીમ પર આધાર રાખ્યાં વિનાં છુટક ન હતો. પહેલો ઝોરડો ખોલતાં તે અંદરથી બધ મથલો જણાયાં એટલે ખાતરી થઇ કે કાંઈ તેમાં સુતેલું હશે. બીજો ઝોરડો પણ તેવાજ જણાયાં. ત્રીજો મોટો ઝોરડો તપાસતાં જણાણું કે તે અંદરથી નહિ પણ બહારથી બધ હતો.

બીજી પળે એક અજાન જેવી કુચી જોનનાં જળવામાંથી નીકળી અને ઘરત બારણું ખોલી અવાજ કર્યો વિના હમે તે ઝોરડામાં દાખલ થયા.

વિજળિક બત્તીની રાશની તે ઝોરડામાં ફેલાવતાં હમે અજાનનીમાં ગરકાવ થઇ ગયા. બારી આગળની એક મોટી ટેબલ આગળ તે બાજુના બાગમાં એક મોટો નકશો ચીતરેલો જણાયા. તેમાં રથે મથે

નિકાનો કરેલી હતી અને. બાળુમાં જન્મ ન
જાણામાં નોટસ લખી હતી. બીજા બાળુએ
ફોટોમાંની ફીલમાંના કાચો પોલાં હતા. એક
રેખાપર ધણાક મહીનાઓની બારે મેહનતના
પરિણામમાં લશ્કરી મથકોના દોરેલા પ્લાનો
વજેરે પોલાં હતા. બાળુમાં એ ત્રણ કેમેરા,
રાત્રીને સમયે નિકાન કરવાનો સચિ, સંભ-
ળથી દોરેલા પ્લાનોને માથે તથા એક
ક્રંકમાં રીપોર્ટ અને નોંધો પાક જન્મ પોલાં
હતા. આ બધું થોડા દિવસમાં બર્લિન ખાતે
મોક્ષી દેવામાં આવનાર હતું.

જેને તેમાંના થોડાક કાગળો લઈ મળવામાં
મુકતાં હતા. આ બધું પાછળથી ઉપયોગી
મધ પડશે. તે કાગળોમાં એક જલ્લા બેગ
રીપોર્ટ હતો જે શલ્યચિકિત્સા વાંચકોની જલ્લાને
માટે અને ટપકાની સેવાની જરૂર જેલ હતું.

ઇંગ્લાંડનો પૂર્વ કિનારો.

વિશાગ છો.

U. S. ૧૯૦૧ ના ફેબ્રુઆરીથી ડીસે-
મ્બર ૧૯૦૮ સુધી ખાસ ફેબ્રુ પક મુકવામાં
આવેલા ૧૧૪ મી વેસ્ટફેલીઅન પસલજી વાળા
ફેપટન વીલહેમ ફોલ્ડાઇઝની નજર નોંધ.

વેબોર્ન—નોરફોલ્ક—ઇંગ્લાંડ

(જુરો મોટા નકશો આ લગત સામેલ છે.
ફોટો ગ્રાફી બી સીરીઝ નંબર ૧૦૧ થી ૪૫૦)
આ ડીસ્ટ્રીક્ટમાં શેરી-અલમ અને કોમર
સહેરો સાથે મળી લેતાં, બધી મળીને ૪૧
જર્મન રેલ્વે વસવાટ કરી છે. તેઓમનિ
મોટો બાગ દોરણમાં નોકરો, જનરલોઓ
અને ફુટલબાલ વેપારીઓનો છે. ફેરફાર તે "અલ્બ
લિવસ" માટેનું કાર્ય નકકી કરી આવેલું છે.

હથોળો.

ફેલી-અલિય ખાતેનાં એક ધરમાં હથોળો
નો મોટો જથ્થો છે. નિકાન મતાં બધાં છુપી
રીતે એકઠા થશે અને નકકી કરશે વખતે

કિનારાપરના પેદરેઓ પર તેમજે મથકે તલ્લી
પડશે. સાથે સાથે મોટા નકશામાં કરવામાં
આવેલી નિકાની શુભજની જગ્યાએ સપલા
તાર અને ટેલિફોન બંધકાર કાપી નાંખશે.
નકકી કરેલા કુલ્ડોમાં હેપરીઅન ખાતે જન્મ ન
દોરડું સામવવા આપણા બાઇબેલને ફરમાવશે
અને આપણા વકાલોની કાબડીને લગતી કોઈ
પણ ખબર મહાર જતી બધાકાવશે.

માણસો.

આ ૪૧ માણસોમનિ, દરેક ફેબ્રુઆરિય
સેપાક બચ્ચો છે અને તામકાર કુશલ આબા
સરકારની સેવા જલ્લાવવા તેજી શોખિંદ શીવેલા
છે. તેમનો સરકાર રેફરન્ટ-બીટીશીમ છે.
આ બધાકાર અમલકાર કામમાં કોમરના ટકર
સ્નીટમાં મથ્યારાના વેપમાં રહે છે.

પુલ મારી ડીનેમાઈટ

રેલ્વેના મોર્ગમાં ખસલ કરવા પુરો ઉરાડી
નાંખવાનાં છે. આ પુરો માટે નકશામાં બાલ
નિકાન કરવામાં આવેલી છે. તે ઉરાડી રેલ્વે
માટેના જોઇનો ડીનેમાઈટ વેબોર્ન ફોલ્ડાઇઝની ન-
જરીક આવેલી સેન્ડી લીલમાં સંતાડેલો છે.

ઉત્તરવાની જગ્યા.

આમાં ઇંગ્લાંડમાં આપણા લશ્કરને ઉતા-
રવાની સૌથી સલામતી બરી જગ્યા વેબોર્નની
આખો કિનારો છે. આ કિનારાપરની પિલીસનું
નાકું તારનાં દોરણથી હારવીચ જરૂર સાથે
જોડાયેલું છે. જેવાં આપણાં વકાલો રેખાશીકે
આ તાર કાપી નાંખવામાં આવશે. વેબોર્ન
ગામમાં એક માની તોર ઝોલીસ છે, પણ તેને
કળને પોસ્ટ ઝોલીસની નજીકમાંના દોરણો
વાળાં આપણાં બાઇબેલ એકઠાં લખશે.
કિની પર ગુન્ય નકકી વાવેલો ઉત્તર કરવામાં
આવશે એટલે મળેને દરેક સંરજતા મળી જશે.

તારની દારડી મારી નાખીને કાઢી નાખીને
આ બધાએ યહીને આઠ અમલના મુકદ્દમા
ના તારની દારડી પસાર થાય છે. તેમાંના પાંચ
તેમજ ટેલીફોન દોરડું તો ખાસ રાખી ના-
ખીને પસારી બેઠકસ સાથે સીધા વ્યવહાર
નું દારડું આપણી જરૂરપાત માટે રાખી મુક-
વામાં આવશે.

કિનારો

કિનારો સખેત છે. કિનારો આગળથી દક્ષિ-
દિશામાં જવાનો કુંદર પથરાયેલો રસ્તો છે.
પાણીના અંદાજ સાથે વગેરે માટે જુઓ છિ-
દિશાને કાંઈ ખાતાંનો રિપોર્ટ અને આટલું નખર
નેરકાં જે આ લગત સામેલ છે.

સહી

માખે નાંકે હુકારની એક ભૂલી છે.

ખોરાક

આખામાં ગાંધીજીની કુશળતા નાની છે એટલે
ત્યાં માંજો જયો રાખવામાં આવતો નથી. ગન-
દેન તરફના વિભાગમાં પુછળ મેડાં અને વાછ-
રા મળી ચકે તેમ છે (દરેક ખેડૂતને ત્યાં જન-
વરા કટલાં છે તેના કમવાર કોઠા આ લગત
જોડ્યો છે.)

મોટરકાર..

આ વિભાગમાં ૧૨૫ મોટરકારો છે. તેમ-
ના માંખેકોનાં નામ અને સરનામાં આ સાથે
સામેલ છે.

જર્મન નસુસોની નેપિનો એક નસુનો ઉપર
જણાવ્યો છે.

તેજ પછે પાછળ હઠતાં મારાથી કમનસી-
બે આંધ્રો લાગ્યો અને જાણમાં મુકેલી ફોટો
આપના કાચો હેઠળ પડી આવજ સાથે લાગીને
જુકો થઈ ગયો.

હમે ખૂબે દયાપ ગયા. પાસેના ખોરાકમાં
હીલચાલ થતી મેં જોઈ અને મેં જર્મન આપા

માં એક ખીજાને જોલાવવામાં આવતા સાંભળ્યા.

‘હમાં જોય’ જોન હોઈ પીસતો બેઠ્યો.

‘હવે જાયલા થવામાં માલ નથી.’

તેજ પછે બે શપ્તો, જોડા પેલા રહેવે
પુલ તપાસવા ગયા હતા. ને પેરિટ એડીસમાં

આંખ્યા હતા, અંદર આંખ્યા.

હજી હિમત રાખવામાંજ હોપણ જોઈ

જોન પોતાની કિમતી કાઢલી બંધાયું. મકડી

આગળ આવી જોડેલો.

‘સાહેબો, તમે જોશો કે તમારી હુમ્મી

હમે શોધી કાઢી છે. તમારી આ નેપિં અને

પેલા નકશો હમેને ખડું ઉપયોગી સાધ

તેમ છે.’

‘તમે કયા હકથી હમાં આંખ્યા છો?’ તે બે

માંના વક્ષ જમીને આગળ આવી અંગ્રેજીમાં

તરકાઈને પૂછ્યું.

‘એક અંગ્રેજ અંધાનાં હકથી, હેર રોલ

અંજ, જોને સાફ સાફ ટીકા લગાવ્યો. ને અ-

જબ રામજાણ ધણપડ્યો, લેફ્ટેનન્ટ, તમારો

મોરીસ સંમિતો એતરમાં કોઈ સાથે બેસેલાં

તમેને જણાવો.’

તેની સાથે વાળી બંધાનના કાંઈમાં રીવાજ

હતી પણ મેં જોયું કે તે સાવ લીચકારો હતો.

તેનો અંદરો પુછી જોવા ધણ ગમે હતો.

આ એક જ નોડ છે. અથવા તો ટાકડિયણમાં તે
તે ઘણાં સારાં દશે પછી એ અડધી માર છે,
તમારા જેવાં સાદુકારી કામ માટે તે લાવક
નથી. મેટ્રીક્ષ પાકમાં તમે રાતે તમારી વાઇ-
રને મળવા આવતા હતા તે વખતે તમારા ટાક-
ડાના છાપે મને અજબ કાઢેા હતો અને તે
પરથી હું તમોને શોધવા ચકિતવાન થયો છું.
‘હું શું મારી નોડેસો ને ધ્યાનેના નાશ
કરવા મગિછે ?’ તે લેક્ટેનન્ટ જરાડયો. ‘આહ
કુનાં, હું તને તેમ કહી કરવા હમ્મશ નહિ.’
‘ત્યારે બાજુ ઉભો રહીને જો ?’ જૈન
જારણાં આગળ હતાં જોડયો. ‘જરા, અહીં
જો ?’ તેણે તે કિમતી ટાકડી ઉધાડી બજાવ્યું
કે તે જર્મનેા દાઢા અંદર આબ્યા.

‘બીજા પછે જૈને તે કાચળાંમાંના પાઉર
ઝોરમાં ફેંકયો કે તેમાંથી મોડું બળવું થયું
અને આખા ઝોરમાં બસુકા મારતી આમ
લાગી. તે ઝોરડો બહીની પેડે તપી ગયો.

પાઉર પાતાં યવનાં પુમાડાને લાખ
લખ હમે કંપધી દાર પસાર કરી બહાર નીક
ળી ગયા હતા. તે જર્મનેા ઝોરડો બચાવવાને
અશક્ત યવાધીજ પોતાની છાંડળીને બચાવ
કરવાને બહાર નીકળ્યા. તેમની રીવોલ્વર ધડાકા
બંધ પડી પછી ફેડટ.

બાજુમાં છુપાઈ રહી હમે જોયું કે આજુ
મોંઠાં આગમાં તારાજ થવા લાગ્યું હતું. તે
જર્મનેા કંપડાંબર બહાર નીકળી નાહમ.

‘એ સોડને પકડવામાં માલ ન હતો’
જૈને જોલાસો કાઢેા. ‘તેમ યતાં આપણે
જાહેરમાં આવ્યે જે હાથને તબકકે યવાની
જર નથી, આ, બદખામ, જર્મન પેસે હયાં
મળદ ઉઘારી રહ્યો હતો. તેણે બક કિમતી
વિગતો મેળવી હતી પછી તે હવે નાશ પામી છે.
કરી પાછો તે હયાં પ્રપચ રચશે નહિ તે માટે હું
જોઈતી ગોઠવણ કરીશ. આવ, બાબા, હવે તો
જમ આવેલ. જરા કરારને હવે પડ્યે તે બરા !’
(હવે પછીના અંકમાં)

ધંગલાંડમાં જર્મન હંદેરો.
તેની બધી કુક્તિઓને મપયો સામે રહ્યો થયો.

સોરાબજી સીકંદર કોટમાં સાક્ષી-આપવા
આબ્યા.

‘તે બાક કુટતાં જોઈ હતી ?’ સોરાબ
આપવા પછી મેજરનેટો તરડાંબને પુછ્યું.

‘ના, મેં અવાજ સાંભળ્યો હતો’ સીકં-
દરની લાહેરી ચાલી.

‘કુહ, એ જુગાની ચાસે નહિ... અંધાવ
હતો જા’ મેજરેટ ઉઘાવા.

સોરાબજી સાક્ષીનાં પીજરામાંથી ઉત-
રી બારણાં તરફ જતાં શું કહેને દરયો.

મેજરેટનો મીઝબ ગયો ને કોટના તીર-
સ્કાર માટે તેને દંડ કરવા જોઈ મંગાવી,
હસનાવું કારણ પુછ્યું.

‘નામદાર સાહેબ, આપે મને હંદેરતાં જો-
યો ?’ સોરાબજી બાએ સવાલ કયો.

‘ના, પછી મેં અવાજ સાંભળ્યો’ મેજરેટ
ચીચવાયો.

‘કુહ, ત્યારે તે જુગાની ચાસે નહિ’ કહી
સોરાબજીએ ચાલવા ‘મોડ્યું ને કોટ’ વિચારમાં
પડી કે શું કરવું ?

સીપાહોનાં કામજોમાં સેનસોર જર્મન બંધે
તેમ કાપ મુકતો હોવાથી એક ‘સીપાહનું’
હાથ આવ્યું ને તેણે સેનસોરને બનાવવું
કામજોમાં લખ્યું. ‘પરબીડાં પરની ટીકીટ
નીચે જોજો.’

શું એક જાનમી મળી હોય તેમ સેનસોરની
એવીસમાં ધરફડી ચાંતી. ટીકીટ કેમ બંધત નીક
જે નહી એવી સખત ચીટકાવેલી હતી. એક
કલાક પછી બધા પરસેવે ગરબાવ થઈ ગયાં ત્યારે
ટીકીટ નીકળી. નીચે આ વાક્ય હતું.

‘બપવા, ટીકીટ, હજોડતાં મહેનત પડી
કે માંડ કરજો’

From my Diary

(for Gulshan)

by

Manmohanrai Hakumatrai Desai, B. A. LL. J

(1) When emotion is at its highest, when despair mocks in his face, why is it, then alone, that man prostrates to God

(2) The joy of achievement after a life-and-death struggle is far more intense and paradisaical than the easy acquisition of any thing. The tougher the fight, the more earnest the reward of success and triumph of victory.

(3) In life, some times, one has to be an operatic danseuse piping to the tune of Lord circumstance. But will that deter him from unflinching perseverance. At one time, an operatic danseuse, at another, a proud free spirit—it has its lessons and joy also.

(4) Alas why should I clamour for gilt happiness coloured false, when genuine plea-

asures are so lavishly spread for me by Him, whose sole paternal care is to render me happy. A kind word, an innocent smile on loving lips, a beautiful star, fine silvery moonlight, sweet, melodious music of the ocean, fine landscapes, love, brothers, parents, wife, satisfaction of duty discharged, buoyancy of vigour, hope, youth, health, morning, evening, sun-rise, sun-set and infinitely innumerable details—are these not all, each itself a mine of wealth and store of happiness so lavishly, lovingly bestowed upon me for my happiness that I should pine and struggle for material wealth, and judge life's worth according to that standard of base and enervated natures? Lord Almighty, but for thy generosity and greatness, how could men

have existed? To grumble and complain of life is to sin against thee, and the greatest sin, more monstrous than the murder of a man for here is the down-right murder of a soul.

(5) What is the richness of the rich? A motor car! I have a far better, stronger, happier motor, power within myself, within my being, which will defy a hundred thousand things—the motor of self-reliance, of self help, of self-dependence and consequently of proud self-assertion. A motor car! To pine for one! How contemptible an ideal, how low an ideal aspiration! Throb well, my brother, the machines of thy own inward motor and thou wilt be a far better motor-owner of thyself than the possessor of a thousand motor cars.

(6) Material prosperity! Money! Lord, how these fiends harass us! Is money, fame, praise, to be the goal of our life at the cost of the higher mission, which Thy Considerateness has ordained for us in Thy wisdom? Alas, we waste our powers, our energies in struggles after things that are a delusion. Lord, Lord, Thy help, Thy guidance we seek, Lord Bene-

factor, teach us humility, generosity, sympathy for all, love for mankind, and brotherly feelings for the world. Gracious Mercy, inspire us with a righteous indignation for every thing cruel, mean, base, ignoble. God, curb our passions, and help us to gain peace with the world, good, kind words for the sufferers. Let us destroy anger from our minds, efface jealousy from our hearts, banish rancour from our eyes. Teach us the secret of the love of Christ for the agony of the lepers and the emotion of the feelings with which he blessed the feet of the beggars. Let not our souls be entangled in the deceitful web of the world's dolly-play of wealth and riches and praise and fame and conceit. To Thee, thy servants turn, show Thou them the path and reclaim them from their sins.

(7) Newly-married couples, generally, during the honey-moon period, and especially when the bridegroom is quixotic and some time a little peurile are apt to lead themselves and often also their well-wishers, to a frantic wild-beer's dance or to create raging storms in small tea-cups shaking each other tremendously. For it is then neither the age

of homodomy, nor that of gynarchy with them, but one of fanciful flights of fanciful brains. Hence it is that some husbands, some times out of uncontrolled violent joy, pirouette on their toes in the most quizzical manner, and sometimes out of sheer childishness, gyrate like weak weather-cocks, at the mercy of powerful whirl-winds.

(8) They say, man must be both natural and unnatural; but I believe, man is after all man, and if he is a *man*, he cannot be unnatural. Man and nature are so closely interwoven and in such glorious and perfect concord that the tunes of life will never vibrate in happy harmony and perfect order, if man can become unnatural at his sweet will, whenever he wishes.

(9) Picture Post-card Collection I Card-collection is often times risky, and has got a nasty habit of tumbling to the ground all that lofty, magnanimous collection of ours at a single touch of reality. If mankind would but exist on their exquisite card-collections *only*, which they try almost every day and build with them also nice airy card-castles to luxuriate in, where would have been the misery that infests the dingy nests of we, the voyagers, as they say, on this vast ocean of humanity.

I should like to exchange cards but "really" printed ones; but I won't part for millions, with my sweet, delicious, enchanting card-visions that soothe, and refresh and rejuvenate, nay, not for the world!

(10) Passion is a selfish motive instigated by pride and characterised by unscrupulousness while true love is never selfish, nor ever turbulent, or wild or mean. Will Dobbin in *Vainety Fair* is a true reflex of ideal love. True love is a stimulator of man's noble nature, a softener of his rougher qualities, humaniser of his character, and not an instrument to call forth the baser nature of mankind into play. That soothing current of love passing from one heart to another, unsexing even sex, can be established, but for once only in life. That spiritual joy, that emotional ecstasy, that iridescent phosphorescence of life is not like the material trappings of the world, which can be acquired at any time and in any place by the tender of a price. This certain something can be felt but once only in life when all youth within springs towards and pines for breathless pleasure in love's carol and when the spring time of life with all its gay luxuriance invites man to its light and happy fancies.

પારસી બાનુ લુપીન!

(ચીત્ર સાથે)

હાટેહાડ ધુનવનારી આંખે ગંભીર ડિટેક્ટીવ વારતાનો હજી સુધી
નાનકાન્સીસ્કે આતે ફાપીરાપટ નોંધાંઓ નથી તેરલાં જે બાધ
‘શુસકામ’ ને પોતાના એકાદ નવા તાટક માટે સગીન પ્લોટ બેઠતા.
કાંઈ તો કત્તાની સંપૂર્ણ પરવાનગી છેલ્લે ! ! !

(અખનાર—સરસેકા ત્રીન પાઉ.)

પ્રકરણ ૪ થું.

(જેમાં અટકી પકડું મીસ ગરેરીની કારતું ચીચપોમસીનાં સેવસ કાંસીંગ
માગળ અને વળી જેમાં ખુટી નવા મીંટર પાસના આશ્ચર્યચીરામ ચીન્ક (1) નેથી
રજયાત આ મરસુના થતી સમજાતી.)

સુના મરેરીને સમજે ઉપડેસી તે ગંભીર
મેટર ફીઆટ ચીચપોમસી વાળા સેવસ કાંસીંગ
માગળ બેઠને યમ ઉભી રહી. ત્યાંના પોરાર
ખબર આપી કે જ લોકસ ટ્રેન, જે મેસ ટ્રેન
અને હથેલી પંદર શુસક ટ્રેન તથા પાંચ સાત
ખાંસી ક્રિનચન જેટલું પંસાર યમ જાપ ત્યાં
સુધી કાંસીંગનાં હરવાગે ઉપડેસી નહીં. હવે !
આપણી મંદાન આતું ડીટેક્ટીવને મનસે ફરેક
મીનીટ તે પાંચ પંદર બાપ ધરાની તુમાન જેવી
કાંમતી હતી અને આતો પારસાં પોણા ત્રણ
કલાક ખેટી થવાની વાત હતી. શાફરે સહજા
આપી કે કરી રોમજળા નવા શુસ પરથી યમને
ખીજવાય સમારો.

“તારી કીપરી, તેમ કરતાં તો હું જે પ્રતો
મેજવડા ફોફું જે તેની ગણતરીમાં શુક પડે.
જોની. હમણાં તારાં સ્પીડોમીટરમાં શું
નોંધાયું ?”

“૭૮૧ શીટ મેકમ !”

“શાં વાર, હવે જો ૭૮૧ શીટને ૪૪૩૬
વડે શુધી. કલા, જેડેલ તો !”

મીસ ગરેરીનો શાફર ફરેક વાતે આખના
કામ તળે તાલીમ પામેલો હતો, અને ખાલે
વખત તેને ડીટેક્ટીવનાં કામમાં મેરો ભાગ
મેલે પડતો હતો. તેની ખેડ તળેનાં જાકસમાં
કય કાંઈક ઉપડેસી ચીન્કે હ મેલે તેવર
રહતી હતી જેમાંથી એક સ્ટેટ અને જેને કલા
ડી તે ચપોચપ હસાળ કરવા મંડી ગયો તેરલાં
મીસ ગરેરી કાંઈ નવરાં મેલે હતી નહીં તેવર
લાગણ ‘સાજ’ વેચાલ બીધું અને બકામના નવા
વાર વાંચવામાં રોમાષ મળ્યા.
“જોનીસ બાપ આલે હમર હનું મેકમ”
શાફર પેલા શુણાકાર પ્રોપાકરતાં હલું.

“મરીરે ! સાંજમાં તો ખત્રીસ લાખ છે !

“સાંજમાં ! મેકમ શું મોશોહ !”

“શું શું ફોફું !”

“તમે અને હીસાળ કરવા આપ્યો તેનો
જુમમોજ.”

ચઢતી પડતી.

(દોહરા)

શરદ તણી શરઆતમાં, વૃદ્ધ થયો વરસાદ;
મધરાતની મહાભરી, યુવોની આવે યાદ. ૧

રહી નથી ને નવ રહે, એક સરીખી આંદ;
પળમાં એવી પળમાં પડે, દુખો આ દર્દમાં; ૨

ધન ગરબને અતી ઘણો, દિવાવતો તો દાર;
શરદ તણી શરઆતમાં, જતું રહ્યું સૌ નર. ૩

ઘડીમાં ધન વરસે ઘણો, જણાવવાને નર
વિજેસી નાખી વાદળાં; જણાવતો કેમ નર. ૪

લવાનીશંકર નરસિંહરામ કવિ.

વિપત્તિના વાદળાં.

(ગઝલ)

વિપત્તિના વાદળાં વિલુ વેગ આણ્યા વિજેરશોલ, વિપત્તિ (ટી
આંધીને ઉપાધીઓની, અધી ચડી આકાશ માંહિ;

આંધીને ઉડાડવા મનુ, પ્રેમ વાયુ પેરશોલ. વિપત્તિ ૧
વિપત્તિના વાદળાં, સુખનો રવિ ના સુઝેને;

એવીને અધકારમાં, ઘનધોરમાંહિ ધેરશોમાં. વિપત્તિ ૨
રોગમાં રિખાવશોમાં, દુઃખમાંહિ દવાવશોમાં;

લેલદેથી ઉગારશો, ઉપાધીઓ ઉમેરશો માં વિપત્તિ ૩.
વાદળામાં તારડી, સુખની લવાની ના સુઝેને;

આંધીના અધકારમાંહિ, વિપત્તિનું વેરશોમાં; વિપત્તિ ૪
લવાનીશંકર નરસિંહરામ કવિ.

India's Share in the War

By
Prof. Koshavilal L. Oza, B.A.

A glorious galaxy of poets has sung in fluent strains, but the following Verses by Mr. Archibald Fox remain unsurpassed in truth to life at the present moment.

"We are called, We hear, Be this the single
test—Give we our best!

Doth there from meadow, street, and school arise
A dust of toil, a steam of sacrifice?
Have we a lodestar to light fainting eyes

With solemn hest?

An Empire's might, not proved by wail or blood

But widening good,
A might to lift the weak, to guide the strong,
To make day quicken from the night of wrong—
Be this with us as love or light or song
Or daily food.

So peals the question ringing our long rest
Give we our best?

Arm we with zeal and labour that the day
Of ultimate battle find us not at play
Ay, with new hearts to dare the old great way
We yet shall hold, by gift of each man's best,

Our sires' bequest."